

Utanför lägret. En berättelse om missionären och evangelisten Otto Witt.

Roland Gäreskog

Skrifter utgivna av
Insamlingsstiftelsen för pingstforskning
Nr 20

Roland Gäreskog

Utanför lägret

En berättelse om missionären och evangelisten Otto Witt

INSAMLINGSSTIFTELSEN FÖR PINGSTFORSKNING instiftades år 2004 av pingstpastor Bertil Carlsson och hans fru Anna-Britta Carlsson. Stiftelsen har till ändamål att främja akademisk forskning om den svenska Pingströrelsen och förvaltas av Pingstförsamlingarnas skol- och kursverksamhet (PSK). Stöd till fonden kan ges genom dess bankgiro nr: 5851-6899.

Copyright: Roland Gäreskog 2017

Utgivare: Insamlingsstiftelsen för pingstforskning, www.pingst.se

Omslag: Eric Ekman

Bild: Otto Witt 1879

Foto: C. Dahlquist, Helsingborg

ISBN 978-91-983875-0-6

ISSN 2000-0006

Tryck: Stema Print AB, Forserum 2017

E-publikation: www.pingst.se

Innehåll

1 Inledning	7
2 Bakgrund	14
3 Svenska kyrkan börjar bedriva mission	25
4 Missionärskandidat	33
5 Hos biskop Schreuder	44
6 Den första missionsstationen – Oscarsberg	74
7 Slagen vid Isandlwana och Rorke's Drift	90
8 Hemfärden och vistelsen i Sverige	110
9 Tillbaka på Oscarsberg	138
10 Frälst	154
11 Förändringstid	160
12 Uppbrottstid	186
13 Fri missionär i Durban	209
14 Tillbaka i Sverige	218
15 Avfälling	240
16 Familjen Otto Witt	247
17 Profan yrkesverksamhet	252
18 De tysta åren och upprättelsen	254
19 Pingstväckelsen kommer till Norge och Sverige	261
20 Predikant i den tidiga pingstväckelsen	268
21 På väg mot Pingströrelsen	293
22 Samarbete med Lewi Pethrus	307
23 Uppbrott	326
24 Bibliografi	330
25 Sångtexter	333
Källförteckning	336

1. Inledning

Svenska kyrkan fick hösten 1874 regeringens tillstånd att bedriva mission utomlands. En missionsstyrelse tillsattes för att leda verksamheten och den antog sommaren 1875 den då tjugosjuårige Otto Witt som sin första missionär. Som missionsfält valdes Zululand i Sydafrika¹ – beläget nordväst om den brittiska kolonin Natal vid Afrikas sydöstra kust – dit han kom i maj 1876 tillsammans med sin hustru för att få sin utbildning vid en norsk missionsstation. Oroligheter i landet medförde att han efter ett och ett halvt år i Zululand flyttade till Natal, där han grundade en egen missionsstation, Oscarsberg. Vid ett anfall av zuluer i inledningen av det så kallade Zulukriget förstördes Oscarsberg. Otto Witt flydde då till Sverige med sin familj. Han tillbringade ett år där varefter han återvände och var med om att bygga upp stationen igen.

Fram till mitten av år 1885 ska Otto Witt, enligt vad han själv skriver, ha varit en evangelii förkunnare utan att ha varit omvänd, men då blev han frälst. Efter denna upplevelse började han successivt fjärma sig från Svenska kyrkans lära och praktik, vilket ledde till att han år 1890 lämnade sin tjänst som missionär inom kyrkan för att arbeta som »fri missionär« under en kortare tid. Han lät också döpa sig på baptistiskt vis. År 1891 återvände han till Sverige och verkade här, men också i Norge och i USA, som evangelist och predikant. Efter en tid fick han uppleva att »Gud stängde sin dörr« för honom, men han fortsatte att predika under mer än två års tid. Därefter ägnade han sig åt profan verksamhet. Först några år in på det nya seklet blev kontakten med Gud återupprättad och år 1905 framträdde han offentligt igen.

Impulser från helgelsereörelser och en bokstavlig läsning av Bibeln färgade efter år 1885 Otto Witts kristendomsuppfattning. Enklast kan man karakterisera honom som en kontroversiell helgelsepredikant efter att han återvänt till Sverige. År 1907 kom han i kontakt med pingstväck-

¹ Sydafrika används här som beteckning på det landområde som ligger söder om den 22:a breddgraden och som år 1880 omfattade de dåvarande brittiska kolonierna *Cape Colony*, *Basuto Land*, *Natal* m.fl. samt de fria staterna *Orange Free State*, *South African Republic*, *Zulu Land* m.fl., och ska inte förväxlas med den i början av 1900-talet bildade *Republic of South Africa* (»Sydafrikanska republiken«). – Jag har valt att skriva Zululand i stället för Sululandet eller Zululandet, som namnet också skrevs i Sverige.

elsen. När han avled år 1923 hade han sedan ett par år tillhört Filadelfiaförsamlingen i Stockholm och samarbetat med Lewi Pethrus. Detta skedde trots avgörande skillnader i lärofrågor. Samarbetet avbröts emellertid en kort tid före Otto Witts död.

Syfte och form

I de gudstjänster där jag som barn deltog satt jag ofta och bläddrade i församlingssångboken *Segertoner*. Flera av de utländska namnen på sångernas författare och tonsättare var för mig exotiska, exempelvis William J. Kirkpatrick. Av någon anledning fastnade jag för namnet Otto Witt som översättare av åtskilliga sånger. För inte så många år sedan gjorde jag en omfattande studie av Sionförsamlingens i Linköping bakgrund och utveckling fram till och med år 1964. För att få en bättre förståelse för det som hade hänt studerade jag en rad olika områden och där dök namnet Otto Witt upp då och då. Våren 2015 bestämde jag mig för att börja söka efter uppgifter om honom. Jag fann då en hänvisning till en doktorsavhandling: *The Missionary Career and Spiritual Odyssey of Otto Witt* (1990), ett arbete av Frederick Hale. Han fokuserar här främst på missionärstiden i Sydafrika. Jag beslöt att ta fram en skrift om Otto Witt som skulle kunna betraktas som ett komplement till Hales avhandling; jag skulle använda mig av direkta citat från svenska källor och mer ingående än denne ta upp vad som hände efter uppbrottet från Afrika.² Resultatet redovisas här, men inte i den form som möter de krav som ställs på en uppsats som läggs fram i vetenskapliga sammanhang; skriften bör i första hand ses som en faktaredovisning.

I stor sett är framställningen i denna skrift kronologisk, men den interfolieras av tematiska kapitel eller avsnitt. Ett av flera teman är samarbetssvårigheter som Witt hade med sina kollegor på missionsfältet.

² Frederick Hale behärskar flera språk, bland annat svenska och norska, och har med framgång tolkat svårlästa handskrivna brev på dessa språk. Han lade fram sin avhandling vid *The University of Cape Town*. Den finns på Uppsala universitetsbibliotek, men är inte helt komplett (liksom de exemplar som finns i bibliotek i andra länder). Den gick inte att köpa som tryckt bok och fanns inte publicerad digitalt, och upphovsrättsliga problem tycktes omöjliggöra att låta trycka den i Sverige. Detta var avgörande för mitt beslut att ta fram föreliggande skrift. En något omarbetad utgåva publicerades emellertid av Cape Town-universitet år 2016 (open.uct.ac.za), vilket gjorde att planerna på en publicering i Sverige skrinlades trots att även denna utgåva inte är helt komplett.

Källmaterial

Anton Karlgren (1861–1918) skrev på uppdrag av Svenska kyrkans missionsstyrelse boken *Svenska kyrkans mission i Sydafrika*. Den gavs ut år 1909 och har ett omfång på drygt 550 sidor. Han redogör för utvecklingen och berättar detaljerat om missionsstationer, sjukhus, skolor och barnhem samt om de missionärer och missionsarbetare som arbetade i Sydafrika. Det relativt sätt ringa utrymme som ägnas åt Otto Witt ger anledning att misstänka att missionsstyrelsen ville tona ner hans insatser. Boken ger emellertid en god bild av den miljö som Witt verkade i. Karlgren prästvigdes år 1890 och var år 1909 komminister i Söderhamn.

Tore Furberg (f. 1924) redogör i sin doktorsavhandling från år 1962, *Kyrka och mission i Sverige 1868–1901*, detaljerat för Svenska kyrkans missions bakgrund och tillkomst samt för missionsverksamheten under åren 1876–1901. I den ägnas förhållandevis stor uppmärksamhet åt Otto Witt, men som en av flera aktörer under detta skede. Furberg prästvigdes år 1953 och utnämndes till docent i missionshistoria vid Uppsala universitet efter disputationen. Han var missionsdirektor för Svenska kyrkans mission åren 1970–1980 och sedan biskop i Visby stift fram till sin pensionering år 1991.

Frederick Hales avhandling är redan nämnd.

Karin Sarjas avhandling från år 2002, »*Ännu en syster till Afrika*«. *Trettiosex kvinnliga missionärer i Natal och Zululand 1876–1902*, ger viktig information om de kvinnliga missionsarbetarnas situation och om Otto Witt som överordnad och kollega.

Utöver dessa arbeten har jag använt mig av bland annat svenska dagstidningar, svenska och norska tidskrifter som representerar kristna organisationer samt Svenska kyrkans arkiv och Helgelseförbundets arkiv. Missionsstyrelsen förde beslutsprotokoll, som endast i enstaka fall informerar om de övervägningar som hade gjorts. Jag har bara i mindre omfattning sökt efter uppgifter om Otto Witts predikoverksamhet i Sverige på andra platser än Stockholm efter år 1891.

Uppgifter om Zulukriget har hämtats från åtskilliga källor. En av dessa ägnar ett förhållandevis stort utrymme åt Otto Witts berättelser om sina upplevelser. Det är Katie Stossels *A Handful of Heroes. Rorke's Drift – Facts, Myths and Legends* (2015). Hon förhåller sig synnerligen kritisk till Otto Witt, vilket tycks ha medfört att hon inte ansåg det mödan värt att mer noggrant underbygga sina påståenden.

Vid tiden för Oscarsbergs förstörelse hade Otto Witt besök av en kamrat från Sverige, August Hammar. Brev som denne har skrivit och fått vid den aktuella tiden innehåller intressanta uppgifter om Witt. Jag är tacksam över den hjälp jag har fått av två av Hammars släktingar, Michael Hathorn i London och Mats Widgren i Stockholm, för att få tillgång till dessa brev. Hathorn har sänt mig utdrag ur brev som var översatta till engelska från svenska, och Widgren har lyckats få tag i de svenska originalbrev, och skrivit av hela eller de delar som är intressanta i sammanhanget.

Tore Furberg var, när han arbetade med sin avhandling, i kontakt med en son till Otto Witt i Schweiz. Sonen, Johan Witt, hade brev som Otto Witt skrivit och fått, men dessa tycks inte finnas kvar idag.

Otto Witt har, utöver de texter av honom som finns i ovan nämnda källor författat ett flertal böcker och småskrifter med predikningar och föredrag, men också följande tre med ett självbiografiskt innehåll:

- *Ur min egen historia* (cirka 1 800 ord) år 1895 om frälsningsupplevelsen år 1885 samt något om bakgrunden.
- *Mina behof rikligen fyllda. Erfarenheter i andligt och timligt* (cirka 21 000 ord) år 1905 om tiden fram till omkring år 1893.
- *Minnen ur det flydda, Märkliga lifserfarenheter* (cirka 24 000 ord) från 1912; på omslaget anges att det är andra tillökade upplagan – den första är *Mina behof rikligen fyllda*; cirka 2 000 ord i 1905 års utgåva togs bort och cirka 5 000 lades till, varav cirka 600 gäller en berättelse efter år 1905 (s. 273 nedan).

Dessa tre skrifter kallar jag i det följande ibland för hans memoarer. När han år 1875 sökte tjänsten som missionär ingick i ansökningshandlingarna en kort »sjelfbiografi« (SKa 1/7 1875b) där han berättar om sin uppväxt och sitt yrkesval; den omnämns i fortsättningen som hans självbiografi.

År 1922 publicerade Otto Witt en nyutgåva av *Minnen ur det flydda* men med en ny titel: *Märkliga livserfarenheter. Minnen ur det flydda*. På omslaget anges att det är tredje tillökade upplagan, men så förhåller det sig inte, den är nästan identisk med den från 1912 om vi bortser från stavningen som ändrades i enlighet med stavningsreformen år 1906. I fortsättningen görs hänvisningar till utgåvan från år 1912, men i citaten används stavningen i 1922 års utgåva.

I texter där Otto Witt berättar om egna upplevelser anger han endast undantagsvis tidpunkter för enskilda händelser. I allmänhet skriver

han på ett sätt som gör att det är svårt att av sammanhanget förstå vilka ungefärliga tidpunkter det kan röra sig om. Även tidsföljden kan vara besvärlig att fastställa. Ett problem är också att han inte sällan bryter ett skeende med en eller flera meningar som gör berättelsen osammanhängande och inte alltid är så lätt att uppmärksamma.

Otto Witts memoarer från år 1905 inleds med följande stycke:³

Då jag ser tillbaka på den tid som flytt sedan jag kom i personlig beröring med den lefvande Guden, förefaller den mig som en dröm. Och drömmande blifva ju Sions fångar, då de lösas. Men å andra sidan är denna tid för mig en öfversvinnelig verklighet, fylld med en nåd och trofasthet, som står så mycket bjärtare fram mot bakgrunden af min egen stora otrohet. Hvad jag här kommer att skrifva, skall därför vara ett svagt försök att ur öfverfylldt hjärta tacka Herren för hans godhet och peka på, huru han handlar mot dem, som tro att han bokstafligen menar hvad han sagt i sitt ord, utan att man behöfver hvarken förklara eller utlägga detsamma. Många år ha flytt hän sedan den dag, då han först på ett så direkt sätt grep in i mitt lif, och jag har aldrig fört några anteckningar öfver händelserna, hvarför ock många detaljer ha fallit mig ur minnet; men löftet står kvar om att Anden skall påminna, och i förtröstan på det löftet vill jag lägga fram, hvad han gifver.

Av någon anledning tog han inte med denna text i 1912 års utgåva.

Endast en liten del av det primära källmaterialet är från privat korrespondens där parterna har en förtrolig relation. Större delen av materialet består av texter som antingen var riktade till allmänheten eller måste ha förutsatts kunna komma till allmänhetens kännedom. Åtskilliga brev är partsinlagor i konflikter. I allmänhet kommenterar jag inte trovärdigheten i uttalanden som görs i primära källor, såvida inte oberoende källor eller andra omständigheter ger skäl för det.

Under åren 1892–1923 finns det relativt långa tidsperioder under vilka jag endast funnit någon enstaka uppgift om Otto Witt.

Formsaker

Namn på orter och personer på zulu stavas här som de gjordes i slutet på 1800-talet.⁴

³ Inledningen utgörs av de tre första styckena i kapitel 1, »Helbrägdagörelser«.

⁴ Exempel är namnet *Umkwelantaba* som i svensk text idag stavas *mKhwelantaba* och platsen *Entumeni* som idag stavas *Ntumeni*.

Stor och liten bokstav i början av citat har ibland ersatts av liten respektive stor bokstav. I en mening som innehåller ett citat kan det förekomma konstruktioner av typen: *han* före citatet övergår till *jag* i citatet. Manuella radbrytningar i citat har ibland ersatts med tankstreck.

I citat – främst från brev, mera sällan i tryckt material – fram till omkring sekelskiftet var man inte så noga med stavning som senare blev fallet; i samma text kan ett och samma ord stavas olika. I några fall har stavning och interpunktion korrigerats för klarhets skull utan att det påpekas. Särskrivningar var under samma tid mycket vanliga. Åtskilliga ord och uttryck har fått en ny betydelse; i några fall påpekas det.

En rapport från en inspektionsresa år 1886 som ingår som bilaga till missionsstyrelsens protokoll från ett möte den 11 mars 1887, hänvisas till genom att endast ange författarens namn: Tottie.

Ofta görs ingen källhänvisning om det av sammanhanget framgår varifrån ett citat har hämtats eller om det gäller en följd av citat ur en och samma källa. Hänvisningar till bilagor till missionsstyrelsens protokoll görs genom att foga ett »b« till protokollets datum. Hänvisning till sida görs inte för citat som hämtats från Otto Witts skrifter.

När en årstid nämns är det alltid förhållandet i Sverige som avses.

I enlighet med det språkbruk som var rådande under senare delen av 1800-talet för befolkningen i Zululand och Natal används här dels benämningarna svarta, kaffrer eller infödda, dels vita eller kolonister för européer som invandrat till Natal.

Uppgifter om flyttningar som hämtats från den svenska kyrkobokföringen markeras genom att orden *inflyttning* och *utflyttning* används; den fysiska flyttningen ägde inte alltid rum vid tiden för de datum som anges i inflyttnings- och utflyttningslängderna.

Löner och priser anges ofta i engelska pund. Multipliceras dessa belopp med 18 får man en uppfattning om av vad de motsvarar i svenska kronor. Ser vi på prisutvecklingen i Sverige utifrån Statistiska centralbyråns serie »Levnadskostnadsindex/KPI, historiska tal« kan en grov uppfattning erhållas av vad beloppen motsvaras av idag genom att multiplicera med 56. Man bör emellertid beakta löneutvecklingen, eftersom lönerna sedan slutet av 1800-talet fram till idag ökat avsevärt mer än levnadskostnaderna, vilket innebär att det var en mycket större oppoffring som krävdes än vad kostnadsökningen indikerar.

Förkortningar

Följande förkortningar används för tidningar:

- *Aftonbladet*: AB
- *Dagens Nyheter*: DN
- *Det gode Budskab*: DgB
- *Evangelii Härold*: EH
- *Göteborgs Weckoblad*: GW
- *Missionstidningen*: MT
- *Missionæren*: Msn
- *Stridsropet*: Str
- *Svenska Morgonbladet*: SvM
- *Trons Segrar*: TS.

Följande förkortningar används på organisationer:

- *Den Frie Østafrikanske Mission*: FÖM
- *Det Norske Misjonsselskapet*: NMS
- *Evangeliska Fosterlandsstiftelsen*: EFS
- *Helgelseförbundet*: HF
- *Svenska kyrkans mission*: SKM.

2. Bakgrund

I detta kapitel nämns först något om den släkt som Otto Witt tillhörde, varefter följer avsnitt om hans uppväxt och utbildning samt hans tjänstgöring som präst i Malmö och Helsingborg.

Släkten Witt

År 1778 bestämde sig Hans Witt att skriva en släktkrönika. Han var angelägen att hans efterkommande skulle få ta del av det han kände till innan han dog. Själv kunde han konstatera att han inte visste särskilt mycket om sina mor- och farföräldrar, och förstod att hans egen historia om några decennier i stort sett skulle vara glömd. Hans initiativ kom att stimulera ättlingar till honom att ta vid där han hade slutat. En av dessa var Otto Witt (i fortsättningen: Otto) och han infogade berättelser om sin far och dennes tre bröder. År 1900 lät han trycka det som hade skrivits under åren. Skriften kallade han *Ur släkten Witts krönika. Hämtad från efterlämnade manuskript samt delvis fortsatt af O.W.* och är det främsta underlaget för innehållet i detta avsnitt.⁵

Släktens anfader hette Thomas Witt och vi kommer endast att följa den gren på den manliga sidan som leder till Otto, men nämner endast några namn för andra, tredje och fjärde generationen. Äktenskapsförhållanden tas i allmänhet inte upp.

Första generationen

Thomas Witt togs som spädbarn om hand under trettioåriga kriget (1618–1648) av hustrun till en svensk general då Wittenberg »utaf Svenskarne blef äröfrad, skiöflad och plundrad«. Familjens hus ska ha blivit »aldeles utplundradt både till menniskor och ägendom«. Generalens hustru gav pojken namnet Thomas Witt – Thomas för att huset var tomt och Witt efter Wittenberg. Han uppfostrades i Sverige. Om hans yrkes-

⁵ Otto Witt tryckte skriften i 100 exemplar på eget tryckeri. Han gjorde reklam för den i *Dagens Nyheter* den 20/3 1900 och vände sig till »boksamlare«. Det fanns endast några få exemplar till salu. Samma budskap lämnades i en annons den 15/10. – Skriften kan laddas ner från KB; den är värd att läsas. – Av Peter Witt i Täby har jag fått en släkttavla över familjen Witt som har kompletterat skriften.

hana sägs endast att han värvades som ryttare av Södra Skånska Regimentet till häst och »gick derpå strax ut med arméen på tyska bottnen«, dog och begravdes i Polen. Han var gift och fick 1692 en son, Johan Valtin. Det var »några år« efter att sonen fyllt två år som Thomas Witt hade blivit utkommenderad i kriget, sannolikt det stora nordiska kriget (1700–1721).⁶

Andra generationen

Johan Valtin Witt (1692–1751) fick flera barn; möjligen nådde endast två av dem, båda söner, vuxen ålder – en av dessa var Hans Witt.

Tredje generationen

Hans Witt (1713–1781) fick nio barn. Den äldste sonen fick namnet Otto Mandrup Witt. Denne var Ottos farfarfar.

Fjärde generationen

Av **Otto Mandrup Witts** (1744–1822) barn nådde fyra vuxen ålder: Den äldste var Petter Sonnberg, som var Ottos farfar.

Femte generationen

Petter Sonnberg Witt (1773–1849) fick sina båda förnamn efter en prost.

Hans lefnadssaga är enkel. Efter att hafva njutit undervisning vid Carlskrona skola, blef han redan vid 15 års ålder student och derefter informator för sin förre lärares barn. År 1798 blef han lärare vid skeppsgosseskolan i Carlskrona, 1799 amanuens i Amt:s konsistorium; 1802 prestvigd; 1810 ordinarie Amiralitetspastor; 1828 erhöll prosts namn, heder och värdighet; 1883 läroverksinspektör. [...]

För att underhålla sin familj måste [han] större delen af sin lifstid sysselsätta sig dels med hållande af privatskola [...], dels med timvis lektioner i språk. Hans stora lust att lära främmande språk, och lätthet att inhemta dem, kom härvid väl till pass. Redan som student talade han latin med färdighet, och ehuru han aldrig varit utom Sverige, och hans längsta eller enda resa inom landet varit från Carlskrona till Lund, talade han engelska, franska och tyska som infödd, kunde något tala italienska och kände äfven spanska språket. Att han kunde läsa och grammatikaliskt skriva nämnda språk och äfven hade insigt i grekiska och hebreiska faller af sig själf. Huru det var honom möjligt, att utan resor i utlandet förvärfva de lefvande språk-

⁶ Inledningen av detta stycke är säkert en skröna. Wittenberg blev inte skövlad av svenskarna. Enligt en uppgift i en katekisationslängd för Sankt Olofs församling i Simrishamn var Thomas Witt född 1659 men platsen var inte känd.

kens rätta uttal, förklaras deraf, att han genast uppsökte hvarje utländig, som uppehöll sig i Carlskrona, för att samtala med dem.

Petter Sonnberg Witt fick fyra söner: Otto Mandrup, Gustaf Carl och Johan, som var Ottos farbröder, samt Holjer Anders, Ottos far.

Sjätte generationen

Otto Mandrup Witt (1812–1875) blev student år 1829, filosofie doktor 1838 och medicine doktor 1843. Han tjänstgjorde som bruksläkare i Höganäs, var med som läkare på flera expeditioner med fregatt på Medelhavet och Nordsjön. Han var sedan stadsläkare i Trosa och hade därefter en privatpraktik i Höllebo. Från år 1845 fram till sin död var han förste stadsläkare i Karlshamn. Han hade två söner. Den äldre av dem hette Otto Theodor och hans äldste son fick namnet Otto (1875–1923). Han var således kusinbarn till 'vår' Otto. Han blev en känd författare av science-fiction- och detektivromaner. Han gav under åren 1916–1920 ut tidskriften *Hugin*, Sveriges första science-fiction-tidning.

Gustaf Carl Witt (1814–1899) blev vid tolv års ålder elev vid »flottans konstruktionskår« i Karlskrona. Efter avslutad utbildning genomgick han de ytterligare utbildningar som krävdes för att bli »konstruktions-officerare«, nämligen skeppar- och sjöofficersexamen, vilka han avlade år 1832 vid arton års ålder. Han blev förste lärare vid skeppsbyggeri-institutet i Karlskrona. Efter att konstruktionskåren ombildades, vilket torde ha varit år 1868, ägnade han sig åt att »stämpla kronans ekar«. Under en tid var han riksdagsman.

Om **Johan Witt** (1816–1883) skriver Otto: »Af en sluten och tillbakadragen karaktär, stängde han sig inom sig själf och blef med tiden ett af de original, på hvilka forna tider voro så rika.« Johan avlade präst-examen år 1839 och tjänstgjorde först i Vanlifva tills Carl XV som ägare till Bäckaskog tillsatte honom som präst i Ifö och Kiaby. Han var »en sträng lagpredikant« som åtnjöt »stort anseende inom det Schartauska lägret«.

Om sin far, **Holjer Anders Witt** (1818–1889), skriver Otto:

Utrustad med ett skarpt praktiskt förstånd, ett aldrig sviktande minne, musikalisk talang och en okuflig arbetsförmåga, egde han förutsättningar att bryta den bana, på hvilken han sedermera vandrade fram. Student vid 17 års ålder, måste han skaffa sig plats som informator för att kunna fortsätta studierna. Blott en termin låg han vid universitetet, och då under

stora umbäranden och försakelser. Dock hade han vid 23 år aflagt filologiska och filosofiska examina och blef promoverad till magister. Afhandlingen, som var skrifven på latin och försvarades på samma språk, visade hans ingående bekantskap med de gamla klassikernas tungomål, hvilket utgjort samtalspråket i hans hem. Med lätthet talade han franska, tyska, engelska och italienska, samt egde djup kunskap i grekiska, hebreiska, syriska och arabiska.

Holjer Anders blev konrektor (s. 19) vid läroverket i Malmö samtidigt som han tjänstgjorde som konsistorienotarie vid Lunds domkapitel.

Men den snart tillväxande familjen kunde ej lefva på den knappa lönen. Privata lektioner gäfvos därför från tidigt om morgonen till sent om aftonen. [...] Under tiden skrefvos läroböcker i geometri, astronomi, geografi, samt en massa uppsatser i tidningar och tidskrifter, berörande olika ämnen. [...]

Efter halftannat års tjänstledighet för teologiska studier aflade han en lysande examen och utnämndes samma år till kyrkoherde i Helsingborg.^[7]

Stora lärdomsmeriter hade satt honom som den främste på förslaget, hans vackra röst och hans vinnande personlighet skaffade honom dessutom den för honom obekanta församlingens nästan enhälliga kallelse. Aldrig skall jag förgäta, huru Rektor Borg^[8] sent en afton störtade in i vårt hem med ett telegram i handen och under djup rörelse slöt min fader i sin famn under utropet: du är kyrkoherde i Helsingborg. Vieselgren hade förflyttats till Göteborg, och då pastoratet omedelbart skulle tillträdas, var flyttningen inom några veckor verkställd.^[9]

I Helsingborg kvarstannade D:r Witt som kyrkoherde under 31 års tid, ända till sin död. Få torde de platser varit, där en ung lärares krafter kunnat vinna ett rikare verkningsfält, eller där hans vishet och omtanke kunnat sättas på ett svårare prof. Å ena sidan gick staden en oerhörd utveckling till mötes, och å andra sidan var den säte för hvarandra motsatta rörelser, en kyrkofientlig utifrån och en kyrkosöndrande inifrån, den förra representerad af den radikale F. T. Borg, den senare af den pietistiske konsul Olson.^[10] Men den unge kyrkoherden förstod att vinna både den ena och den andra riktningens aktning och tillgifvenhet. [...]

⁷ År 1877 blev Holjer Witt teologie doktor.

⁸ Fredrik Emanuel Borg (1810–1869).

⁹ Peter Wieselgren (1800–1877) tillträdde 1857 tjänsten som domprost i Göteborg.

¹⁰ Fredrik Theodor Borg (1824–1895), politiker och tidningsman; redaktör från 1853 av *Öresunds-Posten* och från 1856 ägare. – Petter Olsson (1830–1911), affärsman i Helsingborg och honorärkonsul vid det tyska konsulatet i staden. Otto Witt skriver 1921, att »läsarna som [...] gingo på konsul Olsons sal, dömdes av mig som ohjälpligt förtappade« (EH 2/6 1921).

Såsom skolman togos krafterna strax i anspråk, i det D:r Witt utnämndes till inspektör vid läroverket. Den utveckling, som detta erhöll isynnerhet på 1860 och 1870-talen, var hufvudsakligen hans verk. Ofta bevistade han lektionerna för att personligen öfvervaka undervisningen. I stadsfullmäktige stod aldrig hans plats tom, lika litet som inom fattigvårdsstyrelsen, läroverkskollegiet eller inom andra kommitéer, och då han uttryckte sig med stor lätthet och redighet och förstod hvarje frågas verkliga innebörd, så fälldes merändels utslaget i öfverensstämmelse med hans framställning.

Men en dugande förmåga som hans måste tagas i anspråk i vidare kretsar. Under näst sista ständriksdagen representerade han Lunds stifts presterskap, som dock var okunnigt om d:r Witts frisinnade åsikter i fråga om representationen. För att icke svika sina valmäns förtroende ansåg han det rätt att öppet uttala sig i frågan, hvilket han gjorde i en serie artiklar, som hälsades med stort bifall inom hela landet men som hade den naturliga och förutsedda följd, att de konservativa presterna valde en annan representant. Förslaget gick emellertid igenom, och D:r Witt kom ånyo upp till riksdagen, nu såsom representant för Helsingborg och Engelholm. Men den arbetsamme mannen höll på att ledas ihjäl under den myckna sysslösheten, och så snart den tvungna treårsperioden lupit till ända, bjöd D:r Witt för alltid farväl åt riksdagen för att i den mindre bemärkta kretsen nedlägga sina krafter. Mycket blygsam, ja blyg af naturen, sökte han ständigt hålla sig undan, och då en gång Carl XV på enskild väg lät fråga honom, om han eventuellt skulle vilja åtaga sig posten som ecklesiastikminister, svarade han, att om konungen tappat hufvudet, hade han åtminstone icke gjort det. Han saknade den historiska blicken och ville heldre hålla sig undan från taburetten än sitta på den som en nolla. Så ungefär föllo hans ord. Dock kunde han icke undslippa att inväljas i åtskilliga kungliga kommittéer, såsom i och för upprättande af enke- och pupillkassan för rikets presterskap, ombildad mantalsskrifning, o. a. För sådana uppdrag vistades han ofta i hufvudstaden. [...]

Aldrig sjuk, aldrig utan arbete, besparades D:r Witt smärtan af att framleva åratals af en bräcklig ålderdom. Vid sitt skrifbord satt han som vanligt, då plötsligen ett anfall af hjärtkramp afbröt hans bana. Många ögon tårades, många hjärtan gräto, men borta var han. Ur Rektor Söderhamns tal vid läroverkets afslutning låna vi följande om honom: »Hans lif var, så att säga, en enda, lång arbetsdag. Hans väg gick framåt och uppåt, genom bön och försakelse. Han vann ingen framgång, som han ej genom redbart arbete tillkämpat sig. Hans enkla lefnadsvanor, hans måttlighet, hans rastlösa arbete intill lifvets sista timme, hans tillit till Gud ligga inför allas ögon.«

Av framställningen kan man förstå att Otto såg upp till sin far och hade honom som föredöme i flera avseenden.

Sjunde generationen

Holjer Anders Witt gifte sig år 1846 med Sara Margareta Schultz, född 1824.¹¹

Makarna fick tolv barn:

- Ingrid Lovisa Sofia (1847–1934); föreståndare för Helsingborgs läroverk för flickor.
- Petter Otto Holjer (1848–1923) – »Otto Witt«.
- Gustaf Henrik (1849–1910); skeppsmäklare.
- Emilia Vilhelmina (1851–1939), gift med kyrkoherden Per O. Harring.
- Anna Mathilda (1853–1940), gift med kyrkoherden Gustaf Strömer.
- Johanna Therese (1854–1902).
- Carl Holjer (1856–1873), avled i Pernambuco (Brasilien).
- Emma Augusta (1858–1953).
- Sara Maria (1859–1936).
- Fredrik Emanuel (1860–1947); jägmästare.
- Bertha Erika (1861–1952), avled i Kapstaden.
- Elin Gustafva (1863–1949).

Sara avled 1871 och drygt ett år senare gifte Holjer Anders sig med den 33 år yngre Eda Rebecka Andersson (1851–1929). De fick två barn:

- Hugo Adam (1875–1931); lärare.
- Edvin Oscar (1878–1952); musiker.

Uppväxt och utbildning

Petter Otto Holjer Witt föddes i Malmö den 3 augusti 1848. Som traditionen inom släkten bjöd fick han som familjens förste son tilltalsnamnet Otto. Fadern, Holjer Witt, var anställd vid läroverket i Malmö som konrektor, vilket innebar att han var biträdande rektor och skolans andre lärare – rektorn var den förste. Ottos mor, Sara, hade ansvar för hemmet och för barnens uppfostran. Hon levde enligt Otto »uteslutande för sin man och sina barn, ett exempel för alla af kärlek, af försakelse och innerlig gudsfruktan« (1875). Varje dag samlade hon sina barn till morgonbön. Fadern deltog inte; han var sysselsatt vid skrivbordet. Barnen stod

¹¹ Det enda jag funnit om Sara Schultz bakgrund är att hon var dotter till en skeppare inom handelsflottan, att hon föddes i Lund samt att dopvittnen var hennes mormor »änkefru doktorinnan Tegman«, en »fru generalskan«, en kyrkoherde, en professor, en demoiselle (fröken) och en capitaine (kapten).

i en halvcirkel och var och en, utom de allra minsta, läste en bön ur en bönbok. När Otto var omkring sju år läste han och hans äldre syster i katekesen efter den gemensamma bönen och undervisades i biblisk historia av modern.

I slutet av sommaren 1857 togs Otto in som elev vid Malmö elementarläroverk. Han var då nio år. Trots skolplikten var det möjligt för föräldrarna att undervisa barnen hemma och skjuta upp skolstarten till nio års ålder. Våren 1858 flyttade familjen till Helsingborg i och med att fadern den 1 maj tillträdde tjänsten som kyrkoherde i Maria församling. Otto skrevs då in i stadens högre läroverk där han studerade tills det var dags att avlägga mogenhetsexamen.¹² Vid sidan om sin prästtjänst var fadern inspektor vid läroverket.

I Helsingborg säger sig Otto ofta ha blivit förledd av elaka kamrater »till mer eller mindre pojkkaktiga upptåg« och att det ska ha berott på att han var vek »af naturen«. Han misskötte läxläsningen. Han lekte hellre och ställde till rackartyg både på fritiden och i skolan (1875).¹³

På den tiden fanns det gott om originella lärare, och då det läroverk, som jag besökte, hade flera sådana praktexemplar, blev mig frestelsen att ställa till upptåg ofta för stark, och mer än en gång måste min far såsom skolans inspektor gripa in på grund av mina förseelser. (1912)

Förhållandet förändrades vid jultiden 1863 i och med att han fick en kamrat som började »utöfva ett godt och välgörande inflytande på mig«.

Vi voro då i samma klass i skolan och beslöto täfla med hvarandra. Min far hade lofvat mig ett ur, då jag vid terminsafslutning hade högsta betyget för heder och flit. Midsommarn 1864 hade jag det. Jag fick ett cylinderur af min far, jemte premium för skicklighet i gymnastik, hvilket jag äfven sedan ett par gånger erhö. (1875)

I början av år 1865 var det inte längre möjligt för modern att sköta hemundervisningen själv varför en »troende lärarinna« anställdes för att undervisa de sex äldsta dottrarna. Otto deltog vid denna tid tillsammans med sin kamrat i en konfirmationsklass som leddes av hans far. Han skriver att han greps av allvaret i sin fars undervisning och att han

¹² Mogenhetsexamen berättigade till inträde vid universitet. Den ersattes år 1878 av studentexamen. – Flickor kunde undervisas i hemmet även efter nio års ålder.

¹³ Witt växte upp i en familj som tillhörde de övre samhällsskikten i Malmö och Helsingborg. Familjens umgänge och genom att han undervisades i hemmet och sedan vid läroverket tillsammans med elever från bättre bemedlade familjer torde ha medfört att han endast hade få kamrater utanför denna krets.

påverkades av lärarinnan så att han gav sig med »full uppriktighet åt Gud« (1912). Kanske att kvinnan tillhörde Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, och att även Ottos mor hade haft kontakt med nyevangelisk verksamhet och därför accepterade att lärarinnan påverkade barnen i frågor som rörde den kristna tron.

Otto och hans kamrat konfirmerades den 10 april 1865. Han hade då fyllt 16 år.¹⁴ Vid konfirmationen upplevde han »en ren oblandad frid« (1875) och kände sig »mäktigt gripnen« (1895). Under flera månader levde han i »ett tillstånd av översvallande frid och glädje« (1912). Hans kamrat gick »till sjöss« året efter konfirmationen. Otto fick så småningom nya kamrater vilket bidrog till att han kom »ut i synd« (1875).

Otto avlade sin mogenhetsexamen våren 1868. Under sista terminen drabbades han »af en temligen långvarig nerffeber [’tyfus’]« och först några veckor före examen kunde han lämna sängen. Han tog sin examen, men blev inte godkänd i historia – »min sjukdom [...] hade vållat, att jag helt och hållet glömt mina insigter i historia, för hvilket ämne jag alltid haft motvilja« (1875).

Efter sommaren skrev han in sig vid Lunds universitet. Som barn hade han bestämt att han skulle bli präst, men »ville nu först blifva magister« (1875). Vid läroverket hade han haft lätt för matematik och håg för de klassiska språken, och det var det som gjorde att han beslöt att först studera dessa ämnen vid universitet (1912). Han skriver: »[Jag] låg en termin vid universitetet, under hvilken tid jag läste, ehuru ej så synnerligen mycket«. Problemet var att han fångades av studentlivet i Lund och började försumma studierna. Sannolikt blev fadern undermåttad om förhållandet och såg till att Otto fick ett lärarvikariat efter sin första termin. Det var vid högre folkskolan i Allerum cirka 7 kilometer norr om Helsingborgs centrum. I Allerum fick han tillfälle att predika och lockades då av tanken att avbryta studierna till lärare för att i stället bli präst. Han fick sin fars tillstånd och återvände till Lund i början av år 1870 (1875).

För att bli antagen vid den teologiska fakulteten krävdes betyg i två ämnen i vilka Otto inte hade avgångsbetyg: hebreiska och historia. Hebreiska hade han inte läst på läroverket och fick därför hämta in de kunskaper som krävdes under några veckor i Lund.¹⁵ Han godkändes

¹⁴ Hans ett år äldre syster och ett år yngre bror konfirmerades också vid 16 års ålder.

¹⁵ Hebreiska var sannolikt ett tillvalsämne vid läroverket, och det borde han ha valt om han hade tänkt sig bli präst.

efter att ha lärt sig »50 psalmer på hebreiska«. Historieämnet var avsevärt mer omfattande och han hade svårt att komma igång med ett systematiskt studium. »Modfälld öfver svårigheterna häruti, tillbragte jag ett par år vid akademien nära nog sysslolös« (1875). Först hösten 1872 blev han godkänd och kunde påbörja de teologiska studierna.

Avgörande för att han lyckades läsa in historieämnet verkar vara att han hade träffat en kvinna som han blivit förälskad i, Elin Pallin.

Hennes barnsligt fromma och djupt religiösa sinne väckte ofta min gränslösa förvåning och beundran, och jag kände en innerlig längtan att blifva henne lik. Jag bad ofta och innerligt till Gud, att han måtte göra mig till en bättre, en god menniska. (1875)

Elin blev enligt Otto »ett medel i Guds hand till min omvändelse« (s. 42), och kärleken till henne drev honom att genomföra de teologiska studierna så att han redan den 27 september 1873 kunde avlägga »theoretisk theologisk examen«. ¹⁶ Efter att de teoretiska studierna var avslutade följde en kurs på ungefär åtta månader varefter han avlade »praktisk theologisk examen« den 18 maj 1874 ¹⁷ och prästexamen den 1 juni. Han var nu behörig att prästvigas (SKa 1/7 1875b).

Under studietiden i Lund övervägde Otto att avbryta studierna och emigrera till USA för att bli pastor bland svenska emigranter. Han bad sin far skriva till föreståndaren för det svenska evangelisk-lutherska samfundet *The Augustana Synod* för att höra sig för om det var möjligt att få ekonomisk hjälp för att kunna flytta till USA. Fadern gjorde det motvilligt, och påpekade i brevet att han ansåg att sonen borde fullfölja sina studier i Sverige. Någon flyttning blev det inte (Hale s. 41).

Texten i detta kapitel är så här långt i allt väsentligt hämtad från Otto Witts självbiografi från år 1875. När han senare – efter sin frälsningsupplevelse år 1885 – skriver om sin uppväxt, sina studier och sitt yrkesval ger han andra motiv för varför han ville bli präst:

Under sin första termin i Lund hösten 1868 hade Otto låtit sig »påverkas av dåliga kamrater och kom så ut på ett sluttande plan«. Ibland kände han sig »rent av förtvivlad och längtade tillbaka till den ställning« som han en gång haft »i gemenskap med Gud«, det vill säga vid tiden för

¹⁶ Witt fick vitsordet *approbatur* (betygsenhet 1, godkänd) i fem ämnen, *cum laude approbatur* (betygsenhet 2, med beröm godkänd) i ett och *vix approbatur* (knappast godkänd) i ett ämne. Det högsta vitsordet var *laudatur* (betygsenhet 3, berömlig).

¹⁷ Witt fick vitsordet *approbatur* i tre ämnen och *non sine laude approbatur* (icke utan beröm godkänd) i två ämnen.

sin konfirmation. Ständigt överrumplades han av frestelser mot vilka han »fann det vara lönlöst att strida«. Under år 1869 i Allerum hade han trots sig finna en lösning. Han skriver: »Som samvetskvalen emellanåt voro mycket svåra, beslöt jag i min ångest att taga en utväg, som jag ansåg skulle föra mig till frid. Jag bestämde mig för att bliva präst« (1912). Otto hävdar att han hade trots att ämbetet skulle bli ett skydd mot de frestelser som han drabbades av. Han tänkte då på sin far som »i sin umgängelse företedde en manlig kraft, en sedlig renhet och en karaktärens ädelhet och omutlighet«. Detta menade Otto var ämbetets förtjänst och nu ville han gå i faderns fotspår – »från spädate barndomen hade jag haft för mina ögon exemplet af min far«. Otto trodde »som många andra på en öfvernaturlig kraft, som förmådde att lyfta ämbetets innehafvare till en högre nivå än den som trampades af andra dödliga« (1905).¹⁸

Om vi utgår från att Otto här lyfter fram det som verkligen hade varit avgörande för hans beslut men som inte hade varit lämpligt att framföra när han sökte tjänst som missionär, så kan han vid det tillfället inte ha varit fullt uppriktig.

Präst i Malmö och Helsingborg

Den 4 juni 1874 prästvigdes Otto Witt i Lunds domkyrka. Han »förordnades att tills vidare biträda vid embetsförvaltningen i Malmö St Petri församling«. Under perioden 6–16 augusti var han vice pastor i församlingen då kyrkoherden var ledig. Den 24 februari 1875 placerades han av Domkapitlet i Lund »att biträda pastor i Helsingborg«, det vill säga sin far. Han flyttade in i sitt föräldrahem i prästgården.¹⁹ Under april, maj och juni var han förordnad »vid pastors frånvaro på resor i allmänt uppdrag på eget ansvar förestå pastoratet« (SKa 1/7 1875b).

Fick då Otto som präst den frid som han hade längtat efter?

År 1895 menar han att han hade begått samma misstag som tusenden före honom. Han tänker då på dem som »trädt in i kloster eller i munkordnar, för att sålunda undkomma synden«. »Men«, skriver han, »synden är jag själf, synden är mitt sjelfviska lif, och detta kommer jag ej undan på detta sätt« (1895).

¹⁸ Om sin far och honom som föredöme skriver Otto Witt inget i sina memoarer år 1912.

¹⁹ Otto Witt inflyttade till Malmö 26/9 1874, utflyttade till Helsingborg 12/6 1875 och inflyttade dit 17/7. Han var således, trots att han var präst, inte särskilt noga med att någorlunda skyndsamt anmäla sina flyttningar till pastorsexpeditionerna.

Frestelser, som jag velat undkomma angrepo mig med fördubblad styrka, och jag ertappade mig med synder, som jag menat att embetet skulle bevarat mig för. [...] Och icke blef min kraft förökad derigenom, att jag omöjlig kunde få kyrkans läror att komma i öfverensstämmelse hvarken med bibelns ord ej heller med mitt förnufts lagar. Men jag sökte lugna mig med den tanken, att om så många lärda män trott på kyrkans läror, så borde jag ju kunna göra detsamma. Men det gaf mig ingen tillfredsställelse. (1895)

Han tog till sig de förklaringar han fick; han »trodde på de många lärda män, som begrepo dessa ting mycket bättre« än han själv och byggde omedvetet upp en förskansning bakom vilken han kände sig »trygg mot sanningens pilar«.

Otto kom år 1895 inte ihåg över vilka ämnen han hade predikat under sin tid som präst i Malmö, men drog sig till minnes att »människor blefvo väckta af mina predikningar och kommo enskildt till mig med begäran om att blifva ledda till sanningen«.

O! huru jag önskade jag sjelf kände den, men den var främmande för mitt hjerta, och jag befann mig snart i djup förtviflan. Med Guds folk kom jag icke alls här i beröring, hvilket deremot inträffade då jag blef förflyttad till Helsingborg. Der påträffade jag understundom dessa besynnerliga människor, som sade sig ha frid med Gud, och som jag fruktade skulle tilltala mig. Och hvad jag fruktade blef en dag verklighet, då en skomakargesäll, hvars barn jag skulle döpa, stälde till mig den frågan: Är pastorn född på nytt? Jag skulle helst gripit min hatt och gifvit mig på dörren, men detta kunde jag ej göra. Jag räddade mig genom att gifva skomakaren en allvarlig förmaning till att visa vördnad mot sin lärare. (1895)

»Det dröjde länge, innan jag hämtade mig från den skakning, som mitt inre genomgått« (1912).

Ottos förhoppning att prästämbetet skulle ge honom tillbaka den frid han en gång hade känt och få honom att kunna motstå frestelser, infriades uppenbarligen inte.

Underlaget till detta kapitel har hämtats ur Otto Witts memoarer. Han skriver inget om sin tid som präst i sin självbiografi år 1875 varför det inte finns något att jämföra texterna med.

3. Svenska kyrkan börjar bedriva mission

I detta kapitel redogörs översiktligt för hur *Svenska kyrkans mission* kom till stånd och för valet av Sydafrika som missionsfält. Därefter nämns något om den engelska kolonin Natal och konungariket Zululand för att i någon mån ge en uppfattning om områdets geografi och de politiska förhållanden som rådde under Otto Witts tjänstgöring där.

Svenska kyrkans mission

Vid allmänna kyrkomötet i Stockholm i september 1868 väcktes frågan om Svenska kyrkan skulle bedriva egen missionsverksamhet. Stöd till missionsarbete skedde genom att enskilda församlingar tog upp kollekt främst till *Svenska missionssällskapet* och *Evangeliska fosterlandsstiftelsen*. Frågan diskuterades vid kyrkomötet och de beslut som fattades där ledde till att regeringen i slutet av april 1869 tillsatte en tremannakommitté som så småningom inlämnade ett förslag.

Kyrkomöten hölls vart femte år och vid 1873 års möte togs frågan upp igen. Under diskussionen »bröto sig olika meningar mycket skarpt mot hvarandra« (Karlgrén s. XIV), men man enades om ett förslag som skulle överlämnas till regeringen, det vill säga Kungl. Maj:t.²⁰ Förslaget innebar, kort uttryckt, att kyrkan skulle bedriva mission och att en missionsstyrelse skulle tillsättas för att leda arbetet. Man befarade en utdragen process, men så blev det inte. Redan den 29 maj 1874 bestämde Kungl. Maj:t »på kyrkomötets hemställan« att

en årlig kollekt i rikets alla kyrkor skall upptagas å tredje bönedagen, som härigenom blifvit förvandlad till en missionshögtid, vid hvilken, med ledning af i vanlig ordning föreskrifna texter, missions-saken göres, till föremål för betraktelse och bön. (Cornelius s. 271)

I september 1874 godkände Kungl. Maj:t förslaget.²¹

²⁰ Kungl. Maj:t var enligt 1809 års regeringsform benämningen »på de statsorgan som beslöt i kungens namn, med eller utan dennes personliga medverkan« (*Nationalencyklopedin*, uppslagsord: Kunglig Majestät).

²¹ Om denna process kan man läsa i Furberg s. 13–83.

Verksamheten kom att bedrivas under namnet *Svenska kyrkans mission* (SKM). Ärkebiskopen skulle vara styrelsens ordförande och sex ledamöter skulle väljas av kyrkomötet. För att inte fördröja processen tillsatte regeringen en interimsstyrelse. Ledamöterna fick förnyat förtroende vid 1878 års kyrkomöte. Ärkebiskopen, Anders Niklas Sundberg (1818–1900), dominerade i styrelsen. Han ville »skapa något verkligt nytt, en kyrkominmission. Mönstret skulle inte hämtas från sällskapsmissionerna«. Missionen »borde bedrivas av kyrkans ordinarie organ: kyrkomöte, domkapitel, biskopar och präster. Missionsstyrelsen skulle vara ett verkställande organ« (Furberg s. 88–89). Hans inställning påverkade givetvis utvecklingen. Styrelsen bedrev ingen propaganda riktad mot allmänheten; Sundberg menade att det var de kyrkliga organens uppgift. Hans kyrkliga program gjorde att utvecklingen gick långsamt och det väckte kritik.

Missionsstyrelsen krävde att kyrkans missionärer skulle ha samma teologiska utbildning som gällde för den som skulle arbeta som präst i en församling. De skulle dessutom vara prästvigda. Någon utbildning vid någon missionsskola var inte aktuell. Styrelsen torde, med hänsyn till att den inte ville ta »för stora initiativ«, inte aktivt ha agerat för att rekrytera »unga präster att ingå i missionens tjänst«. Det kom att visa sig att flera av dem som ändå sökte kontakt med missionsstyrelsen under de första åren »hörde närmast hemma i nyevangeliska väckelsekretsar och hade där fått intresse väckt«. Tre av dessa var F.L. Fristedt, C.L. Flygare och J.F. Ljungqvist som vi kommer att möta längre fram. Furberg menar att planerna för att bli missionär ofta stod »i samband med lust för resor och önskan att uppleva främmande miljöer«, och nämner Otto Witt som ett exempel. Ett problem var enligt Furberg att missionsstyrelsen inte hade den kontakt med kandidaterna som krävdes för att kunna bilda sig en uppfattning om dem. »De komplikationer, som senare uppstod på missionsfältet, torde åtminstone delvis ha berott på det sätt på vilket missionärsrekryteringen skedde under de första åren« (Furberg s. 132–135).

Ganska tidigt efter att missionsstyrelsen hade tillsatts inleddes förhandlingar om ett samarbete med Svenska missionssällskapet. Under det att dessa pågick sammankallade Sundberg styrelsen till ett möte den 23 april 1875 för att ta upp frågan om ett eventuellt eget missionsfält. Man beslöt då att ta kontakt med personer som hade erfarenhet av och kunskap om missionsarbete, dels den norske missionsbiskopen Hans

Paludan Smith Schreuder (1817–1882) i Zululand, dels två svenska missionärer i Södra Indien.²²

Innan styrelsen hade fått svar från de tillfrågade framfördes ett förslag att Syrien skulle väljas som missionsfält. När sedan svaren kom från Afrika och Indien visade det sig att Schreuder rekommenderade ett samarbete med den mission som han ledde i Zululand, medan missionärerna i Indien tycks ha menat att i stället för att starta ett nytt missionsföretag borde missionsstyrelsen stödja den missionsorganisation som de tillhörde, den tyska Leipzigmissionen. Denna var en luthersk mission, organiserad som ett sällskap och inte som en kyrklig verksamhet, något som gjorde att Sundgren var tveksam. Syrien föll bort som ett alternativ av flera anledningar, men under hösten 1875 tycks Otto Witt ha trott att styrelsen skulle välja Syrien. Den bestämde sig slutligen för ett samarbete med Schreuder i Zululand (Furberg s. 137–140).

Schreuder hade år 1841 med toppbetyg avslutat sina teologiska studier vid universitetet i Kristiania (Oslo). Året därpå förklarade han sig villig att starta en missionsverksamhet i Zululand. Tongivande teologer i Kristiania bildade därför en kommitté för att samla in pengar till hans underhåll. Kommittén var inte formellt bunden till kyrkan men missionen kom ändå att betraktas som »kyrklig« och inte som ett »sällskap«. Efter att Schreuder hade prästvigts i Kristiania reste han i slutet av år 1843 till Durban, utsänd av kommittén.²³

Det Norske Misjonsselskapet (NMS) hade bildats år 1842 i Stavanger av pietistiska väckelsegrupper inom norska kyrkan. Sällskapet tog efter en tid över Schreuders mission. År 1849 blev Schreuder kallad till den dåvarande kungen i Zululand. Han stannade där ett par veckor och lyckades bota honom från reumatisk värk. Detta gjorde att han fick slå sig ner i landet som missionär (Fristedt s. 38). Han tycks därefter ha träffat kungen då och då, och när dennes son Cetshwayo blev kung år 1872 fick Schreuder en bra relation även till honom.

Den norska missionsverksamheten utvecklade sig synnerligen långsamt. År 1850 sände NMS ut ytterligare tre missionärer som skulle arbeta tillsammans med Schreuder. De var inte prästvigda. Framgången uteblev; det första dopet ägde rum först år 1858. I början av

²² Svenska kyrkan övertog hösten 1876 Svenska missionssällskapets verksamhet i Indien.

²³ Uppgifterna om Schreuder har hämtats från *Norsk biografisk leksikon* (»H P S Schreuder«) och i Furberg s. 137–142.

1860-talet förändrades situationen och det fanns arbete för fler präster än Schreuder. Styrelsen för NMS tvingade då mer eller mindre honom att ordinera de tre missionärerna. För att undvika problem i framtiden kallades han hem till Norge där han i juli 1866 vigdes till biskop för »den Norske Kirkes Missionsmark« av biskopen i Bergen – detta trots att NMS inte var en del av kyrkan.

Missionärerna hade bildat en missionskonferens som var ett beslutande organ, men som nu endast blev rådgivande; biskopen skulle fatta besluten. Förhållandet kritiserades i Norge och NMS-styrelsen lade fram ett förslag som skulle försvaga biskopens ställning. Detta kunde Schreuder inte acceptera och det ledde till att han sa upp sig som missionär och biskop inom NMS. På privat initiativ bildades en kommitté i Kristiania för att stödja hans verksamhet.²⁴ Han fick behålla sin biskopsvärdighet. Från år 1873 bedrevs verksamheten under namnet *Den Norske Kirkes Mission ved Schreuder* (»Den norska kyrkans mission genom Schreuder«).

Schreudermissionen hade från början endast en missionsstation, Entumeni i Zululand med bostadshus, skola och kyrka. År 1875 grundade Schreuder en missionsstation, Untunjambili, i Natal där han själv bosatte sig. I början bedrevs verksamheten i hyddor, men under år 1876 byggdes hus och år 1880 en kyrka.

Det var således, trots namnet, inte kyrkan som stod bakom Schreuders verksamhet, men Sundberg kan ha uppfattat att den var ett steg mot en mission inom den norska kyrkan och kunde därför tänka sig att arbeta tillsammans med honom.²⁵

År 1876 grundade missionsstyrelsen en tidning som skulle publicera rapporter, artiklar och notiser om Svenska kyrkans mission. Den fick namnet *Missions-Tidning, under inseende af Svenska Kyrkans Missions-*

²⁴ Kommittén bestod av »några äldre prester och [med Schreuder] sympatierande ungdomsvänner« (MT 1878 s. 233). Furberg skriver: »Den kommitté som understödde Schreuders mission hade bildats på initiativ av några präster i Norge med J.Tandberg i spetsen och »var följaktligen av mer eller mindre privat natur« (Furberg s. 146). Jørgen Johan Tandberg (1816–1884) var stiftprost i Kristiania; han utnämndes till biskop i Christiansand år 1882.

²⁵ Furberg skriver: »Det låg nära till hands att uppfatta situationen i Norge såsom jämförlig med läget i Sverige. Konflikten mellan Schreuder och *Det Norske Misjonselskapet* kunde fattas som en uppgörelse mellan sällskapsmission och kyrkomission. Svenska tidningars redogörelser för händelseförloppet kunde ge ett sådant intryck« (Furberg s. 141).

Styrelse («*Missionstidningen*»). Formatet är ungefär A5 och den är tryckt med frakturstil. »Ännu i början af 1890-talet uppgick tidningens upplaga endast till mellan två och tre tusen exemplar« – år 1908 var upplagan 30 000 (Karlgrén s. XXXIV).

Kristen missionsverksamhet i Natal och Zululand hade påbörjats i mitten av 1830-talet men tillväxten, räknat i antalet svarta som hade tagits upp som medlemmar i församlingarna, skedde långsamt; det förefaller som att antalet medlemmar i slutet av 1880-talet snarare räknades i hundratal än i tusental. Missionsstyrelsen var eller blev ganska snart medveten om att det krävdes uthållighet. Det var först år 1885 som de första som »vunnits« vid Oscarsberg också döptes där.

SKM hade i slutet av år 1887, det vill säga efter ungefär tio års verksamhet i Natal, 39 medlemmar varav 34 i Oscarsberg. Tio år senare var antalet 623 och ytterligare tio år senare, i slutet av år 1907, var medlemsantalet 2 594, varav 639 i Oscarsberg (Karlgrén s. 203).

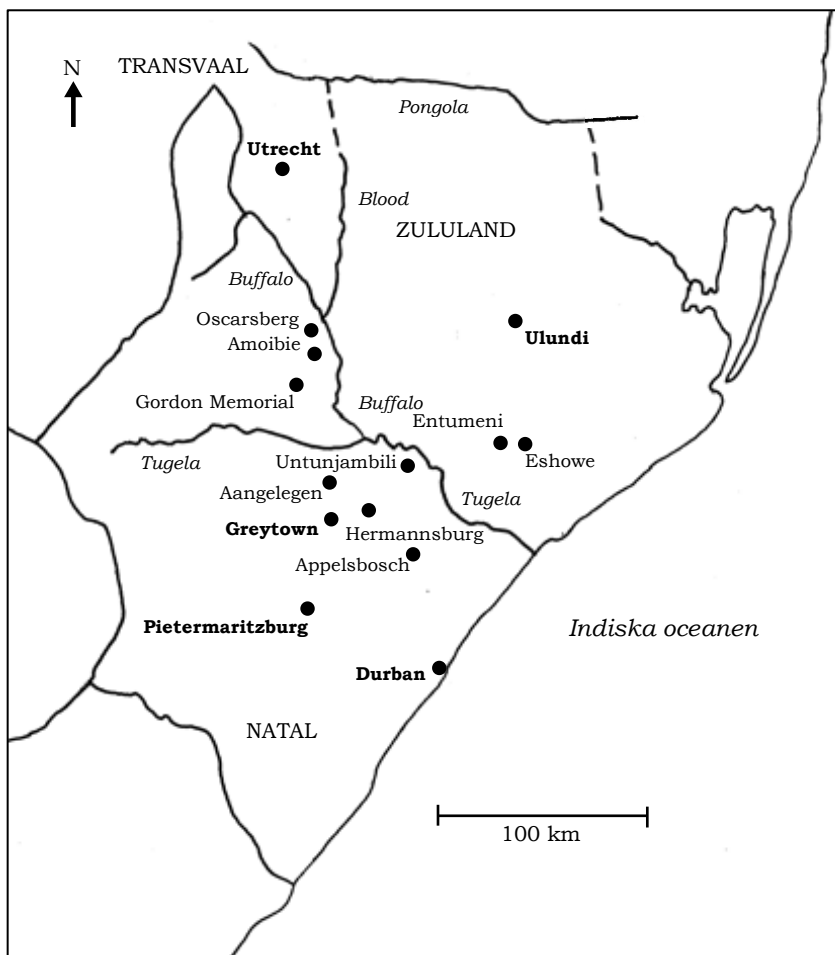
Natal och Zululand

Kartan på nästa sida visar de ungefärliga gränserna för Natal och Zululand år 1878. Gränserna utgörs till stor del av floder, varav endast några är namngivna på kartan.²⁶ Både i Natal och i Zululand talades zulu.

När Otto Witt år 1876 kom till Afrika var Natal en provins inom den engelska Kapkolonin. Provinsens största stad var hamnstaden Durban, även kallad Port Natal. Den hade cirka 7 000 invånare år 1877 och »dess butiker kunna mäta sig med de bäst försedda i Stockholm« (MT 1878 s. 205). Huvudstad var Pietermaritzburg. Zululand var en oberoende stat som styrdes av en kung vid namn Cetshwayo. Huvudstad var Ulundi. Till ytan var Zululand något större än Småland. Natal var något större än Zululand. Uppgifter om antalet innevånare är osäkra. Det kan ha varit 350 000 i Natal, varav 30 000 var vita och 20 000 var indier. Zululand kan ha haft 250 000 invånare, varav 99 % var svarta.

Tugelafloeden och dess största biflod, Buffalofloeden, utgjorde gränsen mellan Natal och Zululand. Från Oscarsberg var det mindre än en kilometer ned till Buffalofloeden. Där fanns det möjlighet att komma över floden. Gränsövergången kallades *Rorke's Drift* – Rorkes vadställe – efter en tidigare ägare till den gård som nu kallades Oscarsberg.

²⁶ Zululands östra och västra gränser upp mot floden Pongola är streckade pga. att jag inte har kunnat avgöra var gränserna gick i slutet av 1870-talet.

Utöver städerna Durban, Greytown, Pietermaritzburg, Utrecht och Ulundi har det ungefärliga läget markerats för flertalet av de missionsstationer som nämns i denna skrift – Oscarsberg, Aangelegen, Amoobie och Appelsbosch (Svenska kyrkan, som fram till 1901 skulle få ytterligare sju stationer i regionen), Gordon Memorial (Skotska frikyrkans mission), Untunjambili och Entumeni (Schreudermissionen), Eshowe (*Det Norske Misjonsselskapet*) samt (Neu) Hermannsburg (huvudstation för den tyska, lutherska Hermannsburgsmissionen som hade fem stationer i regionen).

Från klimatsynpunkt delas året in i två perioder. Den varmaste kallas regntiden. Otto Witt skriver:

[Den] börjar vanligtvis i Oktober och fortfar till April. De första månaderna regnar det mycket, vanligtvis tre dagar eller fler i sänder, samt då några dagars uppehåll. Vid slutet af December blir det mera torrt och stadigt väder, och från denna tiden till Mars hafva vi den hetaste delen af året. Därefter åter en månads oupphörligt regn, som slutar med några häftiga åskväder. (MT 1878 s. 33)

Regntiden följs av en kallare och torrare period som börjar i april.

Det vanligaste sättet att ta sig mellan olika platser i Natal och Zululand var att gå till fots, men de vita färdades i allmänhet i oxvagn eller ridande på häst. De mer välbeställda ägde oxvagnar, andra hyrde vagnar eller lät sig transporteras mot betalning. Under bra förhållanden kunde man ta sig fram 15–20 kilometer per dag, i kuperad terräng mindre än 10 kilometer. Flodövergångar samt passager av träskmarker och steniga områden förlängde resan liksom när man drabbades av oväder.²⁷ Vissa rutter trafikerades av hästdragna postdiligenser, men då kunde man inte medföra något bagage. Vägarna var år 1876 i allmänhet dåliga och efter häftiga regn svårframkomliga – Otto Witt skriver att »här är usla eller rättare sagdt inga vägar« (s. 47). Den 1 december 1876 invigdes den första järnvägen i Natal – mellan Durban och Pietermaritzburg.

Under hösten 1878 var relationerna ansträngda mellan Zululand och den brittiska kolonialmakten i Sydafrika, varför befälhavaren för de brittiska kolonialstyrkorna flyttade sitt högkvarter till Pietermaritzburg. Han förstärkte sina trupper och förberedde en invasion utan att rådgöra med den brittiska regeringen i London. Efter att kung Cetshwayo inte

²⁷ En typisk oxvagn var ca 6 m lång. Över vagnen var träbågar uppsatta på vilka en segelduk spändes så att man fick ett tält. Hjulen var av trä och skodda med järnband. Vagnen drogs vanligen av sju eller åtta par oxar, men i starkt kuperad terräng eller på sumpmark kunde det krävas fler. Fristedt skriver att han hade sett 108 oxar spända för en enda lastvagn (Fristedt s. 174). Vid det första oxparets horn var en rem fäst som användes av »förelöparen« för att få oxarna att gå som han ville. »Drivaren« drev oxarna framåt med hjälp av en ca 18 m lång piska. Skaftet var ett ca 7 m långt bamburör och snärten var ofta gjord av flodhästskinn. Drivaren gick vid sidan om oxarna. Vid körning i en kraftig nedförsbacke låstes hjulen med kätting så att ekipaget kanade ner för backen. En resa på bra underlag kunde vara »mycket behagligare än på järnväg«. »När man skall upp för de branta bergen, så ser det ofta härresande farligt ut. Oxarne draga så, att de äro färdige att stupa. [...] De stackars oxarne piskas ofta till den grad, att de vråla och råma af smärta« (MT 1883. s. 272–273). När färden gick över »stockar och stenar« skakade vagnen kraftigt (s. 47 nedan).

besvarat ett ultimatum rådde krigstillstånd från den 11 januari 1879. I krigets inledningsskede invaderade britterna Zululand – fortfarande utan att informera London. Trupperna gick in i landet dels från söder över Tugelafloeden, dels från väster med huvudstyrkan i närheten av Oscarsberg för att ta sig fram till Ulundi och dels från nordväst för att låsa fast fienden och därmed underlätta för huvudstyrkan att nå Ulundi. De brittiska styrkorna bestod av vita från Storbritannien och svarta från kolonierna i Sydafrika.

I inledningsskedet utkämpades två slag som har gått till historien, ett vid Isandlwana (även Isandhlwana) omkring 10 kilometer öster om Oscarsberg och ett vid missionsstationen – slaget vid Rorke's Drift. Vid Isandlwana led britterna ett svidande nederlag, men de lyckades försvara Oscarsberg. Meddelandet om nederlaget vid Isandlwana påverkade de båda andra kolonnerna och medförde att man efter ett par veckor kunde konstatera att invasionen var ett misslyckande. Under den tid som följde utkämpades flera slag men det var först efter att britterna under mars månad fått förstärkning, som en andra invasion kunde genomföras vilken ledde till att Cetshwayos armé blev besegrad i juli 1879.

Landet styckades i tretton delar som överlämnades åt lika många hövdingar. Någon stabilitet blev det emellertid inte och år 1882 tog britterna kontroll över den södra delen av landet. I ett territorium nordost därom sattes Cetshwayo som härskare och i ett tredje område i nordöstra delen av Zululand fick en hövding fortsatt makt. Flera av hövdingarna förde krig mot varandra år 1883. Året därpå dog Cetshwayo och en son till honom lade det sist nämnda området under sig, men år 1887 blev hela Zululand utom ett område längst i norr ett brittiskt protektorat. Tio år senare förenades hela Zululand med Natal.

4. Missionärskandidat

Någon gång under första hälften av maj 1875 skrev Holjer Witt ett brev till missionsstyrelsen »med tillkännagifvande att hans Son, som wore prest, wore sinnad att blifva Missionär« och anhöll samtidigt om svar på ett antal frågor. Styrelsen behandlade prostens brev vid ett möte den 19 maj och utformade svaren på frågorna. Av svarsbrevet framgår bland annat följande:

Ansökan om inträde i missionstjenst inlemnas till Styrelse och bör åtföljas af prestbetyg, meritförteckning, jemte sjelfbiografi och tjenstebetyg samt intyg af kompetenta personer om lämplighet för missionskallet och om god helse. (SKa 19/5 1875)

Styrelsen upplyser också om att den ännu inte »har någon förberedande anstalt för missionärers bildande« men »will söka bereda tillfälle till förberedande bildning i utlandet, hvarom Styrelsen ville muntligen samtala med Herr Prosten Witt, så snart han hitkommer«. Av formuleringen att döma kan Holjer Witt ha informerat styrelsen om att han skulle befinna sig i Stockholm inom en inte alltför avlägsen framtid.

Missionsstyrelsen hade sju ordinarie ledamöter. Dessa var år 1875:

- Ärkebiskopen, doktor A.N. Sundberg (1818–1900)
- Pastor primarius, doktor C.M. Fallenius (1815–1879)²⁸
- Överhovpredikanten, doktor Th.F. Grafström (1827–1883)
- Kyrkoherden i finska församlingen i Stockholm A. Sjöding (1816–1900)
- Kammarrådet C.A. Fehr (1812–1890)
- Godsägaren, baronen F.Ph. Hierta (1815–1889)
- Byråchefen A.Th. Bruhn (1819–1890).

Suppleanter var:

- Hovpredikanten J.C. Bring (1827–1898)
- Kyrkoherden J.H. Björnström (1839–1908)
- Kammarrättsrådet C.O.W. Burén (1814–1893).

²⁸ Fallenius utsågs till vice ordförande 3/11 1874 och »anmodades att emottaga och öppna alla till berörda styrelse ankommande bref, som till Stockholm äro adresserade« (SKa 3/11 1874). Han var ordförande i Svenska Missionsällskapet.

Styrelsens kassör («skattmästare») var Adolf Sjöding, en vän till Otto Witts far. Sjöding förde protokollen fram till den 1 april 1876, då amanuensen i ecklesiastikdepartementet Carl Tornérhielm tog över utan att ingå i styrelsen. Han var sedan tidigare redaktör för *Missionstidningen*.

Tore Furberg har studerat sammansättningen av ett antal kyrkliga styrelser vid den aktuella tiden och kunde konstatera att de dåligt utvecklade kommunikationerna gjorde att ledamöterna måste bo i eller i närheten av Stockholm där sammanträdena hölls.

Det blev därför ur en mycket begränsad krets som rekryteringen måste ske. Sakkunskap och specialintresse synes ha spelat mindre roll än allmän duglighet och ett aktat namn. [...] Missionsstyrelsen bestod således av en samling föga sakkunniga men mångsysslande och upptagna män. (Furberg s. 204)

Den 10 juni skickade Otto in sin ansökan och det var den första som styrelsen fick.

Med stöd av hosföljande [»medföljande«] handlingar och intyg får under-tecknad vördsamt anmäla sin önskan att träda in i missionsverkets tjänst och att efter den förberedelse, som Missionsstyrelsen torde finna lämplig, erhålla anvisning till verksamhet på ett passande missionsfät. Då min till-ärnade äkta maka, Elin Pallin, önskar att i sin mån och efter sina krafter biträda vid det dyra kallet, vore det vår gemensamma önskan, att äfven åt henne beredd tillfälle till inhemtande af de kunskaper och erhållande af de anvisningar, som kunna på hennes blifvande verksamhetsområde med-föra gagn, af hvilken anledning äfven bifogas intyg öfver hennes vid Statens Seminarium för bildande af Lärarinnor aflagda examen. (SKa 1/7 1875b)

I sin självbiografi skriver Otto att Elin ville »verka för Guds rike genom undervisning och samtal« (1875). Jag återkommer till Elins betyg (s. 36).

I de handlingar som Otto bifogade finns tre intyg av »kompetenta personer«. Det första är av en läkare som känt Otto från dennes barn-dom. Han skriver:

Han äger en fullkommen frisk och sund kropp, ehuru icke stor till växten, men likväl kraftig att kunna uthärda de ansträngningar, som möjligtvis den befattning medförer, som han tänker egna sin framtid åt. (SKa 1/7 1875b)

Det andra intyget har skrivits av Gottfrid Billing (1841–1923), »Theologie adjunkt i Lund«, senare biskop och ledamot av Svenska Akademien:

Att Herr Pastor O. Witt, som känner sig kallad att egna sig åt en missionärs verksamhet bland hedningar, synes mig, enligt den bekantskap, jag med honom gjort under tiden för hans studier i theologiska fakulteten härstädes, hertill vara lämplig, är det mig en glädje att på begäran intyga. (SKa 1/7 1875b)

Det tredje är från Clas Warholm (1821–1891), »Theol. Professor i Lund«:

Herr v. Pastor Otto Witt [...] lemnas på begäran det intyg, att han, som härstammar från en högt aktadt presthus och sjelf städse gjort sig känd för en hedrande vandel, har mycket goda theologiska studier, lyckliga [»fördelaktiga«] embetsgåfvor, samt jämte en frisk och härdad kropp ett frimodigt och husligt^[29] väsen. (SKa 1/7 1875b)

Ottos självbiografi omfattar endast omkring 1 400 ord. Hälften av texten ägnas åt åren fram till konfirmationen, en femtedel åt tiden fram till prästexamen samt den resterande delen, något mindre än en tredjedel, främst åt den betydelse Elin hade haft för hans studier och livsriktning. Hans berättelse tillför knappast något som kunde användas för att motivera att han skulle antas som missionär.

Vid sitt möte den 1 juli 1875 fick styrelsen ta del av Ottos ansökan.

Styrelsen tog denna framställning i öfvervägande och beslöt enhälligt att bifalla densamma, i följd hvaraf styrelsen således hade antagit v. Pastor Witt och hans blifvande äkta maka i missionsverkets tjänst, i hvilken de skulle hafva att påräkna en aflöning, som skulle bereda dem en ~~tarflig~~^[30] anständig bergning. [...] I afseende såväl på det ställe, der deras gemensamma förberedelse till deras blifvande kall skulle ske som ock på det missionsfält, dit de komme att efter slutad förberedelse utgå, wore Styrelsen icke nu i tillfälle att gifwa besked, utan skulle denna angelägenhet framdeles afgöras och bestämmas. (SKa 1/7 1875)

Kanske delgav även Sjöding styrelsen sin uppfattning om Ottos lämplighet, men tillsättningen gjordes formellt utifrån det som Otto framförde genom sin ansökan. Någon sakkunnig, exempelvis inom EFS, tycks inte ha konsulterats. Sannolikt påverkades styrelsen av att Ottos far var en inom kyrkan respekterad präst.

Styrelsen sammankallades enkom för att behandla Ottos ansökan. Sjöding har i protokollet inte angett vilka som deltog i mötet och därmed inte vem som var ordförande. Av det brev som så småningom skickades till Otto framgår att Sundberg, Fallenius, Bruhn och Sjöding »hade för sin del beslutat att antaga« honom i SKM:s tjänst. I efterhand har lagts till: »Frith Grafström instämmer«. Namnen Fehr och Hierta saknas (SKa 1/7 1875).

²⁹ Att leva husligt innebar att vara sparsam och inte söka nöjen utanför hemmet.

³⁰ Holjer Witt hade i sitt brev frågat styrelsen »om missionär, som är gift, äfven kan få påräkna understöd, som är tillräckligt till tarflig ['nödtorftig '] bergning för maka och barn« (SKa 19/5 1875b).

Elin Pallin

Otto Witt tog ut lysning den 16 juli 1875 »till äktenskap med jungfru Elin Pallin«. Den 1 augusti, på tredje lysningsöndagen, vigdes de i Karlstad där Elins föräldrar bodde. De vigdes inte av Holjer Witt.

Elin Pallin var född den 26 mars 1848 i Filipstad. Hennes far var då lärare vid stadens lägre läroverk. Han tillträdde hösten 1850 en tjänst som adjunkt vid Karlstads högre läroverk. Elin utbildade sig till folk-skolelärarinna vid *Kungl. Seminarium för bildande af lärarinnor* i Stockholm från hösten 1866 och avlade sin examen våren 1869. Hon hade studerat följande ämnen: Kristendom, modersmålet, franska, tyska, engelska, geografi, svensk historia, allmän historia, aritmetik, geometrisk åskådningsovning, naturkunnighet, hälsolära, pedagogik och metodik, samt de valfria ämnena geometri, algebra, speciell botanik och zoologi. Hon fick också vitsord i undervisningsskicklighet, sång och teckning – sammanlagt tjugo betyg, varav tretton med vitsordet berömlig, sex med beröm godkänd och ett (hälsolära) med vitsordet godkänd (SKa 1/7 1875b).

Jag har inte kunnat finna några uppgifter om var Elin Pallin tjänstgjorde som lärare. Hon utflyttade till Edsberg (Uppland) i juni 1869, det vill säga direkt efter sin examen, men finns inte antecknad som inflyttad där. Vid inflyttningen till Helsingborg två år senare använde hon sig av betyget till Edsberg, men man har tillfogat ett nytt datum: 25 april 1871. Enligt kyrkobokföringen tillhörde hon »Översten, Kammarherren och Riddaren Friherren« Gustaf Oscar Peyrons hushåll. Hon är antecknad som mamsell. Hon var sannolikt lärare för barnen i familjen.

Även Elin blev, som framgår ovan, antagen som missionär, men det var nog i hastigt mod. Inte förrän långt in på 1900-talet kom Svenska kyrkan att benämna missionärernas makar eller andra kvinnor som anställdes för att tjänstgöra på missionsfälten, för missionärer. Kvinnor som inte ville inskränka sin verksamhet till skola och barnhem antogs inte (Furberg s. 220).

Förberedelser

Efter att Otto Witt antagits som missionär blev det mer angeläget än tidigare för missionsstyrelsen att bestämma sig för ett missionsfält.³¹ Vid ett styrelsemöte den 4 november 1875 diskuterades frågan utifrån

³¹ Texterna i detta avsnitt och i avsnittet »Svenska kyrkans mission« (s. 25 ovan) överlappar delvis varandra.

brev som hade kommit in som svar på frågor som styrelsen ställt om några tänkbara fält.

Med förledning af de upplysningar, hvilka innehölls i dessa bref, diskuterades detta ärende, då åtskilliga ledamöter yttrade sig för Syrien eller Jerusalem såsom lämpligaste stället för det blifvande missionsfältet, andra åter för Zululandet. (SKa 4/11 1875)

Man bestämde att breven skulle cirkulera inom styrelsen innan man fattade något beslut. Nästa möte hölls den 19 november och då togs »den viktiga frågan« upp »i noggrannt öfvervägande«. Valet kom att stå mellan Zululand och Syrien. Styrelsen bestämde sig för Zululand.

I sammanhang dermed beslöts ock, att den på stationen Entumeni i nämnda land boende Norske Missionsbiskopen Schreuder skulle i skrivelse från Herr Ordföranden underrättas om detta beslut, med anhållan, att den förstnämnde måtte mot godtgörelse icke endast emottaga på sin station vår missionär P. O. H. Witt och hans hustru, på det att de under hans ledning måtte blifva i tillfälle att studera Zuluspråket, utan ock att han måtte tillhandagå dem med råd och upplysningar i afseende på så väl anläggandet af missionsstation som allt annat som stode i sammanhang med deras blifvande missionsverksamhet; och skulle skrivelse i enlighet med detta beslut aflåtas till Missionären P. O. H. Witt. (SKa 19/11 1875)³²

Vid samma möte anslog styrelsen ett belopp på 5 000 kronor, »som Missionären Witt skulle ega att lyfta hos Styrelsens Skattmästare«. Pengarna skulle användas till »rese-, utrustnings-, bosättnings-, och underhållskostnadernas bestridande i och för hans och hans hustrus avflyttning till Zululandet«. Lönen skulle bestämmas senare efter att styrelsen fått kännedom om prisförhållandena i landet. Otto skulle i samråd med Sjöding göra upp en resplan för utresan »med ledning af de upplysningar som skulle infordras från missionsstyrelsen i Stavanger«. Tydligt tänkte inte Sundberg vid detta tillfälle på att Schreuderkommittén hade sitt säte i Kristiania. Efter mötet informerades Otto av Sjöding om styrelsens beslut. Därmed fick Otto klart för sig att någon utbildning före utresan inte var aktuell. Den 23 november, dagen efter att han hade fått beskedet, skrev han till ärkebiskopen:

Det glädde mig innerligen, att jag får verka bland hedningarne i. st. f. bland muhamedanerna. – Kyrkoherden Sjöding nämnde att jag bör sätta mig i

³² Styrelsens sekreterare skrev om möjligt de fattade besluten i *en* mening, vilket inte orsakar något problem i just detta fall, men det finns paragrafer som kräver viss eftertanke för att tolka dem rätt.

förbindelse med missionsstyrelsen i Stavanger, för att anhålla om upplysningar om lämpligaste vägen till Zululandet. Men skulle inte Svenska Kyrkans Missionsstyrelse anse det lämpligt, att jag finge resa till Stavanger, för att der personligen taga reda på en del saker, som jag har af nöden att känna, och hvilkas detaljer måhända vore svårt att genom korrespondens få reda på? Så har jag t. ex. ingen aning om den utstyrsel som jag och min hustru behöfva, hvilken utstyrsel säkerligen är af alldeles särskild art. Då jag saknar egna medel att företaga en sådan resa, kan jag ej göra den utan Missionsstyrelsens bekostnad. För den händelse Missionsstyrelsen låter mig resa till Stavanger, uppskjuter jag tillsvidare att skrifva dit. (SKa 30/11 1875b)

Ärkebiskopen avstod från att fatta beslut utan vidarebefordrade frågan till Sjöding i ett odaterat brev, men kanske skrivet den 25 november:

Från Witt har jag mottagit närslutne bref, hvilket jag underställer din och Fallenii gemensamma pröfning. Jag inser väl icke nödvändigheten af karlens i frågasatta Norska resa, men då han sjelf är af annan mening, är det måhända skäl att lemna honom penningar till färden. Skall färden företagas, bör [den] dock icke i främsta rummet ställas till Stavanger utan till Kristiania för rådplågning med Stiftsprosten Tandberg, då [af] de upplysningar, denne sistnämnde meddelar, det böra bero, huruvida [...] Stavanger-resan [är] behöflig. Jag öfverlemnar emellertid afgörandet åt Fallenius och dig, för egen del nöjd med hvad I besluten. Det enda jag fäster vigt vid är, att resan om den skall ske, företages i ofvan beskrifna ordning. Något styrelsesammanträde är naturligtvis [...] obehöfligt. – Witt bör snart få besked. Gif honom det, ty jag besvarar ej hans bref. Mina händer äro öfverfulla af andra göromål. (SKa 30/11 1875b)

Sundberg Sjöding och Fallenius, styrelsens vice ordförande, ansåg sannolikt att Otto borde få resa till Norge, men eftersom ärkebiskop Sundberg inte ansåg att resan var nödvändig ville de nog inte på egen hand fatta ett sådant beslut. De sammankallade därför ett styrelsemöte med Fallenius som ordförande. Mötet hölls den 30 november i Stockholm. Fem ledamöter var närvarande. De tog saken under övervägande och beslöt därefter att Otto först skulle skriva till Tandberg (s. 28) och »anhålla om ifrågavarande upplysningar. Skulle dessa befinnas icke tillräckliga«, fick Fallenius och Sjöding själva bestämma om Otto skulle få resa. Ärkebiskopen uppmanades att skriva till Tandberg och rekommendera »Witt till erhållande af ofvanberörda upplysningar« (SKa 30/11 1875).

Vad som sedan hände är inte känt, men någon resa för Ottos del blev det inte. Kanske att hans kontakt med Norge begränsade sig till en brevväxling med Tandberg. Det är inte säkert att denne hade någon större kunskap om de frågor som var angelägna för Otto att få svar på men att han inte ansåg det lämpligt eller meningsfullt att Otto satte sig i förbindelse med NMS i Stavanger; förhållandet mellan de två missionerna var inte det bästa. Kontakten med Tandberg medförde emellertid att man kom överens om att Elin och Otto skulle resa till Sydafrika tillsammans med en ung norska, Gudveig («Gudve») Bjørge (1848–1939), som skulle arbeta i hushållet vid Hans Schreuders missionsstation Entumeni i Zululand (MT 1876 s. 28). Vi kommer att se att den resväg Otto valde till Natal inte var den lämpligaste, vilket indikerar att Tandberg inte hade kunnat råda honom.

Den 21 december 1875 erhöll Otto 500 kronor av de beviljade 5 000 kronorna och han kunde därmed börja göra inköp inför utresan. Samtidigt utfärdade styrelsen ett kallelsebrev till Otto med följande lydelse:

Sedan Svenska Kyrkans Missions Styrelse, som den 1sta Juli innevarande år beslutit att bevilja vice Pastor P.O.H. Witts anhållande om inträde i tjänst för att verka i missionen, har den 19de sistlidne November förklarar att under nu varande förhållanden Zululandet syntes vara lämpligaste stället för Svenska Kyrkans blifvande missionsfält, så får Styrelsen, som härmed kallar och antager bemälte P. O. H. Witt till Svenska Kyrkans missionär, förordna att han, åtföljd af sin hustru Elin Pallin skall utgå till Zululandet och på missionsstationen Entumeni under dervarande Norske Missionsbiskopen Schreuders handledning studera detta lands språk samt för öfrigt af honom inhemta råd och upplysningar i afseende på så wäl anläggandet af missionsstation som allt annat som står i sammanhang med hans blifvande missionsverksamhet; wiljande Styrelsen, som nu till deras utrustnings-, rese-, och bosättnings- m.m. kostnader anslagit 5,000 Kronor, efter inhämtad kännedom om prisförhållandena i ofvannämnda land, framdeles bestämma det lönebelopp, som anses erforderligt för beredande af en anständig bergning, så länge han qvarstannar i Styrelsens tjänst och till Styrelsens fulla belåtenhet fullgörer sina åligganden i det syfte, som med hans utsändande afses. (SKa 1/7 1875b)

Man noterar att enligt kallelsebrevet var det endast Otto som hade antagits som missionär – inte Elin. Handlingen är daterad den 21 december 1875; den placerades i efterhand som en bilaga till protokollet av den 1 juli.

Den 27 januari 1876 erhöll Otto 1 500 kronor i guldmynt, en växel på 4 109 schweiziska franc i guld motsvarande 3 000 kronor samt en växel på £ 54.17.1 motsvarande 1 000 kronor, summa 5 500 kronor. Den sistnämnda växeln skickades till Entumeni; pengarna skulle användas för hans utgifter på missionsfältet (se också s. 46).

Fram till avfärden från Sverige uppgick utgifterna enligt en kassabok till knappt 700 kronor. Den största utgiftsposten beträffande utrustning var kläder. Den näst största utgiften var en orgel; den kostade 175 kronor (knappt 9 000 kronor i dagens penningvärde). Medicin köptes för 65 kronor och böcker för 41 kronor. Biljetter köptes efter hand under resan (SKa 1/4 1876b).

När missionsstyrelsens räkenskaper för år 1875 granskades i början av år 1876³³ gjordes styrelsen uppmärksam på att revisionsberättelsen skulle publiceras i några tidningar. Styrelsen ansåg att det därför var nödvändigt att säga något om beslutet om de 5 000 kronorna (som alltså blev 6 000 kronor).

Allmänheten skulle i en särskild not underrättas om orsaken, hvarföre Svenska Kyrkans Missionär P. O. H. Witt fått sig beviljad för hans resa till Zululandet den betydliga summan af 5,000 Kronor, att det skall med hänsyn så väl till de med en så lång resa för honom och hans hustru förenade kostnader som ock till de utgifter, som fordrades för utrustningen och bosättningen i ett land, sådant som Zululandet, der det, som är nödvändigt för bosättning, icke finnes på stället att köpa, utan måste hemtas från aflägsna orter. (SKa 25/2 1876)

Det tycks som att Otto efter den 30 november hade fria händer och att han själv kunde avgöra vad han skulle ta med sig till Afrika och när han skulle resa. Sannolikt bestämde han resrutten till Durban utan att rådfråga någon sakkunnig.

Den 1 februari 1876 fick Elin och Otto flyttningsbetyg från S:t Maria församling i Helsingborg till »Zululen«. Avfärden skedde den 3 februari från Helsingborgs hamn. Otto tjänstgjorde i Helsingborgs församling ända fram till månadsskiftet januari/februari; sin sista predikan före avfärden höll han söndagen den 23 januari.

³³ Missionsstyrelsen hade under 1875 intäkter (främst kollektmedel) på ca 25 200 kr. Utgifterna (inkl. 500 kr till Witt) uppgick till ca 1 000 kr.

Sundberg skriver i januari 1876 inför utresan till Sydafrika:

Där har i flera år förut evangelium blifvit af norska missionärer, under den nitiske och utmärkte biskopen Schreuders ledning, för hedningarna förkunnadt och åtskilliga missionsstationer anlagda. Att ditsända den ende missionär – prästmannen Otto Witt – som hittills anmält sig att i styrelsens tjänst inträda, ansåg hon följaktligen synnerligen lämpligt. Han och hans unga hustru kunde där bland landets egna infödingar och med hjälp af omförmälde biskops förträffliga undervisning lära sig deras språk samt för öfrigt inhämta, hvad som före begynnelsen af någon egentlig verksamhet vore behöfligt. Och när sedan tiden för denna begynnelse vore inne, hvilket godt stöd borde de icke kunna äga i den erfarne mannens råd och anvisningar, och hvilken uppmuntran måste det icke ligga i vissheten om att få samverka med fränder och trosbröder för framgången af den heliga sak, som blifvit dem alla anförtrodd? Männe det dessutom icke i allmänhet är väl betänkt att med hänsyn till missionsverksamhetens utöfning företrädesvis söka förbindelser med de två andra skandinaviska folken, hvilka ju hafva samma trosbekännelse och i allt hufvudsakligt äfven samma kyrkoförfattning och samma språk som vi själfva? En förenad skandinavisk mission kunde vara mäktig; en splittrad är svag. Se där några antydningar om de skäl, som förmått styrelsen att utsända pastor Witt till Entumeni i Zululandet, där Schreuder för närvarande är bosatt. Hvile Guds välsignelse öfver hans arbete! (Karlgrén s. XXVI–XXVII)

Om beslutet att bli missionär

Otto Witt skriver både i självbiografien och i sina memoarer om sitt beslut att bli missionär och där finns som vi ska lägga märke till tydliga skillnader vad gäller motiv och förlopp.

Vi ska först se på vad han skriver till missionsstyrelsen år 1875.

Kärleken till Elin hade fått Otto att ta sina studier på allvar, men det tycks inte ha medfört att han vann hennes kärlek, eller snarare, hon var inte beredd att bli hans. Han förstod då, att för att vinna henne så måste han först »vinna Gud«, vilket troligen enklast kan beskrivas som att han ville ha samma relation till Gud som han uppfattade att Elin hade.

Direkt efter sin redogörelse för sin kamp att vinna Gud skriver Otto:

Tanken på att offra allt för Herren genom att blifva missionär, låg mig ständigt och mäktigt på sinnet. Dock hade den ej då först uppstigit inom mig. Redan såsom barn, i synnerhet vid konfirmationstiden, hade jag hyst den. Nu blef den ständigt allt starkare, och synnerligen vid tiden för min prestvigning rörde den sig i mitt hjerta. Några gånger hade jag talat med min fästmö härom. Det hade, såsom jag redan fått veta, innerligen gladt

henne, vilket hon dock ej yttrat, för att ej i ringaste mån inverka på mig. Hon sade sig dock alltid vara villig att följa mig hvart som hållst. Sedan min prestvigning (d 4/6 1874) var jag ofta betryckt och bäfvande vid tanken på att jag ej borde affordra henne detta offer, att resa med mig till hednalanden, och många gånger ångrade jag djupt, att jag band henne vid mig, sörjande isynnerhet deröfver, att hon, som varit ett medel i Guds hand till min omvändelse, nu skulle, såsom jag trodde, vara mig till hinders för Guds rike. Men Han, som hjälper i allt, halv äfven i denna sak. Då jag så ofta kände Hans kallelse, beslöt jag följa den, skulle jag än lemna min fästmö. Jag underrättade henne om mitt beslut och fann då, huru orätt jag tänkt, då jag trodde mig affordra henne ett offer. Innerligen glad och lycklig, sade hon mig, att detta länge utgjort hennes önskan. (1875)

Vi ska nu se vad Otto skriver i sina memoarer.

År 1895:

Slutligen blef min inre ofrid så stor, att jag kände mig mäktig till hvarje offer, hvarje försakelse, om blott jag finge känna mig försonad med Gud. Tanken på missionärskallet, som ofta i stunder af förtviflan vaknat inom mig, tog mig mäktigt i besittning, och jag lofvade Gud att gifva mitt lif för hans sak; och nu menade jag att jag skulle få en vidöppen ingång in i Guds rike.

År 1905:

Under de båda år, jag tjänstgjorde som präst i hemlandet, dels i Malmö, dels i Helsingborg, hände det allt emellanåt att personer besökte mig för att få svar på lifvets viktigaste fråga: hvad skall jag göra för att varda frälst? Men af mig fingo de ingen hjälp, ty huru skulle en blind kunna leda en blind? Min oro blef endast förökad, och i mitt oförstånd trodde jag, att det var något som jag skulle göra, något fullare utgifvande som fordrades, och jag beslöt att offra allt, blott jag därigenom kunde vinna frid, och i likhet med hvad säkerligen tusenden gjort före och efter mig, erbjöd jag mig att gå ut på missionsfältet.

År 1912:

Under en sömnlös natt, då mitt hjärta värkte av ångest och mina tårar runno ymnigt över min oförmåga att strida mot synden, kom det ett plötsligt underbart ljus till min själ. Om jag ville ägna mig åt missionsarbetet och utgiva mig till att föra ett försakande liv bland hedningarna, så skulle säkerligen Gud se till mig och låta mig känna sitt välbehag. Utan tvekan lovade jag Gud att ingå som arbetare bland hednaskarorna, om han ville sända mig dit. – Något år förut hade kyrkomötet fattat beslut att utsända arbetare till icke kristna folk.

I texten från år 1875 beskriver Otto en utdragen beslutsprocess; beslutet var fattat redan vid tiden för prästvigningen men det kom att dröja många månader innan han gjorde något åt saken. Enligt vad han skriver åren 1905 och 1912 fattades beslutet efter en kris; berättelserna kommer i båda fallen direkt efter att han berättat om dopet i skomakarens hem i Helsingborg (s. 24). Enligt födelse- och dopböckerna för Helsingborgs stads- och landsförsamlingar är det två dop som kan vara aktuella: det ena den 28 februari 1875 och det andra den 6 maj. Det sistnämnda ägde inte rum en sön- eller helgdag.

Det finns ytterligare ett uttalande av Otto om beslutet att bli missionär och det är vad han ska ha berättat för C.L. Flygare. Denne skriver år 1879 att Otto under sin tid som vikarierade pastor i Helsingborg hade blivit förargad när tillströmningen till gudstjänsterna minskade för att folket hellre ville lyssna till en lekmannapredikant. Då ska han ha bestämt sig för att bli missionär (s. 127).

Den tidsperiod som kan vara aktuell för hans beslut är från omkring den 1 mars till omkring den 10 maj 1875. Den senare tidpunkten har valts med hänsyn till att missionsstyrelsen sammankallades till ett möte den 19 maj enkom för att behandla prostens Witts förfrågan. Samtliga ledamöter vid mötet bodde i Stockholm. Fallenius var ordförande.

Det kan ha funnits andra skäl än andliga för Otto att välja missionärsbanan. Han kan ha upplevt tillvaron som församlingspräst som enformig och känt sig alltför kontrollerad av andra och ville kanske uppleva frihet och spänning. Att få bli pionjär som Svenska kyrkans missionär var en utmaning. Han kan också ha lockats av att få resa och uppleva andra kulturer. Han hade flera förebilder i sin släkt.

Otto kan ha haft en känsla av att vara kallad av Gud – kanske påverkad av spännande berättelser om missionärer han fått höra som barn – men jag menar att det motiv som vägde tyngst när han fattade sitt beslut att bli missionär var att han ville bli försonad med Gud och få känna frid.

5. Hos biskop Schreuder

Biskop Hans Schreuders tanke var att Otto Witt skulle bli föreståndare för hans missionsstation Entumeni i Zululand. I maj 1875 hade han lämnat denna station och flyttat till Untunjambili för att grunda en station där. Formellt stod Schreuder kvar som föreståndare för Entumeni men i praktiken fungerade två infödda lärare som ledare. De pekuniära bidragen från Norge hade börjat minska vid den här tiden och Schreuder, som inte hade någon missionär som medhjälpare, såg nog Sundbergs förfrågan om ett samarbete som en möjlighet att utan kostnad ha en missionär stationerad vid Entumeni under ett par år. Situationen för den kristna missionen i Zululand var emellertid besvärlig och försämrades succesivt. Schreuders flyttning till Untunjambili kan ha varit en följd av att han bedömde att han inom några år skulle tvingas lämna Zululand trots att han hade en god relation till kung Cetshwayo.

Resan till Sydafrika

Drygt två månader efter att missionsstyrelsen beslutat att samarbeta med Schreuder påbörjade Witt resan till sitt missionsfält. Det vittnar om att han var angelägen att komma iväg så fort som möjligt. Det kan ha gjort att han inte ansträngde sig att få träffa personer inom *Det Norske Misjonsselskapet* i Stavanger som hade flera missionärer i Sydafrika. Någon i sällskapetets ledning torde ha kunnat ge honom värdefull information inför utresan. Elin var nog i andra månaden av sin första graviditet när de fick beskedet om att Zululand skulle bli deras missionsfält. Hon och Otto kan ha kommit överens om att de skulle hemlighålla graviditeten för att undvika att deras anhöriga eller styrelsen skulle försöka förmå dem att skjuta upp avresan.

Resan började i Helsingborg den 3 februari 1876 då Elin, Otto och Gudve med båt och järnväg tog sig via Köpenhamn till Hamburg, där de blev kvar i tre dagar, varefter de for vidare till Basel. Där fick klart för sig att det endast var möjligt att en gång i månaden ta sig med ångbåt från Suez till Zansibar, en resa på omkring tre veckor, för att därifrån fortsätta med en annan båt till Durban. Den 10 februari hade de kommit till Basel och den 10 mars skulle båten avgå från Suez. Den sena avgången från Suez gjorde att de stannade kvar i Basel sex dagar.

De gjorde bland annat ett besök på en missionsskola, där de fick veta hur undervisningen var upplagd. Med tåg fortsatte de sedan till Neapel med åtskilliga uppehåll under vägen, bland annat i Geneve, Pisa och Rom – de hade ju gott om tid. Under resan över Medelhavet till Alexandria fick de uppleva »en förfärlig storm« och »det rasande hafvet hotade hvarje ögonblick att begrafva oss i djupet« (MT 1876 s. 73).

I Alexandria satte de sina fötter på afrikansk jord för första gången. I ett brev, förmodligen till sin farbror Carl Gustaf Witt i Helsingborg, berättar Otto om staden och innevånarna: Staden var smutsig. Han uppfattade människorna som opålitliga; deras främsta mål var att få tag i pengar. En tulltjänsteman hade haft oförskämdheten att begära pengar för att resällskapets bagage skulle passera kontrollen utan svårighet. För att undvika besvär hade Otto gått med på att betala den begärda summan (Hale s. 49).

Från Alexandria skrev Otto den 7 mars ett brev till missionsstyrelsen:

Efter inhemtad kännedom om de utomordentligt dryga omkostnaderna för resor utmed Afrikas kust, och då det dessutom troligen tillfölje af den ringa trafiken öfver Sanzibar, blir nödvändigt för oss att någon tid kvarstanna på sistnämnda ställe, har jag ansett mig följa härvarande Generalkonsuls råd att af honom emottaga 50 [pund], och hoppas jag att Missionsstyrelsen gillar denna min åtgärd, som jag vidtagit i öfvertygelse, att det varit min plikt. (SKa 1/4 1876b)

Från Alexandria gick färden till Suez med järnväg och därifrån med båt till Aden i det sydvästra hörnet av Arabiska halvön och sedan vidare till Zansibar, där de inte behövde vänta på båten till Durban. Om färden dit skriver Otto att omkring 165 befriade slavar var med ombord.

Ett engelskt krigsfartyg hade kort förut lyckats bemäktiga sig ett slavskepp, [hängt] slavägarna i masterna samt förde den levande lasten, som låg mera död än levande nedstuvad i lastrummet, ombord till oss för att landsättas i Durban. De arma varelserna utgjordes av mest kvinnor och barn från det inre av Afrika. [...] Åtskilliga av dem dogo efter den omänskliga behandling, de fått röna ombord på slavskeppet, och nästan varje dag kastades något svart lik i havet. (1912)

Fartyget hade lämnat Zansibar den 24 mars. Den 19 april anlände det till Durban. Ankomsten dit var efterlängtd.

Med glädje hälsade vi den stund, då ankaret kastades på redan utanför Durban. På den tiden kunde inga stora fartyg komma in i hamnen på grund av den sandbank, som bildats vid själva inloppet. En liten ångare

kom ut från hamnen för att hämta passagerare och post, och så blevo vi från den större båten nedhissade i den mindre. Vid de ständiga vågorna från oceanen voro båda fartygen i oupphörlig vaggning, och vanligen kom korgen med en väldig duns ned på däck av den mindre båten, så att den vältes och de tre passagerarna rullade ut. Äntligen voro vi i land och tack-samma att ha fast mark under våra fötter. (1912)

Båtresorna torde ha varit påfrestande för Elin; när hon nästa gång gjorde en båtresa nämner Otto om hennes fasa för båtfärder (s. 113).

Den 30 maj skrev Otto till missionsstyrelsen och berättade att han hade kommit fram till Untunjambili den 7 maj, drygt tre månader efter avfärden. Han förklarade att han inte hade skrivit tidigare med att han hade väntat på den växel som hade sänts till Entumeni (s. 40). Han skriver att det var åtta dagsresor med oxvagn mellan de två stationerna, varför det tog mer än två veckor att hämta växeln. Han kommenterar sedan kostnaderna för resan:

Det gör mig ledsen, att resan varit så dyr. Vägen om England hade kostat hälften mindre, men det var ej att förutse och kan ej ändras. Äfven från Durban och hit är färden dyr, isynnerhet som man emellanåt hela veckor får vänta på en vagn. (SKa 2/8 1876b)

Otto bifogade en förteckning på utgifterna under resan. Det sammanlagda beloppet, omräknat till svensk valuta, uppgick till cirka 5 000 kronor (cirka 250 000 kronor i dagens penningvärde). Till denna summa ska läggas de 700 kronor som han förbrukade före avfärden. Pengarna var således i stort sett slut när han kom fram. Han skriver:

Husgerådssaker, möbler etc. ha vi ej, men behöfva dem ej heller under de första åren. Emellertid får jag bedja Styrelsen vara god sända mig penningar, vare sig af min lön, om den är bestämd, eller om Styrelsen heldre så vill, under de första åren hvad jag behöfver, för hvilket jag i så fall vill redovisa.

Färden till Untunjambili

Vi återvänder nu till Elin, Ottos och Gudves ankomst till Durban.

Under uppehållet i Basel hade Otto skrivit till Schreuder och informerat honom om planerna för den fortsatta resan och delgivit honom några tankar om vad han förväntade sig under sin tid hos denne. Han berättade också att Elin var gravid. När Schreuder läste detta beslöt han att uppmana Otto »på det bestämdaste att tills vidare stanna i Durban« – tills barnet var fött – och inte komma till »det obebyggda

Untunjambili« (SKa 26/10 1877b). Detta gjorde han sannolikt i ett brev som han skickade till postkontoret i Durban i god tid före de tre resenärernas ankomst dit; Gudve hade säkert blivit uppmanad att fråga efter ett poste restante-brev när hon kom till Durban..

Otto var angelägen att komma till sitt missionsfält så snart som möjligt och bestämde sig för att inte bry sig om Schreuders uppmaning.

År 1912 skriver Otto om färden till Untunjambili:

[Schreuder] hade sänt en oxvagn emot oss till Durban, och i denna tomma vagn, dragen av åtta par oxar, foro vi en veckas tid i det brutna, oländiga landet och kommo så fram till biskopens station. Med mitt goda minne och min fallenhet för språk lärde jag mig redan inom några timmar efter min ankomst Herrens bön utantill på zuluspråket, och tredje dagen efter vår ankomst skötte jag altartjänsten i kyrkan, där biskopen predikade.

Att vagnen var tom syftar på att det inte var några andra passagerare och inte heller något bagage. Det skulle transporteras upp till missionsstationen vid ett senare tillfälle.

Här får man intrycket att Elin, Otto och Gudve hämtades med oxvagn i Durban, men så förhöll det sig inte. Enligt Ottos kassabok lämnade resällskapet Durban den 28 april och tog sig till Pietermaritzburg där de övernattade. Otto hade köpt biljetter dit, vilket berodde på att de reste med »postskjuts« (SKa 22/8 1883). Därefter köpte han biljetter för att fortsätta till Greytown och därifrån färdades de till Untunjambili med oxvagn. För denna tre–fyra mil långa transport i oxvagn betalade Otto 6 pund.

Till *Missionstidningen* skriver Otto den 30 maj 1876 och berättar om sin ankomst till Sydafrika. Han skriver att »Natal är ett härligt land med utmärkt godt klimat«, och fortsätter:

Men hvad som ej är angenämt här i landet är resor. Dessa företagas i oxvagnar, vanligen förspända med åtta par oxar, och öfverdragna med tält för att om natten kunna tjena som hus. De dragas nu backe upp och backe ned öfver stockar och stenar, och då här äro usla eller rättare sagdt inga vägar, kan den som ej gjort en sådan färd icke heller göra sig ett rätt begrepp om de skakningar man är underkastad. Långsamt går det äfven, och om regn utbryter, är man ur stånd att fortsätta färden och kan sålunda hela veckor få stanna någonstädes ute i sin vagn. Såsom bevis på, huru lång tid en resa kan taga, vill jag nämna, att, ehuru vi landstego den 19:de April, vi ej kommo hit (ungefär 15 svenska mil från landningsplatsen) förr än den 7:de Maj. (MT 1876 s. 126)

Otto skriver inte uttryckligen att han färdades hela sträckan med oxvagn, men det ligger nära till hands att tro det. Enligt brevet hade de alltså kommit fram den 7 maj.

Schreuder hade sannolikt också haft resan upp till stationen i tankarna när han uppmanade Otto att bli kvar i Durban; den var givetvis påfrestande för Elin. Från Basel hade Otto skrivit till *Missionstidningen* att han hade »en svag hustru« och år 1879 skriver han att Elins svaga hälsa hade blivit stärkt under vistelsen i Afrika (s. 113).

Jag återkommer till Ottos vägran att bli kvar i Durban (s. 60).

Tiden vid Untunjambili och Entumeni

På Untunjambili var stationsbyggnaden med bostad under uppförande. Hans Schreuder bodde tillsammans med sin hustru i en oxvagn. En större hydda användes som skola och kyrka. Otto och Elin fick bo i en »liten provisorisk hydda som Biskopen för tillfället uppfört« (SKa 2/8 1876b). Schreuder ägnade enligt Otto all tid åt bygnadsarbetet. Hans hustru, Jakobine Emilie (1814–1878), var lärare vid skolan.

Det var således ganska primitiva förhållanden för Elin och Otto. Det troliga är att de i början av juni återvände till Greytown och tog in på ett hotell som drevs av en engelsman. Den 28 juni 1876 födde Elin en dotter, Elin Margareta, och ett par veckor senare reste familjen tillbaka till Untunjambili. Otto skriver inget till styrelsen eller till *Missionstidningen* om hur det var att bo i den lilla hyddan, och det torde bero på att han själv hade satt sig och sin familj i denna belägenhet. I mitten av augusti flyttade de till Entumeni.

Församlingen i Entumeni hade ungefär 100 medlemmar. Kyrkan rymde 150 personer. En annan byggnad användes som skola och en tredje som bostad. Otto undervisades i zulu av de två infödda lärarna vid skolan. Han uppfattade språket som »mycket melodiöst, ungefär som det italienska«. Detta skriver han i ett brev (10/10 1876) till *Missionstidningen*. Han nämner också att trots att han inte haft tillfälle att »sysselsätta [sig] något med språket« innan han kom till Entumeni, så hade han nu kommit så långt att han hållit sin första predikan (MT 1877 s. 20). I fortsättningen skulle han predika varannan söndag. De två infödda lärarna vid stationen predikade de övriga söndagarna. Elin hjälpte till i skolundervisningen och i gudstjänsterna.

Sången i kyrkan, der min hustru fungerar som organist, är förträfflig, och jag tvekar ej säga, att den vida öfverträffar sången i de flesta landskyrkor i Sverige. Då kvinnorna sjunga melodien, sekunderar den manliga personalen, och det hela låter mycket godt. (MT 1877 s. 20)

Sannolikt hade Schreuder författat eller översatt de sånger som sjöngs och troligen började även Otto vid denna tid att översätta sånger till zulu. Det dröjde emellertid tills år 1884 innan en psalmbok gavs ut på zulu. Den trycktes i Natal och innehöll 30 psalmer översatta av Schreuder och 70 av Witt. Den reviderades år 1889 och trycktes då i Uppsala (Karlgrén s. 209).

Elin hade redan före flyttningen till Entumeni sammanställt en lista på undervisningsmaterial som hon ansåg skulle behövas i skolan. Otto ville ha »nattvardsdon« och oblater. Önskemålen framförde han i sitt brev till styrelsen den 30 maj. Vid styrelsemötet den 2 augusti beslöts att anskaffa och sända iväg det som hade begärts.³⁴ En av ledamöterna föreslog att Otto skulle »anmodas att, efter samråd med biskop Schreuder, yttra sig, huruvida anskaffandet åt Witt af en enkel messdrägt vore lämpligt och önskvärdt« (SKa 2/8 1876). I ett brev den 30 december svarade Otto jakande. Han berättade att han på Schreuders uttalade önskan bar full skrud varje söndag; han hade fått låna en av honom. Styrelsen beslöt den 1 mars 1877 att »låta förfärdiga en enkel fullständig messdrägt (messshake af svart sammet med guld)«.

Verksamheten en typisk dag vid stationen började vid dagbräckningen med morgonskolan. Eleverna läste och skrev under en timme varefter följde en morgonandakt. Klockan 10 började småbarnsundervisningen med »läsning, skrifvning och berättelser ur bibliska historien«. Klockan 12 var det dopundervisning för dem som skulle döpas och konfirmeras. En syskola började klockan tre och efter solnedgången tog aftonskolan vid.

Som missionär fick Otto hjälpa zuluerna när de var sjuka eller behövde hjälp med att dra ut tänder.

En dag drog jag ut två tänder på en höfdings hustru, och då operationen lyckligen var gjord, sträckte höfdingen ut båda händerna och sade: nu kan du ge mig en knif, för det jag kom och helsade på dig. (MT 1877 s. 21)

Otto kommenterade händelsen med att skriva att otacksamhet var ett »utmärkande drag hos Zulufolket«.

³⁴ I november 1876 köpte styrelsen »nattvardskärl af silfver med stark förgyllning« för 818 kr (SKa kassabok).

Otto hade haft lätt att lära sig språket och redan under år 1876 började han översätta *Svenska Kyrkohandboken* till zulu (Hale s. 60). Den trycktes år 1879 i Natal. Efter en inspektion av missionsfältet år 1886 av Henry W. Tottie (s. 166) skriver denne att »allvarsamma anmärkningar« hade gjorts av kompetenta personer »mot hans öfversättningar (såväl Psalmboken som Kyrkohandboken)« (s. 171).

Otto gjorde sitt bästa för att förkovra sig i språket. Han var angelägen att vistas bland zuluerna för att få höra och tala zulu men också för att lära känna deras kultur. Redan hösten 1876 gjorde han ridande på häst färder med övernattningar i området kring Entumeni.

I december 1876 hade han tillsammans med en norsk missionär besökt en nationell fest. Otto berättar:

Årligen firas vid kungsgården^[35] en stor högtid, och då den just var förestående, styrde jag min vandring dit. Hela landets truppstyrka, uppgående till 20 à 25.000 man, samlas dit för att paradera för konungen och uppvisa sin skicklighet i krigsdansar. Denna fest är ett slags offerfest. (MT 1877 s. 44)

Den fest som han syftar på kallades *umkhosi* och var en skördefest. Den hölls årligen någon gång under december–januari och ägde i allmänhet rum på den gård där kungen bodde.

Otto fortsätter sin berättelse med att skildra hur en ox under brutala former offerades. Hans uppfattning var att Zulufolket härstammade från Abraham, och ska här ha fått ytterligare stöd för detta. Han menade dessutom att »zuluerna i allmänhet ha utpräglat judiska drag och att deras språk är fullt af hebreiska idiom« (AB 11/3 1879). Efter att oxen hade bränts upp fördes två bockar fram. Över den ena uttalades en förbannelse varefter den jagades bort; den andra välsignades, slaktades och tillreddes som mat till kungen.

Festen ägde enligt Otto rum mitt i staden:

Stadens storlek kan man tänka sig, då i dess mittdt en truppstyrka på 25.000 män kan med lätthet utföra krigsöfningar. Eget är det att se dessa danser utförda i sträng takt och under sång, som för öfrigt är mycket enformig. Dock öfvergår emellanåt för omvexlings skull den ordnade dansen i språng och sången i tjut, sådana som enbart vildar eller vilddjur kunna åstadkomma. (MT 1877 s. 45)

³⁵ Den kungsgård som Otto syftar på låg i närheten av Eshowe någon mil öster om Entumeni (MT 1884 s. 132). Något år senare flyttade Cetewayo till ny gård i eller nära staden Ulundi som då blev huvudstad. År 1912 skriver Witt att kungen mot slutet av 1878 kungjorde namnet på sin nya gård – »Kwamaizekanye, d.v.s.: Må [engelsmännen] komma strax« (1912).

Slutligen utropades de nya lagarna. Då hade de båda missionärerna suttit i gräset i sju timmar.

Men då vi märkte, att festen som vanligt skulle sluta med slagsmål mellan de olika regementena, ansågo vi det säkrast att i tid bege oss derifrån, hvardan vi hasteligen skyndade till våra hästar och redo i sporrsträck genom de vilda hoparne till den närbelägna stationen. (MT 1877 s. 46)

Den station som de skyndade till var Eshowe (NMS) där Ommund Oftebro (1820–1893) var missionär. Han var sällskapets högst ansvarige på missionsfältet – superintendent.

Missionsstyrelsen anhöll i juni 1877 i ett brev till Schreuder att få anförtro två nya missionärer åt »Eder tillsyn och Edra råd« (SKa 2/6 1877b). Det gällde Frans L. Fristedt (s. 56) och Carl Ludvig Flygare (s. 54).

Fristedt hade antagits som missionär den 2 augusti 1876. Han hade i ett brev ställt så många frågor att missionsstyrelsen föreslog att han skulle komma till Stockholm och »erhålla närmare besked« (SKa 1/3 1877). Fristedt deltog i styrelsens möte den 4 maj 1877. Då fick han bland annat veta att resan till Sydafrika »skulle företagas öfver London« och att han »vid framkomsten till Port Natal skulle, om inte omständigheterna sådant förhindrade, begifva sig till Entumeni för att der inhemta känedom af Zuluspråket«. Vid samma möte antogs Flygare. Han hade kommit till Untunjambili omkring den 10 februari 1877 och då träffat Witt och rått av denne att ansöka om att få bli missionär inom SKM. Otto skriver den 24 februari till missionsstyrelsen:

Härmed sänder jag [...] ansökan från missionär Flygare om inträde i Svenska Kyrkans mission. ^[36] Efter den bekantskap jag gjort med honom under en veckas sammanvaro kan jag ej annat än hvad på mig ankommer tillfullo tillstyrka hans antagande, såväl för hans bekantskap med förhållandena härute och hans känedom af språket, som äfven och icke minst för den odelade kärlek, med hvilken han hängifver sig åt utöfvandet af sin Herres verk. Biskop Schreuder skrifver om honom: »Saavidt jeg har Bekjendskab til ham, skulde jeg visseligen [’förvisso’] ønske ham Ansættelse i den Sv. Kirkes ’Missionstjeneste’«; och Superintendent Hohls^[37] omdöme om hans tjenstetid i Hermansburger-missionen är, efter Superintendentens muntliga yttrande till mig, att han visat ett beundransvärdt nit och stor sjelfforsakelse i missionskallet. (SKa 4/5 1877b)

³⁶ Ansökan är daterad 14/2 1877.

³⁷ Karl Heinrich Hohls (1827–1883) hade ansvar för Hermansburgsmissionen i Sydafrika. Flygare hade varit missionär inom denna mission men lämnat den (s. 54).

Den 20 juli skrev Flygare till missionsstyrelsen. Han vistades då på Hermannsburg dit han hade kommit i slutet av mars. Dessförinnan hade han hjälpt Schreuder med inredningsarbeten i huvudbyggnaden vid Untunjambili. Han skriver bland annat:

Genom pastor Witt blef jag i bref af den 21. Juni underrättad om, att jag »är antagen som Svenska kyrkans missionär« och att min »familj får kostnadsfri resa, jemte utrustningskostnader.« – Med tacksamhet mot Gud emottog jag denna underrättelse och hoppades att också snart få emottaga en direkte skrifvelse till mig från Styrelsen med »formell kallelse«, som pastor Witt också nämnde att jag hade att förvänta. Men någon sådan skrifvelse har dock ännu ej ankommit. (SKa 11/10 1877b)

I början av maj flyttade biskopen och hans hustru till Entumeni.

Flygare tillträdde sin tjänst som SKM:s missionär i slutet av juli efter att ha fått sitt kallelsebrev från styrelsen.³⁸ Han ägnade sig åt att försöka finna en plats för en svensk missionsstation.

I brevet den 24 februari hade Witt bett att styrelsen skulle sända honom »en del saker« bland annat »ett par tunnor knäckebröd«.

Det händer ej sällan, att vi må illa af hunger, ty det hufvudsakligaste vi under sommarn har att lefva af är bröd. Men då brödet både är svårt att åstadkomma, eftersom vi ej ha ugn, och dessutom blir surt här i värmen, så beslöto vi försöka att i likhet med Biskop Schreuder, få hårdt sådant sändt hemifrån. (SKa 4/5 1877b)

Witt bad också att få »ett hebreiskt och ett grekiskt lexicon« som han behövde, »i synnerhet om Gud vill uppfylla min önskan att i framtiden få egna mig åt öfversättningar«.

I juni 1877 skrev Witt till missionsstyrelsen om att han behöver ett husapotek:

Wi är ständigt öfverlupna af de svarte som behöfva medecin för alla möjliga sjukdomar, och medecinen här är mycket dyr. Hos Apoth. Holmström på [apotheket] Enhörningen i Stockholm finnas goda och mycket billiga husapotek. Särskildt får jag anmoda om att tandutdragnings-instrumenter medfölja. (SKa 11/10 1877b)

I ett brev (23/8 1876) till styrelsen hade Witt begärt att en tjänsteflicka skulle sändas till familjen för att bland annat ta hand om dottern Elin. Styrelsen beslöt i november »att i fall Witt ginge i författning om anskaff-

³⁸ Flygare bekräftade inte förrän den 31 december 1877 att han hade tagit emot kallelsebrevet (SKa 1/3 1878).

ande från Sverige af ett qvinnligt tjenstebitråde, Styrelsen ville betala härför belöpande kostnader« (SKa 10/11 1876). När Witt nåddes av detta besked skrev han den 30 december och tackade för »Styrelsens tillbud«.

En sådan hjälp är oss högligen af nöden, då såväl min hustrus, som ock min tid till stor del upptages af barnskötsel och hushållsbestyr. Intet af dessa ting kan lemnas åt en svart, i all synnerhet inte barnavården, då de svarta förstöra barnen till kropp och själ. (SKa 1/3 1877b)

Witt ansåg det vara bäst att be sin far söka efter en lämplig tjänsteflicka. Hon skulle ha klart för sig, menade Witt, att hon enbart skulle arbeta i familjen och inte kunna kräva att arbeta exempelvis i skolan.

När Fristedt den 21 juni 1877 lämnade Göteborg för att via London ta sig till Sydafrika hade han som resällskap en »tjänstflicka, som af prosten Witt utsändts [...] för att utgå till sonen i Afrika« (MT 1877 s. 232). Av kyrkobokföringen kan man förstå att det gällde Annette Wahlstedt, född 1856. Hon arbetade vid ett barnhem för flickor i Helsingborg när hon anställdes för att tjänstgöra hos Elin och Otto.

Den 2 augusti, mindre än sex veckor efter avfärden, kunde de se Durban från fartyget, och Fristedt började fundera på vad som nu skulle hända.

Huru skulle vi sjuka och utmattade af resan bära oss åt med alla våra saker, hvart taga vägen obekanta med alla förhållanden? Jag hade förut öfverlagt med Herren härom och med tjänstflickans samtycke beslutat, att hon skulle kvarblifva vid sakerna nere vid hamnen, medan jag per järnväg ginge till Blackwood & Comp^[39], en kristligt sinnad och missionen omhuldande köpman i Durban. Dock, som vi landstiga, frågar en person på svenska tjänsteflickan, om hon ej vore från Sverige. O! hvilken glädje att i en sådan belägenhet träffa en landsman. Men huru mycket större blef ej vår tacksamhet mot Herren, när vi inom några ögonblick hade glädjen träffa brodern Witt med fru och deras lilla Elin. De hade i oxvagn rest ned ifrån Entumeni för att hämta oss, och nu i åtta dagar väntat på vår ankomst. (MT 1877 s. 244)

Otto Witt hade hyrt oxar och vagn. Familjen Witt tillsammans med åtminstone två zuluer, som skötte oxarna och vagnen, hade lämnat Entumeni måndagen den 17 juli. Färden ner till Durban hade tagit nio dagar i anspråk. Återfärden till missionsstationen började den 4 augusti. Dit kom de den 13 augusti. Witt hade varit borta från missionsstationen i

³⁹ Blackwood & Co. var ett bolag i London med verksamhet inom handel och penninghantering. Bolaget hade en filial i Durban, Blackwood and Garland & Co., som i fortsättningen förkortas till Blackwood.

nästan en månad. Fristedt noterade att många kafferhyddor runt stationen var övergivna på grund av oroligheterna (Fristedt s. 32).⁴⁰

I början av år 1877 hade fientligheten från Zulukungens sida mot de kristna förvärrats, och soldater hade beordrats att döda några döpta zuluere vid missionsstationer i närheten av Entumeni.

I ett brev (21/6 1877) till Sjöding skriver Witt:

Oroligheterna i landet fortgå och konungen rasar alltjämt mot de döpta. [...] Alla de tyska missionärerna (hvilka se faran större än vi) ha flytt ur landet till ett antal af 20 och lemnat sina församlingar kvar. En del av de norska har följt deras exempel. [...] Vi ha fått starka uppmaningar att bege oss också utaf, men så länge icke Gud tydligen visar oss, att vi böra gå, anse vi det som vår plikt att stanna kvar. Så länge jag ej sitter här på trots, kan jag tryggt lemna mig och de mina i Guds hand. (MT 1877 s. 184)

Sjöding hade på eget initiativ sänt ett utdrag ur brevet till *Missions-tidningen*.

Den 2 februari 1878 gjorde Witt ett förtydligande:

Med afseende på mitt uttryck, aftryckt ur ett enskildt bref [...], att de tyske missionärerna flytt ur Zulu, lemnande sina församlingar kvar, så hoppas jag, att ingen missförstått det därefter, att jag velat beteckna de tyska bröderna såsom sådana herdar, som fly, när ulven kommer. Vare det långt derifrån! Med församlingar i Zulu kan ej menas (då man undantager några stationer) annat än de kringboende hedningar, som bevista kyrkan, men som för öfrigt äro oberoende af missionären och ingalunda vilja följa honom, när han går. Finnes det troende och döpta vid sådana tillfällen som det åsyftade, följa de nog sin lärare. (MT 1878 s. 64; se vidare s. 87)

Carl Ludvig Flygare

C.L. Flygare (1834–1883) var född i Skara och son till en privatlärare. Han växte upp i en miljö präglad av EFS. Han undervisades av sin far men övertalade denne att få börja vid läroverket i Skara. Efter en termin fick han emellertid sluta; fadern krävde att han skulle lova bli präst

⁴⁰ Färden från Durban till Entumeni (140 km) tog tio dagar, en dagsresa längre än nödvändigt pga. uppehåll på några missionsstationer längs vägen. Den gick först på en järnvägsbank (järnvägen var under byggnad) norr ut (25 km), sedan på en bra väg i nordostlig riktning någon mil innanför kusten (35 km). Därefter fortsatte den över Tugelafloeden och in i Zululand i nordlig riktning till den norska stationen Eshowe (70 km) och slutligen 10 km västerut till Entumeni. I Zululand var stora delar av vägen sämre än i Natal och terrängen starkt kuperad (Fristedt s. 26–32).

för att få fortsätta, men Carl Ludvig vägrade. Han utbildade sig till mekaniker och sökte sig till Tyskland. Under inflytande av Ludvig Harms (1808–1865), ledare för Hermannsburgsmissionen, blev han omvänd år 1857 och arbetade sedan enligt Harms instruktioner tre år i ett snickeri. Därefter blev han elev i dennes missionskola. Han prästvigdes och sändes till Afrika år 1866. Året därpå gifte han sig med Henrietta Wilhelmina Ida Löwenthal (1837–1882) som han hade lärt känna i Tyskland. De fick tre söner.

Harms missionsprincip var att grunda missionsstationer där verksamheten bekostades av invandrande tyska yrkesarbetare, de flesta bönder, vilka levde och arbetade på gårdar runt omkring stationen och accepterade att all egendom var gemensam («kolonisationsmetoden»).

När Flygare kom till Natal var förhållandet mellan kolonister och missionärer spänt; kolonisterna ansåg att deras avtal med missionen inte var tillfredsställande. Konflikten ledde till att egendomsgemenskapen avvecklades år 1870. Utvecklingen gjorde att Flygare tvingades köpa en egen station, Ifafa, för lånade pengar och där bedriva mission parallellt med ett jordbruk, men fortfarande som en av Hermannsburgsmissionens missionärer. Han drabbades av stora motgångar som medförde att han fick ekonomiska problem. År 1872 tog EFS kontakt med honom, vilket ledde till att stiftelsen beslöt att använda Ifafa som sin station. Fyra missionärskandidater anlände till Ifafa i slutet av år 1873. Flygare lämnade Hermannsburgsmissionen på grund av en konflikt med en kollega och från början av år 1874 såg han sig som EFS:s missionär. En av kandidaterna fann sig inte tillrätta hos Flygare och övertalade sina tre kollegor att de tillsammans skulle begära att bli omplacerade, vilket EFS-styrelsen medgav. Därmed betraktade den inte längre Ifafa som sin mission och inte heller Flygare som sin missionär. Flygare ångrade djupt att han hade begärt sitt utträde ur Hermannsburgsmissionen. Anledningen till missionärskandidatens missnöje förefaller ha varit att Flygare ville använda sig av kolonisationsmetoden i någon form. Han såg inga möjligheter att fortsätta och år 1875 övergav han stationen och tog arbete som mekaniker i Durban. Någon köpare fanns inte som var villig att betala vad egendomen enligt Flygare var värd, varför han valde att avvakta. I samband med uppbrottet från Ifafa återvände Ida Flygare tillsammans med söner till Tyskland.⁴¹

⁴¹ Flygare skriver att hans hustru var sjuklig (SKa 4/5 1877b). Karin Sarja skriver att Ida vistades i Tyskland pga. att hon hade förlorat intresset för missionsarbetet (Sarja s. 59). Ida återvände till Natal 1878 (s. 83).

När Flygare sedan antogs den 4 maj 1877 som svenska kyrkans missionär, beslöt missionsstyrelsen att jämställa hans prästvigning inom Hermannsburgsmissionen med en prästvigning inom Svenska kyrkan. Som missionär inom SKM verkade han bland annat i Durban och vid missionsstationen Aangelegen. Där förestod han verksamheten från september 1880 fram till sin död.⁴²

Frans Leonard Fristedt

Frans Fristedt (1846–1929), som hade pietistisk bakgrund, prästvigdes i Skara år 1871. När han antogs som missionär den 2 augusti 1876 förband han sig att stanna tre år i Sydafrika, men bestämde sig senare för att fortsätta. Fram till år 1880 ägnade han sig främst åt språkstudier. Åren 1881 och 1882 gjorde han vidsträckta missionsresor i Sydafrika. Först år 1883 blev han föreståndare för en missionsstation (Amoobie). Han var tjänstledig en period under åren 1885–1886 och var då i Sverige. Under en predikoresa i Skara stift kom han till Rångedala där han träffade sin blivande maka, Alfhild Maria Mellén (1865–1914), dotter till kyrkoherden i socknen. De gifte sig den 28 maj 1886 och på sensommaren reste de till Natal (Fristedt s. 246).⁴³ Alfhild kom att behärska zulu utomordentligt bra. Fristedt arbetade som missionär i Sydafrika fram till sin pensionering år 1915. Från sekelskiftet 1899/1900 var hans krafter så brutna, att han inte längre kunde ta ansvar för en missionsstation. »Hans insats fick något diffust över sig och hämmades genom hans läggning för en bohemartad tillvaro i det yttre« (Dahlquist s. 32).

⁴² Underlaget till detta avsnitt har huvudsakligen hämtats från Flygares självbiografi (SKa 4/5 1877b) och från en minnesteckning efter hans död (*Wäktaren* 26/4 1883).

⁴³ Fristedt gjorde åtskilliga försök i både i Sydafrika och i Sverige att finna en lämplig hustru. I ett brev den 22/3 1878 skrev Witt till missionsstyrelsen om en planerad resa för »Fristedts tilltänkta brud« till Afrika (SKa 13/5 1878), och den 1/3 1879 skrev Fristedt till missionsstyrelsen att »Gud beskärt mig en fästmö och vi ämna att gifta oss i det nu med 1 Maj ingående eklesiastikåret« (SKa 21/4 1879b). Något bröllop blev det emellertid inte vare sig 1878 eller 1879. Senare skriver han att »en äldre ogift man föraktas af zuluerna« (Fristedt s. 325). »[Jag] blef allt mer öfvertygad om, att jag bland zulu-folket skulle vara till ganska ringa nytta såsom ogift och det visade sig vara omöjligt för mig att på missionsfältet få en passande hustru« (ibid. s. 240).

Samarbetet med Schreuder

Vi ska i detta avsnitt se närmare på relationerna mellan i första hand Witt, Schreuder och missionsstyrelsen. Styrelsens sammanträden är hållpunkter i framställningen och i allmänhet skrivs datumen med fet stil. Ett genomgående tema är Witts ansträngningar att köpa mark för en svensk missionsstation.

En hämsko för kommunikationen mellan styrelsen och missionärerna var att det tog omkring en och en halv månad för ett brev att transporteras från Entumeni till Stockholm, där missionsstyrelsen hade sitt säte. Det kunde sedan dröja flera veckor innan styrelsen hade ett möte då brevet behandlades. När väl ett beslut var fattat så verkställdes detta inte förrän protokollet var justerat, vilket kunde innebära flera veckors fördröjning; i ärenden som ansågs vara brådskande kunde aktuella paragrafer justeras direkt. Witt skriver i maj 1879 att »svar på mina skrivelser till Högv[ördiga] Styrelsen, aldrig kommit mig tillhanda [...] på kortare tid än fyra månader« (SKa 7/5 1879b).

Hans Schreuder hade endast fått två brev från missionsstyrelsen när Witt avreste till Sydafrika i februari 1876; båda var skrivna av Sundberg. Inget av dessa är bevarade (Furberg s. 145). Det första skrevs i maj 1875 (efter styrelsemötet den 23 april) och det andra den 15 december (Hale s. 56), då Schreuder informerades om att Elin och Otto skulle placeras på Entumeni och att »han måtte tillhandaga dem med råd och upplysningar i afseende på så väl anläggandet af missionsstation som allt annat som stode i sammanhang med deras blifvande missionsverksamhet« (s. 37).

Utöver detta formella meddelande skrev Sundberg bland annat om förhållanden som gällde verksamheten på missionsfältet utifrån vad han hade läst i broschyrer som han hade fått av kommittén i Kristiania (SKa 26/10 1877b). Av detta trodde sig Schreuder förstå vad Witt hade att rätta sig efter under sin vistelse i Entumeni. Men när han senare läste Witts brev från Basel (s. 46) om »det tänkta och önskade ömsesidiga förhållandet mellan de svenska och norska kyrkornas mission härute«, så blev han tveksam om han hade tolkat Sundbergs brev rätt. Denna tveksamhet fanns kvar efter att Schreuder och Witt träffats och samtalat om saken. Witt hade bland annat hävdad en självständig ställning gentemot Schreuder. Denne upplevde emellertid inte att deras olika synsätt gav upphov till några problem under den första tiden – de hade ett gott förhållande och samarbetet fungerade som Schreuder hade uppfattat att Sundberg ville ha det (SKa 26/10 1877b).

Anledningen till det goda förhållandet kan ha varit att Witt verkligen uppskattade den hjälp han fick av Schreuder; han upplevde att han snabbt växte in i sin nya roll. De bodde emellertid på var sin station och det gjorde att Witt arbetade tämligen självständigt. Avståndet (fågelvägen) mellan stationerna var omkring 35 kilometer, men terrängen var starkt kuperad; Untunjambili låg strax sydväst om Tugelafloden. Höjdskillnaden mellan stationen och floden var 950 meter. Enligt Otto tog det åtta dagar att färdas med oxvagn mellan stationerna (s. 46), vilket tyder på att det var svårt att ta sig fram. Det är inte troligt att Schreuder gjorde något besök i Entumeni; det var nog Witt som ridande tog sig till Untunjambili ett par gånger i månaden så att de fick ett par dagar tillsammans. Under juni–september 1877 bodde dock Schreuder på Entumeni.

Redan i sitt brev till missionsstyrelsen den 30 maj 1876 tog Witt upp frågan om en svensk missionsstation. Han informerade styrelsen om de oroliga förhållandena i Zululand och kung Cetshwayos fientliga inställning till missionsverksamhet. Han menade att det inte var möjligt att etablera en svensk missionsstation där – det måste bli i Natal. Han skriver att »endast en omständighet skulle öppna landet för missionen, och det är, att det stolta Zulufolket bleve fullkomligt underkuvadt i ett krig«. Han berättar också att det är svårt att »erhålla land« för en missionsstation i Natal. Schreuder hade föreslagit att Witt skulle begära tillstånd att få »inköpa en plats för den blifvande svenska missionen, om tillfälle dertill skulle yppa sig« så att inte möjligheten skulle gå dem ur händerna. Styrelsen valde emellertid att inte ta upp frågan vid sitt möte **den 2 augusti 1876** utan den fick vila till styrelsemötet **den 30 september** då den ansåg att frågan »under nu varande förhållanden tills vidare« borde anstå.

Witt skriver i ett brev den 10 oktober 1876 till Gottfrid Billing (s. 34) om sina samtal med Schreuder om hur SKM:s verksamhet i Sydafrika ska organiseras i framtiden.

En förening mellan [Schreuder] och Svenska Kyrkan tycks skola komma till stånd och han är ej obenägen att, om ej föreningen på annat sätt kan åstadkommas, såsom biskop ingå i Svenska Kyrkans mission. (Furberg s. 146)

En tid senare berättade Schreuder i ett brev (2/11 1876) för Witt att han hade fått brev från kommittén i Kristiania och att inget nämndes om några förhandlingar med missionsstyrelsen eller om framsteg i kommit-

téns strävan att få »en mer bestämd kyrklig organisation« (Furberg s. 147). Förhållandet bekymrade Schreuder eftersom han visste att Sundberg såg det som ett oeftergivligt krav för ett samgående att missionen skulle vara kyrkligt förankrad.

Den bordlagda frågan angående Witts begäran om att få tillstånd att köpa mark togs upp igen vid styrelsemötet **den 10 november**, då ärkebiskopen åtog sig att skriva till Schreuder för att inhämta hans yttrande. Brevet är daterat den 14 november 1876.

Nästa sammanträde hölls **den 20 december** och då kan det inte ha kommit in något svar från Schreuder. Förmodligen insåg Sundberg att det var onödigt att vänta på ett svar; han var klar över att en svensk station skulle upprättas, och han litade på att Schreuder skulle göra sitt bästa. Styrelsen beslöt därför att »bemyndiga Missionären Witt att, om fördelaktigt tillfälle erbjöd sig, efter samråd med och tillstyrkan af Biskop Schreuder, inköpa för en missionsstation behöflig jord« (SKa 20/12 1876).

Först vid slutet av året fick Schreuder brevet från Sundberg angående köp av mark. Han fick också veta att Frans Fristedt hade antagits som missionär och att missionsstyrelsen önskade ställa denne under Schreuders ledning när det blev aktuellt för Fristedt att resa ut. Sundberg påpekade också att styrelsen fortfarande planerade för en anslutning av SKM till »den norska« och ville, förmodligen med hänsyn till det, få ett råd var Fristedt skulle placeras – »Eder mening följa vi obetingat« (Furberg s. 145).

Brevet gjorde Schreuder uppmärksam på att han måste ha uppfattat Sundberg rätt: även Witt skulle stå under hans ledning. När han nästa gång träffade denne hade de ett ingående samtal för att reda ut vad »ledning«, »tillsyn« och andra nyckelord hade för mening i svenska språket. Enligt Schreuder hävdade Witt under samtalet på det bestämdaste att missionsstyrelsen inte kändes vid att den norska missionen skulle leda och utöva tillsyn av de svenska missionärerna, »liksom att han för sitt eget vidkommande inte hade kommit hit ut för att vara under [Schreuders] ledning och tillsyn och stötta [dennes] mission med sina insatser« (SKa 26/10 1877b). Witt hade refererat till ett privat brev från Sjöding, som var emot ett samarbete med Schreuder.

Samtalet medförde att det goda förhållandet som dittills rått mellan Schreuder och Witt var ett avslutat kapitel. När Schreuder i ett brev (15/1 1877) till styrelsen redogjorde för sin uppfattning om vad som

borde göras angående den tilltänkta svenska missionsstationen, tog han tillfället i akt att nämna samtalet med Witt. Han tog också upp organisationsfrågan. Han menade att anledningen till att inga framsteg gjordes i Norge berodde på »den negativa inställningen bland kyrkans högre auktoriteter« (Furberg s. 147), något som torde ha bekymrat Sundberg.

Schreuders brev hade inte kommit fram till styrelsemötet **den 1 mars 1877** utan lästes upp vid nästa möte, **den 4 maj**. Styrelsen beslöt då att brevet skulle cirkulera bland ledamöterna innan man fattade beslut om den planerade missionsstationen. Vid samma möte ansåg styrelsen att Schreuder »borde erhålla något lämpligt honorarium«. Man beslöt att Witt skulle föreslå en lämplig summa, men en månad senare bestämdes beloppet till 50 pund; man menade att det skulle ta för lång tid att vänta tills Witt hade svarat (SKa 2/6 1877).

Vid mötet den 4 maj var Fristedt närvarande (fotnot s. 51). Denne hade under sin vistelse i Kristiania fått veta att Schreuder skrivit ett brev (24/6 1876) till kommittén och berättat att Otto hade trotsat Schreuders bestämda råd att stanna kvar i Durban tills Elin hade fött sitt första barn. Schreuder hade uttryckt sig i brevet på ett sätt som gjorde att det kunde uppfattas som att han ansåg att Svenska kyrkans mission hängde sig fast som en parasit vid den norska missionen. Fristedt berättade detta för styrelsen som stördes av det de fick höra. När Schreuder fick reda på detta efter att Fristedt kommit till Entumeni försvarade han sig med att det som Fristedt hade fått höra i Norge hade ryckts ur sitt sammanhang och kunde därför missförstås (SKa 26/10 1877b).

Den 2 juni behandlades Schreuders brev från den 15 januari vilket då hade cirkulerat bland ledamöterna. Utifrån dennes förslag beslöts

att Witt skall, sedan efter samråd med Biskop Schreuder lämplig plats för en Svensk station på gränsen af Zululandet erhållits, så vida denna ej är föresedd med tjenliga byggnader, till Styrelsen insända förslag jemte utkast till sådana i afseende å utseende, inredning m. m. samt fullständiga uppgifter angående väggarnas tjocklek, rummens dimensioner m. m., hvarefter Styrelsen ville gå i författning om beställande härstädes af ett färdigt hus med tillhörande spis m. m., som sedan kunde å stationen sammansättas af arbetare från Durban. (SKa 2/6 1877)

Styrelsen beslöt också att inga »oxar eller åkdon skola inköpas«. Schreuders kritik av Witt omnämns inte i protokollet, men torde ha orsakat en livlig diskussion.

Carl Ludvig Flygare hade bott på Untunjambili under våren och lärt känna Schreuder och säger sig ha fått en synnerligen negativ bild av denne. Den gård (Ifafa) som han ägde i södra Natal ville han sälja till SKM, men Schreuder bedömde att gården var för liten. Det var emellertid möjligt att köpa till ett landområde för att fler svarta skulle kunna bosätta sig där, men Schreuder var avvisande, vilket nog bidrog till Flygares negativa inställning till honom.

I april 1877 skrev Witt till Gottfrid Billing, att han var tveksam om förbindelsen med Schreuder var till någon nytta för SKM, och fällde »mycket kritiska omdömen om Schreuders person«, bland annat att »han saknade självkritik, han sökte väcka misstroende hos missionärerna«, och att »hat mot alla utmärker biskopshuset«. Otto skriver också att Schreuder hade varit »en tyrann i ordets sämsta betydelse« mot de norska missionärerna under sin tid inom NMS (Furberg s. 148).

Omkring månadsskiftet maj/juni – Schreuder bodde då på Entumeni – hade Witt och Schreuder ett samtal då Witt fått veta något om vad Schreuder hade skrivit den 15 januari till styrelsen angående de principer som skulle användas vid val av plats för en missionsstation, men också att han avrådde styrelsen från att gå med på att Witt skulle få köpa en oxvagn och att han rekommenderade att Witt skulle ges en lön på 100 pund per år. Detta medförde att Witt den 8 juni skrev till styrelsen och kommenterade Schreuders brev. Han förkastade inte de allmänna principer som Schreuder föreslog angående »inköpanDET af land«, men kompletterade dessa med vad han hade fått höra av andra. Han ville nu ha en fullmakt »undertecknad af alla Styrelsens ledamöter, att inköpa land för Kyrkans räkning« och få besked om det maximala belopp som styrelsen kunde anslå för inköp (SKa 11/10 1877b).

De två viktigaste invändningarna från Witts sida rörde köpet av oxvagn och lörens storlek. Han menade att det var obegripligt att Schreuder hade skrivit att det var onödigt att köpa in en oxvagn. Han redogjorde för behovet och visade på de ekonomiska fördelar det innebar att äga en vagn mot att hyra. Han informerade också styrelsen om att han redan hade beställt en vagn men det var innan han anade, att »Biskop Schreuder skrivit afrådande i denna sak, ty då hade jag först velat begära Styrelsens tillåtelse härtill«. Oxvagnen hade Witt beställt av Flygare som hade påbörjat arbetet. När han fick ta del av protokollet från styrelsemötet den 2 juni annullerade han beställningen. Beträffande lönen påpekade Witt att Schreuder fick rikliga gåvor in natura från

Norge och köpte i stort sett ingenting för egna pengar. Han trodde inte att Svenska kyrkans missionärer skulle få sådana försändelser hemifrån.

Brevet från Witt föredrogs inte förrän den 11 oktober för styrelsen, det första mötet efter sommaren (se s. 64).

Motsättningarna mellan Witt och Schreuder tycks ha ökat dramatiskt efter den 8 juni. Den 14 augusti skriver nämligen Witt, Flygare och Fristedt till styrelsen och begär att

Svenska Kyrkans Mission måtte få bedrifvas alldeles oafhængig af Herr Biskop Schreuder. Biskopens uppträdande emot oss, hans förhållande emot vår mission samt hans mindre grannliga yttranden om vår styrelse föranleda denna vår begäran, isynnerhet som det otvetydigt framgår, att ett samarbete mellan oss och honom aldrig kan komma till stånd, utan skulle hans inträde i vår mission föranleda vårt utträde derur. (SKa 11/10 1977b)

Fristedt hade kommit till Entumeni en dag tidigare.

Förhållandet mellan Schreuder och de tre svenska missionärerna var nu så infekterat att Schreuder insåg att hans samarbete med missionsstyrelsen kunde anses som avslutat. Han skrev därför ett brev till styrelsen den 24 augusti. Där tar han upp missionärernas ställning till honom, bland annat att samarbetet med Witt hade fungerat tills Flygare kom in i bilden, och att Fristedt efter sin ankomst till Entumeni hade upplyst Schreuder om att varken kommittén i Kristiania eller missionsstyrelsen i Stockholm hade sagt något om att han skulle arbeta under Schreuders ledning. En stor del av brevet ägnas åt det – enligt Schreuder – förmenta påståendet att Svenska kyrkans mission hängde sig fast som en parasit vid den norska missionen (s. 60). Han skriver att det hade gjort honom ont att höra av Fristedt att citatet – ryckt ur sitt sammanhang – »i så hög grad hade stört våra svenska missionsbröder«. Han ger också styrelsen ett förslag på en plats för en svensk missionsstation.⁴⁴ Han avslutar med att betyga att han i fortsättningen med uppriktigt intresse skulle följa Svenska kyrkans mission »härute och att ni må få nåden att arbeta och icke bliva trötta om än det skulle behaga Herren att tillåta en eller annan prövning« (SKa 26/10 1877b).

⁴⁴ Denna plats hade Witt avfärdat eftersom han visste att NMS tänkte etablera sig där, och han misstänkte att även Schreuder kände till det (SKa 29/4 1878b).

Den 17 september skriver Witt ånyo till missionsstyrelsen:

Nyss hemkommen från en resa tillsammans med missionär Flygare, i och för undersökning af land lämpligt för Svenska Kyrkans mission, skyndar jag mig att meddela Styrelsen resans resultat, äfvensom att nämna något om våra öfriga förhållanden härute. Wårt förhållande till Biskop Schreuder, eller rättare hans emot oss, känner Styrelsen redan delvis förut. Det förflutna halfåret, som vi här tillbringat tillsammans med Biskopen och hans hustru, har varit allt annat än angenämt. Men det är nu förflutet, och dess minne skall väl äfven förblekna. Huru gerna hade jag ställt mig under en så begåfvad mans ledning som Biskop Schreuder! Men då jag ser honom hvarken fråga efter sanningen ej heller ha aktning för personligheter, ja ej ens aktning för en bildad qvinna, är det ej då min pligt att såväl skilja mig och de mina från honom, som ock att hvad på mig ankommer söka hindra, att ledandet af min kyrkas mission faller i en sådan mans händer? Jag har åtminstone fattat det så. (SKA 12/11 1877b)

Schreuder kunde inte stanna kvar vid Entumeni över regntiden och var säker på att om varken han eller Witt fanns där skulle kungen förstöra stationen. Witt skriver:

Derföre gjorde jag honom en stor tjenst, om jag ville stanna. Jag borde glömma allt det förflutna. Deremot ville han ge mig en skriflig förbindelse på, att han ej vidare skulle lägga sig i mina angelägenheter, att han skulle lemna Entumeni den 20 september, samt för öfrigt skriftligen förbinda sig till hvad vilkor jag ville uppställa. Men huru ofta än Biskop Schreuder i sitt umgänge med mig tycks ha glömt, att han haft att göra med en man, ej med en pojke, så har jag dock aldrig glömt, att han är biskop, och det glömde jag ej heller vid detta tillfälle. Derföre sade jag, att jag icke kunde emottaga någon skriftlig förbindelse af honom, men om han lofvade att lemna Entumeni på den utsatta dagen, så ville jag lofva att stanna kvar. Detta uppgjordes då muntligen. Tillika sade mig då Biskopen att han redan skrifvit till Högv. Styrelsen, det han ej kan och ej vill åtaga sig någonsomhelst befattning med Sv. Kyrkans mission. [...]

Högv. Styrelsen må ej tro, att jag genom att bestämdt skilja mig från Biskop Schreuder sökt att på något sätt tillvälla mig styrande makt inom missionen. Gud är dertill mitt vittne, huru gerna jag skulle ställa mig under en erfaren mans ledning och råd. Ingen kan så djupt som jag känna det stora ansvar, jag ådragit mig; ehuru jag ej handlat ensam, känner jag dock, att förnämsta ansvaret drabbar mig. Och då jag ser på framtiden, bäfvar jag; men då jag är viss, att Herren sjelf sändt mig hit, är jag dock viss, att sålänge jag i ödmjuk tro beder Honom derom, skall Han styrka mina krafter och leda mina steg.

Witt går sedan över till frågan om en svensk missionsstation. Han ber bland annat styrelsen att den ska riva upp beslutet den 2 juni att låta tillverka huset i Sverige – »att biskop Schreuder, som känner förhållandena härute, tillrådt det, kan jag väl aldrig tro«. Han skriver också att det var Schreuder som hade sagt att det behövdes en fullmakt med samtliga ledamöters underskrift för att Witt skulle kunna köpa land.

Men nu inser jag tydligt, att en fullmakt icke behöfves, ty hvem frågar efter den? Det som frågas efter är, att första köpeskillingen vid köp erlägges, och ingenting annat.

Han menade att man av detta kunde sluta sig till »hurudana Biskopens råd varit«.

Witt informerade också styrelsen om att de tre missionärerna planerade att bilda en så kallad missionskonferens för överläggningar och beslut i gemensamma frågor. Den 27 november konstituerade sig konferensen. Samma dag skrev missionärerna ett brev till styrelsen och begärde att få stadgarna godkända. Enligt dessa skulle »hvarje ordinerad af svenska kyrkan antagen missionär« vara medlem i konferensen, men för att få rösta krävdes ett års vistelse på missionsfältet. Konferensen skulle »besluta öfver allt, som rör missionen härute, dock må i den enskilda verksamheten tillerkännas hvarje missionär så mycken frihet och sjelfständighet som möjligt«. Räkenskaperna skulle visas upp för konferensen och granskas av densamma. Dess förhållande till styrelsen berördes inte i stadgarna.

Det dröjde till **den 11 oktober 1877** innan styrelsen möttes igen. Styrelsen konstaterade »att brefvet af den 14 Augusti för närvarande icke erfordrade annan åtgärd, än att läggas till handlingarna«. Den beslöt därefter att missionärerna själva fick »bedöma om och huru länge de böra kvarstanna på Entumeni«, samt, med hänvisning till Witts brev den 8 juni,

att fullmagt skulle utfärdas för Missionären Witt att, efter samråd med Fristedt och Flygare, [...] inom Natal-koloniens område i närheten af Zululandet inköpa lämpligt land till blifvande missionsstation för högst Ettusen pund sterling. (SKa 11/10 1877)

Samråd med Schreuder var således inte aktuellt längre.

Dessutom beslöt styrelsen »att med hänseende till nu vunna upplysningar inköp af dragoxar finge af Missionären Witt göras, så snart sådant syntes af behofvet påkalladt; börande Witt dervid iakttaga all nödig omtanke och sparsamhet«. Styrelsen bestämde också att Witt

vid behov skulle få ta ut pengar hos »Herrar Blackwood & Comp.« (s. 53). Skattmästaren skulle översända 500 pund till nämnda bolag.

Redan **den 26 oktober** hölls nästa styrelsemöte – då hade Witt, Flygare och Fristedt lämnat Etumeni (s. 72). Anledningen till mötet var att Fallenius hade fått Schreuders brev av den 24 augusti. Brevet föranledde styrelsen att fatta ett beslut som innebar att om inte missionärerna och Schreuder blev överens om vilket jordområde som skulle köpas, skulle styrelsen avgöra saken. Styrelsen uppfattade av någon anledning inte Schreuders brev som att samarbetet ansågs avslutat från dennes sida utan gav honom en roll i ett eventuellt markköp. Vidare beslöts att »Biskop Schreuders ifrågavarande skrifvelse skulle i afskrift tillställas Missionärerne att deröfver afgifva förklaring, särskildt i afseenden rörande deras ställning till Biskopen« (SKa 26/10 1877). Protokollet skulle justeras »vid ett sammanträde hos Herr Vice Ordföranden nästkommande Tisdag den 30 dennes kl. 2 e. m.«.

Vid mötet **den 30 oktober** bestämdes att Schreuder skulle få ta del av styrelsens beslut vid föregående möte. Inget annat avhandlades.

Sundberg hade inte haft möjlighet att engagera sig i styrelsearbetet efter den 11 oktober, varför Fallenius hade tagit över som ordförande. Brevet till Schreuder skulle emellertid undertecknas av Sundberg varför brevet skickades till honom. Denne svarade i ett brev den 3 november att han hade en avvikande mening beträffande besluten den 26 oktober (Furberg s. 152). Ungefär samtidigt fick Fallenius det brev som Witt skrev den 17 september och i vilket han riktade anklagelser mot Schreuder och meddelade att han och Flygare stod i begrepp att lämna Entumeni. Fallenius beslöt att sammankalla styrelsen till **den 12 november** där Witts brev lästes upp och ärkebiskopens synpunkter på besluten den 26 oktober framfördes. Styrelsen bestämde att alla beslutade åtgärder till följd av Schreuders och Witts skrivelser skulle inställas tills vidare. »hvarjemte Herr ErkeBiskopen skulle anmodas att personligen tillstädesvara vid ett af honom utlyst styrelsesammanträde för behandling af så väl dessa som åtskilliga andra ärenden af vigt« (SKa 12/11 1877).

Det efterfrågade styrelsemötet ägde rum **den 19 november 1877**.

Witts brev föredrogs och efter diskussion beslöt styrelsen

att den fullmakt, som Styrelsen förut beslutat utfärda för Missionären Witt [11/10] att, efter samråd med Missionärerna Fristedt och Flygare, inom Natalkoloniens område i närheten af Zululandet inköpa lämpligt land till blifvande missionsstation för högst Ett tusen pund sterling, nu må afsändas. (SKa 19/11 1877)

Vidare beslöt styrelsen att de instruktioner som utfärdades angående stationsbyggnaderna den 2 juni (s. 60) inte skulle beaktas. I stället skulle Witt »så snart det visat sig, om och hvilka byggnader, som behövas, bestämdt och tydligt med angifvande af dimensioner o. s. v. uppgifva hvilka materialier, som lämpligen böra från Sverige för nämnda ändamål anskaffas« (SKa 19/11 1877). Beträffande inköp av oxvagn och oxar lämnades »Witt frihet att handla så som honom bäst synes efter sig företeende omständigheter«. ⁴⁵

Trots att prokollen från mötena den 11, 26 och 30 oktober samt 12 och 19 november justerades efter hand verkställdes inga beslut som gällde Sydafrika förrän efter det möte som sedan följde, den 24 november. Då var flera av besluten överspelade på grund av att nya beslut fattats. Genom att man inte meddelade besluten till Schreuder och de svenska missionärerna så snart ett protokoll var justerat så behövde man inte gå ut med kontraorder.

Den 24 november möttes styrelsen med Fallenius som ordförande. Då beslöts att denne skulle skicka en skrivelse till Witt, Fristedt och Flygare med följande innehåll:

Med anledning så väl af Eder gemensamma skrifvelse till Svenska Kyrkans Missions-Styrelse af den 14 sistlidne Augusti som af Biskops Schreuders härjemte i afskrift bilagda skrifvelse till Styrelsen af den 24 i samma månad får jag, jemligt Styrelsens beslut, anmoda Eder att afgifva förklaring, särskildt i afseende å Edra deri om förmälda yttranden rörande Eder ställning till Biskopen. (SKa 24/11 1877)

Åtgärden den 26 oktober (s. 65) i samma ärende hade inhiberats den 12 november.

Nästa styrelsemöte hölls **den 1 mars 1878**. Då behandlades brevet där missionärerna informerades om att de bildat en missionskonferens (s. 64).

I anledning af den af Missionärerna i Afrika begärda stadfästelse å ett af dem antaget förslag till Stadgar för en s. k. konferens förklarade Styrelsen, att Styrelsen förbehålle sig sin rätt såsom sådan och för öfrigt icke har den något att erinra mot den mellan Missionärerna träffade öfverenskommelsen. (SKa 1/3 1878)

Beslutet innebar att styrelsen inte överlät sin beslutanderätt till missionskonferensen; stadgeförslaget blev därmed inte stadfäst vilket gjorde att missionärerna ansåg konferensen avvecklad.

⁴⁵ Otto köpte en oxvagn och åtta oxar.

Missionärernas förklaringar

Witt, Flygare och Fristedt beslöt att var och en skulle avge en »förklaring« utifrån missionsstyrelsen uppmaning den 24 november 1877. Vid en missionskonferens den 29 januari 1878 vid Hermannsburg där de då vistades, gjordes en avstämning innan breven sändes iväg. Flygares brev är ganska långt – omkring 2 300 ord – Witts och Fristedts brev innehåller omkring 1 500 respektive 1 100 ord.

Otto Witt erkänner först indirekt att han hade sagt att han inte tänkte underordna sig biskopen. Han fortsätter:

Tills dato har jag af Styrelsen ej fått något bestämdare uttalande angående mitt förhållande till Bisk. S. än de ord, som läsas i mitt kallelsebref, der det heter, att jag skall »utgå till Bisk. S. i Zululandet, för att under hans ledning studera detta lands språk, samt af honom inhemta råd och upplysningar i afseende på stations anläggande«. ⁴⁶ (SKa 29/4 1878b)

Witt påstår att han av innehållet i två brev som han fått från Sjöding dragit slutsatsen att styrelsen inte hade »fattat något närmare beslut i frågan« om Schreuders ställning. I det första brevet hade Sjöding uppmanat Witt att »inhemta erfarna och sakkunniga mäns råd ifråga om landköp«, och i det andra frågat efter ett lämpligt belopp för ett honorar till Schreuder för att denne »tillhandagår mig med råd och upplysningar i saker som röra missionen«.

Witt fortsätter:

Att jag på senare tiden bestämde uttalat dessa åsigtter och icke velat vidkännas någon slags skyldighet för mig att lyda Bisk. S. kom sig deraf, att då Bisk. S. sökt göra allt hvad göras kunde för att hindra Svenska Kyrkan att fritt missionera i Afrika, han slutligen grep till det sista medel han hade, att nemligen skilja mig och Pastor Fristedt från hvarandra genom att sätta honom på Untunjambili [s. 69], under förevändning att sakerna i Zulu vore för oroliga, för att det skulle vara rådligt att gå dit. Och detta skedde samtidigt med det Bisk. S. af fruktan att vi skulle lemna Entumeni sökte på allt sätt visa oss, det ingen fara alls vore för handen! Då jag nu af detta, som af mycket annat såg, att Bisk. S. genom sitt handlingssätt ej sökte vår missions, utan sina egna ärelystna intressen, höll jag också fast på mitt och vår missions oberoende af honom.

⁴⁶ I kallelsebrevet står det: »af honom inhemta råd och upplysningar i afseende på så väl anläggandet af missionsstation som allt annat som står i sammanhang med hans blifvande missionsverksamhet« (s. 39).

Witt meddelade också att han inte hade blivit informerad om att det var planerat att slå samman den svenska missionen med den norska.

Han valde alltså att begränsa sig till vad han formellt ansåg sig ha fått veta av styrelsen om Schreuders ställning, men han tog hänsyn till Sjödings båda brev när han tolkade styrelsens texter. Möjligen skulle han ha varit ursäktad om det hade gällt en rättslig prövning, men nu var det styrelsens förtroende det handlade om, och då vittnar tillvägagångssättet om brist på omdöme. Det faktiska förhållandet torde ha varit att han var helt införstådd med hur det var tänkt. Styrelsen å sin sida måste ha insett att den borde ha uttryckt sig tydligare.

Carl Ludvig Flygare skriver i inledningen av sitt brev:

På Styrelsens uppmaning får undertecknad härmed anföra de sorgliga facta, som nödgade mig att protestera emot vår missions anslutning till biskop Schreuder.^[47] Dessa facta äro följande:

1. Biskop H. P. S. Schreuder älskar icke sanning och frid.
2. Han motarbetade vår missions intressen, för att derigenom vinna fördelar för sin egen afsöndrade ställning och sin äregirighet.

Under punkt 1 skriver han:

Under min längre vistelse i Biskop Schreuders familj, då jag med handarbete biträdde honom vid inredningen af hans hus på Untunjambili, medan jag afvaktade svar från Styrelsen på min ansökan [...], lärde jag så småningom att grundligt känna biskop Schreuders karakter. Att jag förut hört talas hvarjehanda emot honom, hade icke ingifvit mig någon fördom, ty jag visste allt för väl af erfarenheten huru djefvulen rasar här på missionsfältet med förtal mot dem som skada hans rike. [...] Detta gjorde, att jag i början hos. b. Schreuder på allt sätt sökte urskulda både ett och annat, som jag strax fann, att det inte var som det bort vara. Men i längden kunde jag dock icke göra så, ty hans ständiga baktalande öfver andra missionärer, isynnerhet de norska och hermannsburska [...] kunde jag icke fortfarande med stillatigande åhöra, isynnerhet som han ofta kom in på de områden, der jag noga kände förhållandena och sålunda visste att han talade lögn. Jag började då motsäga honom, och gjorde detta på ett hofsamt men dock varligt sätt, att det en och annan gång lyckades mig att få honom att något gifva efter och ta tillbaka hvad han sagt. [...] Genom sitt förtal insnärjde han sig ofta sjelf i formliga lögnnät. [...] För att vrida sig ur sina osanningar, så brukade han att skjuta skulden på språken, antingen att han icke förstätt min svenska eller jag icke hans norska.

⁴⁷ Flygare syftar på protesten i brevet av den 14/8 1877 (s. 62).

Flygare hade skrivit till Witt och berättat om sina erfarenheter och påpekat att »för en ung oerfaren missionär kan det blifva till oberäknelig skada att vara Schreuders lärjunge«.

Det är derföre sannt att jag varnat Witt för Schreuder, men det är ändock icke sannt hvad S. skriver: »waart tidigare gjensidige gode Forhold er indtil videre blevet forstyret ved C. L. Flygare.« Ty då jag började att varna Witt [...] då var redan långt förut icke mer något godt förhållande emellan dem, fastän Witt ännu lät sig ledas [...] af biskopens råd. [...] Men från början hade jag gjort helt annat än att störa ett godt förhållande dem emellan. Jag hade, innan jag rätt lärt känna biskopen, oförsigtigt rådt Witt att söka verka derhän att få Schreuder till svensk missionsbiskop.

Under punkt 2 skriver Flygare att Schreuder »sökte på allt sätt hindra oss från inköp af land till missionsstation«. Anledningen skulle ha varit att »vi skulle nödgas taga vara på hans obesatta station«, det vill säga Entumeni. Han ger sedan flera exempel på hur Schreuder hade agerat. Bland annat tar han upp den fullmakt som Schreuder ansåg Witt behövde från styrelsen med alla ledamöters underskrifter för att kunna köpa land; det hade han gjort enkom för att fördröja processen.

Frans Fristedt skriver först om att han vid sin ankomst till Durban hade fått ta del av en skrivelse från Schreuder i vilken denne befallde honom att bege sig till »Untunjambili under förevändning af osäkerheter« i Zululand. Schreuder stödde sig på Sundbergs skrivning: »eder mening följa vi obetingadt«. Fristedt skulle således inte följt med Witt, till Entumeni. Men han menade att han uttryckligen hade blivit anmodad av styrelsen att samarbeta med Witt och att bege sig dit, och om nu Witt med familj vågade bo där så ansåg han att han kunde lämna biskopens order därhän. Väl framkomna till missionsstationen begav sig Fristedt och Witt »på uppvaktning hos Biskopen« som då bodde på Entumeni. Fristedt fick ett mindre fördelaktigt intryck av Schreuder. De kom efter några inledande fraser snart över på frågan om Fristedts ställning till biskopen. Fristedt deklarerade att han inte hade hört något annat från missionsstyrelsen än att de svenska missionärerna skulle hålla ihop och »arbeta för att med Guds nåd och hjälp upprätta en egen sjelfständig svensk mission i Syd Africa«. Styrelsen hade hänvisat honom till »Biskop Schreuder för inhemtande af råd och följa dessa råd, ifall vi funno dem goda och gagneliga för den svenska missionen«.

Nu blef Biskopen och isynnerhet Biskopinnan alldeles uppbragta. Det hette: »Vi kunde vända oss till hvilken skräddare och skomakare som helst för erhållande af råd.« (SKa 29/4 1878b)

Witt och Flygare begav sig efter några dagar av på en undersökningsresa i Natal; Fristedt kunde inte följa med på grund av att han hade blivit sjuk. Han fick bo hos biskopen i två veckor och vårdades av denne.

Han behandlade mig på det allra [bästa] sätt, hvarföre jag är honom högst tacksam, [och] känns det mig så mycket svårare att avslöja den [nakna] sanningen. Nu lärde jag känna Biskopens person. Han har, beklagligt att säga, tillegnat sig kafferns natur isynnerhet den afskyvärda konsten att ljuga, svänga sig och förtala. [...]

Styrelsen må af hjertat hembära Herrens lof och tacksägelse som i rättan tid har räddat dess missionärer ifrån en sådan farlig man som Hans Högvördighet Hans Paludan Smidth Schreuder Norsk Missionsbiskop i Zulu och önskar Styrelsen någon grundligare utredning öfver Herr Biskopens person och karaktär så vore bäst hänvända sig till sekreteraren för Stavangersällskapet i Norge mission för att ur dess Arkiv bekomma vidare besked om Biskop Schreuder bedräfliga och beklagansvärda antecedentier.

Styrelsen behandlade missionärernas brev den 29 april 1878.

Styrelsen som icke kunde godkänna Missionärernas uppfattning af deras ställning till Biskopen, ansåg sig med beklagande af det uppkomna missförhållandet, då afståndet från missionsfältet hindrade en närmare undersökning och sedan Missionärerne nu flyttat ifrån Biskopen, vid de afgifna förklaringarne låta bero. (SKa 29/4 1878)

Schreuder fick följande meddelande från styrelsen:

Sedan förklaringar nu inkommit från Missionärerna Witt, Fristedt och Flygare i anledning af Eder skrifvelse den 24 Augusti 1877, får Svenska Kyrkans Missionsstyrelse, då Edra råd till följd af det beklagliga missförhållande som uppkommit mellan Eder och nämnda missionärer ej längre kunna antagas leda till det åsyftade ändamålet och dessutom be lägenheten af det verksamhetsområde dessa missionärer nu mera åt sig utsett torde göra en sjelfständigare ställning för dem nödvändig, härmed äran tillkännagifva, att Styrelsen ej vidare tror sig böra taga Eder ledning i anspråk, på samma gång Styrelsen uppriktigt förnyar sin redan framförda tacksägelse för den välvilliga omsorg I behagat egna åt den Svenska missionens folk. (SKa 29/4 1878b)

Och till de tre missionärerna skrev styrelsen:

Vid föredragning af Edra i anledning af Eder gemensamma skrifvelse till Svenska Kyrkans Missionsstyrelse af den 14 sistslidne Augusti och af Biskop H. P. L. Schreuders skrifvelse till Styrelsen af den 24 i samma månad afgifna förklaringar har Styrelsen, som icke kunnat godkänna Eder ställning till Biskopen, funnit godt, då Biskopens råd till följd af det beklagliga missförhållande, som uppkommit mellan honom och Eder, ej

längre kunna antagas leda till det åsyftade ändamålet, och då dessutom belägenheten af Edert framtida verksamhetsområde torde göra en sjelfständigare ställning för Eder nödvändig, vid de afgifna förklaringarna låta bero; Och underrättar Styrelsen nu Biskop Schreuder, att Styrelsen ej vidare kommer att taga hans ledning af den Svenska kyrkans mission i Sydafrika i anspråk. (SKa 29/4 1878b)

Styrelsen hade inte tänkt igenom konsekvenserna av de långa transporttiderna för postförsändelser mellan Sydafrika och Sverige för det fall att samarbetet mellan Schreuder och Witt inte fungerade. Hade den gjort det hade den säkert uttryckt sig mer detaljerat om respektive parts ansvar och hur problem mellan dem skulle hanteras. Styrelsen torde ha insett att den inte var utan skuld till det inträffade. Styrelsens inställning var sannolikt att missionärerna skulle ha fogat sig under Schreuders ledning tills styrelsen gav dem andra direktiv efter att de hade motiverat och begärt en förändring. Förmodligen ansåg åtminstone några av ledamöterna att missionärerna i det stora hela hade rätt i sina omdömen om Schreuder och var tacksamma över att samarbetet var avslutat.

Karlgren menar att den vägledning missionärerna fick av Schreuder var »god och gedigen«, men »måhända var den också i enlighet med biskopens hela karaktär något sträf. Schreuder och Witt voro också hvar för sig alltför själfrådiga karaktärer, för att de länge skull kunna draga jämt.« (Karlgren s. 135). Tore Furberg skriver att »Schreuder var en kraftfull viljemänniska, som var van att bestämma och bli åtlydd« (Furberg s. 148).

Löner

Frågan om vilken lön som Witt skulle få blev vilande under lång tid. Han fortsatte att begära pengar så att han alltid hade tillgång till kontanter. Alla utgifter skrev han upp för att kunna redovisa dessa för styrelsens skattmästare. Ett problem var givetvis att äganderätten till det som köptes inte var självklar. I ett brev till missionsstyrelsen den 23 augusti 1876 föreslog Witt att han skulle erhålla en bestämd lön. Det dröjde emellertid nästan två år innan han fick det. Den 1 mars 1878 beslöt nämligen styrelsen att Witt från den 1 maj skulle få en fast lön på 150 pund per år. Flygare, som tidigare hade haft en fast lön på 120 pund fick lika mycket, medan Fristedt som var ogift fick 100 pund.

Uppbrottet

Vi går nu tillbaka till oktober 1877. Den 29:e skrev Witt till styrelsen. Han befann sig då på missionsstationen Hermannsburg.

På Entumeni har Biskop Schreuder så stäldt till det för oss, att det helt enkelt var oss omöjligt att der qvarstanna. Wi har därför lemnat Entumeni och Superintendent Hohls har mycket gästfritt upptagit oss i sitt hus, der vi stanna tills Herren Gud anvisar oss lämplig plats att anlägga station.
(SKa 1/3 1878b)

Troligen hade familjen Witt och Annette Wahlstedt kommit till Hermannsburg några dagar innan Witt skrev brevet. De hade färdats med oxvagn och lämnat Entumeni omkring den 20 oktober. Witt nämner inget om att oroligheterna i landet kan ha bidragit till beslutet att flytta.

Fristedt och Flygare hade rest från Entumeni redan omkring den 5 oktober och begett sig till Hermannsburg. De gjorde sedan från mitten av månaden fram till slutet av november en resa för att finna en plats för en missionsstation. De hyrde en oxvagn med tio oxar och begav sig till den södra delen av Natal och ett stycke in i Kapkolonin. Under denna resa fick Fristedt tillfälle att se Flygares gård. Någon lämplig plats fann de inte.

Den 13 december föddes Elin och Ottos andra barn, sonen Otto. Familjen hade en tid dessförinnan flyttat till ett hotell i Greytown. Under sin vistelse där missionerade Witt i staden. I ett brev (19/12 1877) skriver han att han hade predikat i Greytowns fängelse söndagen den 16:e. 60 personer hade varit där och lyssnat, »af hvilka öfver hälften voro bundna ej blott med andliga utan ock med lekamliga bojor«.

Dit hade jag äfven samlat så många fria svarta som möjligt, och jag hoppas, att då jag nu åtminstone några söndagar kommer, om Gud vill, att predika på samma ställe, jag skall få några hundra åhörare, sedan det väl blir känt bland kaffrerne, att Evangelium för dem blir förkunnat. (MT 1878 s. 35)

Hans predikan i fängelset hade varit över Efeserbrevet 55:6–7, »Söken Herren, medan han låter sig finnas ...«. I avslutningen uppmanade han till omvändelse:

Finnes det någon här ibland eder, som vet och känner, att han är en syndare, och som längtar efter förlossning ifrån sitt elände, längtar att blifva fri från den anklagande stämman i samvetet, så att han kan blifva lugn och fridfull och räddad för tid och evighet? [...] Gud kallar dig, att du måtte söka honom och få af hans förbarmande, af hans myckna förlåtelse. Om du fortfar att vandra på de syndiga vägarne, der du förut har vandrat, så är det ej nog med, att du för hela detta lifvet blir fridlös och olycklig; för all

evighet skall du blifva det, för all evighet skall du pinas och plågas, förvisad från Guds ansikte. Men om du med ånger öfver ditt syndalif söker Gud och hans förlåtande nåd genom din Frälsare Jesum Kristum, så är det ej nog med, att du redan här skall finna honom och salighet i hans gemenskap; utan i all evighet skall du få njuta denna salighet i hans fulla gemenskap, då du får se honom sådan han är. (MT 1878 s. 28–29).

Denna salighet kämpade han själv förgäves efter.

6. Den första missionsstationen – Oscarsberg

Under vistelsen i Greytown fick Otto Witt kännedom om att en gård var till salu tio mil norr om staden vid gränsen mot Zululand. Han och Flygare begav sig dit för att undersöka om den var lämplig som missionsstation. Läget invid gränsen svarade mot den rekommendation som Schreuder hade lämnat; verksamheten skulle kunna utvidgas in i Zululand med nya stationer i närheten, så snart briterna hade skapat lugn i landet.

Från Greytown kunde Witt rapportera den 2 februari 1878 till *Missionstidningen*, att »svenska kyrkan med Guds hjälp fattat fast fot i Afrika«.

Vid Buffalofloden, som i vester skiljer Zulu från Natal, hafva vi inköpt en plats för anläggande av den första stationen. Att taga ett så viktigt steg har ej varit en lätt sak. [...] Men vi tro och hoppas, att Herren, den bästa hjälparen och den bästa rådgifvaren, till hvilken vi först och sist ropat om ledning, också enligt sitt löfte ledt oss på rätta vägen för sitt namns skull. [...]

Den plats vi inköpt ligger strax invid öfvergångsstället öfver Buffalofloden in i Zululandet. Omkring 10 minuters väg från stranden äro husen belägna, på en backe. Ett stort boningshus finnes där i godt stånd, samt ett temligen stort annat hus, som med någon ändring lätt kan förvandlas till ett bekvämt skolhus, hvilket äfven tills vidare kan tjena som kyrka. Framför boningshuset ligger en ganska god trädgård med allehanda sydländska frukter, såsom fikon, persikor, apelsiner drufvor etc. På några famnars afstånd^[48] å andra sidan reser sig ett nästan tvärbrant, kägelformigt berg, 500 fot högt, hvilket är mycket mödosamt att bestiga, men från hvilket man har den mest härliga och vidsträckta utsigt öfver Zulu och Natal. Här ser man ock de i massa kringliggande kaffergårdarne, af hvilka sju befinna sig på sjelfva platsen. Att hafva många kaffrer på sin egen plats är en stor fördel för en missionär, ty dem kan han föreskrifva att bevista skola och kyrka. (MT 1878 s. 58–59)

Witt gav platsen namnet Oskarsberg »efter vår käre konung« Oskar II. Missionsstyrelsen ändrade stavningen till Oscarsberg, men Witt höll

⁴⁸ En famn motsvarar ca 2 m.

fast vid sin stavning i många år.⁴⁹ Berget hette Shiyane, men kom ofta att kallas Oscarsberg. Vid vadstället var floden cirka 60 meter bred. Under regntiden kunde vattenståndet vara så högt att det inte gick att vada. Ett stycke ovanför vadstället var floden bredare och där fanns en färja som tillhörde Oscarsberg. Området kring missionsstationen var kuperat och stenigt. Huvudsakligen odlades majs på den ganska ringa åkerareal som fanns – 32 hektar.

Det som hade varit mest bekymmersamt med förvärvet, skriver Witt, var ekonomin. Missionsstyrelsen hade satt ett tak för priset – 18 000 kronor – men priset blev högre – 32 800 kronor – och missionärerna hade således gått »emot styrelsens befallning«. Men det hade gjorts i förvisning om »att missionens vänner genom större frikostighet skola visa sitt gillande af hvad vi gjort«. Till sitt försvar anförde han att missionen inte behövde bygga några hus och att missionsarbetet kunde påbörjas omedelbart.

Gården omfattande 3 044 acres, det vill säga omkring 1 230 hektar.⁵⁰ Boningshuset (18x8 kvadratmeter inklusive en inbyggd veranda som sträckte sig utmed större delen av långsidan) hade tolv rum. Det andra större huset hade använts som uthus (24x6 kvadratmeter). De två husen var byggda av sten och taken var täckta av halm.

Styrelsen beslöt den 1 mars, med hänsyn till att egendomen hade byggnader som var i gott skick att »godkänna det af Missionärerna gjorda köpet, ehuru den för inköp af missionsstation bestämda summan af 1,000 pund sterling öfverskridits« (SKa 1/3 1878). Witt fick också besked om att han kunde köpa den färja som hörde till egendomen för 40 pund. Han menade att den skulle ge en årlig intäkt av 100 pund.

Den förra ägaren hade enligt Witt sålt gården på grund av det utsatta läget. Witt skriver den 11 februari till styrelsen:

Naturligtvis stå vi i samma fara som han, både för lif och egendom, men vi vilja dock i förlitande på vår Herres hjälp och beskydd gå dit redan om en månad, om så är Guds vilja. (SKa 1/3 1878b)

Den 6 februari reste svenskarna utom Fristedt i en oxvagn till Oscarsberg; Fristedt begav sig till en amerikansk missionsstation för språkstudier (s. 86). De var framme den 11 februari (SKa 22/8 1883b).

⁴⁹ Redaktören för *Missionstidningen* ändrade genomgående stavningen till Oscarsberg i Witts brev till tidningen.

⁵⁰ En acre motsvarar 4 047 kvadratmeter.

Om sina planer för framtiden skriver Witt:

Men ehuru så stora penningssummor nu utgifvits, måste vi tänka på att utgifva ännu mera. Brukar man tre missionärer på en station, så har man två öfverflödiga krafter der. Derfor måste vi genast tänka på att anskaffa ännu en station. (MT 1878 s. 61)

Detsamma skrev han i sitt brev till styrelsen den 11 februari men informerade dessutom om att planen var att försöka få till stånd en svensk koloni runt den nya stationen som då endast behövde ha en area på omkring två hektar (SKa 1/3 1878b). Detta krävde regeringens tillstånd, och ville den inte ge ett sådant så återstod att köpa en gård. Styrelsen beslöt att »med gillande af planen att inköpa jord för ytterligare en missionsstation låta frågan härom hvilatills vidare upplysningar om förhållandena vunnits« (SKa 1/3 1878). Den nya stationen var tänkt för Flygare.

Ett år vid Oscarsberg

När Otto Witt med familj i februari 1878 flyttade till Oscarsberg fick han god hjälp av Flygare, som var snickarkunnig, att ställa byggnaderna i ordning. Det innebar att Witt kunde ägna sig åt verksamheten vid stationen som var tänkt att bedrivas som vid Entumeni med gudstjänster, morgon- och kvällsandakter, skola samt undervisning av dem som anmälde sig till dop.

De som bodde i de sju kaffergårdarna, eller kraalerna,⁵¹ som fanns på egendomen var skyldiga att besöka gudstjänsterna och barnen fick undervisning i skolan. De betalade en avgift (arrende) till missionsstationen. Villkoren förhandlades fram, och det var ibland nödvändigt att gå till domstol för att nå en uppgörelse. Så förhöll det sig för Witt och han hade inte lyckats få med i kontraktet att föräldrarna var tvungna att sända sina barn till skolan (SKa 18/9 1879b).

⁵¹ En kraal, också kallad zulugård eller kaffergård, bestod av en mängd runda hyddor. Gården kringgärdades ofta med en inhägnad av pålar. Hyddorna uppfördes av pålar, ris och lera. Ingången till en hydda var så låg, att man måste krypa in, och något fönster eller annan öppning, för ljus och luft, fanns inte. I regel hade ägaren en särskild hydda och varje hustru sin, där de bodde med sina barn. En rik zulu hade många hustrur och alltså många hyddor. Bohaget bestod av gräsmattor och lerkärl. De förra användes som sängar, de senare till att förvara mat och dryck. Inne i hyddan var det ganska mörkt. Det är betecknande, att hälsningsordet på zulu betyder »jag har sett dig«. Den besökande satt vid hyddans ingång tyst och stilla, tills kraalägaren hade »sett« honom (Dahlquist s. 13).

En missionsstation skulle helst ligga invid landområden inom vilka endast kaffrer fick bosätta sig; då fick stationen ett större verksamhetsfält. Sådana områden fanns emellertid inte omkring Oscarsberg, däremot annan mark där svarta bodde. Dessa områden köptes efter hand upp av kolonister som i allmänhet endast tillät sina tjänare att bo där. Så blev det också i området kring Oscarsberg, vilket inte var gynnsamt för verksamheten.

Läget vid gränsövergången gjorde att de som bodde vid Oscarsberg på nära håll fick uppleva konsekvenserna av oroligheterna i regionen. Den 8 mars skriver Witt att »alla missionärerna är nu stadde på flykt ur [Zulu]landet« och att han trodde att de själva inom kort »skulle ge sig ut på resande fot, ty bryter kriget ut, är här osäkerheten stor« (MT 1878 s. 135). Så blev det emellertid inte.

Den 21 augusti 1878 skrev Witt till *Missionstidningen* för att berätta om verksamheten, men han inleder med en betraktelse där han bland annat skriver att många »Herrens utsagor tyckas genom sin fullbordan peka på den nu nära förestående tiden för hans återkomst«. Han tackar också Gud »för hvarje stråle af hopp om en själs frälsning, som han sändt mig under mitt arbete bland dessa råa, liknöjda och försoffade kaffrer«.

Witt hade fyra »arbetskaffrer« i sin tjänst. Med dessa höll han varje dag morgon- och aftonskola.

Dervid har jag låtit dem läsa (de stava nu temligen bra alla), berättat och berättat om igen bibliska historier ur så väl Nya som Gamla Testamentet, till dess de känt dem utantill, samt till slut läst ett kapitel ur Nya Testamentet, hvaröfver jag gjort en kort utläggning samt slutat med bön och sång. Jag har sålunda nu genomgått de tre första evangelierna. (MT 1878 s. 206–207)

En av dessa kaffrer hade döpts tidigare, men ändå tagit sig en hustru utan att sammanvigas med henne. De hade bett att få bosätta sig på Oscarsberg. Witt hade gått med på det under förutsättning att de lärde sig läsa. De skulle dessutom klara ett förhör på Luthers katekes. När de hade kommit så långt skulle Otto »admittera dem till Herrens nattvard« och sedan viga dem. De hade två små barn, båda var döpta. En annan av kaffrerna var en flicka. Hon hade bestämt sig för att gifta sig med »en hedning, som hade ett par hustrur förut«. Om ett par veckor ska hon stå brud skriver Witt. Den tredje var en pojke som var sjuklig och inte kunde uträtta något arbete. »Desto mera«, tänkte Witt, »kan han ägna sig åt egen och andras uppbyggelse och undervisning, om Gud vill gifva honom nåd att blifva en allvarlig och troende kristen«. Och dit

var han på väg. Hans mor hade emellertid kommit för att ta hem honom och låta en trolldoktor bota honom. Witt hotade med polisen och hon flydde. Sonen ville emellertid bli botad av trolldoktorn och sedan komma tillbaka. Witt försökte övertala honom att stanna kvar, och när han skrev detta brev var pojken fortfarande kvar, men inget var bestämt. Den fjärde var också en pojke, endast 7–8 år. Hans far bodde på gården. Pojken var snäll och beskedlig »och den mest begåvade af mina lärjungar. Om honom har jag intet att säga, utom det att han vattnar kreaturen och tyckes vara intresserad af läsning.«

Efter morgonskolan följde förmiddagsskolan där Witt undervisade sex barn från gårdarna runt missionsstationen.

Med dessa har jag dock ej hunnit långt. De är ej allenast tröga till att fatta, utan dertill ytterst tröga till att komma. Böner, föreställningar och hotelser hjälpa lika litet. För att få dem hit, måste jag rida kring i alla kaffergårdarne och själf hämta dem; de komma då två à tre dagar och mena sig då hafva gjort sin pligt samt uteblifva sedan till dess jag ånyo hemtar dem. Detta är en sak, som sätter mitt tålamod på hårdt prof. Dock äro nu barnen så vidt komna, att de flesta af dem åtminstone känna bokstäfverna. Den första tiden brukade jag äfven för dem berätta och berätta om igen historier ur Bibeln, men ehuru de kunde temligen [»hjälpigt«] redogöra för hvad jag meddelade dem, märkte jag dock, att det var nära nog fruktlöst arbete, som gaf föga utbyte. Jag har derföre förändrat min undervisningsplan och försöker i stället hos dem inpregla kristendomens allmänna sanningar, dervid läggande till grund den apostoliska trosbekännelsen. Sålunda skola de åtminstone lära sig skilja mellan hedendom och kristendom. Hvad som först gjorde mig uppmärksam på, att jag borde förändra min undervisningsplan, var det svar jag fick på frågan, hvem vi skola vända oss till om hjälp. Huru häpnade jag ej, då barnen svarade [...] till ormarne. Detta var sålunda frukten af fyra månaders undervisning! (MT 1878 s. 207–210)

Detta kan jämföras med vad han säger i en intervju under en vistelse i London i april 1879:

Missionen hade för blott ett år sedan börjat regelbundet arbete genom upprättande af en skola, hvilken besöktes af femton små barn och af åtta ungdomar på 16–20 år. Zulubarnen är mycket intelligenta och läraktiga i skolan; till och med de yngsta lära sig hastigt det engelska språket. (AB 11/3 1879)

Till söndagens gudstjänst kom 60–70 åhörare. Den hölls i familjen Witts »boningsrum eller i fria luften«; det hus som var tänkt som provisorisk kyrka saknade fönster, men det skulle den snart få, och då skulle gudstjänsten hållas där. I den predikan som Otto höll vid guds-

tjänsten anknöt han »antingen till evangelium eller episteln« och den »har alltid åhörts med tystnad, till en del med stor uppmärksamhet« (MT 1878 s. 209–210). Oscarsbergs församling hade vid slutet av året sju in-födda medlemmar: en man och dennes två minderåriga barn som slagit sig ner ett stycke från missionsstationen samt den döpte arbetskaffern, dennes hustru och deras två barn. Witt hade döpt två eller möjligen tre av barnen.

Witt skriver också om den politiska situationen och nämner att engelsmännen äntligen »på allvar bereda sig att intaga Zululandet, ty trupper anlända i massa och skickas upp till gränsen«. Att han skriver *äntligen* beror på att zuluerna sedan en tid hade börjat ta sig över gränsen i närheten av stationen och fånga in flyende från Zululand för att ta dem tillbaka eller för att döda dem. En hövding, Usihajo, på andra sidan Buffalofloden hade beslutat döda fem av sina hustrur. Två hade lyckats fly över floden och tagit sin tillflykt till en polisstation i närheten av Oscarsberg. Dagen därpå hade stationen omringats av 300 beväpnade zulu-er och kvinnorna hade med våld tagits därifrån och dödats på ett mycket grymt sätt (ibid. s. 212).

Sedan Witt kommit till Oscarsberg hade han träffat en tysk emigrant, Bernhard Kraft, som hade åtagit sig att »förestå de yttre arbetena vid stationen«. Detta meddelade Otto i ett privat brev till Sjöding den 3 september, som i sin tur informerade styrelsen den 21 oktober. Den överenskommelse som hade träffats innebar enligt Witt att Kraft skulle odla »så mycket som kunde medhinnas, och skulle han, sedan af skörden blifvit afdraget hvad som behöfdes för stationens räkning, sälja det återstående för att betäcka omkostnaderna för eget arbete, hvarvid jag lofvade ansvara för en behållning af £30« (SKa 21/10 1878b).

Den 17 november föddes Elin och Ottos tredje barn. Förmodligen ägde förlossningen rum vid den skotska missionsstationen Gordon Memorial ett par tre mil söder om Oscarsberg.

Den 23 december 1878 skrev Witt sitt sista brev för året till *Missions-tidningen*. Oroligheterna hade ökat. Engelsmännen hade enligt Witt utfärdat ett ultimatum till kung Cetshwayo:

Om ej inom en vecka efter i dag höfdingen Usihajos söner och broder jemte 500 kreatur äro utlemnade, gå en del af de engelska trupperna [till] denne höfdings gård, som ligger här på andra sidan (Buffalo) floden, och vi få väl då vara åsyna vittnen till den första striden. En stor färja skall i morgon läggas i floden till truppernas öfverförande. Jag kan ännu ej säga, huruvida

vi i händelse af krig komma att bege oss härifrån. Då här just är en hufvudväg till Zululandet, blir säkert ock en temligen stark truppstyrka här förlagd till bevakning. För öfrigt öfverlämna vi oss i Guds den Allsmäktiges beskydd. (MT 1878 s. 35–36)

Hövdingens söner och bror hade stått i spetsen för de ovan nämnda tre hundra soldaterna. Tidsfristen löpte ut vid årsskiftet. Witt tvivlade inte på att engelsmännen skulle segra om Cetshwayo vägrade, men var osäker på om kungen skulle falla till föga eller inte. »Hvad konungen nu än beslutar – med Guds hjälp är eller blir väl hans magt snart bruten«.

Vid årsskiftet hade kungen inte svarat, varför krigstillstånd rådde, Zulukriget hade börjat.

August Hammar kommer till Oscarsberg

August Hammar (1856–1931) var son till rektorn vid Helsingborgs läroverk där Ottos far var inspektör. August och Otto kände varandra genom att familjerna umgicks. Efter sin examen vid läroverket våren 1874 skrevs han in vid Tekniska högskolans i Stockholm avdelning för bergsvetenskap och där vid underavdelningen för gruvvetenskap (»Bergsskolan«). Han avlade sin ingenjörsexamen våren 1877. August hade erbjudit sig att medverka i Adolf Fredrik Nordenskiölds Vega-expedition 1878–1880 då Nordostpassagen genomträngdes, men inte blivit utvald. Han blev besviken och »*decided to satisfy his interest in matters geographical by emigrating to Natal*« (Reitz s. 32). Efter sin ankomst till Durban bestämde han sig för att besöka Otto.⁵²

August tog sig till Oscarsberg gående bakom en fullastad oxvagn som tillhörde en tysk missionär vid namn Jacob Ludwig Döhne (1811–

⁵² Underlaget till det som följer här (och i avsnitt längre fram om Hammar), har hämtats från dels fyra brev varav tre är skrivna av August Hammar och ett av hans far, dels ett avsnitt ur Katie Stossels bok (2015) och dels ett citat i *Dagens Nyheter*. Uppgifterna i avsnittet ur Stossels bok är osäkra på grund av att hon inte anger någon källa. Citatet ur *Dagens Nyheter* bygger med all sannolikhet på uppgifter som Witt, efter sin hemkomst från England, har berättat för Hammars far. För tre av de fyra breven har jag haft tillgång till avskrifter av originalen. Det fjärde brevet ska ha skrivits den 6/1 1879 men tycks inte vara bevarat. Fragment av brevet har emellertid översatts till engelska och återges av Stossel. Översättningen är bristfällig vilket tillsammans med fragmenteringen gör att det är lätt att tolka texten fel. Jag har haft tillgång till ett brev på svenska från Hammar som delvis finns översatt till engelska i Stossels bok. Av denna översättning, som med all sannolikhet är gjord av samma person som har översatt det fjärde brevet, kan man se bristerna.

1879) som bodde omkring två mil från Oscarsberg.⁵³ Döhne var själv inte med på resan. Den 26 december skriver August från Oscarsberg till sin far och berättar om sina upplevelser under färden. Det hade tagit elva dagar att ta sig till Döhnes gård.

När vi kommo fram till byggnaden ser jag bredvid gubben Döhne [...] en man i gulbrunt skägg, som plötsligt kommer fram till mig och säger »god dag August«! Det var Otto Witt, som dagen förut hade af gubben Döhne blifvit underrättad om min ankomst jemte hans familj och nu var mig till mötes med hästar. Vi satte oss genast i sadeln och nu bar det av i en flygande galopp mot Oskarsberg. Oaktadt vi måste leda hästarne utför en lång bergsbrant hade vi dock tillryggalagt den 2 sv. mil långa vägen på 1 ½ timme. Så snart vi voro komna fram döptes Otto Witts minsta dotter till Ida Wilhelmina. Jag bar henne till dopet. (AHa 26/12 1878)

August avslutade brevet på nyårsdagen och berättade då att han och Otto före jul hade ridit sju och en halv svensk mil för att köpa julklappar. Under ritten hade de överraskats av ett åskväder som varade i två timmar med regn och hagel.

August var 23 år och Otto 31 år. August var både teoretiskt och praktiskt begåvad och det skulle visa sig komma till nytta vid Oscarsberg. Han var en god tecknare och målare och tog tillfället i akt att dokumentera det som hände i samband med truppsammandragningen vid missionsstationen. Han fick ett par teckningar publicerade i en engelsk tidning (s. 97).

Flygares ansträngningar att få en missionsstation

Flygare hade inte kunnat genomföra kolonisationsmetoden vid sin missionsstation i Ifafa, men närde en önskan att få tillämpa den inom SKM. Han försökte därför övertyga Witt om metodens förträfflighet. Till att börja med var Witt avvisande, men efter förvärvet av Oscarsberg tycks han ha ändrat sig och var beredd att stötta Flygare.⁵⁴ Tanken var att man skulle ta emot svenska kolonister. Tillsammans lade de ner en hel

⁵³ Döhne blev missionär i Sydafrika år 1836.

⁵⁴ Flygare ville använda sig av Ifafa, men Witt hade en annan uppfattning. Flygare fogade sig trots sina ekonomiska problem. Skulden på Ifafa uppgick till ca 13 000 kronor år 1878. Märkligt är att Flygare i en artikel som han sände till *Missionstidningen* i april 1878, uppmanar läsarna att hjälpa honom. I en fotnot skriver han: »Om Herren genom någon vän i Sverge sänder mig en del av Sin hjälp; så är vår Missionsstyrelse väl så god att emottaga och till mig öfversända sådant bidrag« (SKa 8/10 1878b). Artikeln publicerades aldrig (SKa 8/10 1878).

del arbete gentemot myndigheterna för att till fördelaktiga villkor få köpa mark.

Redan vid missionskonferensen i Greytown den 29 januari hade behovet av en missionsstation till Flygare tagits upp.

Konferensen beslöt att af Styrelsen begära rättighet att anskaffa plats för station åt missionär Flygare. Då tillgången å penningar för närvarande är ringa, föreslår konferensen att arrendera någon som missionsstation lämplig farm för viss tid (t. ex. 5 år) med rättighet att inom denna tid köpa farmen. (SKa 29/4 1878b)⁵⁵

Missionärerna avstod att uttala sig om huruvida de avsåg att använda sig av kolonisationsmetoden eller inte, trots att Witt hade nämnt om detta i sitt brev den 11 januari (s. 76). Konferensprotokollet skickades till styrelsen och behandlades den 29 april. »I anledning av Missionärens [anhållan] beslöt Styrelsen att gilla« förslaget att arrendera en farm (SKa 29/4 1878).

Den 31 december 1877 hade Flygare skrivit till styrelsen om vikten av förtroende mellan styrelsen och missionärerna. Den 4 februari 1878 ansåg han sig ha skäl att anknyta till detta. Han påminner om vad han skrivit och fortsätter:

Dock kommer förtroende icke af sig sjelft. Men ett första villkor derfor är sann kännedom om åsikter och sedan desamma rätta uppskattade. – Af secreterarens, Herr Tornérhielms privatskrivelse till broder Fristedt, af den 5. December, hvilket bref jag fått läsa, har jag skäl att förmoda att Styrelsen genom fienders agiterande blifvit vilseledd angående hvad för åsikter jag har i missionsarbetet; ty annars måste en sats i samma bref vara mig oförklarlig, emedan jag icke kan inse huru Styrelsen skulle finna de åsikter jag verkligen hyser, vara för densamma äfventyrliga. Den ifrågavarande satsen är så lydande: »Missionären Flygare, det kan jag säga, må ej tillåta sig några egna projekter eller företag, ty hans åsikter delas ej af Styrelsen, som tvärt om synes litet rädd att komma i något slags äfventyrlighet genom honom.«

Med anledning härav, och på det att förtroende må komma till stånd, får jag vördsamt be Styrelsen att [...] meddela mig hurudana de »åsikter« blifvit för Styrelsen skildrade, hvilka läggas mig till last. (SKa 29/4 1878b)

⁵⁵ Att tillgången på pengar var ringa stämmer inte särskilt bra med den faktiska situationen. Troligen hade Sjöding gett Witt sådana signaler i något brev sent på hösten 1877, kanske för att han tyckte att missionärerna spenderade oväntat mycket pengar för löpande utgifter.

Vid sitt möte den 29 april 1878 fann styrelsen att Flygares brev inte föranledde någon åtgärd, vilket är märkligt eftersom Flygare begärde att få ett uttalande. Vad styrelsen ansåg om Sjädinges uttalande framgår givetvis inte av protokollet.

Den 22 mars skickade Witt till styrelsen den »correspondence« han och Flygare »fört med engelska guvernementet angående kolonisationsförbindelse med missionen«. Av detta underlag framgår hur planen skulle förverkligas, men Witt gör ingen formell begäran om att styrelsen ska godkänna den. Det framgår bland annat att Flygare skulle erhålla 400 pund från styrelsen för att göra en resa till Sverige och värva kolonister. Otto poängterar att han för sin del inte kan engagera sig i den tänkta missionsstationens verksamhet – och det enbart för att han var fullt upptagen på sin egen station och att det var för långt till den plats där den nya stationen var planerad att anläggas.

Styrelsen behandlade Witts brev den 13 maj, och den »förklarade sig ej vilja såsom sådan taga befattning med i fråga varande kolonisation« (SKa 13/5 1878).

Flygare lyckades omkring månadsskiftet juli/augusti sälja Ifafa för 700 pund »med hvilken summa alla mina skulder blifva betalte« (SKa 8/10 1878b). Samma dag som affären gjordes upp anlände hans hustru och barn tillsammans med en diakonissa till Kapstaden från Tyskland, där de hade vistats i tre år. SKM betalade resan; missionsstyrelsen hade anslagit 3 000 kronor till densamma (SKa 1/3 1878). I samband med försäljningen flyttade Flygare till Durban, sannolikt utan att konferera med sina kollegor. Flygare skriver den 13 augusti:

Jag har nu här i Durban, [utanför] staden, hyrt mig ett litet hus och predikar både för de här hos engelsmännen arbetande kaffrerna, och utomdessa för skandinaviska sjömän i hamnen. Kaffrerna komma till mitt hus på söndags morgonen till Guds-tjenst. På lördags eftermiddag samlas sjömännerna till Guds-tjenst på något af skeppen i Hamnen. – Jag får väl nu här afvakta Styrelsens tillåtelse till att få köpa en farm till missionsstation för mig. Härom torde jag komma att skriva mer med nästa post. (SKa 8/10 1878b)

Han gjorde också flera missionsresor i Natal som var och en varade ett par veckor eller mer. Fristedt var med på åtminstone en av dessa. (MT 1878 s. 101).

När styrelsen möttes den 8 oktober hade det kommit fyra brev från Flygare och ett från Fristedt sedan förra styrelsemötet. Dessa återkommer jag till – de berör missionärernas förhållande till varandra – men i två av

breven framhåller Flygare att han själv har den kompetens som behövs för att göra upphandlingen och att stationen ska skrivas på honom. Han föreslår att styrelsen skulle deponera 400–500 pund hos Blackwood och att dessa pengar endast fick användas som handpenning för en station åt honom (SKa 8/10 1878b). Utifrån Flygares brev beslöt styrelsen att till ~~station åt Missionären Flygare~~ ytterligare en missionsstation för Svenska kyrkan jord eller bostad helst må tills vidare arrenderas eller förhyras, dock om Missionärerna efter samråd anse lämpligare, att inköp af jord göres och den på förmånliga vilkor kan erhållas, köp då må afslutas med vilkor, att priset icke öfverstiger Ett Tusenfemhundra pund sterling, [...] börande aftal om så väl arrende som köp uppgöras af Missionären Witt, [...] och skola enligt Flygares framställda begäran, såsom handpenning i händelse af köp 500 pund sterling, som endast för detta ändamål få användas, öfversändas till Herrar Blackwood & Comp. att hållas Witt tillhanda. (SKa 8/10 1878)

Beslutet behöver inte betyda att styrelsen ansåg att Flygare inte hade erforderlig kompetens; den litade nog mer på Witt och det var svårt att gå förbi denne.

Den 3 september hade Witt skrivit till Sjöding om sina »farhågor för utbrytande af krig mellan Storbritannien och Zulukonungen«. Brevet hade behandlats av styrelsen den 21 oktober, men efteråt tycks någon ha insett att det var nödvändigt att sammankalla till ett nytt möte. Detta hölls den 25 oktober med Fallenius som ordförande. Utöver honom deltog endast tre ledamöter. På grund av krigsrisken bestämde styrelsen att »köp af ytterligare en missionsstation skulle [...] tills vidare anstå«. De 500 punden skulle ändå skickas för »att hållas Witt till handa« bland annat för missionärernas löner (SKa 25/10 1878).

Vid styrelsens sista möte för året, den 20 december, behandlades ett brev som Flygare hade skrivit den 14 oktober, där han uttrycker sina bekymmer över att det är svårt att finna en gård som är lämplig att arrendera.

Mätte nu Gud styra det så, att snart en skrifvelse [ankommer] från Styrelsen med beviljan till inköpande af station för mig, samt anslag af medel till husbyggnad och till oxar och vagn. (SKa 20/12 1878b)

Styrelsen konstaterade att beslut redan var fattade den 8 och 25 oktober, varför Flygares brev inte ledde till någon åtgärd.

Läget vid årsskiftet 1878/79 var att styrelsen hade skjutit inköpet av en missionsstation åt Flygare på framtiden med hänsyn till risken för krig. Denne kände inte till att Witt hade skrivit till Sjöding, och han hade

inte fått något protokollsutdrag från beslutet den 25 oktober att köpet av en gård skulle anstå. Han väntade därför fortfarande på brev från Styrelsen om ett köp av en gård.

Samarbetet mellan Witt, Flygare och Fristedt

Witt och Flygare hade haft ett bra förhållande till varandra fram till mitten av september 1877, men då inträffade en incident. Flygare skriver:

Circa fyra veckor efter Fristedts ankomst till Afrika, då vi alla tre för andra gången möttes i Entumeni, tog Witt mig afsides och uppfordrade mig att ansluta mig till honom emot Fristedt. Jag afslog med avsky en sådan uppmaning och började allvarligt förmana honom till kärlek och endragt. Witt har sedan dess trädt fjernare ifrån mig. (SKa 25/7 1879b)

Fristedt skriver att han redan vid sitt första sammanträffande med Flygare »lärde sig älska och värdera« denne (Fristedt s. 30). Flygare och Fristedt hade efter hand »allt mera kommit att sympatisera« med varandra (SKa 25/7 1879b).

Relationen mellan Witt och Flygare försämrades markant i samband med köpet av Oscarsberg. De hade inte varit överens. Flygare och Fristedt ansåg att gården hade ett allt för utsatt läge med hänsyn till krigsrisk. Till slut gav de efter och samtyckte till köpet. Witt hade skött förhandlingarna och inte lyckats särskilt bra enligt Flygare. Vid ett senare tillfälle påmindes Witt av Flygare att priset hade blivit 300 pund »billigare om du hade öfverlåtit handeln till mig, eller lydt mitt råd att uppskjuta afgörandet tills [du fått] höra Döhnes råd« (SKa 8/10 1878b).

Vid den missionskonferens där beslutet fattades att köpa Oscarsberg hade inte Flygare kunnat låta bli att framhålla att han ansåg att Witt var slösaktig med missionens pengar. Han befarade att det skulle bli än värre när Oscarsberg skulle iordningställas som missionsstation. Flygare och Fristedt hade vid mötet uppmanat Witt att vara sparsam och med hänsyn till den blivande stationens utsatta läge »iakttaga all möjlig försigtighet«. Fristedt skriver att Witt »utskrattade och förhånade vår försigtighet såsom feghet och vardt förolämpad öfver vår förmaning till sparsamhet« (SKa 25/7 1879b).

I brevet till *Missionstidningen* den 1 februari 1878 (s. 74) skriver Witt:

Det är visserligen sant, att vi der under de nuvarande oroligheterna äro i ganska stor osäkerhet både för våra lif och vår egendom, och vi hafva fått många välmenta råd att vänta, tills allt blir lugnt. Men när skall det bli lugnt här? Menskligt att döma blir det ej förr, än den nuvarande Zulukungen dör. (MT 1878 s. 61)

Vid missionskonferensen hade de tre missionärerna också bestämt att »Witt och Flygare skulle afresa till Oscarsberg« och att Flygare skulle stanna där en tid för att sedan bege sig till sin gård, Ifafa för att bedriva missionsverksamhet. Han skulle också försöka sälja gården. Fristedt »deremot skulle uppsöka en engelsk eller amerikansk missionsstation för att på en gång få tillfälle till vidare öfning i engelska och zuluspråken« (MT 1879 s. 228) – det blev en amerikansk station omkring 35 kilometer norr om Durban. Flygare lämnade Oscarsberg omkring den 1 maj. Witt skriver att Flygare inte ville bo vid Oscarsberg, »ehuru jag upprepade gånger bad honom att stanna här och inreda åt sig och sin familj«, medan Flygare skriver att Witt inte önskade hans närvaro vid Oscarsberg »då han snart tyckte sig kunna vara mina råd utan och jag tröttnade vid att vara hans hofsnickare« (SKa 25/7 1879b).

Missionärerna hade från början av maj utväxlat ganska hätska brev. Witt skriver den 7 augusti till Flygare och Fristedt:

Wiljen I på hedersord förbinda eder att upphöra med edra ursinniga och smädesfulla skrivelser till mig och låta det broderliga förhållandet åter inträda, som varit förr, och utan hvilket missionen ej kan bestå? Nekar I härtill kommer jag att med första insända edra skrivelser till Styrelsen samt begära afsked ur missionen. Jag väntar svar med omgående post. (SKa 25/7 1879b)

Den 7 september skickade Flygare kopior och original av brev till styrelsen som han eller Witt hade skrivit, bland annat det brev från Witt som citeras ovan, vilket Flygare försedde med en kommentar: »Jag vet ej med mig att hafva skrivit 'ursinniga och smädesfulla skrivelser' till Witt«.

Ett exempel på tonen i breven mellan Witt och Flygare är följande citat ur ett brev den 22 juli där Witt skriver till Flygare att denne var avundsjuk på dem som hade det bra ställt – »endast låga själar känna avund«.

Ett annat exempel är den brevväxling som här följer.

Den 10 september skrev Witt till Flygare:

Det förundrar mig mycket att läsa ditt bref af 29 Aug.^[56] Säg mig då en gång den stora synd, jag har begått emot dig, att jag kan som en ångerfull syndare afbedja den. Har du någonsin hört talas om att man begråter och ber om förlåtelse för ett fel, som man ej vet sig ha begått? Jag har ej hört talas om något dyligt. Derfor har jag bett dig förlåta hvad du har emot mig,

⁵⁶ Detta brev finns inte bevarat.

ehuru jag ej kan inse att jag felat; kan du visa mig din synd emot dig, så skall jag ock oförbehållsamt afbedja den. Som barn lärde jag mig dessutom af katekesen, att vi böra förlåta vår nästa, »ehvad han afbeder sin förbrytelse eller icke, så framt vi vilja af Gud förlåtne varda.« Will du ej förlåta mig med mindre jag kan inse den skuld du lägger på mig, så är det din sak, ej min. Din i förra brevet uttalade, men i »fårakläder« inhöljda förlåtelse hade du gjort bättre uti att hålla inne med, ty den är sämre än ingen. (SKa 20/12 1878b)

Flygare svarade på frågan den 8 oktober:

Du är icke i ovetenhet derom. Efterhör blott i din kopiebok och låt dervid ditt eget samvete säga dig hvad som i dina skrivelser mot mig [...] är dens ren osanning och dels vanställda facta (likasom förhållandet var med din berättelse om tyska missionärernas flykt). Om ditt samvete icke säger dig det, så gagnar det ju icke att jag förhåller dig din synd, det har du ju tillräckligt låtit mig erfaras. Derfor skref jag dig, att jag lemnat den saken åt Gud, och du således från mig skall slippa att besväras af förebråelser, utan få, som du begärt, »lefv i lugn att sköta plikterna på stationen«. (SKa 20/12 1878b)

Han kommenterar sedan utförligt det Witt skriver om katekesen och avslutar med en uppmaning till bekännelse, »då ju syndaförlåtelse (som du ju sade dig vilja ha) endast får tilldelas den som ångrar sin synd och som ej söker falska undanflykter. Sådan lära har grund [i den] Heliga Skrift, och borde du ej söka bortraljera detta«.

När Flygare i *Missionstidningen* hade läst utdraget ur Witts brev till Sjöding om de tyska missionärernas flykt (s. 54) hade han reagerat. Han skriver till styrelsen den 7 september:

Att jag bestraffade honom för hans (i missionstidningen offentliggjorda) osanna framställning af tyska missionärers flykt ur Zululandet förlidet år, af hvilka (det var endast 5 och icke 20 som då hade måst fly, också har aldrig funnits mer än 10 tyska missionärer i Zululandet) ingen enda hade förr lemnat Zululandet än alla hans församlingsmedlemmar föret voro flydde. Således hade ingen af de flyende missionärerna lemnat sin »församling i sticket«. (SKa 8/10 1878b)

Enligt Flygare ska denna tillrättavisning samt att han tog sig »frihet att förmana Witt till sparsamhet med missionens medel« ha varit början till osämjan mellan dem. Båda inträffade i januari 1878.

Här följer ett exempel på Flygares anklagelse att Witt var slösaktig:

Och huru slösade icke Witt med kassan under den tid han icke hade bestämd lön! Han bodde på dyra hotell i stället för att för 3 gånger billigare pris bo på en tysk station, hvilken var honom tillbudet. Han lät frakta sina saker onödigtvis än hit och än dit, hvartill oxar och vagnar måtte hyras för dyra

pengar. Min resa till Ifafa fick jag sjelf privat bekosta, fastän jag reste dit i missionens ärende, enligt af ett gemensamt fattat konferensbeslut. (SKa 25/7 1879b)

Även Fristedt framhöll Witts slöseri med pengar (SKa 21/4 1879b).

Formellt tog inte styrelsen hänsyn till Flygares och Fristedts beskyllningar, men styrelsen skärpte kraven på den ekonomiska redovisningen från Witt och det kan ju varit en följd av anklagelserna.

Den 19 augusti skrev Fristedt till styrelsen om konflikten mellan Flygare och Witt:

Med anledning af den slitning, som uppstått mellan bröderna Witt och Flygare, tog sig undertecknad före att tillskrifva bröderna till en del skarpa och allvarliga skrivelser sökande att föra brödernas uppmärksamhet från hvarandra till dem sjelfva i deras samvete. Härvid gick jag särdeles skarpt tillväga i min skrivelse till brodern Flygare påminnande honom om, att han ofta tillförne varit i strid, hvilken skrivelse dock icke illa af honom upptogs, hvaremot jag till Witt begagnade en hofsammare stil. Så känsligt jag förmådde lade jag brodern på hjertat att försonas med Flygare, särdeles som denne [...] låge för döden i en häftig febersjukdom. Af en mig från Witt hitsänd afskrift af hans skrivelse till Styrelsen [s. 86] (hvilken skrivelse jag dock ej tror, att han tillsändt Styrelsen) ser jag, att han anser det goda förhållandet, som städse rådt oss emellan (Witt och undertecknad) vara stördt. Liksom jag gjort mig skyldig till öfverdrifter (van som jag är att sjunga ut), har han gjort sig skyldig dertill äfven som till orätt uppfattning af mitt bref och skefva framställningar af Flygares förhållande till honom. (SKa 8/10 1878b)

Ett förhållande som Flygare kritiserade var att Witt vände sig till Sjöding – eller till »farbror Sjöding« som Witt kallade sin fars vän – i privata brev och att han misstänkte att Sjöding lät sig påverkas och i sin tur förde Witts talan i styrelsen (SKa 25/7 1879b). I vilken mån som Sjöding lät sig påverkas av Witt i styrelsearbetet och som skattmästare går inte att bedöma.

Flygare och Fristedt anklagade också Witt för att behandla kaffrerna på Oscarsberg illa. En händelse som kom till Nataltidningarnas kännedom härrör sig från september 1878. Det förefaller ha gått till så här: Witt hade gått till en av kraalerna vid Oscarsberg för att ge en kvinna order att tvätta kläder åt honom. Hon lydde inte och han riktade då sitt gevär mot henne, utan tanke på att skjuta henne. En hund gick då, som Witt uppfattade det, till angrepp mot honom och han sköt hunden till döds. Witt ställdes inför domstol och dömdes till fängelse en månad eller fem pund i böter. Han valde det senare (se också s. 119).

I ett brev till styrelsen den 14 oktober skriver Flygare om Witts behandling av kaffrena:

Broder Witt har i sin senaste skrifvelse till mig föreslagit mig, att jag skulle öfvertaga Oscarsberg och han inköpa en ny station för sig. Men jag beder att slippa ifrån det förslaget, ty han sjelf bör skörda frukten af de fel som han i sin missionspraxis der begått. Då han (som jag hört) gjort befolkningen på Oscarsberg afvog emot sig, så bör han sjelf också ha den mödan att söka vinna deras kärlek och förtroende, ock kan han dervid köpa sig erfarenhet. Men icke vore det rätt, att en annan skulle försättas dit att svida för hans fel, hvilka han (om han ej sjelf får svida för dem) då komme att repetera på hvarje ny station. (SKa 20/12 1878b)

Den 9 december 1878 skrev Fristedt och Flygare till styrelsen och påminde om att missionskonferensens stadgar föreskrev att räkenskaperna skulle visas upp för konferensen (s. 64), men Witt hade vägrat dem att ta del av kassaböckerna. De var medvetna om att styrelsen inte hade stadfäst stadgarna men argumenterade för att öppenhet krävdes för att komma tillrätta med Witts slöseri. De protesterade också mot Witts »förmanskap« som på olika sätt hade kommit till uttryck. Witt hade valts till konferensens ordförande och de påpekade att detta inte betydde att den hade valt honom till förman. Slutligen nämner de att de inte kan acceptera att »Flygares station skall inköpas och skrivas i Witts namn«. Det skulle göra det möjligt för Witt att byta station och fördärva den som han gjort med Oscarsberg, och »derigenom ruinera hela Svenska kyrkans missionsverksamhet härute« (SKa 25/7 1879b). Brevet togs upp vid styrelsemötet den 27 februari 1879, men ansågs »icke för närvarande erfordra någon åtgärd«. Det behandlades även den 25 juli men inte heller då gjordes något ingripande.

Jag återkommer till problemen mellan de tre missionärerna (s. 125).

7. Slagen vid Isandlwana och Rorke's Drift

I början av år 1879 gick de brittiska kolonialstyrkorna över gränsen till Zululand. Kriget hade börjat. I inledningsskedet utkämpades två slag en och samma dag. Det ena ägde rum vid Isandlwana och det andra vid Oscarsberg men har gått till historien som slaget vid Rorke's Drift. Vid detta slag ödelades missionsstationen. Otto Witt med familj återvände till Sverige.

En översiktlig redogörelse för de båda slagen inleder kapitlet. Den har tagits fram utifrån åtskilliga artiklar och böcker som har skrivits om Zulu-kriget. Tyvärr ger inte detta material underlag till en invändningsfri beskrivning, vilket beror på att det många gånger är svårt att avgöra tillförlitligheten i uppgifter som är intressanta här. Det finns således osäkerheter i redogörelsen.

En stor del av kapitlet ägnas åt Witts berättelser. Vi kommer att se att det finns skäl att ifrågasätta hans trovärdighet, särskilt det han skriver i sin första skildring av slagen och som publicerades av tidningar i London, där han gjorde ett uppehåll under hemresan.⁵⁷

Slagen

De brittiska trupperna gick in i Zululand på tre platser utmed gränsen till Natal. En av dessa var Rorke's Drift. Överbefälhavare var generalen Lord Chelmsford (1827–1905). Kontingenten vid Rorke's Drift leddes av överste Richard Glyn (1831–1900).⁵⁸ Den bestod av omkring 4 700 man – engelsmän och frivilliga afrikaner (*Natal Native Contingent*, NNC). Dessutom ingick en stor mängd djur, bland annat cirka 1 500 oxar, och mycket materiel, till exempel fler än 200 oxvagnar. Transporterna upp till Rorke's Drift hade varit besvärliga. Den senaste tidens regnande hade gjort vägarna nästan oframkomliga. Vid en plats vid namn Help-

⁵⁷ Hale skriver om slagen under rubrikerna »*The Faulty Historiography of the 'Battle of Rorke's Drift'*« och »*A Witness of the Anglo-Zulu War?*« (Hale s. 94–110) utifrån Otto Witts berättelse i Londontidningarna.

⁵⁸ Två andra högre befälhavare, som omnämns längre fram, var överstelöjtnanterna Anthony Durnford och Henry Pulleine; båda dödades vid slaget vid Isandlwana.

mekaar, 15 kilometer sydväst om vadet, hade Lord Chelmsford upprättat sitt högkvarter medan kontingenten fortsatte upp till Rorke's Drift där man slog läger.

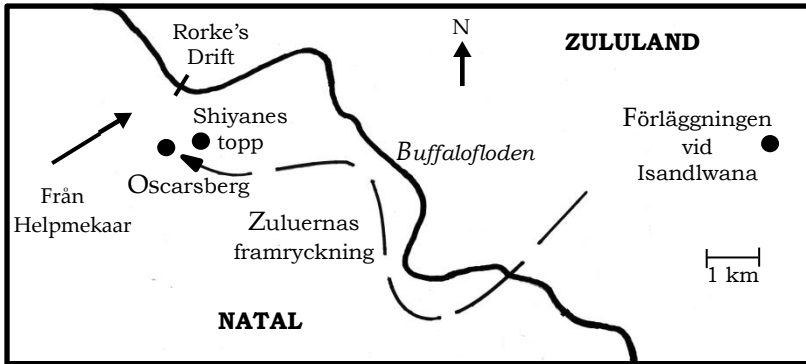
Trupperna gick över gränsen den 11 januari. Ridande soldater och afrikaner gick över vid vadstället medan de engelska infanterisoldaterna och all materiel transporterades på två färjor över en damm ovanför vadstället. En färja tillhörde Oscarsberg; den andra som var avsevärt större hade transporterats dit av britterna. En mindre truppstyrka stannade kvar vid vadstället. Kontingenten avancerade sedan under mindre strider mot zuluerna fram till Isandlwana där en förläggning upprättades den 20 januari. Kartskissen på nästa sida visar hur Oscarsberg och Rorke's Drift var belägna i förhållande till förläggningen vid Isandlwana.

Lord Chelmsford ville hyra Oscarsberg under tre månader. Läget ansågs idealiskt och de två stenhusen var väl lämpade för sjukvård och för förvaring av materiel. En agent förhandlade med Witt och affären gjordes upp. Familjen Witt för därefter tillsammans med en tjänsteflicka till Gordon Memorial (s. 30). Witt, som hade anställts av engelsmännen som tolk, återvände till Oscarsberg som August Hammar hade hållit uppsikt över.

Vid förläggningen vid Isandlwana hade överste Glynn gett order om hur förläggningen skulle försvaras; han ville vara beredd oavsett från vilket håll ett eventuellt angrepp skulle komma. Chelmsford tog emellertid över kommandot och försvaret inriktades endast mot ett anfall från öster, från Ulundi (s. 30), där hela Zuluarmén hade varit samlad. Han beordrade inte att krossat glas skulle spridas ut runt förläggningen eller att vagnarna skulle placeras som skydd, åtgärder som räknades som grundläggande för att klara ett angrepp.

Strax efter midnatt natten till den 22 januari fick Chelmsford ett meddelande från en patrull som hade sett eldar från förläggningar omkring två mil i östlig riktning. Detta tillsammans med andra uppgifter om fiendens rörelser gjorde att Chelmsford beslöt dela upp sin kontingent. En avdelning, som han själv tog kommandot över, skulle omedelbart gå mot den fientliga styrkan. Den andra skulle vara kvar vid förläggningen. De uppgifter som Chelmsford hade fått om zuluerna var emellertid vilseledande och var ett försök från deras befälhavare att splittra den invaderande styrkan. Uppsåtet hade lyckats.

Cetshwayo hade detta år bestämt att den årliga festen, *umkhosi* (s. 50), skulle hållas på sin fars gård vid Ulundi, men på grund av britternas

ultimatum skulle man inte komma samman för att fira; soldaterna skulle göras beredda för strid. Hur många stridsdugliga soldater som kungen förfogade över är osäkert. Det kan ha varit så många som 40 000. De övades flitigt och väl. De kunde marschera 80 kilometer om dagen och varje soldat bar själv sitt vapen och sin proviant för upp tre dagar. Zuluernas vapen utgjordes av spjut och europeiska gevär, ofta omoderna. Även klubbor och yxor kunde förekomma. De som inte hade gevär bar sköldar.

Vid tolvtiden den 22 januari anföll zuluerna förläggningen. Denna var belägen på en slätt. Ett brant berg bildade en fond sett från Oscarsberg. Fördelade på flera kolonner tog sig cirka 20 000 zuluerna ner för berget. I varje kolonn gick de hukande tätt efter varandra. De yttersta kolonnerna på varje sida gick så att de bildade var sitt »buffelhorn« och anföll således förläggningen från sidorna.

Anfallet kom överraskande. Engelsmännen hade två kanoner som avfyrades med ringa verkan mot de anfallande soldaterna. Vid Rorke's Drift kunde man höra ljudet från kanonerna.

Slaget som varade i två till tre timmar blev förödande för de brittiska styrkorna. I stort sett alla i förläggningen dödades; ungefär 900 engelsmän och 500 afrikaner ur NNC. De som hade lyckats fly angreps av de många zuluerna som befann sig på flyktvägen ner till Buffalofloden eller upp mot Rorke's Drift. Endast några få klarade sig. Zuluerna ristade upp magen på alla som de hade dödat för att »anden må få ro och ej förfölja banemannen« (1905). Zuluerna förlorade nästan 3 000 man och 5 000 skadades. Zuluernas byte blev stort, mängder av vapen och ammunition, djur och vagnar samt proviant.

Zuluerna hade avsatt en styrka på cirka 5 000 man som reserv. När befälhavarna för dessa insåg att förläggningen hade tagits, beslöt de

att ta sig ner till floden och gå in i Natal. Någon order att göra det hade de inte fått; kungen hade för övrigt förbjudit sin armé att gå in i Natal. Efter att ha passerat floden och tagit sig upp på den platå som omgav Oscarsberg, tog de rast och vilade sig. Grupper ägnade sig sedan åt att angripa, plundra och bränna ner gårdar. En del begav sig mot Helpmekaar i sydväst. Huvudstyrkan, omkring 4 000 man, började röra sig mot Oscarsberg, förmodligen för att lägga beslag på det förråd som britterna hade där.

Från toppen av Shiyane erbjöds en god överblick av omgivningarna. Vid flodövergången den 12 januari hade fem sergeanter gått upp på berget och följt kontingentens inmarsch i Zululand. De hade sett när soldaterna gick till angrepp på den gård där den hövding bodde som enligt engelsmännens ultimatum skulle överlämna två söner och en bror. Även de följande dagarna hade de följt kolonnens framryckning från berget. De var också där vid middagstiden den 22 januari. Då hörde de kanonmuller i riktning mot Isandlwana. De ansträngde sig för att se vad det var som hände, men kunde inte se något som var värt att rapportera.

Witt befann sig vid missionsstationen och när han hörde ljudet från kanonerna beslöt han sig för att gå upp på berget. Fältprästen (G. Smith) och den läkare (J.H. Reynolds) som svarade för sjukvården vid det tillfälliga sjukhuset följde med. De kan ha kommit upp på toppen medan sergeanterna var kvar där. Så småningom såg de soldater röra sig från stridsområdet ned till floden till ett vad (*Fugitive's Drift*), fem kilometer från Oscarsberg, och hur delar av styrkan efter övergången av floden fortsatte mot missionsstationen. De trodde först att det var soldater ur NNC men upptäckte, när soldaterna var ganska nära, att det var zuluer och begav sig därför skyndsamt ner till stationen.

Vid Rorke's Drift hade man omkring klockan halv fyra fått information om vad som hade hänt vid Isandlwana. Förläggningen revs. Fyra hundra man, de flesta ur NNC, fanns på plats. Runt omkring husen vid missionsstationen började man bygga mer än en meter höga barrikader av bland annat säckar med majs, stora lådor och Witts möblemang. Klockan fyra var arbetet klart. Tjugo minuter senare kom en mindre grupp zuluer till Rorke's Drift från Zulusidan men bekämpades snabbt av en hästburen grupp ur NNC. Denna grupp red sedan upp mot missionsstationen men passerade den och fortsatte till Helpmekaar. När huvudstyrkan av NNC-soldaterna – omkring 300 man – såg det hoppade de

över barrikaderna som en man och började springa efter de flyende ryttarna. Kvar vid stationen fanns 8 officerare, omkring 100 stridsdugliga soldater och ett 30-tal sjuka.

Läkaren, följd av fältprästen och Witt, kom ner från berget till missionsstationen strax efter att NNC-soldaterna flytt. När Witt fick se hur hans hem hade förstörts genom barrikaderingen blev han först upprörd. Han hade enligt läkaren, hetsigt och på bruten engelska, krävt en förklaring. Snart insåg han att man hade gjort sig redo för strid. Hans tankar gick till familjen och han beslöt sig för att fly mot Helpmekaar. Ridande begav han sig iväg. Han lämnade stationen på dess norra sida. Vägen svängde sedan av mot väster och därefter söderut; fienden kom från sydost. August Hammar lämnade stationen senare samma väg.

Omkring klockan halv fem hade en grupp spejare från zulustyrkan observerats av någon som befann sig omedelbart söder om boningshuset och han hade skjutit ett varningsskott för att uppmärksamma engelsmännen. Bakom spejarna hade skytten observerat hundratals zuluer som tyst närmade sig. Engelsmännen öppnade eld när dessa var omkring 300 meter från husen. Slaget hade börjat.

Engelsmännen försvarade framgångsrikt stationen men huvudbyggnaden fattade eld och förstördes. De flesta av de sjuka lyckades man flytta till förrådshuset. Striderna pågick till klockan fyra på morgonen den 23:e då zuluerna drog sig tillbaka. Engelsmännen förlorade mindre än 20 man. Kroppar efter omkring 600 zuluer som dödats i striden låg runt omkring missionsstationen.

Efter kriget delades elva *Victoria Crosses* ut för insatserna vid Rorke's Drift. Det är det högsta antalet som delats ut till ett regemente efter ett enskilt slag.

Den nordvästra kontingenten, under befäl av överste Evelyn Wood, som invaderade Zululand i höjd med Utrecht hade slagit läger i Zululand cirka fyra mil från gränsen och planerade att göra ett anfall den 24 januari. När meddelandet kom om slaget vid Isandlwana beslöt Wood att kontingenten skulle stanna kvar vid förläggningen.

Den södra kontingenten hade passerat Tugelafloden och avancerat till en övergiven missionsstation vid Eshowe (något öster om Entumeni). Där fick man meddelandet om nederlaget och översten beslöt att dra sig tillbaka till Natal, men det var för sent; zuluerna hade skurit av reträttvägen. Missionsstationen befästes och den belägrades snart av zuluerna. Invasionen av Zululand hade misslyckats.

I början av mars började trupper anlända till Durban för att förstärka den brittiska armén, och omkring månadsskiftet mars/april utkämpades de första slagen i ett nytt försök att invadera Zululand. En kontingent gick mot Utrecht för att sedan ta sig till den förläggning där överste Woods trupper fanns. Innan den hade nått dit utkämpades ett slag öster om Utrecht (men i Zululand) den 29:e mars. Drygt 2 000 brittiska soldater stred mot cirka 10 000 zuluier. Slaget varade i fem timmar; omkring 2 000 zuluier och 30 briter dödades.

En annan truppstyrka marscherade från söder mot Eshowe för att befria de instängda britterna. Innan den hade kommit fram anfölls den av zuluerna vilka emellertid bekämpades. Zuluerna förlorade omkring 1 000 man och britterna 50. Den 5 april kunde missionsstationen evakueras. Trots de inledande framgångarna kom invasionen av Zululand igång på allvar först i juni efter att nya förstärkningar hade anlänt. Totalt var 16 000 engelsmän och 7 000 NNC-soldater engagerade. Den 4 juli utkämpades krigets sista slag vid Ulundi. Britternas överlägsna eldkraft var avgörande; tio av de omkring 5 000 brittiska soldaterna dödades och 2 000 av de kanske 20 000 zuluerna. Zuluarmén var besegrad. Sannolikt deltog August Hammar, som tillhörde en kavalleristyrka, i detta slag. Cetshwayo hade lämnat staden och först den 28 augusti blev han infångad.

August Hammars berättelse

Vi går tillbaka till det brev som August Hammar skrev till sin far i slutet av år 1878 (s. 81). På nyårsaftonen nämner han något om oroligheterna vid gränsen till Zululand:

Ställningen här börjar att bli kritisk. Alla hvita människor hafva flytt från gränsen till Zululandet, utom innebyggarne på Oskarsberg. I morgon eller i natt om skott hörs vid floden skola dock Elin med barnen och de öfriga fruntimren afresa med oxvagnen för att komma i säkerhet. Otto medföljer dem så att jag blir för ett par dagar ensam på stationen till dess Otto kommer tillbaka; sedan bli vi här begge för att vakta stationen. Otto och jag hafva byggt ett eldfast rum genom att mura taket med sten och murat igen fönster så att blott en ingång finnes. Här ämna vi flytta in den dyrbaraste egendomen, då vi lätt med 2 dubbelbössor och 2 revolverar skola kunna försvara den lilla fästningen. Zuluerna bruka neml. om natten bränna husen och skjuta de som fly ut ur dessa. Vi äro emellertid säkra för att bli utjagade med eld och ve den zulu, som vill titta in genom ingången till vår lilla fästning. Hundra man svarta (engelska) soldater ankommo för en liten

stund sedan och slogo läger här vid floden och just nu komma omkring 100 beridna och med skjutvapen försedda Zuluer på andra sidan floden på en höjd. Jag kan se dem härifrån, nu vända de tillbaka bakom kullen. [...] Säkerligen blir det sammandrabbning här vid Oskarsberg. Nästa gång jag skrifer, hoppas [jag] kriget skall vara slut och jag sjelf [åkt vidare]. Nu vill jag naturl. ej lemna Oskarsberg då jag behöfs här. Jag har på den tid jag varit här varit i mångahanda sysselsättningar som murare, snickare, målare, artist, glasmästare, jägare, bagare, trädgårdsmästare o.s.v. Jag har gjort en teckning av Oskarsberg, som ska sändas till en missionstidning i Sverige.⁵⁹ (AHa 26/12 1878)

Av ett brev från August den 6 januari⁶⁰ framgår att Elin och barnen ännu inte hade lämnat platsen. Brittiska officerare hade meddelat att de behövde boningshuset och bett Witt lämna huset. Han och hans familj skulle ge sig iväg dagen därpå. Otto skulle återvända när hans familj satts i säkerhet. Under de tre föregående dagarna hade många soldater anlant och Witt hade varit mycket arg på grund av den åverkan som hade gjorts på hans hus. Det fanns nu ingen plats för några fler tält mellan huset och floden. (Stossel s. 56–57).

Den 22 januari ska Hammar, enligt vad Stossel skriver (utan att ange källan), ha valt att inte vistas vid missionsstationen. »*He went and hid on the nearby hillside of the [Shiyane] to watch the response of the small garrison to the approaching Zulus*«. Därifrån flyttade han sig till en säkrare plats på en utlöpare till berget Biggarsberg, »*which gave him a clear view back to Rorke's Drift*«. »*That night Hammar began walking back to Durban looking for the Witts, but he never saw them again*« (Stossel s. 57).

Så förhöll det sig troligen inte. Den 21 mars 1879 finns en notis i *Dagens Nyheter* om August. Notisen hade tidningen hämtat från *Helsingborgs Tidning*.⁶¹ Sannolikt är den, som redan nämnts (s. 80), baserad på vad Augusts far hade uppfattat av Ottos berättelser efter hemkomsten. I notisen kan man läsa följande (felstavade namn har ändrats):

Ingenjör Hammar, som vid krigets utbrott, gästade hos sin ungdomsvän pastor Witt, hade jemte W. gjort djerfva utflygter in på det fiendtliga området och der tagit en teckning af en brinnande kaffer-kraal, som antändes af engelsmännen, hvilken teckning, jemte en annan, visande öfverste Glyns öfvergång af Buffalofloden finnes intagen i den engelska illustrerade tid-

⁵⁹ Jag har inte funnit denna teckning i *Missionstidningen*.

⁶⁰ Brevet är det som var översatt till engelska (s. 80).

⁶¹ Notisen i *Helsingborgs Tidning* ger ingen upplysning om vem som informerat tidningen.

ningen »The Graphic«.^[62] Då Oscarsberg anfölls af zuluerna hade H. hos befälhafvande officeren anmält sig till att deltaga i försvaret, men då han icke kunde erhålla något gevär hade han kastat sig på en häst, som stod för hans räkning, för att söka upphinna W., hvilken under tiden skyndat derifrån. Då detta icke lyckades och han misströstade om att åter träffa W., hade han vändt om för att blifva trogen sin första föresats att hurusomhelst deltaga i striden. Då han närmade sig Oscarsberg, fann han det redan kringvärjdt af zuluer och den vilda striden i full gång. Han hade då icke annat att göra än att fortsätta sin ridt [i Witts spår]. (DN 21/3 1879)

Otto Witts berättelser

Otto Witts berättelser om sina upplevelser i samband med slagen vid Isandlwana och Rorke's Drift är hämtade ur sex källor:

- *The Daily Telegraph* (London) den 5 mars med en kortare text från en intervju med Witt direkt efter ankomsten till England. (1879a)
- *Illustrated London News* (London) den 8 mars där Witt i en längre artikel berättar om sina upplevelser den 22 januari. (1879b)
- *Missionstidningen* i juni 1879 med en artikel författad av Witt. (1879c)
- *Ur min egen historia* – Witts lilla skrift från år 1895 som innehåller en mening om händelserna år 1879. (1895)
- *Mina behof rikligen fyllda* – Witts memoarer från år 1905, som endast innehåller några meningar om händelserna under kriget. (1905)
- *Minnen ur det flydda* – Witts memoarer från år 1912. (1912)

Beteckningarna 1879a etcetera används som hänvisning till dessa källor när vi nu ska ta del av dem. I allmänhet kommenteras inte diskrepanser i hans egna texter eller mellan dessa och den översiktliga beskrivningen i inledningen av detta kapitel. Ett av undantagen behandlar frågan vad Witt egentligen såg av slaget vid Isandlwana från berget Shiyane.

Witt anlände med båt till Plymouth i sydvästra England omkring midnatt natten till onsdagen den 5 mars. Det var känt i London att han var en av passagerarna⁶³ och några journalister tog sig ombord. De fick en skriftlig redogörelse av Witt om hans upplevelser. Åtminstone en journalist – denne representerade *The Daily Telegraph* – fick en intervju med honom. Fartyget fortsatte efter ett kort uppehåll till London. Witts redo-

⁶² Dessa båda teckningar återfinns i *The Graphic* den 8/3 1879.

⁶³ *The Natal Mercury* skriver den 15/4 1879: »Mr Witt's approach had been telegraphed from Madeira«.

görelse, i detta kapitel kallad Redogörelsen, publicerades åtminstone i fyra tidningar redan den 6 mars: *Central News*, *The Daily News*, *The Daily Telegraph* och *The Times*, och sedan i ytterligare tidningar, exempelvis *Illustrated London News* den 8 mars. Delar av den översattes till svenska och publicerades bland annat i *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* den 10 mars och i *Missionstidningen* i marsnumret – de tre översättningarna är olika.

Veckorna före slagen. Den 1 januari 1879 började de brittiska trupperna anlända till Rorke's Drift. I Redogörelsen berättar Witt att han på begäran av den brittiske överbefälhavaren hade ställt missionsstationens två stora huvudbyggnader till dennes förfogande. Detta medförde att han måste sända bort sin hustru och deras tre barn. Självt stannade han kvar för att tjänstgöra som tolk (1879b).

I sin artikel i *Missionstidningen* i juninumret skriver Witt:

[Jag sände] min hustru och mina tre små barn till doktor Dalzell, en skotsk missionär, som bodde omkring tre svenska mil längre neråt gränsen Jag hade tänkt att taga dem tillbaka efter en vecka, så fort trupperne gått öfver floden, men Gud lade i sin barmhertighet hinder därför. Då våra hus lågo så tätt vid gränsen, fann engelske generalen, att de för honom voro af stort värde, och han tog dem i besittning, hvilket hindrade min familj att återvända. Sjelf stannade jag dock kvar och tjänstgjorde som tolk emellan engelsmännen och de svarte. (1879c)

År 1912 skriver han att generalen tog hans hus »genast i besittning och bjöd mig att sända min hustru och mina tre små barn åt annat håll«.

Invasionen. Om de brittiska truppernas invasion skriver Witt endast i sina memoarer år 1912:

Kyrkobyggnaden fylldes nu med arméns förråd av mat och ammunition, och vårt boningshus förvandlades till lasarett för sårade. Det utkämpades nämligen smärre skärmytslingar på andra sidan floden [i Zululand], och ett halvt dussin vita soldater och ett tjugutal svarta lågo under fältskärmns vård. Ett hundra man voro lämnade till betäckning av denna post, medan lord Chelmsford med 2,500 engelsmän och åtskilliga tusental svarta hjälptrupper begav sig in i Zululandet och slog läger omkring en halv svensk mil fågelvägen från Oskarsberg.

I sitt stora självförtroende och sitt underskattande av fiendens styrka brydde sig engelsmännen icke om att iakttaga de försiktighetsmått, som de holländska bönderna i sina många strider med de svarta lärt sig att man måste vara noga med. I stället för att av sina många vagnar bilda en borg till förskansning lät man dessa stå i långa rader spridda på en stor yta,

medan själva lägret var obetäckt. Dagen före den avgörande slaktingen besökte jag en av de båda befälhavarna, överste Durnford, som ett par år förut i en liknande fejd mot en svart hövding mistat sin högra arm. Under det vi sutto i hans tält vid de fyllda glasen talade han med hänförelse om de hjältedater [»hjältedåd«], som engelsmännen skulle utföra i Zululandet, och huru de genom sin blotta närvaro skulle skrämja de svarta till underkastelse. Han anade ej, att inom ett dygn skulle han och hela den del av hären, som lydde under honom och överste Pulleine, ligga döda på slagfältet. (1912)

Otto Witt ska således ha besökt förläggningen dagen före slaget. Om det förhöll sig så är det märkligt att han inte har framhållit detta tidigare, till exempel i Redogörelsen.

På toppen av Shiyane. Av Redogörelsen framgår det att Witt och läkaren hade kommit överens om att göra ett besök »hos en missionär i grannskapet«, men när de skulle ge sig i väg vid tolvtiden fick de veta att en »stor strid ägde rum på andra sidan floden«. De beslöt därför att gå upp till toppen av berget. Fältprästen slog följe med dem. Från berget hade de »an excellent view of what was going on«.

At a distance of 3 miles as the crow flies, we saw the place where the camp was made. The whole spot was filled with black figures swarming about. Down below us, though very hilly and broken, there was a large flat between us and the camp, and on this line we saw three lines drawn, the one end reaching the camp and the other the river. The whole of it was a shocking sight. The heavy firing from the rifles mixed with the rolling sound of the big guns and the movements of the lines, all this caused a nervous feeling that something terrifying was going on. [...]

I watched the Zulus descend and draw themselves in long lines between the camp and the river. From where I stood I could also see the English forces advancing to the attack; but I could not see any hand-to-hand fighting. I observed that the Zulus were fighting heavily, and presently I saw that the English were surrounded in a Kraal some little distance from the camp. What I was wroth to learn was the reason why the British troops left their camp to attack, instead of remaining on the defensive. In my opinion, they should never have thus advanced. As the fight progressed, and I saw that the English were being beaten,^[64] I prepared to fly, and had my horse saddled with that object in view. At length I noticed that the Zulus were crossing the river. It was not very deep. The water only reached up to their

⁶⁴ Witt trodde till en början att engelsmännen hade segrat och att det var NNC-soldater som rörde sig mot floden. Den här meningen och nästa hör inte hemma här (jfr s. 101 »From where ...«).

waists as they forded the stream. I saw that there was no time to be lost, and I dashed away on horseback as hard as I could go, chased by the Zulus, who did their best to catch me, but failed. So far as I have been able I have described the fighting which took place correctly. I could just discern that the Zulus were hurling the bodies of their comrades upon the bayonets of the English as they fought and endeavoured to defend themselves in the kraal, but that was all. The distance I stood from the fight prevented my observing events more closely. (1879b ur Stossel s. 62)

Witt återgår därefter i sin berättelse till zuluernas framryckning mot floden och vidare mot Oscarsberg. När det efter hand blev möjligt att urskilja detaljer förstod de att det var zuluer som närmade sig och inte NNC-soldater. De insåg att britterna hade förlorat slaget och skyndade sig till missionsstationen.

Våren 1879 skriver Witt att han »med egna ögon såg, huru det ena tusendet efter det andra gick in i evigheten« (1879c) och år 1905 att han »åsett huru hela engelska hären blef nedslaktad« (1905).

År 1912 skriver Witt i sina memoarer:

Vi hade just slutat vår frukost, och jag sadlade min häst för att i sällskap med en av läkarna besöka en närbelägen tysk missionsstation, då vi hörde ett våldsamt smattrande av gevärssalvor och dån av kanoner från andra sidan floden. Vi läto hästarna vara och begåvo oss i sällskap med några officerare upp på toppen av det omkring 500 fot höga berget, vid vars fot Oskarsbergs station är belägen. Vi hade där den härligaste utsikt över den vidsträckt slätten, som på motsatta sidan begränsades av några rätt försvarliga höjder. [...]

Vi stodo [...] på berget och åsågo striden. Den utkämpades dock på allt för långt avstånd för att vi skulle kunna urskilja några detaljer. Emellertid började snart långa svarta led att ringla sig fram emot oss. Föga anade vi det rätta sammanhanget, och vi voro under uppfattningen, att det var våra svarta hjälptrupper, som segrande återvände, och så mycket mera tänkte vi detta, som de anföllo de gårdar, som lågo på slätten, och nedsköto invånarna. Egendomligt funno vi det emellertid att en och annan vit man kom flyende genom floden, men sanningen stod dock ej klar för oss. Längre ned vid floden sågo vi de stora svarta skarorna komma över till vår sida, och då de kommo oss så nära, att vi iakttog att de voro nakna, då förstodo vi, huru det i verkligheten förhöll sig. Det blev en skyndsam reträtt för oss tillbaka ned till stationen. (1912)

Som tidigare nämnts gick Witt upp på berget Shiyane tillsammans med läkaren och fältprästen efter att kanonmullret från Isandlwana hade hörts vid Oscarsberg. Även fem sergeanter tog sig upp på toppen.

De kan ha varit där när Witt kom dit, men de kan också ha mött honom när de var på väg ner. Sergeanterna hade hört ljudet från kanonerna men inte sett något »av värde« (s. 93). Detta berodde på att förläggningen där striden pågick inte kunde ses från berget, vilket framgår av en topografisk karta över området. Att det förhöll sig så bekräftas av Adrian Greaves, som har ägnat många års studier åt kriget mellan britterna och zuluerna (Greaves s. 239–240). Hade det varit fri sikt hade de ändå inte kunnat urskilja vad enskilda människor gjorde annat än att de rörde sig; avståndet var för långt, ungefär tio kilometer (drygt sex miles). Witt och de två andra männen dröjde sig kvar på berget och spanade mot stridsområdet. När reservstyrkorna började röra sig i kolonner mot floden var det möjligt att se dessa med blotta ögat, även om det till att börja med inte gick att urskilja enskilda soldater. År 2002 skriver Adrian Greaves (utan att ange källan) att fältprästen hade med sig ett teleskop eller en kikare (»*telescope*«) och att denne hade sett tre avlägsna kolonner av soladater som hade närmast sig Buffalofloden – men han nämner inget om slaget. Prästen hade trott att det var NNC-soldater. En halvtimme senare, när dessa närmade sig berget, hade han förstått att det var zuluerna (Greaves s. 83–84). Redogörelsens text från och med »*From where I stood ...*« i citatets andra stycke på sidan 99 ovan, fram till och med »... *with that object in view*« åtta rader längre ner, måste ha grundats på andra uppgifter än på vad Witt själv hade sett.

Uppbrottet från Oscarsberg. När Witt kom ner till missionsstationen fick han enligt Redogörelsen se de förberedelser som man hade gjort inför ett anfall.

The tents which surrounded the house, and were used by a company left there under Major Spalding for the protection of the hospital and the commissariat stores, had been pulled down and a temporary barricade of meal sacks was made between the houses, which were a distance of twenty yards from one another. Here we were met by anxious questions from many lips, 'do the Zulus come here?' – and compelled to answer 'in five minutes they will be here'.

In the same moment the fighting began in the neighbourhood. Though wishing to take part in the defence of my own house, and at the same time in the defence of an important place for the whole colony, yet my thoughts went to my wife and to my children, who were at a short distance from there, and did not know anything of what was going on. Having seen one part of the Zulus going in that direction I followed the desire of my heart,

saddled my horse, and started to warn my family. [...] Before I started I saw a Zulu alone at the barricade, kneeling and firing. (1879b ur Stossel s. 63–64)

Våren 1879 skriver Witt:

Men hvar voro min hustru och mina barn? En stor trupp af de fiendlige svarte hade gått öfver floden och begifvit sig af i riktning mot doktor Dalzells station [se s. 93]. Skulle jag på en omväg kunna hinna före de svarte och föra de mina till det närbelägna fängelset? ^[65] Jag sadlade min häst och begaf mig åstad, under det redan suluerna voro fullt sysselsatta med att bestorma stationen. (1879c)

År 1912 skriver Witt att när han kom ner från berget »var man i full verksamhet« vid stationen.

Emellan de båda husen hade man så gott sig lät göra uppfört en förskansning av brädlårar, mjölsäckar och dylika saker. I förrådshusets väggar gjordes i hast skottgluggar, och nu ville man söka försvara sig här. Den skara, som var i antågande, räknade fem tusen man, och de angripna voro nittiofem. Utsikten att hålla stånd var ej stor, men nog ville man kämpa till det yttersta. För min egen del var jag ingen stridande man och kunde ej annat än föredraga att giva mig åstad, om det ännu fanns möjlighet, ty tanken på hustru och barn nödgade mig. Lyckligtvis kom jag i sista stund i besittning av min häst och lyckades fly undan på den, ehuru kulorna redan vinande flögo omkring mig. (1912)

Hammar lämnade Oscarsberg en stund efter Witt men ganska snart vände han tillbaka (s. 97). När han kom fram var striden i full gång, något som han inte hade räknat med. Att Hammar trodde att det skulle vara möjligt att komma in på stationen indikerar att striden inte hade börjat när han lämnade Oscarsberg, och det betyder sannolikt att det inte flög några kulor omkring Witt när denne red därifrån.

August Hammar efter att ha lämnat Oscarsberg. Hammar hade efter att han hade funnit Oscarsberg »kringvärjdt af zuluier och den vilda striden i full gång« bestämt sig för att få tag i Witt enligt notisen i *Dagens Nyheter* (s. 97).

[Han] lyckades verkligen nästa dag sammanträffa med W., hvilken fört sin familj till en plats der flere flyktade familjer samlats och der nu befunne sig 12 vapenföre män, hvilka tillredde sig att upptaga striden i fall kringsvärmande zuluier der skulle göra ett anfall. Något sådant hade dock inte skett och hela sällskapet hade lyckats undkomma till Durban (Port Natal). Der stod hr. H. i begrepp att med W:s familj afresa till Kap, då helt oförmodadt

⁶⁵ Den väg Otto flydde var en omväg jämfört med den väg som zuluerna tog.

han togs i anspråk dels af en tidningsutgifvare, som önskade skildringar från krigsteatern, dels af en öfverlandtmätare (surveyor general), som önskade hans biträde, hvadan han kvarstannade i Durban. (DN 21/3 1879)

Om Hammars fortsatta öden kan nämnas att han i Durban anslöt sig till de brittiska styrkorna, närmare bestämt till *Baker's Light Horse*. Till sina föräldrar skriver han den 27 mars:

Nu är jag som volontär uti Zulukriget vid en rytterikorps »Bakers Light Horse«. Jag har till kamrat en svensk, Wennermark, som Otto Witt lärde känna i Durban före sin afresa. Vi äro för tillfället i en liten stad uti Transvaal, Utrecht, ej långt från Zululandet, och skola idag försöka att slå oss igenom en Zulustyrka, 10,000 man stark, som omringat platsen och förena oss med Colonel Woods column. Jag har hela natten i hållregn stått på piketpost, hvarför jag är betydligt genomvakad och har svårt att skriva redligt. Hvad det vill säga att sofva under tak och äta ordentlig mat har jag för längesedan glömt. Emellertid är jag frisk och vid godt courage. Jag ser alla göra sig redo för affärd hvarför jag måste göra detsamma. Helsa alla från er tillgifne son August. [...] Nu ljuder ett »fall in« så jag måste sluta. (AHa 27/3 1879)

Sannolikt deltog August Hammar även vid det avgörande slaget den 4 juli där *Baker's Light Horse* utmärkte sig genom sina av engelsmännen uppskattade insatser. Efter kriget praktiserade han som lantmätare och år 1881 blev han godkänd som sådan.

Färden till Durban. Flykten från missionsstationen blev dramatisk enligt vad Witt berättar våren 1879:

Snart öfverfölls jag dock af mörker och kunde endast rida fot för fot. Innan jag hann fram till doktor Dalzell, fick jag höra af en kaffer, att denne träffat honom vid fångelset. Tacksam mot Gud, styrde jag min kosa dit, viss att där träffa de mina. Men där fann jag dem icke. De hade i stället begifvit sig af i en oxvagn för att söka hinna öfver floden Tugela och fara ned mot kusten. Men mörkret hade öfverfallit dem såväl som mig, och jag visste, att de voro ej långt ifrån mig någonstades på landsvägen. Men hvar skulle jag finna dem under natten, då jag icke ens kunde se min hand framför mig? Det var stunder af outsäglig ångest, en natt så mörk och så lång; äfven min själ omtöcknades af mörker, så att jag icke kunde bedja och ropa till Herren. Men Herren halp mig dock. Fångelset var fullt af kvinnor och barn, som dit tagit sin tillflykt, och vi voro ett dussin män, som utanför patrullerade med bössor, hvarje ögonblick väntande anfall af en skara suluer på några tusen man. [...] – Påföljande dag skulle jag sadla min häst, men denna var borta. Ännu några timmar måste jag öfva mig i tålmod, och först fram på förmiddagen fann jag hästen åter. Nu kunde jag alltså begifva mig åstad för

att finna de mina eller deras stympade lik. Men i sin barmhärtighet hade Herren skonat dem. De hade dock ej lidit mindre än jag. Min hustru visste, att jag var kvar på Oskarsberg, då det anfölls af suluerna, och en samvetslös svart hade för henne berättat, att han sett mig stupa i striden. [...] Faran var ännu icke öfverstånden, men nu kunde vi få dö tillsammans. Vi hade ännu fyra dygns resa, innan vi kunde uppnå en plats, som var något så när befästad mot de svarte, och dessa svärmade öfver allt i lösa hopar, brännande och förstörande. [...]

Vid många tillfällen var det visserligen mycket svårt, och mat fingo vi ej så mycket vi behöfde. En gång hade vi spämt ifrån oxarne för att låta dem hvila, men då de väl blifvit frånspände, kom en tysk kolonist förbivrande i sporrsträck och ropade: gifven eder af, zuluerna äro här inom få minuter. De arma kreaturen måste då draga igen, huru uthungrade de än voro. Väl var det ej sant, att zuluerna då voro oss så nära, men den falska underrättelsen hade dock på oss samma verkan, och väl vetande, att det vore för sent för oss att fly, bådo vi endast Herren, att han ville göra lidandet så kort som möjligt och låta oss af nåd få komma till de eviga fridsyddorna. Så hade vi jägtats natt och dag under fem dygn, då vi i det bedröfligaste tillstånd anlände till Maritzburg. Här stannade vi under några dagar, men här var förskräckelsen större än på något annat ställe vi passerat. Zuluerna väntades dagligen skola anfälla staden, och man befästade vissa kvarter, för att i det längsta kunna hålla den väldiga massan stängin. Härifrån foro vi med omnibus till Durban, som är sjelfva hamnstaden, och der man äfven väntade ett öfverfall, men tänkte att i sådan händelse bege sig ut på de i hamnen liggande fartygen. (1879c)

Omnibus betyder här att en täckt vagn dragen av hästar som trafikerade sträckan Pietermaritzburg–Durban.

Åren 1895 och 1905 tänker han på att han ännu inte var omvänd:

Då kriget utbröt mellan engelsmännen och de svarte, flydde jag från de belägrade husen för att kunna rädda de mina, men många gånger ångrade jag detta, tänkande, att om jag kvarstannat i mitt hem under den natt, då kriget der rasade och då hundraden der nedskötes, jag då skulle af de ohyggliga fasorna ha tvingats att böja mig för Gud. (1895)

Under en hel veckas flykt med hustru och tre små barn fick jag upplefva åtskilligt af ett krigs ohyggligheter, och med döden ständigt för ögonen ropade jag i mitt inre oupphörligt till Gud. Men Gud var ännu fjärran. (1905)

År 1912 skriver Witt att han och Hammar »lyckades komma undan från den belägrade missionsstationen« och att »vi styrde vår väg« mot Dalzells station och därifrån till fängelset. Morgonen därpå hann de efter några timmar ifatt oxvagnen i vilken familjen färdades. Enligt notisen i

Dagens Nyheter (s. 102) hade de träffats först dagen efter slaget, men Hammars flyktväg var sannolikt densamma som Witts.

I efterhand kunde Witt konstatera att risken för ett överfall hade varit liten, men de rykten som spreds gjorde att färden mot Pietermaritzburg blev påfrestande.

Sannolikt hade Witt lämnat oxar och oxvagn vid Gordon Memorial när han hade fört Elin och barnen dit, och det var i den som färden mot kusten gjordes. Med var också Annette Wahlstedt, Bernhard Kraft och en ung zulu vid namn Umkwelantaba som Witt hade tagit hand om. Umkwelantaba var född omkring år 1862 och var släkting till kung Cetshwayo. Han hade visat intresse för att bli kristen och börjat på en skola vid en missionsstation i Zululand. Släktingar uppmanade honom att lämna skolan, men han vägrade. Soldater kom då för att hämta honom, men han lyckades fly och kom till Oscarsberg mot slutet av år 1878 och bad att få stanna där. Witt ansökte därför hos närmaste domare att Umkwelantaba skulle få tjäna hos honom under de tre år som lagen föreskrev för flyktingar från Zululand innan de blev fria kaffrer, och domaren hade gått med på det (SKa 22/8 1883b).

Om Redogörelsen. Hale skriver att Redogörelsen *»was published in partly naive but generally excellent and at times almost poetic English«* (Hale s. 107). Det är inte troligt att Witt utan att ha fått hjälp skulle fått det omdömet av Hale. Han hade studerat engelska vid läroverket, men vid universitetet var det främst tysk litteratur han hade tagit del av. Att läkaren påstod att Witt vid ankomsten till missionsstationen uttryckte sig på bruten (*»broken«*) engelska (s. 94; Greaves s. 87), indikerar möjligen att han inte var så förfaren i engelska.

Fartyget som tog Witt till London hade endast 74 passagerare (Hale s. 106), och dessa lärde snart känna varandra. Zulukriget var ett gemensamt samtalsämne, och Witt kom nog i centrum eftersom han i någon mån hade varit ögonvittne till slagen. Man insåg att det skulle vara känt i London att han var med som passagerare och att det därför var lämpligt att skriva ner hans berättelse och sedan skriva ut några kopior. Artikelns kom med all säkerhet att innehålla det som Witt ansåg sig ha varit med om, kompletterat med rykten och faktiska uppgifter om slagen som hade cirkulerat i Pietermaritzburg och Durban, som antingen Witt hade tagit del av eller som andra på båten kunde berätta. Ett exempel på en uppgift som inte Witt hade någon kännedom om förrän efteråt, är

påståendet i Redogörelsen att zuluerna använde sina döda kamraters kroppar som sköldar (s. 100). Det gjorde de när de trängde in i förläggningen, men dit var det ju inte fri sikt. Någon av medpassagerarna kan ha tagit på sig uppgiften att bearbeta den språkliga dräkten och sedan uppmanat Witt att acceptera 'förbättringar' i texten för att göra skildringen mer spännande. Den press som Witt var utsatt för under de synnerligen dramatiska dygnen fram till dess att familjen var i säkerhet kanske kan användas som ursäkt, men det är svårt att förstå att han i sina memoarer vidhåller att han hade sett striden vid Isandlwana »med egna ögon«.

Otto Witt bestämmer sig för att resa till Sverige

Under färden mot Pietermaritzburg bestämde sig Witt för att resa hem till Sverige. Efter att ha kommit fram till staden skrev han ett brev, förmodligen den 28 januari, till Blackwood i Durban och bad dem ordna biljetter. Samma dag utfärdade han en fullmakt till Bernhard Kraft som innebar att denne under hans frånvaro skulle representera missionsstyrelsen i angelägenheter som rörde missionsstationen, men när han senare kom till Durban gav han Sveriges och Norges vicekonsul i staden en fullmakt »angående Oscarsberg« (s. 118).

Flygare, som bodde i Durban, anade att Witt var på väg mot dit. Vid en kontakt med Blackwood fick han reda på att Witt skulle komma den 30:e och fortsätta till Europa med en ångbåt som skulle avgå tisdagen den 4 februari. Witt sökte inte upp Flygare men denne fick ändå tag på honom och fick veta att Witt tänkte tillbringa ett år i Sverige. Han hade inga tankar på att samråda med Flygare om vad som skulle gälla för verksamheten under sin frånvaro. Någon dag senare hade Flygare överlämnat en skrivelse till Witt med ett antal frågor som han ville ha svar på, bland annat vem som skulle ha ansvar för Oscarsberg, samt var han och Fristedt skulle få pengar ifrån om de också skulle tvingas fly. Några tillfredsställande svar fick han inte (SKa 25/7 1879b). Flygare var bestört över Witts flykt hem till Sverige; inte minst över att denne inte hade sökt samråd med sina missionärskollegor. Han var säker på att det inte hade varit någon fara för Witts och hans resällskaps liv under färden till Pietermaritzburg, men insåg att de rykten om attacker som spreds hade varit mycket påfrestande. Han menade att det skulle ha räckt med en tids vistelse i Kapkolonien för rehabilitering (se vidare s. 110).

Flygare och Fristedt efter krigets utbrott

Carl Ludvig Flygare befann sig, som redan nämnts, i Durban vid krigets utbrott. I början av januari 1879 hade han fått ett erbjudande om att hans tioårige son Johannes skulle få gå i skola vid missionsstationen Hermannsburg. Sonen skulle sändas till missionsstationen »Nazaret omkring 2 timmars väg från Oscarsberg« och därifrån skulle han följa med missionär Dedekind och hans barn när de med oxvagn skulle resa till Hermannsburg. Sonen hade sänts iväg, men färden till skolan hade inte påbörjats när zuluerna anföll Oscarsberg.

Strax efter gossens afresa kände jag oroliga aningar om, att just den trakten deruppe vid Buffalofloden i händelse af krigets snara utbrott torde vara mest osäker af alla. [...] Nu bragte tidningarna de fasansväckande under rättelserna om engelsmännens nederlag och zuluernas infall. Men från Dedekind och vår Johannes kom intet bref. [...] Under flera veckors tid fingo vi sväva i ovisshet, om vårt barn var lefvande eller dött och jag visste ej hvar jag skulle söka det. [...] Än hette det, att hela Dedekinds familj hade blifvit massakerad af zuluerna, [...] än att de hade blifvit räddade. Vår be lägenhet var pinsam; min hustru knorrade och jag fick ofta ensam ropa till Herren. (MT 1880 s. 102–103)

Så småningom kom ett brev som berättade att »de alla voro vid lif« och vad som hade hänt. De hade tvingats lämna missionsstationen brådstörtat och flykten hade varit mycket dramatisk och besvärlig. Flygare hade till häst begett sig till den plats där Johannes fanns. Brist på pengar hade gjort att denna färd blev »en af de mödosammaste [han] någonsin gjort«. Han hade inte haft råd att ta in på hotell. I december skriver han: »Ännu lida mina lemmar af den reumatism som jag ådrog mig genom att ligga ute och sofva öfver natten på den våta mar ken«. Han och sonen var tillbaka i Durban den 15 mars (SKa 25/7 1879b). Zulukaffrerna som arbetade i Durban hade flytt och själv planerade han att inom två veckor flytta till en tysk missionsstation. Där kunde han hyra ett hus och »der kan jag verka mitt kall« (SKa 25/7 1879b).

Frans Fristedt, som främst hade ägnat sig åt språkstudier efter tiden med Schreuder, befann sig på den amerikanska missionsstation, Etanfarnazi, som han hade begett sig till efter flyttningen från Entumeni (s. 86). Det fanns inga vita bosatta närmare än 25 kilometer. Två dagar efter slaget vid Isandlwana kom »hopar af kaffrer som flydde« efter att de hade hört att zuluerna hade trängt in i Natal (Fristedt s. 107). Rykten om dessas framfart gjorde att Fristedt fick uppleva en tid med samma

hotbild som gällde för Witt under flykten från Oscarsberg. Fristedt och den infödde pastorn beslöt att »stanna i det längsta«. Förhållandena blev snart lugnare. I slutet av februari lämnade han stationen efter att ha fått en inbjudan att besöka en missionär i Bechuanaland. Han begav därför till Durban och kom dit i slutet av februari.⁶⁶ Där bodde han hos Flygare omkring en månad innan han påbörjade sin resa till Bechuanaland.⁶⁷ Under denna månad hade Fristedt och Flygare möjlighet att samtala om Witts flykt till Sverige och de tyckte nog att den passade in i den kritiska uppfattning de hade om honom. Till detta återkommer jag (s. 125).

Oscarsberg efter förstörelsen

Den 17 februari 1879 var Bernhard Kraft på Oscarsberg och skrev därifrån ett brev, sannolikt till Otto Witt. Denne kan ha översatt och i någon mån bearbetat ett par avsnitt och lämnat över resultatet till *Hel-singborgs Tidning*. *Dagens Nyheter* citerar:

I dag är det 14 dagar sedan jag tog afsked af Witt. Men hvarthän skall jag nu gå. På Oscarsberg [...] är allt förstördt; hvarthän man ser stirra emot en sönderstympade lik. Här finns hvarken träd eller buske, hela skörden, boningshuset, allt är förstördt och brändt, all min verksamhet här är slut. Intet spår af vattenledning, eller trädgård, intet af mina tillhörigheter. Endast min häst är mig öfrig [»återstår«]; sadeln är min hufvudkudde, regnrocken mitt täcke, och min häst min ledsagare och sofkamrat. — — [...] De döda äro fruktansvärt stympade.^[68] [...] Engelmännerna förskansa sig öfverallt så godt de kunna; inom fyra veckor kunna inga trupper anlända från England eller Indien, och vi hoppas kunna så länge hålla de svarte stången, annars är allt förbi. Denna vecka tänker jag stanna här, för att noga anteckna allt som är förloradt, då jag hoppas få ersättning af rege-

⁶⁶ Denna sträcka – »i detta alpland [...] där stigen slingrade sig fram utmed svindlande bråddjup« – hade Fristedt vandrat åtskilliga gånger för att besöka Flygare. Han hade, »tryckt af den starka solhettan understundom dignat ned och blifvit liggande i de branta backarne, till dess jag hämtat mig så mycket, att jag kunde fortsätta« (Fristedt s. 115–116).

⁶⁷ Fristedt skulle till en missionsstation Limao i Bechuanaland vilken förestods av J.F. Tönsing (1832–1882). Resan dit gjordes i Tönsings oxvagn. Han stannade i Limao i två veckor och besökte bl.a. Kalahariöknen. Större delen av återfärden gjordes i en postdiligens, en vagn dragen av åtta hästar. När Fristedt kom tillbaka till Natal i mitten av maj 1879 hade han färdats omkring 200 mil (Fristedt s. 119–160).

⁶⁸ Stymningen hade gjorts av zuluerna som ansåg att de blev osårbara om de smorde in sig med det 'spad' som bildades då kroppsdelar kokades i vatten.

ringen, ty husen och egendomen voro tagna i beslag af generalen. Men när skall kriget sluta och huru länge skall det ännu dröja innan soldaterna rymma platsen, så att vi åter kunna uppbygga husen öfver grafvarne? – Potatis kostar 50 kr tunnan, maisen 54 kr ... Hvar skall man taga pengar att betala sådana priser? (DN 21/4 1879)

Efter att Fristedt hade kommit tillbaka till Natal från Bechuanaland begav han sig så småningom till Durban men tog vägen över Oscarsberg dit han kom i slutet av juli 1879, det vill säga några veckor efter att zuluerna hade blivit besegrade (s. 95).

Stationshusen [hade] blifvit totalt förstörda och soldaterna [hade] uppfört ett nytt läger och flyttat öfver till [...] »skansen«, som de försett med vallar och torn af sandsten. [...] I lägret lågo en mängd sårade, sjuka och döende. Det fanns ingen möjlighet att under förhandenvarande förhållanden uppehålla sig där. (Fristedt s. 159)

Han lämnade platsen samma dag.

Missionsstyrelsen beslöt vid möte den 7 november 1879 att fråga Fristedt huruvida, då de från Oscarsberg fördrifne kafferne dit återvändt, han icke skulle kunna begifva sig dit och der, möjligen på någon annan punkt än der stationshusen varit belägna, bereda sig en provisorisk bostad för att under Missionären Witts frånvaro öfvertaga själavården vid stationen. (SKA 7/11 1879)

Fristedt lämnade Durban den 27 december efter att ha firat jul hos Flygare och tog sig till häst upp till Oscarsberg där han träffade Kraft som »hade slagit sig ned i det enda rum, som fanns i skansen«.

Förråden, som legat i de stora skjulen utefter och uti själfa skansmuren, voro slut. Här funnos uthungrade råttor i massvis, som nätterna igenom sprungo öfver våra bäddar, och en natt, då jag låg med obetäckt ansikte, passade en råtta på och bet mig i näsan, så att blodet rann. – Så snart jag kommit till ro här, började jag att regelbundet gå omkring till kafferbyarne för att förkunna Guds ord och samtala med folket. Men de infödde, som blifvit ännu mer förvildade genom kriget, gjorde blott spektakel af mig och tyckte, att det var för galet, att de icke ens i sina egna hyddor fingo vara i fred. Efter en tids förlopp blef det dock något bättre för mig. På ett par gårdar, där några af folket under arbete hos de hvita hunnit vänja sig vid Guds ord, syntes några verkligen intresserade och inbjödo mig att komma och predika för dem. (Fristedt s. 161–162)

Det framgår av Fristedts fortsatta berättelse att han och Kraft led brist på föda och att de hade behövt en oxvagn för att kunna resa till platser där det fanns mat att köpa.

8. Hemfärden och vistelsen i Sverige

Färden till Europa gick via Kapstaden som Otto Witt och hans resällskap lämnade den 11 februari ombord på ångfartyget *Warwick Castle*. Fartyget anlände, som redan nämnts (s. 97), till England sent på kvällen den 4 mars. I London blev Witt efterfrågad och han stannade kvar där i två veckor innan han fortsatte till Sverige. Han fick hålla föredrag och inbjöds till och med till kolonialministern, Sir Michael Hicks-Beach, som ville intervjua honom. Mötet varade i omkring en halvtimme och frågorna och svaren publicerades i åtskilliga tidningar i Storbritannien. Störst uppmärksamhet fick ett svar som Witt gav på en fråga om »sinnesstämningen bland kaffrerna i Natal gent emot den hvita befolkningen«. Witt inledde sitt svar med orden: »Åh, icke synnerligen välvillig. Kolonisterna behandla i allmänhet kaffrerna mycket illa – nästan som hundar [*'just as dogs'*]« (DN 12/3 1879; Hale s. 109). Witt torde ha insett att de svar han lämnade så småningom skulle nå Natal. När det skedde blev det starka reaktioner mot hans uttalande bland de vita i kolonin (Hale s. 111–116).

Witt med familj kom tillsammans med Umkwelantaba och Annette Wahlstedt till Helsingborg från Helsingör den 18 mars klockan två på eftermiddagen; i flera dagar hade man väntat dem. »Förutom den återvändande familjens anhöriga och vänner, var en hel massa af stadens öfriga innevånare samlad på kajen« för att bevittna landstigningen. Många hade kommit för att få se Umkwelantaba (ÖP 19/3 1879). Witt och han sällskap var efterlängtade, inte minst av August Hammars familj, som inte visste vad som hade hänt denne. Fadern skriver torsdagen den 20 mars till August:

I tisdags upplefde vi en glädjedag, knappast jämförlig med någon annan, som så kan kallas. Otto Witt anlände då först och bragte oss den stora underrättelsen, att du lefde och att han lemnat dig välbehållen i Durban. De skildringar av angreppet på Oskarsberg, som efterhand meddelades i tidningarna voro tillräckligt egnade att väcka farhågor för bådas edert öde; ändtligen kom helt oväntat Ottos budskap från London: »all safe here«! etc [i ett telegram] och derpå bref från Plymouth och sedan från London, men

om dig nämndes icke ett ord. Denna tystnad lemnade fritt spelrum för fantasien under ett par veckors tid och tidtals kom det för oss som en förfärlig ovisslighet att du måste hafva fallit för Zuluernas mordvapen; ty hvad kunde väl Ottos tystnad innebära annat än att han hade något att meddela som han skydde att utsäga. Det var därför en glädjepost, som [...] för som en löpeld genom hela staden att du kommit helskinnad ur den öfverhängande faran, och den tog [den] börda från våra hjärtan, som länge tryckt oss mer än vi vågat säga hvarandra. Lofvad vare Herren som beskyddade dig, och vare hans englavakt städse allt framgent omkring dig! (AHa 20/3 1879)

Det är svårt att förstå att Otto inte insåg att Augusts föräldrar var oroliga. Även om han trodde att August själv skrev hem så måste ett telegram från London ha anlänt före ett brev från Durban.

Familjen Witt och Umkwelantaba bosatte sig i Helsingborg.

Otto Witts första offentliga framträdande i Sverige ägde rum söndagen den 23 mars i S:t Maria kyrka i Helsingborg. Kyrkan »var öfverfull, och en hel mängd, som ej kunde få plats, måste med oförrättadt ärende återvända« (ÖP 24/3 1879). Den 24 mars höll han ett föredrag i Hotell de Mullbergs sal, och berättade om åren som missionär. Föredraget var det första av tre, de två övriga hölls den 31 mars och 15 april. Det var Handelsklubben i staden som arrangerade föredragen. En inträdesbiljett kostade två kronor och gällde vid alla tre tillfällena (ÖP 29/3 1879).

Otto Witts redogörelse för styrelsen

Witt insåg att missionsstyrelsen skulle ställa sig frågande till hans hemresa, och redan i ett brev som han skrev till styrelsen från London den 5 mars försvarade han sitt beslut. Efter att ha berättat om den dramatiska flykten från Oscarsberg skriver han:

Men icke nog med att zuluerna äro de engelska trupperna öfvermäktiga. Natalkafferna på hvilkas hjälp man hade hoppats, resa sig för att afskudda det engelska oket, de kringboende stammarna följa deras exempel och till råga på olyckan begagna sig de holländska bönderna i Transvaal af sakens ställning, för att protestera emot annekteringen af deras land och ligga redan i underhandlingar med Zulukungen. Sådan var ställningen i Natal, då jag med de mina hann till Durban. (SKa 21/4 1879b)

Han skriver också om vad det skulle ha kostat att stanna kvar i Durban – »omkring £2 pr. dag« – och att engelsmännen inte kunde få någon förstärkning förrän efter två månader. Han fruktade också att han skulle tvingas lämna ifrån sig »missionens oxar och oxvagn« och »kanhända skulle jag sjelf tagas från min familj och göras till soldat«.

Redan under vår flykt ned till Durban skärskådade jag dessa förhållanden och bad Herren, att om det vore Hans vilja att jag skulle stanna kvar, Han måtte lägga hinder för vår resa; men då jag uttryckligen såg, huru Herren förde oss steg för steg undan zuluerna, sålde jag oxar och vagn och begaf mig ombord med de mina för att gå hem. De sista nyheter som hunno oss, innan vi lyftade ankar, voro att alla oxar och vagnar skulle för transporter af krigsföräderna öfverlemnas åt guvernementet, och finge ingen vapenför man lemna kolonien, utan skulle träda in i lederna.

Witt skriver »nyheter«, men det var rykten som saknade grund. I slutet av brevet skriver han:

Under förhoppning att Högv. Styrelsen måtte så mildt som möjligt bedöma mitt beslut att på eget bevåg resa hem, tänker jag lemna min familj i Helsingborg och med första personligen inställa mig inför Styrelsen.

I slutet av april lämnade Witt Helsingborg och begav sig efter uppmaning från missionsstyrelsen till Stockholm för att finnas till hands vid ett styrelsemöte den 28 april. Umkwelantaba var med honom och de bodde på Grand Hotel i Stockholm (DN 28/4 1879).

Fallenius, som var ordförande vid mötet, torde ha tagit del av brev från Flygare och Fristedt om deras upplevelser och deras uppfattning om Witts agerande. Till dessa brev återkommer jag.

Vid mötet ställde Fallenius ett antal frågor till Witt vilka styrelsen hade formulerat innan denne hade kallats in. Witt »anmodades att nu muntligen svara och sedan skriftligen afgifva svaromål till Styrelsens nästa sammanträde«.

1) Frågades Witt, huruvida han företog sin resa till Sverige för enskilda angelägenheter, då det väl vore hans mening att sjelf bekosta den samma, eller, om så icke vore förhållandet, anmodades han redogöra för de orsaker, som föranledde honom att icke, såsom de andra Missionärerna, kvarstanna på missionsfältet eller i dess granskap, utan i stället begifva sig af derifrån så skyndsamt som han gjorde och utan att inhemta Styrelsens afgörande härom.

2) Anmodades Witt afgifva redogörelse för de från Styrelsen till honom sända penningmedlen.

3) Anmodades Witt redogöra för ekonomien vid Oscarsberg.

4) Tillfrågades Witt, huruvida han hade någon skriftlig handling från Engelska myndigheterna angående öfverlämnandet till Engelsmännen af Oscarsberg och villkoren därför.

5) Tillfrågades Witt huru Oscarsberg nu vårdades. (SKa 28/4 1879)

Witt stannade kvar i Stockholm och utarbetade den skrivelse som styrelsen hade begärt.

Han inleder sitt svar på den första frågan med att informera om att han »genom ett förtroligt umgänge med Zuluerna i närheten af Oscarsberg« fått klart för sig att zulusoldaterna var beredda att till »det yttersta försvara sina gränser och att heldre stupa till sista man än att ge upp sina vapen«. Han hade därför under sin flykt från Oscarsberg insett att sannolikheten »af en längre tidsutdrägt innan återupptagandet af det afbrutna arbetet [vid Oscarsberg] kunde komma till stånd, var hög. Han räknade med att kostnaderna skulle bli lägre för SKM om han reste hem än om han stannade kvar i Sydafrika. Han fortsätter:

Ehuru en omedelbar resa till fäderneslandet låg för mig som en oafvislig pligt, var dock beslutet att verkställa den icke så lätt fattadt. Att försvara mitt företag inför Högv. Styrelsen, hoppades jag väl kunna, men jag visste att klander skulle komma mig till del såväl från allmänhetens sida, som ock särskildt från mina svenska embetsbröder å missionsfältet. Dertill kom min hustrus naturliga fasa för sjöfärder, hennes svaga helsa, som blifvit stärkt genom vistandet i det varma klimatet, men som åter kunde lida genom det hastiga utbytet af söderns sommar mot nordens vinter, och slutligen våra tre små barn, det äldsta 2½ år, det yngsta sex veckor, hvilka naturligen skulle försvåra i hög grad en eljest i sig sjelf besvärlig resa och dessutom sjelfve lida genom den. För att delvis undvika dessa obehag, hade vi kunnat stanna i Capstaden och sålunda åtminstone behållit skenet för oss, ehuru rätt snart äfven der utgifterna skulle öfverstigit omkostnaderna för en hemresa, men andra omständigheter än de ekonomiska talade för resans fortsättande. (SKa 7/5 1879b)

Han syftar på den dramatiska flykten till Durban – »endast tanken på att komma ifrån så mycket elände förmådde hålla modet uppe«.

Detta var visserligen ett personligt skäl, men ock ett skäl i missionens intresse, för oss att lemna Afrika då vi genom att qvarstanna der skulle möjligen gjorts odugliga för alltid att arbeta i missionen eller att arbeta öfverhufvud.

Witt fortsätter:

Och slutligen ännu ett skäl, som talade för hemresan. Endast genom min personliga hemkomst såg jag det möjligt att meddela Högv. Styrelsen ett rätt och fullständigt begrepp om förhållandena på missionsfältet och särskildt om förhållandet emellan oss svenska missionärer, som måste blifva annorlunda, om vårt arbete skall med framgång bedrifvas. Missionär Flygares bittra utfall emot mig, hvilka ursprungligen framkallades af hans svikna förhoppningar att jag skulle för att befria honom ur hans skulder inköpa hans till station odugliga plats, och som ytterligare ökades genom Högv. Styrelsens uppdrag åt mig att inköpa station äfven åt honom, måtte

genom Högv. Styrelsen mellankomst hejdas, och sålunda frid återställas åtminstone mellan mig och Pastor Fristedt, som enfaldig och lättledd, genom Flygares hotelser förmås att handla emot bättre vetande.

Till dessa skäl fogar Witt att det »vore vida gagneligare att under ett års tid verka för missionssaken i hemlandet än att ligga sysslolös i Capstaden«. Han fortsätter:

Skulle Högv. Styrelsen icke anse dessa nu uttalade skälen fullt giltiga, så anhåller jag härmed ödmjukligen att få veta det belopp, Högv. Styrelsen anser mig hafva onödigtvis förbrukat, och vill jag på enskild väg skaffa medel att ersätta den missionskassan tillfogade förlusten.

Andra punkten på styrelsens lista – att redogöra för räkenskaperna – var ingen lätt uppgift för Witt. Han hade inte fått med sig kassaböcker och verifikationer när han flydde från Oscarsberg. Den redogörelse han lämnade till styrelsen har jag inte kunna finna i SKM:s arkiv. Den torde ha innehållit det han kunde dra sig till minnes efter att ha fått ta del av Sjödings noteringar om de aktuella utbetalningarna.

I svaret på tredje frågan – »om ekonomien vid Oscarsberg« – skriver Witt att det fanns 26 hyddor på gården och att var och en skulle betala ett pund per år i arrende »och skulle dessutom hvarje på platsen boende kaffer vara skyldig att på kallelse inställa sig till arbete – en man mot en dagslön af 6 pence, en qvinna 3 pence«. De 26 punden skulle ha betalats den 1 juli, men »de flesta om icke alla de manliga kaffrerna« hade dödats så han räknade med att det inte skulle komma in några pengar. Beträffande jordbruket så hade »såningsarbete blifvit företaget och en snart mognande skörd skulle efter några månader inbergas, hvilken nu har under kriget förstörts«. Arbetet hade gjorts av Bernhard Kraft och Witt hade av egna medel betalat till honom de 30 pund som avtalet med Kraft stipulerade (s. 79).

Witt skriver:

Skulle det förefalla Högv. Styrelsen underligt, att jag för egen del odlat mais, vill jag blott påpeka det som en sak som derute förefaller själfskrifven, att missionären, ur jorden frambringar den säd han för stationen behöfver, och är det så i alla missionerna på Natalområdet, en likväl undantagen, nemligen den skotska frikyrkans. (SKa 7/5 1879b)

Ville styrelsens ändra på detta måste, menade Witt, lönen höjas från 150 pund till 225.

Emellertid ber jag i förbigående få nämna, att af de 3000 tunnland, som tillhöra missionen, hade jag odlat endast 8. Ett par tunnland måste under alla

händelser anslås åt missionären personligen för odlande af till köket hörande nödvändiga artiklar, som icke vinna afsättning i handlen, såsom morötter, persilja o.s.v.

Han berättar också att missionen hade ägt fyra kor och han själv två.

Någon av styrelseledamöterna kanske undrade över hur Flygare – utan möjlighet att odla något – kunde försörja sin familj på en årsinkomst av 150 pund.

Svaret på fjärde frågan – angående avtalet med engelsmännen om Oscarsberg – var att en överenskommelse skulle ha gjorts samma dag som »Oscarsberg brändes«.

Sista frågan om »huru Oscarsberg nu vårdades« besvarade Witt med att det fanns inget att vårda; »allt på stationen är sköfladt och sten ej lemnad på sten«.

Vid styrelsemötet den 7 maj, då Sundberg var ordförande, lästes brevet med Witts svar upp: »Och beslöt Styrelsen att med afseende på omständigheterna låta bero så väl vid Witts hemresa och redovisning för de honom anförtrodda penningemedel (jfr s. 135) som vid svaren i öfrigt« (SKa 7/5 1879). Efter denna punkt kallades Witt in till mötet och fick ta del av styrelsens beslut. Han fick också tillfälle att läsa upp en skrivelse, daterad den 7 maj, med önskemål som han hoppades styrelsen skulle ställa sig positiv till:

Han ville behålla den lön han hade haft som missionär under den tid han vistades i Sverige; den var högre än den han skulle haft som pastorsadjunkt. Han planerade att göra predikoresor under sommaren för att »göra folket bekant med missionen«; detta krävde ett särskilt understöd. Han ville stanna i Sverige åtminstone till början av år 1880 för att kunna avlägga pastorexamen, som krävdes för att kunna söka vissa tjänster inom kyrkan. Styrelsen gick honom till mötes på dessa punkter.

Nästa fråga gällde uppbyggnaden av Oscarsberg. Han ville ha tillåtelse att »genom Herr Kraft« påbörja återuppbyggnaden så snart förhållandena medgav det, så att stationen var beboelig när han och hans familj återvände. Detta arbete krävde inköp av oxar och vagn. Styrelsen ställde sig positiv och medgav att förberedande åtgärder kunde vidtagas men att han skulle »insända plan till byggnaderna«; styrelsen ville emellertid inte ta ställning till frågan om inköp av oxar och vagn (SKa 7/5 1879b).

Sista punkten i Witts skrivelse rörde hans förhållande till Flygare. Witt skriver:

Att då missionär Flygare icke kan lefva i endragt med andra, han måtte göras oskadlig genom att hänvisas till ett särskilt verkningsfält, der ett stycke land åt honom inköpes och der han kan arbeta utan beröring med oss andre. Inköpet av ett sådant stycke land bör dock icke ske nu. Skulle missionär Flygare nu bygga egen station så torde det komma att gå med den som med Oscarsberg. Dessutom är det högst sannolikt att Zulu-landet blir förvandladt till en engelsk koloni, och blir då regeringen angelägen att så fort ske kan der insätta kolonister. Svenska Kyrkans Mission kan då der få en eller flera stationer för utomordentligt billigt pris, törhända för intet. (SKa 7/5 1879)

Samtidigt som styrelsen den 7 maj tog ställning till Witts önskemål och synpunkter togs även ett brev från Flygare (17/3 1879) upp. I detta påminde denne styrelsen om behovet av en egen station. Han bad också ödmjukt »att Hög. Styrelsen måtte höja min lön till £ 200«. Styrelsen beslöt

att Flygare må tillåtas att, så snart förhållandena på missionsfältet sådant medgifva, ingå i förberedande aftal om inköp af ytterligare en missionsstation för Svenska kyrkan, börande detta aftal hemställas till Styrelsens afgörande, samt att Flygares lön från och med den 1 innevarande månad må utgå med ett årligt belopp af tvåhundra pund sterling. (SKa 7/5 1879)

Styrelsens beslut om ett förberedande avtal är svårt att förstå. Efter att Flygare hade funnit ett lämpligt objekt skulle han förhandla fram ett avtal, och sedan skulle det dröja tre till fyra månader innan han hade styrelsens svar. Kanske var det styrelsens tanke att det skulle bli en utdragen process i förhoppning om att Witt skulle vara tillbaka i Sydafrika när köpet skulle avslutas.⁶⁹

Witt, som ju var med när detta beslut togs, hade nog inget att erinra mot att Flygares lön höjdes, eftersom han måste räkna med att det betydde att även han skulle få denna lön. Blackwood underrättades inte

⁶⁹ Flygares brev (17/3 1879) behandlade styrelsen således den 7/5. Protokollet justerades den 1/7 och då beslöt styrelsen »på förslag af Herr Hofpredikanten Bring«, som inte hade varit med den 7/5, »att vid afsändandet till Missionären Flygare af protokollutdrag« skulle sekreteraren »i särskild skrifvelse uttryckligen framhålla, att intet bindande aftal finge ingås utan blott ett sådant, hvarigenom Styrelsen vid fattande af beslut i ämnet lemnades fullt fria händer« (SKa 1/7 1879). I sak tillförde Bring ingenting till det tidigare beslutet. Vid styrelsemötet 25/7 var frågan uppe igen. Då beslöts att ett köp av en ny missionsstation skulle uppskjutas tills vidare (se s. 130). Den 22/9 bekräftade Flygare att han samma dag hade fått protokollutdrag från mötena 7/5 och 25/7 (SKa 13/12 1879b) – dvs. mer än sex månader efter att han skrev brevet.

om löneförhöjningen och vägrade därför betala ut den högre summan. Den 1 december skrev Flygare till styrelsen och berättade om förhållandet. Den 5 mars 1880 kunde han meddela att han hade fått pengarna (SKa 29/4 1880b).

Otto Witts verksamhet och hans kontakter med styrelsen

Witt började sin missionsresa den 13 maj 1879.⁷⁰ Han reste tillsammans med Umkwelantaba. Den långa resan avslutades i början av september med besök i Ifö, Kristianstad och Winslöf. Han hade då talat vid 78 tillfällen i 61 kyrkor i Götaland och Svealand; den nordligaste platsen var Västerås. Av reportagen i lokala tidningar att döma framträdde inte Umkwelantaba i kyrkorna men många gick dit för att få tillfälle att se en afrikan.

En insändare i *Dagens Nyheter* berättar om Witts och Umkwelantabas besök i Kil i Värmland den 12 juni:

Vi hade härom dagen nöjet skåda pastor Witt och hans skyddsling, prins Umkwelantaba, hvarvid vi ej kunde undgå göra några betraktelser, hvilka vi önska framlägga inför en större allmänhet.

Först och främst förvånade oss det främmande och obekanta sätt, pastor Witt iakttog mot Umkwelantaba. Under hela den tid vi betraktade dem – tillsammans flera timmar – sågo vi ej pastorn yttra ett enda ord till honom, och endast ett par gånger stodo de i närheten af hvarandra, annars fick U. hålla sig på afstånd. Under resan på sjön Fryken fick U. hålla reda på pastorns kappsäckar, vara på fördäck under det pastorn förekom på akterdäck, spisa ensam samt för öfrigt sköta sig på egen hand. Komna till Kils station, fick U. likaledes gå för sig sjelf under den tid de väntade på tåget. När detta anlände kördes han med en lätt knuff in i en vagn af pastorn hvilken sedan tog plats på annat ställe i tåget. – Med ett ord, man kunde ej se annat än att U. medföljde såsom pastorns betjent. [...]

Vi gjorde oss vidare den frågan, hvad meningen kan vara med att släpa den stackars menniskan på detta sätt kring land och rike för allmänt bekikande och hvarför statskyrkan, hvars missionär pastor W. är, tillåter

⁷⁰ Den 3/5 var Witt inbjuden till sällskapet Iduns sammankomst i Stockholm. Sällskapet var för män som var bosatta i Stockholm med intresse för vetenskap, vitterhet och konst. Sekreteraren hade »föreslagit en skäl för honom på sitt kända glada sätt, och pastor Witt svarade med ett lyckligt infall: Hvar fågel sjunger efter sin näbb, hvarpå följde ett tal på Zuluspråket« (DN 5/5 1879). Den 10/5 höll Witt ett föredrag om zulu-folket inför Antropologiska sällskapet. Umkwelantaba »medverkade som levande illustrationsmaterial« (Eisfeldt s. 246).

detta kringstrykande. Vore det ej bättre att hålla det unga missionsämnet – som han ju lär vara – i skola och låta lära sig något nyttigt? – Lösningen på denna fråga fingo vi dock genom att närvara vid pastor Witts missionsföreläsning i Kils kyrka. U. fick der, och säkerligen på alla andra ställen hvar-est pastorn uppträder, tjänstgöra såsom lockbete och allmoseinsamlare. (DN 19/6 1879)

De »särskilda« kostnaderna för missionsresan blev 1 407 kronor. Kollektorna hade uppgått till omkring 3 700 kronor.⁷¹ Witt planerade att under vintern »företaga kortare predikoresor inom Lunds stift, förutsatt att jag, såsom jag förmodar, ur missionsmedel erhåller ersättning för de kostnader, som sådana resor kunna medföra« (SKa 18/9 1879b).

Den 19 april hade Sveriges och Norges vicekonsul i Durban, Georg Cato, sökt upp Flygare för att få adressen till missionsstyrelsen. Flygare hade frågat om anledningen. »Han svarade att han af Witt erhållit generalfullmakt angående Oscarsberg och att han nu ville skriva till Styrelsen och fråga hvad dermed vore att göra«. Cato fick ärkebiskopens adress. Två dagar senare skrev Flygare till styrelsen och informerade om Catos besök och tillade:

Emedan jag känner Consuln Cato såsom en mot vår mission fientlig man [...] känner jag mig manad att allvarligen varna Styrelsen för att inrymma någon sorts förmyndarskap öfver våra missionsangelägenheter härute åt denne mannen. (SKa 25/7 1879b)

Så snart ärkebiskopen hade fått Catos brev vidarebefordrade han det till Fallenius tillsammans med en uppmaning att sammankalla styrelsen för att ta ställning till innehållet. Fallenius drabbades emellertid av en blodpropp i lungpulsådern och avled den 27 juni, varför det blev Grafström som fick ärkebiskopens uppdrag att sammankalla styrelsen och leda mötet. Detta hölls den 1 juli och där valdes Grafström till styrelsens vice ordförande. Catos brev »remitterades till Missionären Witt för afgifande af förklaring« (SKa 1/7 1879).

Cato meddelade ärkebiskopen i sitt brev att han hade fått i uppdrag av Witt att söka kompensation för de förluster som SKM hade drabbats av på grund av kriget. Cato menade att den allmänna opinionen i Natal talade mot SKM:s sak, och att Witt ensam var skuld till detta genom att hans »conduct has been so very extraordinary« (SKa 1/7 1879b). Cato

⁷¹ I en kassabok (SKa G2a: 1) finns 36 poster redovisade. I snitt samlades 48 kr in vid varje tillfälle om vi bortser från de tre största och minsta enskilda insamlingarna. Räknet på 78 tillfällen skulle det totala beloppet uppgå till drygt 3 700 kr.

menade att det inte var tillrådligt för Witt att återvända till Natal och att han för egen del inte kunde driva frågan.

Witt gav sitt svar i ett brev adresserat till Sundberg och daterat den 14 juli. Han var då i Motala. Han skriver:

Hvad [...] angår hans anklagelser, att jag uppfört mig »*very extraordinary*«, så anförer han här tvenne bevis, nemligen att jag i kolonien blifvit bötfälld för det jag hotat skjuta en qvinna samt att jag i England ofördelaktigt uttalat mig om kolonisternas sätt att behandla de svarte. Jag tvingades vid ett tillfälle att skjuta en ilsken hund, då jag ej på annat sätt kunde försvara mig emot honom, och man anklagade mig då för att hafva velat skjuta en qvinna. Då jag instämdes inför rätta, var min hustru i sådana omständigheter, att vi varje dag väntade familjens förökande, och då hon befann sig ensam [på Oscarsberg] bland de svarte, gaf mig domaren sjelf det rådet att erkänna mig skyldig för att strax kunna återvända till mitt hem, som låg två svenska mil aflägsset från tingsstället. Jag följde hans råd och återvände hem. För öfrigt vet konsul Cato mycket väl, att kaffrerna oupphörligt draga missionärerna utan orsak inför rätta, hvilket han dock underlåter att omtala. Hans afsikt med brefvet till Herr Doktorn och Erkebiskopen [...] är att skada mig, förtretad som han är af mitt öppna uttalande i England. Nog hade det varit klokare att under de nuvarande ömtåliga förhållandena icke så oförbehållsamt uttala sin mening, som jag gjort, men detta har nu en gång skett och kan inte ändras. De uttryck, jag fällde ha dock i tidningarne blifvit ryckta ur sitt sammanhang och i dem meningar blifvit inlagda, som jag aldrig hyst. [...]

Vid några månaders vistande i staden Greytown [s. 72], der man har tre kyrkor för den hvita befolkningen, men der intet göres för de svarte, ville jag der hålla skola, men ingen ville hafva sitt tjenstefolk undervisadt; och då jag begärde att på söndagarne efter slutad gudstjenst få begagna en af kyrkorna för att predika för kaffrerna, svarade man mig, att i sådant fall inga hvita skulle komma i kyrkan. Många sådana saker ligga till grund för mitt yttrande, att de svarte behandlas som hundar. (SKa 18/9 1879b)

Witt förstod att det var omöjligt för honom att återvända till Natal under den närmaste framtiden. Av Grafström hade han fått rådet att stanna i Sverige åtminstone ett par år, och bland annat arbeta med utbildning av blivande missionärer. Witt menade att tiden också kunde användas till hans egen utbildning.

Min okunnighet i läkaryrket har ofta vart mig till förfång och genomgåendet af en kurs i detta ämne, synnerligen hvad beträffar kirurgi och obstetrik [dvs. förlossningskonst], skulle säkerligen bereda mig stora fördelar som missionär.

Witt fortsätter:

Äfven till ett annat förslag ha mina tankar vänts under samtalet med Herr Doktor Grafström. Om kyrkans mission kommer att vinna utbredning, så blir det väl framdeles nödvändigt att hafva en sekreterare, som uteslutande kan egna sig åt missionssaken, tidningen o. s. v. Här till bör väl den kunna användas, som vunnit personlig erfarenhet på missionsmarken och som genom denna erfarenhet kan lemna muntliga upplysningar åt missionsstyrelsen. Jag har vågat att oförbehållsamt uttala detta, då jag ej fruktar att af Herr Doktorn och Erkebiskopen missförstås. Skulle jag följa min inre böjelse, så skulle jag söka mig en obemärkt plats i det stift, jag tillhör, för att komma undan den uppmärksamhet, jag ofrivilligt ådragit mig. Men då jag en gång inträdt i missionens tjänst, vill jag der kvarblifva, så länge min styrelse vill och kan använda mig.

Han begärde också att få träffa ärkebiskopen i samband med ett besök i Stockholm omkring den 24 juli för att samtala om sina planer.

Styrelsen hade ett möte den 25 juli, men då behandlades inte Witts brev. Sundberg var inte med vid detta möte varför Witt troligen inte fick träffa honom.

Witts brev togs upp vid nästa möte, den 18 september. Då »fann Styrelsen godt att med beklagande af den oförsiktighet i sina uttalanden rörande förhållandena i Natalkolonien, hvartill Witt i England gjort sig skyldig, låta vid den afgifna förklaringen bero« (SKa 18/9 1879). Beträffande Witts planer för framtiden bestämde styrelsen, att det tidigare beslutet att han skulle få »qvarstanna i fäderneslandet till början af nästkommande år må utsträckas till vidare tills Styrelsen annorlunda besluter«. Styrelsen förväntade sig att han »under tiden är verksam för Svenska kyrkans missions bästa på sätt han sjelf eger föreslå och omständigheterna, efter Styrelsens bepröfvande, gifva vid handen«. Styrelsen förklarade sig också »villig att ersätta de särskilda kostnader Witts undervisning i Kirurgi och Obstetrik möjligen kunde föranleda«. ⁷² Protokollat nämner inget om Witts tanke att bli missionssekreterare.

Bland missionärerna i Natal och Zululand fanns det olika meningar huruvida Witt skulle återvända. Dalzell vid Gordon Memorial menade att Witt inte skulle återvända till Natal på grund av den ställning som han hade försatt sig i; att sända honom dit i hopp om att han skulle

⁷² Det finns ingen utgiftspost i SKM:s kassabok där denna utbildning anges. Den skulle emellertid kunna ingå i en utbetalning på ca 185 kr den 27/3 1880 som Otto fick för »hafvda omkostnader« sedan slutet av december 1879.

kunna bedriva ett framgångsrikt arbete skulle komma på skam. Dalzell var också orolig för Witts säkerhet; kolonister av det mer tarvliga slaget skulle kunna få för sig att behandla honom som en hund (Hale s. 125).

Karl Hohls, som var missionär inom Hermannsburgsmissionen och som hade arbetat tillsammans med Flygare många år under 1860- och 1870-talen, skrev till Witt den 27 augusti 1879. Han bad enträget att Witt skulle återvända och fortsätta verka vid Oscarsberg (SKa 13/12 1879b). Han skrev också att »den stackars Flygare är ett brushuvud och en extravagant människa och låter sig därför lätt i blindo oöverlagt ryckas med«. »Förlåt honom hans tokiga och oförsvarliga skriverseri emot er,⁷³ och bed direktionen att inte avskeda honom. Flygare har dock i allt detta ett varmt hjärta för missionen« (SKa 13/12 1879b).

Ommund Oftebro berättade i ett brev till Witt den 3 september att han hade haft ett samtal med Cato i Durban om Witt. Cato hade hävdade att Witt och dennes två kollegor var »*missionaries of the lowest class*«. Oftebro hade kontrat med att säga att Witt var en missionär av högsta klass, välutbildad, seriös, duglig och energisk. Oftebro uppmanade Witt att återvända till Oscarsberg så snart som möjligt. Han rekommenderade emellertid att Witt skulle skriva till Durbantidningen *Mercury* och be om ursäkt för sina yttranden i London, särskilt med hänsyn till vad han hade sagt om kolonisternas behandling av zuluerna (SKa 13/12 1879b).

Den 8 september skrev Witt till styrelsen från Helsingborg om sin ekonomiska situation:

I anseende till den utblottade ställning i hvilken jag under mitt arbete i missionens tjänst kommit, vågar jag ödmjukligen hemställa till Högv. Styrelsen huruvida det kan vara obilligt af mig att begära af missionen någon hjälp att komma ur denna förlägenhet. Såsom bekant undsluppo vi ur det belägrade Oscarsberg utan möjlighet att kunna medföra något af våra tillhörigheter. De saker, vi eger uppgingo, lågt beräknade till omkring 7000 kronors värde, och torde det ej anses för mycket begärdt, om jag beder Högv. Styrelsen ur missionens medel åt mig förskottsvis upplåta ett par tusen kronor till inköp af möbler, kläder, böcker o. s. v. Naturligtvis under förutsättning, att om och när ersättning blir lemnad genom Natalregeringen, Högv. Styrelsen då af den del, som torde komma på min lott, afdrages hvad som lemnats mig i förskott. (SKa 18/9 1879b)

⁷³ Hohls syftar här på en artikel av Flygare i en Nataltidning (s. 127).

Styrelsen gick honom till mötes och beslöt att han skulle erhålla ett »förskott ur missionsmedlen« på 2 000 kronor. Vid styrelsemötet den 12 april 1880 beslöt styrelsen, efter en begäran från Witt den 13 mars, att han skulle få ytterligare 500 kronor. Detta gjordes trots att »Styrelsen förväntat att Witt [...] ej nu skulle vara i behof af ytterligare understöd till hans egen utrustning« (SKa 12/4 1880).

I brevet den 8 september hade Witt även tagit upp lönefrågan:

Då [...] både hyror, lifsmedel o.s.v. äro mycket dryga, anhåller jag att om jag ej eventuellt kommer att utträda ur missionens tjänst,^[74] min lön måtte i likhet med missionär Flygares höjas till £200, och att jag får räkna mig denna förhöjning till godo från och med innevarande qvartal, d.v.s. från 1 Aug. (SKa 18/9 1879b)

Styrelsen beslöt,

att Witts begäran om löneförhöjning icke för närvarande och innan han aflagt pastorexamen kunde bifallas, men Styrelsen förklarade sig, sedan Witt aflagt nämnda examen och visat, att han genom att meddela undervisning i Zuluspråket eller på annat lämpligt sätt vore verksam i missionens tjänst, vilja taga frågan i förnyat öfvervägande. (SKa 18/9 1879)

I slutet av oktober fick Witt underrättelser från Kraft att det vore lämpligt att förbereda återställandet av Oscarsberg. Kraft hade föreslagit att Witt skulle ta med sig ett par hantverkare när han återvände till Afrika. Dessa skulle arbeta med återuppbyggnaden av stationen. I ett brev (4/11 1879) till styrelsen skriver Witt:

I enlighet med Herr Krafts förslag får jag härmed framlägga för Högv. Styrelsen önskvärdheten af att tvenne kolonister, en murare och en snickare måtte få af mig utses och till Afrika medtagas. Arbetet måste derigenom blifva både billigare och säkrare utfördt. De böra bindas på vissa år, t.ex. tre, med rättighet att få efter den tid på hvilken de bundit sig, bosätta sig på missionens mark, samt böra helst vara gifta. Jag föreställer mig deras lön böra utgå med omkring £ 75 hvardera för den tid de äro bundna att arbeta uteslutande för missionen, dock torde härom intet bestämmas förr än jag inhemtat Herr Krafts mening. (SKa 13/12 1879b)

Det är inte längre fråga om flera år innan verksamheten kan tas upp vid Oscarsberg. I brevet nämner Witt om problemet med sitt dåliga

⁷⁴ Vi kommer att se i nästa avsnitt att vid samma möte behandlades ett brev som Witt skrev den 24/7 och i vilket han anhåller om avsked om inte styrelsen går honom till mötes i hans konflikt med Flygare (s. 129).

anseende bland kolonisterna i Natal och menar att han behöver styrelsens hjälp. Till detta återkommer jag (s. 132).

Den 6 december skrev Witt återigen till styrelsen efter att ha fått ett brev från Kraft. Denne menade att många trodde att militären ville köpa Oscarsberg och utnyttja den permanent för militära ändamål, men var det inte så trodde han att området ganska snart skulle utrymmas, och då måste han ha tillgång till oxar och vagn för att komma igång med återuppbyggnaden, varför han ville ha en fullmakt så att han kunde göra ett inköp så snart som beslutet fattades att utrymma Oscarsberg. Witt begärde att styrelsen skulle ge honom i uppdrag att ge Kraft en sådan fullmakt samt tillstånd att »vidtaga de förberedande åtgärderna till stationens återuppbyggande. Witt avslutar brevet med orden:

Tillika vågar jag hemställa till Hög. Styrelsen huruvida det icke möjligen kunde vara lämpligt, att jag personligen inställer mig inför Hög. Styrelsen i och för dessa frågors afgörande. (SKa 13/12 1879b)

Styrelsen tyckte att det var ett bra förslag, men det var för att få uppgifter av honom om de ersättningsanspråk som styrelsen hade på de engelska myndigheterna (se vidare s. 150). Efter att denna fråga hade behandlats på styrelsemötet, vilket hölls den 20 december, frågade Sundberg om Witt »hade något vidare att andraga«. Witt anhöll då »att Styrelsen behagade fatta något beslut om Oscarsbergs återuppbyggande. Denna fråga begärdes på bordet [”bordlades”]« (SKa 20/12 1879).

Witt meddelade styrelsen i ett brev den 2 januari 1880 att de engelska trupperna hade lämnat Oscarsberg. Han kunde också berätta att det fanns planer på att öppna ett värdshus med försäljning av alkoholhaltiga drycker nära Oscarsberg och ville förhindra detta. Styrelsen beslöt den 13 januari, att

med afseende å Witts förklaring om den synnerligen stora vigten för missionen att förhindra öppnandet af värdshus i Oscarsbergs omedelbara närhet genom att tillförsäkra sig öfvergångsstället öfver Buffalofloden bevilja ett anslag af Etthundra pund sterling till inköp af de i skrifvelsen den 2 dennes omnämnda broarne; hvarjemte Styrelsen ville, att, om det för ändamålets vinnande ansåges oundgängligt, Witt skulle öppna en underhandling med vederbörande i afsikt att för missionens räkning förvärfva äfven en på andra sida floden belägen jordremsa för att förhindra anläggandet derstädes af något värdshus. (SKa 13/1 1880)

Informationen hade Witt fått i ett brev från Kraft och i ett senare brev kunde denne berätta att han själv hade förvärvat marken (s. 147). Han uppmanade också Witt att återvända med det snaraste till Oscarsberg, vilket gjorde att Witt tog kontakt med styrelsen som kallade honom till Stockholm för att vara till hands vid ett styrelsemöte den 28 februari. Vid detta möte, som leddes av Sundberg, förklarade Witt att han beräknade vara klar att resa i slutet av maj eller i början av juni.

För återuppbyggandet af de förstörda husen i Oscarsberg medgaf Styrelsen, dels att Witt finge uppgöra förslag till kontrakt med tre handverkare, börande kontaktet innehålla, att dessa skulle under tre år förbinda sig till Styrelsens tjänst mot fri utresa och en årlig lön af minst femtio pund sterling; om de efter de tre årens utgång ville bosätta sig på Oscarsbergs område, skulle de der få sig jord upplåten; dels att för de antagna handverkarna nödiga verktyg skulle få inköpas. (SKa 28/2 1880)

Styrelsen beslöt också att Witt och Kraft skulle utarbeta en överenskommelse för Kraft anställning i styrelsens tjänst. Dessutom bestämdes att Fristedt skulle »samverka« med Witt vid Oscarsberg, och att Flygare skulle arrendera ett hus eller en gård på en plats som inte låg så långt från Oscarsberg (se vidare s. 135), samt att Umkwelantaba skulle erhålla utbildning vid »missionsinstitutet i Johannelund«.

Det var således tre hantverkare som engagerades.⁷⁵

Vid nästa styrelsemöte, den 12 april, beslöt styrelsen att »bevilja Witt förhöjning af hans lön med femtio pund eller från 150 till 200 pund sterling, att utgå från och med den dag Witt anträder afresan till Natal«.⁷⁶ Witt var inte nöjd med detta utan ville att lönen skulle höjas omedelbart. Styrelsen beslöt emellertid den 7 maj att stå fast vid sitt tidigare beslut.

I ett brev till styrelsen den 3 maj hade Witt påpekat att all hans tid fram till avfärden skulle behöva användas för inköp (SKa 7/5 1879b). Det rörde sig bland annat om verktyg till återuppbyggnaden; vissa fanns inte i Helsingborg utan han fick åka till Köpenhamn. Hale skriver om

⁷⁵ Hantverkarna var smeden Johannes Nilson (f. 1851), snickaren Hans Andersson (f. 1852) och muraren Nils Peter Norén (f. 1856). Den sistnämnde var gift och hade med sig sin hustru, Anna Botilda (f. 1854), och ett barn, Ernst Valfrid (f. 1879). Hustrun skulle sköta »det rätt stora hushållet« efter att de hade kommit fram till Oscarsberg (Fristedt s. 192). Alla var bosatta i Helsingborg år 1880. Den ende som tycks ha återvänt till Sverige var Hans Andersson (hösten 1886).

⁷⁶ Detta tyder på att Witt inte avlade någon pastoralexamen.

Witts inköp: »No-one seems to have had any illusions about the cost of the enterprise« (Hale s. 130).

Den 12 april hade styrelsen beviljat högst 125 kronor till ett orgelharmonium. Witt letade efter en lämplig orgel i Köpenhamn, men det fanns ingen som var tillräckligt billig. Efter att ha fått detta besked uppdrog styrelsen »åt Herr Presidenten Burén att för EtthundraNitio kronor inköpa ett orgelharmonium med packlår och ombesörja dess öfversändande till Witt« (SKa 7/5 1879).⁷⁷

Elin och barnen skulle stanna kvar i Sverige under byggnadstiden. Den 25 mars 1880 hade Elin och Ottos fjärde barn, Nils Gustaf Fredrik, fötts.

Flygares och Fristedts kritik av Witt

Witts agerande i Durban när han flydde från Oscarsberg visar hur infekterad relationen var mellan honom och Flygare: Witt sökte inte upp Flygare, han överlät inte ansvaret för Oscarsberg till honom eller Fristedt och tycks inte ha brytt sig om vad som skulle hända dem om zuluerna trängde in i Natal igen.⁷⁸ Witt hade sannolikt inte träffat Flygare sedan denne flyttade från Oscarsberg den 1 maj 1878. Däremot hade de skrivit brev till varandra; Flygare var tvungen att vända sig till Witt för att få pengar till utgifter som gällde missionen. Hans ansträngningar att få en egen station var också en anledning till brevväxling eftersom missionsstyrelsen hade gett Witt en avgörande roll vid en eventuell upphandling. Detta insåg så småningom Flygare att han måste acceptera, men med ett undantag: han kunde inte gå med på att egendomen skulle skrivas på Witt. Han menade att det var lagstridigt varför han ville ha missionsstationen skriven på sig.

Situationen för Fristedt var annorlunda. Han höll fortfarande på att lära sig de språk som ansågs nödvändiga för en missionär; zulu, engelska och något holländska. Han vistades på en plats där det inte fanns några

⁷⁷ Utöver det som nämnts här hade Witt föreslagit anskaffning av en tryckpress och anställning av en person från Sverige för att trycka och binda böcker vid Oscarsberg. Dessutom ville Witt ha med sig en omfattande boksamling till ett bibliotek för missionen som han planerade vid Oscarsberg. Styrelsen förkastade idén om ett tryckeri och anslög endast en mindre summa pengar till ett bibliotek (SKa 29/4 1880).

⁷⁸ Hale behandlar vissa delar av kritiken mot Witt mer utförligt i avsnittet »The Controversy over Witt's Testimony« (Hale s. 111–120).

vita, och han tycks ha funnit sig väl tillrätta bland de infödda och klarade sig någorlunda bra på sin lön.

Flygare informerade styrelsen den 27 januari 1879 om vad han visste om anfallet på Oscarsberg. Brevet är kort beroende på att han måste posta brevet för att det skulle komma med ångfartyget som dagen därpå skulle ta med posten till England. Den 30 januari påbörjade han ett nytt brev till styrelsen och skriver om hur han hade varnat Witt att köpa Oscarsberg, vilken endast gjorde »gäck af mitt tal«. Han fortsatte brevskrivningen den 3 februari men tvingades även denna gång att avbryta för att brevet skulle komma med den båt som avgick dagen därpå, samma båt som Witt befann sig på. Han meddelade styrelsen att »fortsättning följer med nästa ångbåt, om Gud vill«. Fortsättningen är daterad den 11 februari. Sammanlagt omfattar de två breven tolv sidor i det format och den layout som föreliggande skrift har, och ägnas nästan uteslutande åt kritik av Witt.

Även Fristedt skrev ett brev till styrelsen. När han kom till Durban i slutet av februari och fick vetskap om Witts flykt till Sverige och dennes agerande efter ankomsten till Durban, blev han upprörd. Den 1 mars skrev han till styrelsen. Han inleder brevet med att kritisera Witts agerande i olika frågor och situationer från tiden för beslutet av förvärvet av Oscarsberg och framåt. Han skriver bland annat:

Witts sjelfförgudning, språkhögmod och öfversitteri har på senare tiden ej vetat några gränser, då han genom Herr Kyrkoherde Sjöding såsom sin fars gamle vän trodde sig befriad från allt ansvar och hade alla de underrättelser, som höfdes för att, om så nödigt var försvara sig och i god tid ställa allt till rätta. Nu har han på ett lysande^[79] sätt blifvit befriad från möjligheten att aflägga räkenskap. (SKa 25/7 1879b)

Beträffande konflikten mellan Witt och Flygare berättar Fristedt att han till en början hade försökt medla.

Witts kärlekslösa och obroderliga förfarande med Flygare och i öfrigt uppskrufvade och förställda handlings- och skriftsätt bestraffade jag och uppmanade till ömsesidiga eftergifter och tillmötesgående. Skulle någon hafva orsak att hos Styrelsen beklaga sig öfver kärlekslösa skrivelser, så vore det jag. Tre bref skref jag, af hvilka jag ännu har en afskrift af det ena, hvilken afskrift jag här öfversänder. – Men jag teg, Witt klagade.

⁷⁹ Fristedt syftar på branden vid Oscarsberg.

Om ett framtida samarbete med Witt skriver Fristedt:

Skulle han nu återkomma efter att hafva njutit den hyllning och ära, som hvarje missionär af missionsvännerna derhemma gifves, [...] vill det vara omöjligt att med honom samarbeta, uppblåst såsom han derigenom får känna sig. [...] Jag måste därför ytterligare protestera mot allt samarbete med Witt, såvitt han ej förödmjukad och förändrad (omvänd) återkommer, hvilket senare fall jag med glädje och tacksamhet (till Herren) icke allenast vill samarbeta utan ock om Styrelsen då förordnar underordna mig honom. Det är icke öfver de af Witt gjorda misstagen jag klagat utan deröfver att Witt, långt från att erkänna, försvarar dem.

Först någon vecka in i april kunde man i Durban läsa vad de engelska tidningarna hade skrivit under Witts vistelse i London. Kolonisterna reagerade mot både hans skildringar av slagen och hans uttalanden om hur de vita behandlade de svarta i Natal. Enskilda personer fann det angeläget att smutskasta Witt och tidningarna i Durban publicerade det som erbjöds.

Även Flygare fattade pennan. Han fick ett långt brev publicerat i *The Natal Mercury*. Han åberopar bland annat en artikel i nämnda tidning enligt vilken Witt ska ha hävdad att Svenska kyrkans mission »*has been 'an exceedingly poor one, and that sometimes himself and his wife were in danger of being starved to death'*«. Flygare hade vid ett besök verkligen funnit dem båda nästan svältande. Han hade då frågat Witt hur det kom sig eftersom det fanns ett överflöd av frukt och grönsaker och gott om höns på gårdsplanen. Witt hade svarat att det var omöjligt att fånga hönsen eftersom de hela tiden sprang undan. Flygare skriver i detta sammanhang, att om nu Svenska kyrkans mission är så fattig som Witt påstår, »*let the question be put to him, how many thousands of pounds sterling have passed through his hands these three years*« av vilka Flygare och Fristedt bara hade fått en liten och otillräcklig del »*as he himself had too many wants and uses for the money*«. Dessutom hade Witt vägrat att ge dem insyn i räkenskaperna. Slutligen avslöjar Flygare, som redan nämnts (s. 43), att när Witt vikarierade för sin far i Helsingborg, hade han blivit mycket förargad på grund av att de som brukade lyssna till honom gått till en annan lokal för att höra en lekmannapredikant som predikade »*Christ the crucified and Him only*«. Då ska han enligt Flygare ha bestämt sig för att bli missionär (*Natal Mercury* 21/4 1879).

Samma dag som Flygares artikel publicerades skrev han till styrelsen. Han bifogade artiklar om Witt som publicerats i engelskspråkiga tid-

ningar i Natal, sannolikt även sin egen. Flygare hävdar att om hans brev (7/9 och 14/10 1878) till styrelsen hade

blifvit behjertadt [»lagt på hjärtat«] och blifvit ansedt för hvad det var: ett kärlekens nödrop; så hade väl vattnet på Witts quarn blifvit minskadt och han ännu i elfte timan kunnat häjdass i äregirighetens blinda lopp och kanske sluppit att göra det djupa fall, som uti här bifogade tidningsartiklar skildras, nemligen hans uppträdande i London med falskt vittnesbörd emot hela Natalkolonien pådicktande andra sina egna missgärningar, hvilken handling nu haft till oundviklig följd dessa offentliga kungöranden emot honom.

Då Styrelsen af min och Fristedts klagan »ej fann sig föranledd att vidtaga någon åtgärd«, så har Gud, som bättre läst hela korrespondensen, nu sjelf vidtagit åtgärder. Han lät Witt fortskrida ifrån den ena djerfheten till den andra tills dess att nu midt på världsmarknaden kärran stannat i träcken. För hela världen blir Witt nu afslöjad såsom en som gjort sig ett handtverk af att pådikta andra sådana förbrytelser som just han men icke de begått. (SKa 25/7 1879b)

Den 11 maj skrev Flygare till Witt och försvarade sin artikel i *The Natal Mercury*:

Jag är djupt bedröfvad öfver att det kommit så långt, att jag till och med i »Natal Mercury« måste protestera emot dina osanningar. O hade du dock förr låtit hejda dig i loppet på den bana, der du ej tog det noga med sanningen, så hade det ej gått så långt! Men mina broderliga bestraffningar gjorde dig blott alltid allt mera fientlig mot mig. – Hvarföre låto vi icke fiendskapen utplånas i Christi blod? Hvarföre försonade vi oss icke med hvarandra innan du lemnade Natal? – Vid din genomresa här i Durban tog jag ett steg på den väg, i det jag förelade dig en kopia af dina i ditt bref till broder Fristedt om mig skrifna osanningar. Jag hoppades, att du derigenom skulle väckas till besinning. Men du undvek ett samtal deröfver och visade äfven på annat sätt, att du just åsyftade en brytning. Du vägrade att låta mig få veta huru missionskassans räkningar här stodo vid din afresa. Och missionens angelägenheter lemnade du i främmande mäns händer, skjutande dina embetsbröder åt sido. [...] Då Natal Mercury nu förmälde om [ditt] uppträdande i London och uppmanade missionärerna här till vittnesbörd deremot, så (tänkande på 10., 11., 12. och 13. versarna i första kapitlet af Pauli epistel till Titus) uttalade jag mig i »Mercury« »skarpeliga« emot dig. [...] – Mätte Herren Gud låta allt hvad som skett tjena icke till förderf utan till vårt eviga väl. Derom beder till Gud dagligen din bedröfvade medtjenare i Christo. (SKa 25/7 1879b)

Witt var givetvis upprörd över artikeln. Den 24 juli skrev han ett brev till styrelsen; han var då i Stockholm (s. 120):

Då det är Högv. Styrelsen bekant, huru Missionär Flygare icke allenast enskildt inför Styrelsen, utan äfven offentligt i tidningarne emot mig utslungat de gröfsta beskyllningar, i hvilka han sökt att helt och hållet beröfva mig mitt goda namn och rykte, hvilket äfven till en stor del lyckats honom; så får jag på grund häraf ödmjukligen men bestämdt anhålla, att Högv. Styrelsen måtte värna om detta mitt rykte. Ännu tro visserligen icke alla på sanningen af de beskyllningar, han tillvitat mig, men får ett sådant tilltag af honom passera oanmärkt å Styrelsens sida, så skall hvar och en deri tro sig finna anklagelsernas sanning bestyrkt. Så mycket mera, som det varit alla, isynnerhet missionärerna, som känna honom, en gåta, att han hittills fått kvarstå i missionens tjenst. Derföre är det nu min anhållan att Högv. Styrelsen måtte ålägga Missionären Flygare att offentligen i samma tidning i hvilken han åklagat mig, punkt för punkt återkalla alla beskyllningarne, vid äfventyr att i annat fall från missionens tjenst varda skild. Och måtte sådan händelse protokoll härom mig meddelas att i Nataltidningarne offentliggöras. (SKa 18/9 1879b)

Witt begär också att Fristedt offentligt ska protestera mot Flygares artikel. Han avslutar brevet med följande ord:

Anser sig Högv. Styrelsen icke kunna taga detta steg, så får jag härmed ödmjukligen anhålla om mitt afsked ur missionens tjenst, såvida ej Högv. Styrelsen kan för missionens ändamål använda mig i hemlandet.

Witt var nog övertygad om att Flygare inte skulle ta tillbaka något av vad han hade skrivit, varför han sannolikt räknade med att denne skulle bli avsatt som missionär.

Witt torde ha överlämnat brevet direkt till Grafström och då fått beskedet att det av tidsskäl inte kunde behandlas vid mötet den 25 juli, men också att en stor del av mötet skulle ägnas åt brev som Flygare under vintern och våren sänt till styrelsen med anklagelser mot Witt (se nedan). Det enda som vid detta möte bestämdes beträffande Witts brev var att det skulle cirkulera mellan ledamöterna.

Vid nästa styrelsemöte, den 18 september »fann Styrelsen [att den] icke kunde bifalla [Witts] yrkanden« (SKa 18/9 1879). Förmodligen hade Witt haft kontakt med Grafström efter mötet den 25 juli och fått klart för sig hur styrelsen såg på hans brev, så han var nog förberedd. Witt valde att inte upprepa den avskedsansökan som styrelsen hade avslagit.

Från slutet av januari till slutet av april 1879 hade Flygare sänt fem brev (27/1, 30/1, 11/2, 17/3 och 21/4) till styrelsen, de flesta tämligen långa. Som bilagor hade han skickat med avskrifter eller original av fem brev till eller ifrån Witt. Styrelsen hade den 7 maj tagit ställning till två fram-

ställningar från Flygare, den ena gällde missionsstationen och den andra hans lön (s. 116). För övrigt hade den inte behandlat breven. Det skedde först den 25 juli och då togs även med ett brev (1/3) från Fristedt samt det gemensamma brevet (9/12 1878) från Flygare och Fristedt (s. 89). Styrelsen ansåg då att »nämnda skrivelser icke erfordra någon dess åtgärd annat, än att till Missionären Flygare skulle aflåtas en skrivelse af den lydelse bilagan A. till detta protokoll utvisar«.

Bilagan lyder:

Med anledning av Edra till Svenska Kyrkans Missions Styrelse tid efter annan ingångna, mot Missionären Witt rigtade skrivelser vill Styrelsen, utan att nu ingå i pröfnig af Missionären Witts förhållande i och utom embetet, förklara Eder sitt stora missnöje med Edert skrifsätt till Styrelsen och uppträdande i öfrigt samt särskildt deröfver att I med en embetsbroder uppträdt på ett sätt som skett i utländska tidningar, och inskränker sig Styrelsen, som med det snaraste anser sig böra åter upptaga denna fråga, för närvarande till att förständiga Eder att för framtiden icke besvara Styrelsen med dylika skrivelser, hvarjemte Styrelsen får dels fästa Eder uppmärksamhet på, att Witt icke är någon annan än Styrelsen skyldig redovisning för de medel som varit honom anförtrodda, dels tillkännagifva, att inköp af ytterligare en missionsstation under nuvarande förhållanden af Styrelsen ansetts böra tills vidare uppskjutas. (SKa 25/7 1879b)

Styrelsen tog inte ställning till anklagelserna mot Witt. Det som man framför allt reagerade mot var nog Flygares till synes respektlösa sätt att formulera sin kritik av styrelsen samt artikeln i *The Natal Mercury*, oavsett om det som avhandlades var sant eller inte.

I Durban väntade Flygare på att få höra något från styrelsen. Den 14 augusti skrev han därför:

Det bedröfvar mig mycket, att alla mina skrivelser blifva obesvarade, så att jag måste tro att de ej riktigt kommit Styrelsen tillhanda. Ty jag kan svårligen tro, att Styrelsen skulle så litet låta sig vårda om missionen, att den ej skulle lyssna till dess på missionsfältet arbetande tjenares föreställningar utan finna mera behag uti att låta pseudo-zuluprins i Sverge omkringföras att förevisas. [...] (SKa 18/9 1879b)

Brevet kom till Stockholm några dagar före styrelsemötet den 18 september. Vid detta möte togs Flygares angrepp på Witt åter upp (som Flygare hade förvarnats om i styrelsens brev den 25 juli) och då beaktades även brevet av den 14 augusti. Styrelsen fann »Flygares uppträdande så väl mot Styrelsen som mot Witt förtjent af allvarlig näpst«

och därför »skulle en skrifvelse till Flygare aflätas«. Denna skrev biskop Sundberg:

Med anledning af Eder skrifvelse till Styrelsen af den 14 nästlidne augusti och Edra föregående skrifsätt finner sig Svenska Kyrkans Missions-Styrelse, som ansett Edert skrifsätt mot Styrelsen högst otillständigt och dessutom högeligen ogillar Edert uppträdande mot en embetsbroder i Kapkoloniens tidningar, föranlåten att ytterligare förståndiga Eder att så väl i Edra Skrifvelser till Styrelsen som i Edert uppförande i öfrigt iakttaga ett sådant förhållande, som anstår en Svenska kyrkans missionär, så kärt Eder är att i Missionsstyrelsens tjänst varda bibehållen. (SKa 18/9 1879b)

Den 22 september fick Flygare det brev som styrelsen skrev den 25 juli. Han skrev ett svar samma dag:

Det smärtar mig, att mitt skrifsätt är så plumpt, att det väckt Högv. Styrelsens missnöje. Dock tröstar jag mig med att Högv. Styrelsen »anser sig böra åter upptaga denna fråga« och då icke torde låta den skröpliga formen af mina skrifsätt afskräcka Sig ifrån att i Guds ords ljus skärskåda innehållet.

Angående mitt uppträdande mot pastor Witt i Natal Mercury erkänner jag såsom en synd, att jag der i öfverilning och i vredes mod så skoningslöst blottade andra hans fel för allmänheten, istället för att jag endast bort aflägga en kort protest emot hans i England åstadkomna förargelse. För denna synd har jag med många tårar bedt Gud om förlåtelse och beder också Högv. Styrelsen förlåta mig denna min förseelse, såsom jag också tillförne i enskild skrifvelse bedt brodern Witt om förlåtelse härför. Hvad som bragte mig till sådan öfverilning var, att mina klagobref till Högv. Styrelsen, enligt mina tankar, icke blefvo Högv. Styrelsen förelagda eller hörda. (SKa 13/12 1879b)

Den 1 december 1879, efter att Flygare läst ärkebiskopens brev av den 18 september, skriver han som svar:

Det är min uppriktiga önskan och min allvarliga bön till Gud, att det uppkomna missförhållandet till Högv. Styrelsen måtte blifva förvandlat till ett godt. Ödmjukt beder jag derföre Högv. Styrelsen att förlåta mig hvad jag felat genom mitt starka skrifsätt, som i flera af mina bref förekommit. Och jag lofvar att hädanefter vilja iakttaga all möjlig försigtighet i mina uttryck, oaktat att mig, såsom varande L. Harms lärjunge svårt är att alldeles efter nutidens bruk afslipa och afrunda uttrycken. Måtte Herren Jesus gifva nåd till att Högv. Styrelsen måtte efter en annan måttstock än som skett bedöma mitt skrifsätt. Min tendens var icke att sära Högv. Styrelsen men att ifrå för Herrens sak. Hvarest denna min ifver skett i oförstånd ohöfviskt, så förlåten mig det för Hans skull som alla våra brister helar. (SKa 13/1 1880b)

Han fortsätter:

Angående mitt uppträdande mot brodern Witt i »Natal Mercury«, så beder jag också för detta mitt förhastande Högv. Styrelsen om förlåtelse och hänvisar till hvad jag derom redan skrivit i mitt sista brev till Högv. Styrelsen af den 22 September. Jag förklarar mig också nöjd med att begrafva denna tvist i evig glömskas haf och vill i kärlek ihågkomma brodern Witt i mina förböner inför nådens tron bedjande att vi hvar för sig må få verka Guds verk såsom Paulus och Barnabas efter deras trätande (Apostla Gern. 15: 39.40).

I detta viktiga brev kunde således inte Flygare förmå sig att avstå från att påminna styrelsen om sin ovilja mot ett samarbete med Witt. Hans bön om förlåtelse togs upp den 3 februari varefter skrivelsen »lades, i de delar den icke redan varit föremål för Styrelsens beslut, till handlingarna«. Han fick således inget besked från styrelsen hur den ställde sig till hans framställning. Witt underrättades sannolikt om Flygares avbön.

Beträffande Flygares oförmåga att uttrycka sig som konvenansen bjöd är kontrasten till Witt påfallande. Denne hade växt upp i en för honom gynnsam social, intellektuell och kristen miljö. Han hade under sin uppväxt och sina studier blivit förtrogen med hur man som tjänsteman i staten skulle förhålla sig till överordnade, var gränserna gick för de friheter man kunde ta sig samt hur man skulle argumentera för sin sak och hur smicker och hotelser då kunde användas. I någon mening kan man dessutom säga att faderns kontakter inom kyrkan också blev hans; en fördel som varken Flygare eller Fristedt hade. Genom Sjöding torde han ha fått information om styrelsens uppfattning i olika frågor, något som han kan ha haft användning för i sina brev.

Vi går tillbaka till början av november 1879, då Witt förstod att han ganska snart skulle kunna återvända till Sydafrika. I ett brev ber han styrelsen »på det bevekligaste att göra hvad göras kan för att återuppriktandet af det anseende jag förut egt inom Natalkolonien, och förutom hvilket det blir mig omöjligt att der arbeta«. Han begärde ett utlåtande som skulle publiceras i tidningarna i Natal.

Detta utlåtande torde innehålla dels att jag aldrig fått något förståndigande af Styrelsen att för Hrr Fristedt och Flygare redovisa för omhänderhafda medel, dels att jag till Högv. Styrelsens belåtenhet redovist för dem, samt Högv. Styrelsens ogillande af det sätt, hvarpå Flygare emot mig uppträdt. (SKa 13/12 1879b)

Om Flygare skriver Witt bland annat:

Jag vill icke dölja för Högv, Styrelsen, att jag med mycket stora bekymmer emotser arbetet på missionsfältet, bekymmer som härleda sig från tanken på min medarbetare Flygare. [...] Jag är icke den förste hans medarbetare, som varit utsatt för hans förfärliga raseri, utan är hans uppträdande mot mig endast sista länken i den kedja af skandalthistorier, han tillställt emot embetsbröder. [...] Och alltid skall han veta att mot mig upphetsa den osjelfständige och lättledde Pastor Fristedt [jfr s. 114].

Witt påpekar att det inte skulle fungera att samarbeta med Flygare, en man, som visat sig sakna icke allenast kristliga, utan rent af menskliga känslor, och som af allt hjerta söker mitt onda, ja som varit nära att bära händer på mig för det han ej kunnat förmå mig att gå in på hans onda planer. Jag får ödmjukligen bedja Högv. Styrelsen behjerta min ytterst svåra ställning samt efter eget bepröfvande vidtaga kraftiga åtgärder för att skydda mig mot en man, för hvilken jag hyser den allvarligaste fruktan.

Det är tveksamt om styrelsen tog Witts kritik av Flygare på allvar, men ett »intyg« fick han som svar på sitt brev:

Svenska Kyrkans Missions-Styrelse får härmed på begäran intyga, att Missionären O. Witt ej varit någon annan än Styrelsen skyldig redovisning för förvaltningen af de medel han haft om händer samt att Witt, sedan räkenskaperna vid Rorkes Drifts (Oscarsbergs) förstöring gått förlorad, så godt omständigheterna medgifvit, inför Styrelsen nöjaktigt redogjort för innehafda medel. (SKa 13/12 1879b)

Witt kan knappast ha trott att styrelsen skulle kritisera Flygare offentligt, men hade nog hoppats att det skulle ha funnits något i uttalandet som han kunde ha använt mot Flygare i ett brev som han planerade att få publicerat i Natal. Som uttalandet blev hade Witt ingen som helst användning av det.⁸⁰

Det är inte troligt att Flygare medvetet ljög eller undanhöll förhållanden av betydelse i sina skrivelser och yttranden. Berättelser från den tämligen korta tid då Flygare hade en egen station (Aangelegen), från augusti 1880 till sin död februari 1883, visar att han arbetade hängivet och osjälviskt för missionens sak. Aangelegen – ett par mil söder

⁸⁰ Witt skrev ett öppet brev till »the Natal Colonists« och gav förklaringar till att hans yttrande om kolonisternas behandling av kaffreerna blev som de blev och hur han hade trott att de som kände honom i Natal skulle uppfatta det. För att utplåna det felaktiga intryck ett ödesdigert ord hade åstadkommit bad han ändå om ursäkt (SKa 12/4 1880b). Hale nämner inget om publiceringen av brevet varför det sannolikt inte trycktes.

om Tugelafloren och nästan rakt söder om Oscarsberg – arrenderades av Flygare på styrelsens uppdrag, men detta arrangemang var otillfredsställande för Flygare och det medförde att han själv förvärvade egendomen, trots de bekymmer han tidigare hade haft med Ifafa; detta visar hur bunden han var av sina föreställningar.

Gunnar Dahlquist⁸¹ skriver om Flygare:

Han var en utpräglad viljemänniska och en övertygelsefast lutheran. I mycket var han Witts motsats, men kunde icke komplettera denne, bl. a. därför att han knappast kunde känna sig som en Svenska Kyrkans präst. Därtill kom att han trots sin praktiska begåvning knappast var lagd för det ekonomiska utan lätt invecklades i omständigheter, som han icke kunde reda upp. (Dahlquist s. 31)

Fristedt, som slöt upp bakom Flygare i dennes kritik av Witt, hade enligt Dahlquist åtskilliga drag gemensamma med Witt: »en utpräglad språkbegåvning och en stark fantasi- och känslobetoning, som mången gång hade svårt att finna sig till rätta i verklighetens värld«. Dahlquist ansåg att ingen av de tre missionärerna »egentligen var gjord av det virke, som pionjäruppgifter och orostider kräva« (Dahlquist s. 31–32).

År 1887 skriver Tottie om Fristedt:

De som i Afrika under årens lopp stått Fristedt nära värdera honom såsom en mycket anspråkslös och godhertad, välmenande och för sin verksamhet nitälskande missionär. Någon rikare begåvning besitter han visserligen icke och synes icke heller vara en mycket sjelfständig man, men om än vissa egenheter framskynta i hans karaktär, är dock totalintrycket af hans personlighet godt, och få missionärer i Sydafrika hafva i så hög grad som han lyckats vinna de svartas tillgifvenhet. (Tottie)

Förutsättningar skapas för en bättre ordnad verksamhet

Efter att styrelsen tagit emot Flygares bön om förlåtelse i början av januari förefaller det som att ledamöterna trodde att missionärerna utan större problem skulle kunna arbeta på samma missionsfält.

Den 28 februari 1880 beslöts att »Fristedt efter Witts ankomst till Oscarsberg skulle begifva sig dit för att samverka med Witt«. Detta hade sannolikt styrelsen förankrat hos Witt, men inte hos Fristedt. Vid

⁸¹ Gunnar Dahlquist (1884–1945), teol.lic., missionsstyrelsens sekreterare 1920–1924 och direktor för SKM 1928–1937 skrev boken *Vår zulumission. En återblick och en rundtur* (1942) på uppdrag av styrelsen.

samma möte beslöts att Flygare skulle arrendera ett hus eller en gård i närheten av ett område där det bodde kaffrer, och som dessutom »ej vore från Oscarsberg aflägsset belägen«. Styrelsen skulle efter fem år ha rätt att köpa huset eller gården. Den 12 april beslöts att skriva till Blackwood att handelshuset skulle »till hvar och en af Svenska Kyrkans Missionärer direkt utbetala de honom tillkommande medel«. Den 29 april bestämdes att Blackwood skulle »anmodas meddela uppgifter på hvad som af [...] öfversända medel blifvit af Missionärerna uttaget«, samt att »Witt skulle tills vidare till Styrelsen för hvarje månad insända detaljerad rapport öfver hvad han af missionens medel lyftat och utgifvit«. Witt fick därmed ansvar för missionens kassa på missionsfältet.⁸² Den 27 oktober beslöt styrelsen att i januari varje år skulle föregående års räkenskaper cirkulera mellan missionärerna och granskas. Därefter skulle räkenskaperna med eventuella anmärkningar skickas till styrelsen av den som sist hade tagit emot dem (SKa 27/10 1879). Detta beslut var efterlängtat av Flygare och Fristedt. Styrelsen nämner inget om någon »förman« på missionsfältet utan var och en av missionärerna fick vända sig direkt till styrelsen i viktigare frågor. Mindre frågor hoppades nog styrelsen att de skulle kunna komma överens om.

Vi går nu händelserna i förväg och konstaterar att när Witt var på väg från Sverige gjorde Fristedt en strapatsrik resa till häst från Oscarsberg till Swaziland som ligger i sydöstra delen av Transvaal, för att undersöka möjligheterna att upprätta en missionsstation där. Han kom tillbaka till Oscarsberg någon dag innan Witt anlände. I den post som väntade på honom fanns ett meddelande från styrelsen om att han skulle arbeta tillsammans med Witt på stationen. Detta kunde han inte acceptera, vilket han omedelbart underrättade styrelsen om. Styrelsen behandlade brevet den 27 oktober och den beslöt att »Fristedt medgifves att till missionsstation arrendera eller hyra en lägenhet ej för långt aflägsen från Oscarsberg, för en årlig afgift af högst Etthundra pund sterling« (SKa 27/10 1880). Styrelsen hoppades ändå att Fristedt skulle bestämma sig för att arbeta vid Oscarsberg, vilket framgår av den skrivelse som styrelsen beslöt att sända till honom:

⁸² År 1883 skrev Witt till styrelsen och bad att någon annan skulle ta över ansvaret för missionens kassa: »Huru många bekymmer och sömnlösa nätter detta arbete kostat mig, kan jag ej säga. Jag har skött det efter bästa förmåga och samvete men känner dock med smärta att jag genom min oskicklighet i detta värf förlorat en del av min Styrelse förtroende« (SKa 22/8 1883b). Först i slutet av år 1884 blev han befriad från uppdraget (s. 153).

Svenska Kyrkans Mission-Styrelse har känt sig smärtsamt berörd af den Eder skrifvelse af den 20 nästlidne Augusti uttalade obenägenheten att, i enlighet med Styrelsens beslut, att samverka med Missionären Witt. Styrelsen tror nemligen fortfarande, att det på Oscarsberg bör finnas arbete för två missionärer och har svårt att förstå, att icke två personers krafter skulle bättre än en endas förslå för arbetet. [...]

Styrelsen hoppas emellertid, att de i dess tjänst i Afrika anställde Missionärerna, äfven om de komma att verka på skilda orter, fortfarande kunna med hvar andra broderligen samråda om missionens angelägenheter. [...]

Slutligen vill Styrelsen [...] allvarligen och hjertligen uppmana att i allt hvad på Eder ankommer söka förebygga den oenighet emellan Missionärerna, som åstadkommit så mycket obehag. [...] Af Eder, som af Edra yttranden och af Eder verksamhet låter Styrelsen med glädje förmoda, att Ni förstår både nåden och förpliktelsen af ett lif i Jesu Christi Guds Sons tro, hoppas Styrelsen ett ödmjukt och troget arbete vare sig Ni kvarstannar på Oscarsberg eller begifver Eder till en egen station. Måtte [...] Styrelsen snart få mottaga den glädjande underrättelsen, att genom dess Missionärens väl ordnade och med ständigt anropande af Herrens hjälp troget fortsatta arbete åtminstone någon af de arma hedningarna blifvit förd ur mörkrets bojor till Guds barns härliga frihet! (SKa 27/10 1880b)

Styrelsen hade i och med beslutet den 27 oktober tillmötesgått Flygares och Fristedts begäran att missionärerna skulle få arbeta självständigt.

Umkwelantaba

Umkwelantaba döptes den 7 september i S:t Maria kyrka i Helsingborg och fick namnet Josef. Han kallade sig Josef ka Mataka Zulu, men namnet skrevs oftast Josef Zulu. Den 18 september 1879 beslöt styrelsen att Witt och Umkwelantaba skulle »på missionens bekostnad erhålla undervisning i snickaryrket«. För Witts del avslutades den i december. Josef fortsatte men visade inget intresse. Han klagade ofta över att Witt inte ägnade sig åt honom så att han fick en utbildning som motsvarade den som gavs i folkskolan. Witt insåg att hans tid inte räckte till och föreslog att Josef skulle skrivas in vid Johannelunds missionsinstitut (EFS) i Uppsala och där få sin grundutbildning och sedan studera till kateket för att kunna meddela dopundervisning på missionsfältet. Styrelsen tog inte ställning till att han skulle utbildas till kateket men menade att den förberedande undervisningen skulle Witt stå för, och medgav inte tiden det skulle Witt försöka få den

genomförd i Helsingborg; styrelsen skulle »bidraga med nödiga medel« (SKa 3/2 1880).⁸³

Vid styrelsemötet den 28 februari 1880 framförde Witt önskemålet att Josef skulle utbildas till kateket. Beslutet blev att Witt fick ta kontakt med institutet »hvarefter frågan skulle underställas Styrelsens pröfning«. Resultatet av Witts ansträngningar ledde fram till att styrelsen beslöt att medge »Josefs intagande i missionsinstitutet vid Johannelund mot den begärda årliga afgiften af niohundra kronor, till en början för ett år« (SKa 12/4 1880). Josef bedömdes då kunna så mycket svenska så att han skulle kunna följa med i studierna. I slutet av april beslöt styrelsen angående

Kafferynglingen Josef utrustning och resa till Johannelund, att Witt finge på missionens bekostnad förse honom med en omgång kläder, nödiga skjortor och skodon, samt att resan borde företagas på ångbåt, dervid Josef borde anförtros i Kaptenens eller annan lämplig persons vård. Undertecknad [Tornérhjelm] anmodades att vid hans ankomst till Stockholm taga honom om hand för hans fortskaffande till Johannelund. (SKa 29/4 1880)

Fem år senare fick han sitt avgångsbetyg och blev utsänd av missionsstyrelsen som medhjälpare i SKM:s arbete i Natal och Zululand. Han anlände till Oscarsberg i oktober 1885 (MT 1886 s. 12).

⁸³ Vid en marknad i Sundsvall i september 1879 uppträdde »buktalare [Fritz] Eisfeldt och hans i lysande dräkt klädde neger Umkwelantaba, som var kvart ringde samman publiken och dessemellan utstötte hjärtskärande ljud.« (Tjernberg s. 207). I den lokala tidningen finns en annons om en enstaka föreställning i ett tält med Eisfeldt, men där nämns inte Umkwelantaba (*Sundsvalls-Posten* 27/9 1879); inte heller nämns hans närvaro på marknaden i någon notis. Tjernberg har ingen källhänvisning för sina uppgifter, vilka används i en bok om släkten Eisfeldt (Eisfeldt s. 245–249). Av kassaböckerna att döma gjorde Witt inte någon resa för missionens räkning under hösten 1879 utan befann sig i Skåne – den 1/10 talade han i Sölvesborgs kyrka (SKa G2a: 1 s. 141). En möjlighet skulle kunna vara att någon som skulle göra ett besök i Norrland erbjöd sig ta med Umkwelantaba på resan som torde ha företagits med båt och att han råkade vara i Sundsvall under någon av marknadsdagarna, varvid Eisfeldt fick möjlighet att engagera honom några timmar. Men att Umkwelantaba skulle ha rest upp till Sundsvall i syfte att medverka vid marknaden, kan nog utelutas; i Norrland var han endast känd genom enstaka notiser i tidningarna.

9. Tillbaka på Oscarsberg

Otto Witt lämnade Helsingborg i juni 1880 för att via London resa till Durban (MT 1880 s. 117). Han skriver:

Den 9:de dennes lämnade jag Sverige tillsammans med mina tre arbetare, som för trenne år förbundet sig att arbeta i missionens tjänst i och för Oscarsbergs återuppbyggande. Den ene af dem medför hustru och en liten son, de båda andra är ogifta. Efter den avtalade tidens slut ämna de slå sig ned på eller vid Oscarsberg, som sjelfständige arbetare. Så kan med tiden, om Gud vill, en liten svensk koloni uppväxa derute och en kristen svensk församling stå jemte och till stöd för den ur hedendomen nyvunna. (MT 1880 s. 157–158)

Med på resan var enligt *Dagens Nyheter* »6 à 8 unga män från olika delar af landet [som] anmält sig vilja göra sällskap, för att i kolonien Natal försöka sin lycka« (DN 11/5 1880). Witt hade säkert ägnat en hel del tid åt att skapa ett intresse för sin idé om en svensk koloni vid Oscarsberg.

På färden till Durban skriver Witt att det kändes vemodigt att resa tillbaka till Afrika.

Hustru och fyra små barn har jag lemnat hemma för at ensam åter uppbygga den nedbrunna stationen, och i Natalkolonien råder en stark opposition emot mig för mitt öppna men obetänksamma uttalande i England angående kolonisternas förhållande till de svarte. [...] Vi äro omkring 180 passagerare ombord. Af dessa äro, till min stora glädje, sex nye tyske missionärer till Natal, utsände från Hermansburg. Vidare fem brudar åt redan utgångna missionärer [...] samt dessutom 30–40 kolonister, som ämna bosätta sig på missionsstationerna. (ibid. s. 157–159)

Svenskarna kom till Durban i mitten av juli. De möttes där av Bernhard Kraft som skulle föra dem till Oscarberg med en oxvagn. Under Krafts månadslånga bortovaro hade August Hammar haft tillsyn över egendomen (AHa 1/7 1880).⁸⁴ Dit kom svenskarna i början av augusti, men Witt var inte med. Hammar skriver:

Sedan 3 veckor har det varit ovanligt lifligt här vid Rorke's Drift. I början af månaden kom neml. Kraft tillbaka från sin Durbanresa åtföljd av en hel

⁸⁴ August Hammar hade sannolikt engagerats av Kraft i återuppbyggnadsarbetet. Så länge han hade fullt upp att göra med bland annat ritningar till husen tänkte han inte lämna stationen för att söka något arbete (AHa 30/8 1880).

karavan svenskar bland hvilka jag till min öfverraskning igenkände en f.d. kamrat från Bergskoletiden, [Wilhelm] Berglund. Otto Witt följde ej med dem utan tog en lång omväg genom Zululandet för att besöka Biskop Schröder [Hermannsburgsmissionen] och Oftebro på Etyowe [Eshowe] och anlände hit först för en vecka sedan. (AHa 29/8 1880)

Själv skriver Witt i ett brev den 23 augusti, två dagar efter sin ankomst till missionsstationen:

Stämningen mot mig här var ännu så förbittrad bland pöbeln, att man offentligen hotade mig i tidningarna, om jag vågade mig in i landet. För att ej onödigtvis utsätta mig för ledsamheter, följde jag mina vänners uppmaning och beslöt till häst rida genom Zululandet till Oscarsberg. Genom Guds nåd har jag [...] kommit hit efter en lång och besvärlig färd. Zulufolket har ingen mat, och därför har jag fått hungra betydligt på resan. Men bättre är att lida hunger än att vara utsatt för pöbelns råhet. Då jag passerade en liten by i kolonien, fick man reda på, att jag var der, och strax gjorde sig några redo att förklädde och försedde med maskar gripa mig, för att smörja in mig med tjära och rulla mig i fjädrar, men jag undkom. (MT 1880 s. 254–255)

Hur det stora sällskapet bodde under den första tiden berättar inte Witt, men hantverkarna hade satt igång direkt efter ankomsten med att uppföra ett provisoriskt bostadshus. Därefter skulle kyrkan byggas och sedan bostadshuset. När kyrkan var klar skulle den användas som bostad tills boningshuset stod färdigt.

I början av år 1881 stod det klart att man skulle kunna flytta in i kyrkan i maj eller juni. Det var emellertid oroligt och britterna hade talat om att sända trupper till Rorke's Drift. I början av april var det åter lugnt och Otto kunde därför skriva till Elin att hon kunde återvända till Natal.⁸⁵ Den 30 maj 1881 lämnade hon Helsingborg med tre av sina fyra barn och en tjänsteflicka för att resa till Durban. Det yngsta barnet,

⁸⁵ Den 11/5 1881 skrev Elin Witt till missionsstyrelsen och bad om pengar för resan. Inledningen av brevet lyder: »I djupaste ödmjukhet vågar jag för Styrelsen frambara en anhållan för hvars brister i sak eller form min egenskap af qvinna, och dertill en af flerårige pröfningar hemsökt maka och moder torde påkalla benäget öfverseende. Af kyrkoherden och ordensledamoten Sjöding har jag genom bref erfarit, att ingen formlig anhållan om medel till min förestående återresa till Oskarsberg inkommit från min man, Missionären Otto Witt. Ej vetande, huruvida en sådan blifvit afsänd, men i följd af den osäkra postgången uteblifvit, föreställer jag mig att en å andra sidan möjlig uraktlätenhet i detta hänseende har sin grund i hans föreställning, att Styrelsen, som samtyckt till och bekostat hans med verkliga lifsfaror förenade återresa till Oskarsberg, antingen i muntliga yttringar till honom eller i tyst förutsättning äfven åtagit sig att bekosta nödiga medel för att till honom återföra den familj, från hvilken han till ömsesidig saknad sedan ett år varit skild. ...» (SKA 23/5 1881b).

den ettårige Gustaf fick inte följa med. Han togs om hand av Elins syster Märta Pallin i Örebro. Hon skriver att »det var svårt för min syster att då hon reste ensam, utom de öfriga barnen taga med på en dylik resa ett så spädt barn, som dessutom just då var sjukt« (SKa 5/12 1882b). Märta Pallin nämner inget om tjänsteflickan. Witt reste ner till Durban med oxvagn för att hämta hem sin familj och flickan. Den 16 juli anlände de till Oscarsberg.

Först år 1886 förenades Gustaf med sina föräldrar (s. 166).

Verksamheten fram till sommaren 1885

När Witt år 1878 flyttade till Oscarsberg kunde han starta verksamheten utan någon större fördröjning. Lämpliga hus fanns och på egendomen bodde kaffrer som deltog i de gudstjänster han höll och den skola han undervisade i. År 1880, när han kom tillbaka från Sverige, var situationen en annan. Hus måste byggas och människor förmås att bosätta sig på den mark som tillhörde missionsstationen; endast några av de kaffrer som hade bott där före kriget hade återvänt.

Witt hade god hjälp vid uppförandet av stationen och andra praktiska sysslor av Bernhard Kraft, August Hammar och de tre hantverkarna från Sverige. Själv ägnade han sig huvudsakligen åt den andliga verksamheten och skolan samt resor in i Zululand. Han skrev också en grammatik för zuluspråket. Vid Oscarsberg hade han under andra halvåret 1880 hjälp av Fristedt, och även i viss mån från och med september 1881 då denne fick en egen station i närheten av Oscarsberg och därför kunde hjälpa Witt. När Elin anlände deltog hon i arbetet vid skolan.

Successivt flyttade människor till Oscarsberg som nybyggare – i slutet av år 1884 bodde ett trettiotal svarta där – men ingen lät omvända sig. De som blev medlemmar i Oscarsbergs församling var omvända när de kom till platsen och några var redan döpta. Efter hand som byggnaderna blev färdiga och människor flyttade till stationens mark utvecklades verksamheten och kunde bedrivas som före kriget.

Vi ska nu ta del av några av Witts berättelser om de fem första årens verksamhet med undantag för skola och barnhem.

I ett brev den 19 april 1881 skriver Witt att han, efter sin återkomst till Natal, hade tillbringat en stor del av tiden i Zululand för språkets skull – där var han helt hänvisad till zulu – men att han nu var igång med arbetet vid stationen och inte tänkte avbryta det.

Jag har haft i medeltal 8–10 Kaffrer i min tjenst, och med dem har jag hvarje afton skola. Det bedröfligaste är, att dessa arbetskaffrer äro så litet ut-hållige, och då de arbetat ett par månader, behöfva de gå hem och hvila sig ett halft år. Således just då de känna bokstäfverna och börja fatta något af Guds ords sanningar, vända de ryggen åt alltsamman för att gå hem och glömma hvad de lärt. Det kan väl genom den i Ordet inneboende kraften likväl väckas till lif; men tålmodspröfvande är det att, då man en tid gjort sig möda och arbete, se allt förspilt och begynna [så] med nybyggare och slutligen se dessa göra på samma sätt som de föregående. Men framgången står till honom som säger: I skolen behålla edra själar genom edert tåla-mod, och genom tålmod skola vi äfven vinna andras. (MT 1881 s. 125)

På söndagarna hölls först en svensk gudstjänst och omedelbart därefter »den infödda gudstjensen, som i medeltal är besökt af 50 personer«.

Julaftonen 1881 hölls en julfest på missionsstationen. Dit kom vid mid-dagstiden 150 gäster. Många var högtidsklädda. Efter sång och bön talade Witt »öfver det härliga julevangeliet«.

Sedan vi ytterligare gjort bön och sjungit, blef hela den svarta församlingen bjuden på kaffe och bröd, och väl värdt var det att se den förnöjelse, med hvilken de förtärde undfångnaden. Här satt ett koteri gamla qvinnor rundt om ett tennfat, ur hvilket ömsevis drucko, der ett annat koteri poj-kar, som med hjälp af en sönderslagen butelj tillagnade sig innehållet af en gryta, der åter en del män, som med tråskedar släckte sin törst ur en djup spann o. s. v. Glädjen stod högt i tak och var dock dämpad av ett stilla all-var. (MT 1882 s. 68)

Vid denna fest var fem kvinnor med från en plats cirka två mil från Oscarsberg. En av kvinnorna hade före kriget haft kontakt med en missionsstation och »blivit väckt«. Hon hade sedan »ihärdigt predikat bättring« och det hade gett resultat. När det så småningom blev känt att Witt hade återkommit hade de kommit på besök. »Sedan dess hafva de kommit nästan hvarje söndag ehuru den långa vägen är ytterst mödosam för dem att vandra, så att de alltid kommit på lördags-aftonen.« Witt hoppades att de med sina familjer snart skulle flytta till Oscarsberg. Efter festen »vandrade kaffrerne tyst och stilla hem igen, enbart våra egna arbetskaffrer och de nämnda qvinnorna och deras män stannade kvar«.

I ett brev till *Missionstidningen* skriver Witt den 3 december 1884:

För en ytlig betraktare och för den, som ännu icke verkligen lefvat bland dem, synas kaffrerne visserligen fränstötande, men ju mera man lär känna dem, desto mera kan man värdera dem, och innerligt rörande äro många

drag af tillgifvenhet mot de hvita, af hvilka de äro beroende. En missionär, som vill och kan sänka sig ned till deras ståndpunkt, skall snart erfara den tillit, med hvilken de hänga sig fast vid honom, och om de länge synas otillgängliga, så skall detta endast mana oss att desto ifvrigare och innerligare bedja om den kärlek, som tror allting, som hoppas allting och som aldrig vänder åter. (MT 1885 s. 41)

Den 18 april 1885 skriver Witt till *Missionstidningen* och berättar om verksamheten:

Det är mycket trostärkande och upplifvande att iaktaga dopkandidaternas tillväxt i nåden och i vår Herres Jesu Kristi kunskap, att genom deras frågor och svar dagligen erfara, huru de gå framåt på den goda vägen. Såväl till det yttre som till det inre undergå de en märkbar förändring, och säkert är, att såsom missionärens lif under pröfningsens och väntans dagar är mödosamt och tungt, så kan å andra sidan ingen glädje mäta sig med hans, då Herren bekänner sig till hans arbete. Yttre vittnesbörd om det vaknande troslovet saknar jag visserligen inte bland dem, som nu förberedas till dopet. Unsobo och Mamoza bruka att på söndagens eftermiddag begifva sig till någon gård för att framlägga för sina bröder sanningar, som de hemtat ur min predikan, och ofta hörer jag, der jag minst väntat det, allvarliga ord uttalas. (MT 1885 s. 150)

Inför påsken hade det hållits särskilda möten varje onsdagskväll »till betraktande af vår Frälsares lidande och till bön«. Ofta hade kyrkan varit full av åhörare. Efter påsken hade mötena fortsatt.

Vi sjunga andliga sånger, bedja samt läsa »Kristens resa« af Bunyan. Jag föreläser ur denna ett stycke, hvarefter vi samtala om det upplästa och söka tillämpa det på oss själva. »Kristens resa« tror jag vara synnerligen egnad för våra svarta, som ständigt tala i bilder och liknelser. Det första och sista är dock Herrens eget ord, som jag söker så mycket som möjligt bibringa såväl dopkandidaterna som skolbarnen. De bland barnen, som kunna läsa innantill, hafva alltsedan jul haft hvarje skoldag ett bibelspråk till hemläxa, och de hafva på denna tid inhämtat öfver 70 språk – en i sanning värdefull skatt. [...] Trenne af flickorna kommer jag möjligen snart att döpa. [...] Jag vill med glädje föra dem till dopet, att de der må få förvisning om barnskapet och der offentligen bekänna hvem de i lif och död vilja tillhöra. (MT 1885 s. 150–151)

Witt berättar också att han gjorde färder in i Zululand. Tidigt en söndagsmorgon hade han kommit till en gård.

Jag sadlade af i förhoppning att få något att äta. Jag hade under tvenne dagar ej förtärt något annat än en råtta, som en medlidsam qvinna rostat åt mig, och som jag under andra omständigheter skulle försmått. Man sade

mig, att här finnes ingen mat. Jag var förtvifladt hungrig och skulle strax hafva gått, ty jag såg, att jag skulle här ingenting få, men jag nödgades stanna för att åtminstone låta min häst beta. Under tiden lyckades jag samla gårdens folk, och i det stora tempel, hvars hvalf är Guds klara himmel, predikade jag för dem om Honom, som kom att frälsa och saliggöra dem, som tro på Hans namn. En mera uppmärksam församling än den jag där hade kan ingen predikant önska sig. Den omedelbara verkan af min predikan var, att man efter predikans slut frambar åt mig mera mat än jag kunde förtära. (MT 1885 s. 152)

Skola och barnhem

Efter att missionsstationen stod färdig kunde Witt ägna mer tid åt skolan. I juni 1882 var antalet elever 14, den yngste 6 år och den äldste över 40. De ämnen som eleverna undervisades i var: »sång, läsning, räkning,⁸⁶ katekes och biblisk historia« (MT 1882 s. 188). Ett par elever fick även undervisning i skrivning. Elin och Otto insåg betydelsen av hjälpmedel såsom planscher och böcker med bilder, som de rekvirerade från Sverige. Särskilt populär bland barnen blev en kulram.

Hösten 1881 skriver Otto om sin och Elins verksamhet bland barnen:

Hvarje dag har min hustru skola med barnen från egendomen, och är det riktigt glädjande att se, huru barnen gerna komma och äro förnöjda att få lära sig sjunga. Min hustru inöfvar dem nämligen i tonträffning och i sjungande af enkla rhythmiska melodier. Det äro bland dem ganska vackra röster, och då jag på någon ledig stund instämmer i kören med min flöjt och min hustru ackompanjerar med orgeln, lysa barnens ansikten af fröjd. (MT 1881 s. 243)

Att Herren är hos oss med sin välsignelse, se vi [...] i skolarbetet. Våra barn – jag menar de svarta – bli oss mer och mer kära och tyckas äfven sjelfva både vinna mer tillgifvenhet för oss och få mer lust att bevista skolan. Denna försumma de nu aldrig utan giltig orsak. (MT 1881 s. 275)

Elin och Otto insåg redan sommaren 1881 behovet att starta ett barnhem, beroende på att de vid upprepade tillfällen hade blivit ombedda att ta emot barn till uppfostran (MT 1883 s. 217). Den 16 november 1881 skrev Witt till Grafström och föreslog att ett barnhem skulle upprättas

⁸⁶ Witt använde sig av engelska ord för siffror, som även andra skolor gjorde. Zulu var för otympligt; Witt anför som exempel talet 1882: »inkulungvane namashumi a ishijangalombili namashumi a ishijangalombili nababii ngapanhle« (MT 1882 s. 188).

vid Oscarsberg och att en kvinna skulle anställas för att ta hand om barnen. Styrelsen beslöt den 24 februari

att bevilja dels ett anslag af [40 pund] för inrättande – till en början såsom ett försök – af ett barnhem å Oscarsberg, dels öfverresa till Oscarsberg på missionens bekostnad för ett fruntimmer, som skulle hafva närmaste tillsynen och vården om barnen i detta hem samt äfven deltaga i deras undervisning. (SKa 24/2 1882)

Styrelsen tog på sig uppgiften att få tag på en kvinna som var villig att under Elins ledning »förestå hemmet«, men lyckades inte (MT 1883 s. 217). Även Otto och Elin gjorde ansträngningar: »Åt flera håll skrefvo vi, men ständigt fingo vi det nedslående svaret, att ingen befans villig« (SKa 22/8 1883).

I brevet till Grafström föreslog Witt också att en yrkesskola skulle startas för äldre pojkar. Han påpekade att det var gynnsamt att göra det just då eftersom »den duglige, rättänkande och allvarlige« snickaren Hans Andersson (s. 124) var villig att stanna kvar vid Oscarsberg och arbeta som yrkeslärare (SKa 24/2 1882b). Styrelsen beslöt »att medgifva Witt att använda de inkomster han kunde uppdrifva ur farmen Oscarsberg till inrättande derstädes af en slöjdskola för gossar« (SKa 24/2 1882). Snickaren Hans Andersson lämnade stationen redan i juni 1882 varför slöjdskolan sannolikt inte hann startas.⁸⁷

Makarna Witt behövde också hjälp i hushållet, ett önskemål som styrelsen tog upp den 6 november 1882. Den beviljade då ett anslag på 30 pund för att täcka kostnaderna »för en för Witt bestämd tjensteflickas utresa till Oscarsberg«. Tanken tycks vara att Witt skulle anställa henne. Inget nämns i protokollet om något årligt bidrag. Vid samma möte beslöts att »frågan om anställande vid barnhemmet på Oscarsberg af lämplig person finge tills vidare anstå«.

Det dröjde sedan till den 1 juni 1883 tills frågan om hjälp till barnhemmet togs upp.

Medgaf Styrelsen, att i Missions-Tidningen finge intagas ett upprop till missionens vänner att gifva anvisning på någon person, som kunde anses

⁸⁷ Hans Andersson begärde den 20/6 1882 att missionsstyrelsen skulle betala ut respengar till hans fästmöes utresa (SKa 15/8 1882b). Den 6/7 skriver Witt till styrelsen och meddelar att både Andersson och (Norén (muraren) hade lämnat Oscarsberg utan att ha fullbordat sina arbeten. Andersson hade förfört den tjänsteflicka som hade rest till Afrika tillsammans med Elin Witt, och han hade rymt tillsammans med henne (SKa 6/11 1882b).

lämplig att utgå såsom biträde vid det tillämnade barnhemmet å Oscarsberg äfvensom uppmaning att bidra till underhåll af barn derstädes. (SKA 1/6 1883)

Uppropet återfinns i juninumret av *Missionstidningen*:

Missionär Witt har länge känt ett stort behof af en qvinnlig hjälp åt sin hustru inom det tillämnade **barnhemmet** å Oscarsberg (några barn äro redan upptagna). Om någon vän till svenska kyrkans mission kunde gifva Missions-Styrelsen anvisning på en för detta arbete lämplig och till det samma villig person, så gjorde han både Styrelsen och missionär Witt en stor tjenst. [...] Härmed är tillika ett tillfälle öppnadt för föreningar och enskilda personer att lemna bidrag för underhållande af särskilda barn, hvilka de då också kunna följa med sina förböner och sitt deltagande. (MT 1883 s. 143)

Den 19 juni skrev Elin, ovetande om styrelsens beslut, ett eget upprop. Det publicerades i augustinumret av *Missionstidningen*. Hon berättar först att en kvinna i en av familjerna som bodde på missionsstationens egendom hade lämnat sin man och deras fyra minderåriga barn, varför mannen nu skulle lämna bort dessa till »olika hednakraaler«.

Huru ousägligt glada skulle icke vi vara om vi kunde få taga dem! Tyvärr är det oss omöjligt för tillfället. Sjelfva behöfva vi hjälp och hafva under ett helt år förgäfves hoppats få en tjensteflicka från Sverige. Vi hafva sjelfva små barn, som icke får den vård de behöfva, och jag får till min sorg icke biträda med de svartas undervisning. [...] – I två år har det känbara behofvet af ett barnhems upprättande icke kunnat tillfredsställas, endast därför att icke heller till detta någon qvinnlig hjälp har kommit från Sverige. (MT 1883 s. 190)

Elin berättar sedan i sitt upprop att i »dessa dagar« är makarna Ljungqvist »på väg hit« och att Witt har »just rest dem ett stycke väg till mötes«. Elin och Otto hoppades att två tjänsteflickor, en till familjen och en till barnhemmet, skulle komma samtidigt. Något meddelande om detta hade de emellertid inte fått. Styrelsen förefaller således inte ha meddelat Witt vad som beslöts den 6 november 1882.

Den 30 oktober 1883 antog missionsstyrelsen Ida Jonatansson (s. 146) för att ge Elin och Otto den hjälp de hade efterfrågat till barnhemmet. Den 19 augusti 1884 anlände hon till Durban och fortsatte därifrån med tåg till Pietermaritzburg och sedan vidare med oxvagn i tio dagar till Oscarsberg. Barnhemmet öppnades den 2 oktober och fyra flickor togs om hand (MT 1884 s. 271). Någon egen byggnad hade inte barnhemmet utan barnen bodde i boningshuset och fler än tolv kunde inte tas emot; den

tolfte togs emot i december 1884 och hon var liksom de övriga barnen från Zululand (MT 1885 s. 85). Att det endast var flickor berodde på att Witt menade att kvinnorna är de som sist vinnas för kristendomen »och därför är det ock af så stor betydelse att hafva ett hem för flickor« (MT 1885 s. 9). Alla barnen var elever i skolan, där Ida undervisade i innanläsning och välskrifning. På lördagarna hade hon lektioner i sylslöjd där både flickor och pojkar deltog (MT 1885 s. 9–10).

I januari 1885 föreslog Witt styrelsen att ett hus för barnhemsverksamheten skulle byggas. »Samtidigt öfversände han ett af honom utarbetadt kostnadsförslag, som slutade på 115 [pund], och han framhöll, att »med säkerhet öfver halfva summan kunde erläggas ur Oscarsbergs kassa« (Tottie). I mars anslog styrelsen 60 pund. Byggnaden stod färdig senare under året. När styrelsen våren 1886 fick den ekonomiska redovisningen för Oscarsberg för år 1885 visade det sig att barnhemmet hade kostat drygt 222 pund, något som Witt inte hade meddelat (se vidare s. 169). En tillbyggnad skedde år 1887 och sedan 1892. Två år senare fanns det 50 flickor där (Karlgrén s. 228).

Ida Jonatansson

Jonatanson, Ida Kristina (1859–1950) var född i Norra Solberga cirka 10 kilometer nordväst om Eksjö. När hon den 30 oktober 1883 antogs av missionsstyrelsen arbetade hon som småskolelärarinna i Askeryd.⁸⁸ Under de första åren som lärare hade hon saknat formell utbildning, men år 1881 studerade hon en månad vid folkskolläraryrkesseminariet i Skara och fick betyg som gjorde att hon blev behörig. Innan hon reste till Afrika sommaren 1884 genomgick hon på förslag av Otto Witt en barnmorskekurs i Stockholm. För att få examen krävdes två terminers studier men styrelsen ordnade så att hon i början av år 1884 fick en kortare tids undervisning (SKa 22/11, 20/12 1883). Ida hade förbundit sig att vara missionsarbetare i tre år, men bestämde sig för att fortsätta. Hon pensionerades år 1919 och valde då att stanna kvar i Sydafrika.

⁸⁸ Karin Sarja skriver att Ida Jonatansson hade tjänstgjort som lärare i drygt sju år före sin anställning vid missionen, vilket torde innebära att hon blev lärare hösten 1876. Enligt kyrkobokföringen inflyttade hon 16/4 1878 till Askeryds församling. Den fysiska förflyttningen kan emellertid ha skett redan år 1876. – Askeryd ligger cirka 15 kilometer norr om Eksjö och knappt 50 kilometer öster om Jönköping

Elin Witts hälsa

I Svenska kyrkans arkiv finns inga uppgifter om Elin Witts hälsa tidigare än år 1885. I ett brev (30/5 1885) skriver Witt till styrelsens sekreterare:

Det gör mig mycket ondt att nödgas meddela att vi måst under någon tid upplösa barnhemmet. Förhållandet är nemligen att min hustru blifvit så öfveransträngd, att hon slutligen ej kunde hålla sig uppe längre. Då hon af mattighet svimmade 10 à 12 gånger om dagen, bad jag militärläkaren här undersöka. Han fann hennes tillstånd ytterst betänkligt och sade att endast fullkomlig hvila kunde rädda lifvet. Jag förde henne derföre för tre veckor sedan till Dr Dalzell, der hon nu ligger under läkarvård och redan är något bättre, så att vi hoppas hon kan återvända om 14 dagar. Emellertid hade detta ej varit möjligt, om ej Ida Jonatansson godhetsfullt erbjudit sig att taga våra små om hand under tiden. Huru det i annat fall skulle gått, kan jag ej tänka mig, ty Ida är den enda hvita hjälp, vi ha här. (SKa 12/8 1885b)

Witt påminner sedan om behovet av en lärarinna åt hans barn och fortsätter:

Nödvändigheten däraf tyckes mig vara klar, och jag hoppas Styrelsen ser detsamma. Man torde invända, att vi kunna låta barnen bivista svarte skolan, men i den undervisas endast elementerna [»de första grunderna inom ett område«], och dessutom kunna vi ej låta våra barn komma i så nära beröring med de svarte, att sända barnen till en skola i Maritzburg blefve förfärligt dyrt.

Den 12 augusti 1885 behandlade styrelsen frågan om en lärarinna till barnen Witt. Otto hade begärt att styrelsen skulle anslå pengar till resan och 40 pund per år till lön och 20 pund till »kosthåll«. Med hänsyn till Elins sjuklighet ville styrelsen gå honom till mötes, men ansåg att något särskilt anslag till lärarinnans kost inte behövdes eftersom hon skulle bo hos Elin och Otto.

Mark och byggnader vid Oscarsberg

När Bernhard Kraft kom till Oscarsberg mot slutet av år 1879 fanns det broar över Buffalofloden. Dessa tillhörde ett markområde intill floden på Natalsidan. Kraft lyckades, som tidigare nämnts, förvärva marken och förhindrade därmed en annan spekulant att köpa egendomen (s. 124). Hösten 1883 ville Kraft sälja marken, varför Witt köpte den för missionens räkning för 320 pund. Anledningen var att det även den här gången fanns en potentiell köpare som avsåg att bygga ett värds-hus (se vidare s. 168). Witt kallade marken för »Oscarsbergs reserv«. Ytan var

på 320 acres (130 hektar) och i och med förvärvet fick Oscarsberg en area på sammanlagt 3 364 acres (1 360 hektar).

När hantverkarna i augusti 1880 kom till Oscarsberg fanns det två relativt stora fästningar som briterna hade uppfört på egendomen. Det provisoriska bostadshuset placerades i ett hörn av den ena fästningen så att delar av murarna kunde användas som väggar. I september kunde kyrkan börja byggas och arbetet fortskred snabbare än Witt hade räknat med. Kyrkan var då uppförd och taket skulle snart läggas, så att den kunde användas som bostad. Invändigt var den drygt 5,5 meter bred och 9,5 meter lång »och kommer att rymma omkring 80 personer. Den var »helt och hållen i huggen sandsten« och byggd i gotisk stil efter ritningar av August Hammar. Senare målade han altartavlan. Sandstenen hade tagits från en av fästningarna (MT 1881 s. 127). Vid floden byggdes några hus för att hyras ut.

De svenska hantverkarnas insatser imponerade: den »engelska högkyrkans biskop i Zulu« liksom den »brittiske residenten i Zululandet« hade frågat Witt om han kunde skaffa hjälp från Sverige för olika byggnadsarbeten (MT 1881 s. 127).

I september 1881 skriver Witt att han har rekviderat »en hel del trädfrön, såsom cypresser, gummiträd, kastanjer o. s. v. Jag tänker göra, om Gud vill, stora planteringar på Oscarsberg för att så väl göra klimatet helsosammare som ock egendomen värdefullare«. Han hade hyrt ut ett av husen vid floden till Hammar »med rättighet att der hålla handelsbutik för svarte, mot det att hälften af inkomsterna tillfaller missionen. Ävenså har han på samma vilkor besått ett stycke jord med tobak.« Redaktören för *Missionstidningen* skriver i en not: »I denna handelsbutik få naturligtvis inga starka drycker försäljas« (MT 1881 s. 244–245).

I oktober 1881 hade man kommit så långt med boningshuset att det var möjligt att börja lägga gräs på taket. Huset var byggt på den gamla grunden och den tidigare planlösningen behölls i stor utsträckning. Det var 20,5 meter långt och 9,5 meter brett inklusive en veranda.⁸⁹ Materi-

⁸⁹ »Bostadshusets planlösning är den samma som för de flesta hus[för vita] här i kolonien: fyra rum i rad, hvilka utgöra husets midtelskepp, med på ena långsidan angränsande smårum, och på andra sidan en lång öppen veranda« (MT 1881 s. 275). Förmodligen ska Witts beskrivning uppfattas på följande sätt: Längs ena långsidan fanns 4 eller 5 mindre rum. Bredvid dessa – i mittskeppet – fanns 4 eller 5 ganska stora rum. Bredvid dessa låg verandan. På vardera kortsidan av denna fanns ett rum. Av de tre sektionerna var mittskeppet bredast

alet till ytterväggarna hade tagits »från de gamla fästningsmurarne« medan murstenarna – cirka 32 000 – till innanväggarna tillverkades på plats (MT 1881 s. 242). Invigningen ägde rum söndagen den 25 juni 1882. En av de unga män som hade undervisats av Witt och var i tjänst hos denne skulle döpas vid gudstjänsten. Han hade emellertid inte blivit omvänd vid Oscarsberg.

[Han] framträdde utanför altarskanket och på af mig framställda frågor redogjorde för kristendomens läror, aflade sin bekännelse på den treenige Guden och blef genom dop i samme treenige Guds namn upptagen i den stridande församlingen. Hans namn är nu Andreas. (MT 1882 s. 189–190)

Oroligheter gjorde att flera missionärer som var inbjudna till invigningen inte kunde komma. »Tyvärr«, skriver Witt, »var broder Flygare hindrad genom sjukdom« (MT 1882 s. 189). Troligen var det hans hustru Ida som var sjuk. Hon avled den 23 september.

Vid missionsstationen byggdes också ett skolhus och ett par uthus.

Bernhard Krafts anställning vid Oscarsberg varade inte så länge efter det att Witt hade kommit tillbaka dit. Witt ville själv bestämma över kafferna på gården och ansåg det nödvändigt att han »sjelf är med om allt, för att det skall gå fullt ordentligt till väga«. Han menade att »de svarte hafva det egendomliga, att de aldrig vilja lyda flere än en herre« och så länge det var Kraft som härskade över dem kunde inte Witt få dem att gå till skolan om de inte själva ville det. Kraft ville inte vara med om någon förändring och lämnade sin tjänst i början av år 1881 (MT 1881 s. 241–242), men bodde kvar vid Rorke's Drift. Wilhelm Berglund,⁹⁰ som hade gått i samma skola som August Hammar och kommit till Natal samtidigt med Witt, hade hjälpt till med byggnadsarbetena vid Oscarsberg. I mars 1881 arbetade han vid Isandlwana och skriver att han inte längtade att ta sig till Rorke's Drift – »vore ej den hederspaschan Kraft torde jag väl undvika för den där kinkblåsan^[91] Witts skull detta ställe« (AHa 16/3 1881).

Witts önskan var att få svarta att bosätta sig på egendomen Oscarsberg. Efter att missionsstationen byggts upp började man anlägga två nya kraaler med sammanlagt tio hus. Detta skulle öka antalet personer på egendomen med omkring 30 vilket innebar fler elever i skolan och fler gudstjänstbesökare.

⁹⁰ Wilhelm Samuel Berglund (f. 1852) kom från Ramsberg i Örebro län. Han återvände till Sverige och Ramsberg hösten 1882.

⁹¹ Kinkblåsa: en som ständigt beklagar sig.

Skadeståndsanspråk på grund av Zulukriget

Det blev Bernhard Kraft som direkt efter kriget tog på sig ansvaret att i Natal arbeta för att Svenska kyrkans mission skulle få ersättning för de förluster som uppkommit på grund av kriget. Han presenterade för militären den 18 mars 1879 ett krav på 42 pund för hyra av hus och båtar. Han framförde också krav på ersättning för skador. Den 19 maj fick Kraft i ett brev veta att armén var beredd att betala 41 pund av de 42 som krävts samt drygt 16 pund för virke och 12 pund för en förlorad majsskörd. Frågan om ytterligare ersättning för skador skulle behandlas vid ett senare tillfälle. Beslutet hade sannolikt fattats i april. En inspektion gjordes nämligen den 2 maj och som ett resultat av den beslöts i oktober att inga ytterligare ersättningar av skador var aktuella; anledningen var att dessa inte hade orsakats av britterna. Kraft hade protesterat men inte kommit någon vart (Hale s. 129).

Vid årsskiftet 1879/80 hade Witt sammanställt en förteckning över förlusterna. Det sammanlagda värdet uppgavs till 2 670 pund. I det beloppet ingick hans egen förlust på 470 pund⁹² och Krafts på 600 pund (SKa 3/2 1880b).

Först våren 1884 kunde Witt meddela styrelsen att brittiska regeringen hade erbjudit 450 pund för missionens förluster och 200 pund av de 470 som Witts för sin del hade begärt. I samråd med sina kollegor hade han oåterkalleligt accepterat erbjudandet och styrelsen lät »saken bero vid Witts åtgärd«. Han var nu skyldig att betala tillbaka de 2 500 kronor som han hade fått av styrelsen, ett belopp som motsvarade 137 pund, 7 skilling och 3 pence. Till styrelsen skriver han:

Med kännedom om Styrelsens stora beredvillighet att hjälpa der verkligt behof är förhanda, vågar jag i all ödmjukhet hemställa att Styrelsen måtte efterskänka mig en del af summan, t. ex. £ 37.7.3. Det är icke gerna jag gör denna hemställan, men nöden drifver mig dertill. För att kunna skaffa oss möbler, kreatur o.s.v., har jag härute måst skuldsätta mig till ett belopp af £ 200, som jag måste förränta med 10 %, och naturligtvis skulle det ligga i vida fjerran för mig som familjefader med sex barn att, under vanliga omständigheter blifva skuldfri. Wile deremot Styrelsen bevilja denna begäran samt dessutom godhetsfullt låta mig afbetala de resterande £ 100 på fyra eller fem år med derå löpande 5 % ränta så vore derigenom en stor börda lyftad från mina skuldror. (SKa 18/4 1884b)

⁹² En detaljerad förteckning innehåller 108 poster, exempelvis »Kreatur, svin, höns etc. 500 [kronor]« och »6 lifstycken, 5 kamkoftor, 10 ylletröjor 43,50 [kronor]« under rubriken »Fruentimmerskläder« (SKa 13/1 1880b).

Styrelsen avslog hans begäran att efterskänka en del av skulden, och beslöt att han skulle betala 500 kronor om året under fem år och att ingen ränta skulle utgå (SKa 18/4 1884).

Henry W. Tottie blir ombud och sekreterare

Den verksamhet som Svenska kyrkans mission hade bedrivit i Sydafrika fram till år 1884 hade inte varit framgångsrik. Styrelsen hade varit dåligt insatt i de problem som missionärerna konfronterades med. Efter det misslyckade samarbetet med Schreuder hade den inte försökt skapa någon ny kontakt med någon missionsorganisation. Över huvud taget hade man inga kontakter med internationella missionsorganisationer. På missionsfältet i Afrika var behovet av en fast ledning stort och »i hemlandet var det nödvändigt med kraftigare initiativ från styrelsens sida om man skulle kunna engagera mer än en liten grupp av kyrkfolket« (Furberg s. 176). En ny epok inleddes emellertid hösten 1884 då Henry W. Tottie anställdes som styrelsens ombud och sekreterare samt utgivare av *Missionstidningen*.

Henry William Tottie (1856–1913) var docent i kyrkohistoria vid Uppsala universitet, en tjänst som han innehade parallellt med anställningen i SKM. Han kom att göra en banbrytande insats för kyrkans mission. Han »förenade praktisk missionserfarenhet med en teologisk genomarbetad syn på missionen« (Furberg s. 177).⁹³

Missionärskollegorna

Carl Ludvig Flygare befann sig sedan september 1880 vid sin missionsstation Aangelegen. Han avled den 25 februari 1883 efter en olycks händelse. Witt skriver den 2 mars när han hade fått dödsbudet:

För ett par månader sedan var han här på ett kort besök, och han var mycket medtagen af sorger och ekonomiska bekymmer, men sorgerna tycktes drifva honom innerligare till Herren, och det väckte vår förvåning att se den stilla frid, som hvilade öfver hans annars så oroliga väsen. En förkylning, som han ådragit sig, då hans häst fallit med honom i en flod, dervid han var nära att drunkna, ändade hans liv. (MT 1883 s. 137)

⁹³ Tottie liksom hans mor och hennes bror, kapten John Ahlberg, hade kommit med i väckelsen kring lord Radstock (se Bergsten 2010 s. 10–50). Tottie var lordens medhjälpare när denne höll en serie möten i Uppsala våren 1879. Lord Radstocks inflytande på Totties utveckling »synes [...] ha varit betydande« men hans inställning förändrades ganska snart (Furberg s. 179). – Tottie blev biskop i Kalmar år 1900.

Till minne av Flygare skrev Witt följande dikt:

Broder du kämpat, kämpat hårdt och vunnit,
Striden är slutad, Jordan du gått öfver;
Uti det himmelska Kanaan, dit du kallats,
Undfår du lönen.

Bitter var kampen under vandringsloppet,
Tunga de bördor Herren på dig lade,
Likasom Job, af fadershanden agad,
Allting du miste.

Dock var du alltid nöjd med hvad han sände,
Tackande honom för hvad han beskärde,
Viss, att i sinom tid han ock var mäktig
Aflyfta oket.

Mycket du egde, som vi brister nämna,
Sträf i ditt yttre, mången bort du stötte,
Ty från dig fjerran var att vilja söka
Menniskors ynnest.

Dock Han, som ensam hjertan ser och känner,
Vet hvad som bodde innerst uti djupet,
Vet, att dig tärde nitet för hans ära,
Herrens allena.

Ensam du stridde i den sista striden,
Ingen var nära att ditt öga sluta,
Ingen att tala ord af tröst och kärlek,
Smärtan att lindra.

Dock icke ensam: Jesus var din herde,
Han var ock trofast än i sista stunden,
Göt i ditt hjerta tröst, som aldrig sviker,
Ej ens i döden.

Nu är du hemma; alla sorger glömda,
Allting försonadt, som här nere brutits.
Evigt i trofast kärleks armar sluten
Njuter du friden. (MT 1883 s. 104–105)

Frans Fristedt hade ägnat större delen av den tid då Witt var borta från Natal åt språkstudier. Han lämnade Oscarsberg vid årsskiftet 1880/81 för att arbeta vid en tysk station men av olika omständigheter ändrades planerna och han begav sig till Aangelegen (Fristedt s. 212). Skälet till att han lämnade Oscarsberg var sannolikt att samarbetet med Witt inte fungerade. I ett brev (12/4 1881) till styrelsen riktar Witt allvarliga anklagelser mot Fristedt. Han skriver:

Pastor Fristedt drifves steg för steg in på en orätt väg, under det han menar sig följa Guds ord i allt, och predikar bland annat öppet, att man skall så mycket man kan bedraga alla, eftersom alla andra försöka att bedraga hvarandra. Att han derigenom åstadkommer mycket ondt, behöfver jag ej nämna. (SKa 28/6 1881b)

Styrelsen menade att Witts uppgifter »för närvarande [icke] fordrade någon åtgärd«. Om anklagelsen var berättigad går inte att avgöra.

Den 28 juni 1881 beslöt missionsstyrelsen att köpa en gård, Amoibie, åtta kilometer söder om Oscarsberg för att användas som missionsstation av Fristedt. Markarealen var drygt 200 hektar och priset var 320 pund (MT 1881 s. 244). Gården tillträdde sannolikt i slutet av augusti. Därmed hade de tre svenska missionärerna sin station. Två år senare köptes ett landområde, Salebo, mellan Oscarsberg och Amoibie. Därmed ägde SKM ett sammanhängande område på cirka 1 900 hektar (19 kvadratkilometer).

Den 22 juni 1883 kom en ny missionär till Oscarsberg. Det var **Jonas Fredrik Ljungqvist** (1847–1926) som tillsammans med sin hustru skulle undervisa i zulu av Witt. De fick flytta in i ett av husen vid Buffalofloden. Parallellt med studierna hjälpte Ljungqvist till i arbetet vid Oscarsberg och Amoibie. I slutet av år 1884 tog Ljungqvist över ansvaret för missionens kassa.

Ljungqvist hade prästvigts i Linköping år 1877 och antagits som missionär år 1882. Han hade gift sig hösten samma år med Laura Aurora Oktavia Bolling (1846–1935).

Tanken var att SKM skulle öppna en missionsstation i Zululand med Ljungqvist som föreståndare. I mars 1884 gjorde denne tillsammans med Witt en färd till häst genom landet ner till kusten för att se om de kunde hitta en lämplig plats som kunde köpas in. De var borta i två veckor och färdades omkring 50 mil. Någon framgång hade de inte (MT 1884 s. 132). Senare gjordes ytterligare försök men de kom fram till att det inte var lämpligt att bygga upp en station i Zululand varför de föreslog missionsstyrelsen att köpa en gård, Appelsbosch (s. 165). Den låg i ett område i Natal mellan Durban och Tugelafloden där det var glest mellan missionsstationerna. År 1886 blev Ljungqvist föreståndare för Appelsbosch och började arbeta på egen hand. Han var missionär i Sydafrika fram till sin pensionering år 1926.

10. Frälst

Under de år som gått sedan Otto Witt första gången kom till Afrika hade han inte erfarit den frid som han trodde han skulle få genom att bli missionär – inte heller den förmåga att övervinna frestelser som han hade förväntat sig. Han skriver:

Sålunda befann jag mig en dag såsom svenska kyrkans förste missionär bland de svarte på Sydafrikas jord. Mån var jag om att upprätta en evangelisk-luthersk församling efter svenska kyrkans ritual, men under allt mitt arbete låg längtan efter personlig frälsning. (1895)

Jag hade [...] nogsamt fått erfara, att mänskliga sträfvanden icke tjäna till någonting. Ofta hade jag gått långa vägar i min själs vända, ropande högt i ödemarken, men det beror ej af människors vilja eller löpande, utan af Guds barmhärtighet. Efter så många års fruktlös kamp hade jag kommit till den öfvertygelsen, att Gud utsett mig till förtappelse. Men då mörkret var som störst, var hjälpen närmast. (1905)

En dag i början av juni 1885 satt Otto Witt och Ida Jonatansson och samtalade och kom då in på andliga frågor. Elin Witt vistades vid den här tiden på Gordon Memorial. Ida berättade att hon en gång hade varit på ett missionsmöte och lyssnat till en kolportör. Denne hade sagt:

Du kan bli frälst, om du mottager såsom tillräckligt offer för din synd hvad Gud säger vara tillräckligt; och då han säger att Jesu blod är nog, så kan du komma till honom i förlitande på detta. (1895)

Ida hade kastat »sig på Gud i förtröstan på hans Sons blod, och hon fann sig från den stunden försatt i Guds rike«. ⁹⁴

Vad som sedan hände skriver Witt om i sina memoarer 1895, 1905 och 1912. De tre texterna är utformade olika och innehåller inte samma detaljer, men i grunden är det en och samma berättelse; de komplet-

⁹⁴ I vilket sammanhang som Ida Jonatansson hade blivit »försatt i Guds rike« framgår inte av Witts berättelse. I hennes födelsesocken Norra Solberga var hennes far en av de första medlemmarna i Solberga Yttre Missionsförening. Medel som samlades in skickades till EFS:s missionsverksamhet (Sarja s. 58). I Askeryd, där hon var lärarinna, tycks Jönköpings Missionsförening ha haft ett fäste; det kan ha varit en kolportör från denna förening som fick henne att besluta sig för att bli frälst. Senare, när Witt hade fjärrmat sig från Svenska kyrkans lära, ska Ida Jonatansson »enligt sin egen utsago genom sin reaktion mot Witts ytterligheter blivit riktigt 'högkyrklig'« (Furberg s. 283).

terar varandra. Här citeras texten från 1895, men i två fall (omgivna av hakparenteser) har texten ersatts av mer fylliga citat, det första från 1905 och det andra från 1912:⁹⁵

Denna hennes enkla berättelse berörde mitt hjertas allra innersta djup, ty jag kände att det var en personlig lifserfarenhet, som jag ej vågade att betvifla. Jag som under så många år arbetat fruktlöst, skulle jag kunna få som en gåfva denna samma utsägligt dyrbara frid? Jag kände mig stå personligen inför den lefvande Gudens ansigte, som begärde att jag skulle förödmjuka mig inför en menniska genom att lägga fram min egen historia. Det kändes svårt för presten att så böja sig ned inför småskollärarinnan; men jag kände min stund vara kommen, och det fans intet val. Jag tillbragte en sömnlös natt, då jag beslöt att tala om för henne min historia, d. v. s. så mycket som icke skulle allt för mycket kompromettera min ställning. Men då jag följande dagen begynte framlägga mitt inre och mina genomgångna strider, kunde jag icke hejda mig själf utan sade slutligen rent ut, att jag var icke frälst utan talade om ett evangelium, som jag ej själf mottagit. Jag var alldeles förkrossad af blygsel och kände mig som den uslaste skrymtare. Och så mycket mera afgjordt afvisade jag tanken på sanningen af hvad hon sade: pastorn kan bli frälst! Omöjligt, skulle jag kunna frälsas, då jag gått in i predikoembetet, utan att vara frälst? Jag hade ju derigenom begått synd emot Anden och kunde aldrig få förlåtelse. Ni kan bli frälst i dag. Skulle jag då på en dag genomgå alla de olika graderna i frälsningsverket: kallelsen, väckelsen, upplysningen o. s. v.? Åhnej, Gud frälsar icke genom grader, fick jag till svar, utan Gud tager blott syndaren ut ur synden och renar honom från hans missgerning. Men, kom en ny invändning, jag har så många gånger uppräknat mina synder för Gud, och då jag uppräknat alla, som jag minnes, så vet jag att det finnes många, många flera, som jag icke kommer ihåg – hvad skall Gud då göra med dem? Svaret blef Davids ord: då jag sade, jag vill bekänna för dig min öfverträdelse, då förlät du mig min synds missgärning. Detta ord sjönk in i min varelses djup och likasom löste mig från en förtrollning. Jag såg i ett ögonblick, att det icke var fråga om att bekänna yttre syndahandlingar, [utan att det gällde att bekänna sig förlorad och bortkommen och bedja om frälsning af nåd]. Ty mina synder har jag ju tagit upp uti mig själf, de ha gått in i min karaktär, och därför måste jag ge till spillo allt hvad jag varit, att ett nytt lif må börja uti mig, en ny karaktär bildas. Detta visade mig Guds Ande i ett ögonblick, och dermed insåg jag ock möjligheten af att få nåd och hjälp just sådan som jag var. [Så bad jag då Herrrens redskap, att hon måtte bedja till Gud för mig, och där föllo vi ner på knä, småskollärarinnan och prästen. Hon bad om förlåtelse och frälsning för mig, men själf

⁹⁵ Frederick Hale behandlar mer ingående än här Witts andliga kris. Se kapitel fem: »Witt's *Spiritual Crisis and its immediate Aftermath*« (Hale s. 173–194).

kunde jag ej bedja. Gråta kunde jag, och det gjorde jag överljutt]. Då vi rest oss upp igen, frågade jag: är jag nu frälst? Tro Gud, blef svaret. Jag skulle nu börja att tro, men det var ett hårdt arbete, som jag åtagit mig. Jag ville tro men kunde det ej; jag försäkrade Gud tusen gånger om dagen att jag trodde honom, men mitt hjärta sade att jag gjorde så icke. I detta tillstånd befann jag mig en veckas tid – en ständig bön, ständig gråt, ständigt farande efter visshet om min frälsning, under det vissheten oupphörligen flydde undan. Det var en kamp på lif och död. Jag stod likasom vid branten af en afgrund, i hvilken jag af en osynlig makt tvingades att kasta mig ut, men jag spjernade emot, ty det svindlade för mina ögon. Det gällde att släppa *allt*, tårar, böner, bättring, embete, missionskall – *allt*, och blott lita på Guds nådelöften uteslutande. Att bli frälst genom tron allena, utan någon som helst gerning, detta var den erfarenhet, jag skulle genomgå.

Det var mig som hade Gud släppt ned åt mig ett rep, i hvilket jag skulle hålla mig fast; men om mina krafter skulle svika, så skulle jag handlöst stupa ned i afgrunden. Och krafterna sveko slutligen. Utarbetad, hjälplös, förtviflad ropade jag till Gud: jag kan ej hålla mig fast längre, om du ej tager mig om hand och frälsar af *nåd*, så är jag förlorad, – och så gret jag mig till sömns som ett uttröttadt barn. På morgonen den 17 Juni 1885, vaknade jag genom att *Gud sjelf* talade till mig ett ord, som trängde genom hela min personlighet, ett ord fullt af den underbaraste nåd och kärlek frigörande, pånyttfödande, lifgifvande. Ordet lydte så: I hafven icke utkorat mig, utan jag har utkorat eder.^[96] Jublande svarade mitt hjerta ögonblickligen: hvem vill åklaga Guds utkorade. Tårarne voro borta, törsten var stillad, hjertat var tillfredsställt, lugn och stillhet genomträngde hela min varelse. Jag hade släppt repet, men de eviga armarne hade i samma ögonblick omslutit mig och burit mig till klippan, der jag hvilat och hvilat *trygg*. (1895)

Witt kan inte ha varit omedveten om hur man såg på omvändelse och frälsningsvisshet inom 1800-talets folkväckelse, men hade förmodligen inte förstått att lösningen på hans problem kunde finnas där, trots sin uppriktiga överlåtelse till Gud i ungdomen, påverkad av en »troende lärarinna« (s. 21). Han var säkert övertygad om att man blev rättfärdig bara genom tro, men krävde ändå en bekräftelse. I tjugo år hade han förgäves väntat på att fått uppleva den frid som han hade känt vid tiden för sin konfirmation. Han berättade sannolikt inte för någon om sitt problem; han var för stolt för att erkänna att han inte klarade sig utan hjälp. Ida var nog den första han anförtrodde sig åt. Hennes berättelse om sin omvändelse var övertygande och han beslöt sig för att följa hennes exempel.

⁹⁶ Det bibelord som Otto syftar på är första delen av Joh. 15:16, där Jesus talar till sina lärjungar.

Av en längre artikel i septembernumret 1885 av *Missionstidningen* där han vill stimulera präster att bli missionärer, kunde läsarna förstå att något hade hänt med honom.

Inledningsvis skriver han:

Det finnes ingen annan grund för ett fast och orubbligt hopp om evig frälsning än den, att Gud af evighet har utkorat oss i sin son Jesus, och att Han till följd af denna nådefulla utkorelse ha kallat oss att i tron nalkas det blodbestänkta kors, der fullkomlig förlåtelse vinnes af nåd. [...] [Denna utkorelse blir] för den benådade ett sådant starkt fäste, som skyddar äfven i nödens och anfäktelsens stunder, och när djefvulen anklagar oss och hjertat fördömer oss, hvad starkare tröst kan väl själen hafva än den som innehålles i dessa ord: I hafven icke utkorat mig, utan jag har utkorat eder [Joh. 15:16]. Hvem vill åklaga Guds utkorade [Rom. 8:33]? (MT 1885 s. 213–214)

Witt hade efter sin frälsningsupplevelse den 17 juni förstått att det inte var »en frälsning för stunden eller för en kortare eller längre tidsperiod, det var en frälsning för evigheten« – »frälsningen kan aldrig göras om intet, ty Kristus, som blivit född inom oss, kan ej mera dö« (1912). Under årens lopp använde han sig ofta av uttrycket »Kristus i oss, som är härlighetens hopp« (Kol. 1:27) för att uttrycka detta, men också att han hade blivit helgad när han blev frälst (s. 211).

År 1893 skriver han om sitt påstående att »Kristus kan ej mera dö«:

Hvad är det för frälsning som vi få? Är det ej ett nytt lif? Men hvad är detta nya lif annat än Kristus, och om Kristus fördes in i oss, skall denna Kristus dö? Men, om någon som är frälst, och som är glad och lycklig går bort? Kristus var ej född i honom, ty då hade han behållit honom qvar. Gud ger ej ett lif som håller några år! [...] Vi skola ej anstränga oss att behålla Kristus, utan han behåller oss. Vi behöfva bedja och vaka, men se, det är Gud som [genom sin Ande] gör oss bedjande och vakande. [...] Inget annat är frälsning, än det som håller allt igenom. (Witt 1893b)

Hans uppfattning gränsar till en syndfrihetslära.⁹⁷ När han år 1891 var i Norge blev hans frälsningsupplevelse en nyckel för en predikant till en fortsatt gärning som pastor. För denne kom »*Kristus i oss*« och »*det rene hjertet*« att bli huvudteman i hans förkunnelse och uppfattades av somliga som en syndfrihetslära (s. 223).

⁹⁷ Jag har endast funnit ett fall där Witt bad någon om förlåtelse och det är när han förklarade för missionsstyrelsen att han var skuld till att ett misstag hade begåtts när en kvinna skildes från sin tjänst vid Oscarsberg (s. 179). Mer än så ville han inte berätta, varför det inte går att säga om han ansåg att han hade syndat eller inte.

Senare uttalade Witt sig mindre kategoriskt, det viktigaste skälet till detta torde ha varit hans egna tillkortakommanen som jag återkommer till (s. 240). Efter att ha blivit medlem i Filadelfiaförsamlingen i Stockholm skriver han:

[Gud] har icke blott förlåtit oss våra synder utan även löst oss från dem. [...] Syndernas makt kan ej mera nå oss, utan vi äro för evigt återlösta och förlössade från dem. Vi se icke heller i skriften, att Guds folk manas att oavbrutet bedja om syndernas förlåtelse, utan det heter att *om* någon syndar, så har vi en Försvarare hos Fadern (1 Joh. 2: 1), men detta är tydligen icke det normala tillstånd, som Guds ord förutsätter. Vi är utvalda till att vara heliga och ostraffliga inför honom. Men där vi icke låta honom taga hand om oss och ha sin väg med oss, där visar sig otrons makt över oss. Men nu är vi frigjorda och vandra i helgelse. (EH månadsskrift november 1921)

I ovan nämnda artikel i *Missionstidningen* frågar Witt sina ämbetsbröder om ingen av dem hade känt utkorelsen och kallelsen och var villig att komma till missionsfältet och dra in nätet.

Men käre vän, på samma gång jag vinkar åt dig att komma [...] och gör det inträngande och i Jesu namn, på samma gång varnar jag dig att ej komma, om du icke känner Jesum och känner hans kallelse till dig särskildt, och jag varnar dig med all den kraft som ligger i egen bitter erfarenhet. Gick jag då själf hit ut, utan att vara kallad? Jag vågar varken svara ja eller nej, men så mycket vågar jag säga: jag gick icke i Jesu kraft utan i min egen; när Guds Ande verkade på mitt hjerta, menade jag, att jag skulle vinna frid genom att gifva mitt lif åt missionen. Du som vunnit Jesu frid, du vet nog, att detta var ett grundligt misstag och att friden vinnes icke genom arbete, utan genom tro. Jag har nu fått lära detta, och därför vare Jesus lofvad i evighet. Emellertid har jag nu fått visshet om att Jesus verkligen har utkorat mig och just till detta arbete, och så stark är denna visshet i mitt hjerta, att jag derpå kan dö hvad stund som helst. (MT 1885 s. 215–216)

I ett brev i februari 1886 verkar han mena – kanske utifrån sin egen erfarenhet – att den präst eller missionär som inte har någon kallelse får en sådan om han låter omvända sig:

Tyvärr gå många åstad utan att vara sända. Huru mången inträder både i prestebetet och missionen på eget ansvar och menar sig skola utträta storverk! Och de kasta ut nätet – och få intet; och till på köpet är det natt hela tiden, natt både inom och utom dem. Det är min egen historia, kanhända är det din också? Men så kommer Herren med i båten och strax blir det annorlunda. (MT 1886 s. 98–99)

Omvändelsen gjorde att Otto fick en ny inställning till Bibeln. Ida ska vid hans »öfvergång från död till liv« med stort eftertryck ha pekat på »nödvändigheten af att fatta Guds ord efter bokstafven« (1905).

År 1912 skriver han:

Jag började att lägga märke till dess bokstav, att stanna för vad Gud verkligen sagt, och jag vågade helt enkelt icke att tänka, att Gud hade några svårfattliga och obegripliga undermeningar bakom den klara och tydliga ordalydelse, som ordet innehåller. Med förvåning tänkte jag på de många teologiska spetsfundigheter, genom vilka man söker att åt bibelns bokstav giva en tolkning, som förringar dess kraft och ofta förlänar den en mening, som står i rak strid med den ursprungliga. Den fröjd, som barnaenfalden skänker, har Gud förborgat för de visa och kloka, och det blev ett innerligt rop från mitt hjärtedjup till Gud, att han måtte giva mig nåd att glömma min teologiska uppfattning av ordet för att i dess ställe mottaga det i dess ursprungliga kraft. Jag började att läsa bibeln såsom man läser brev från en vän, och följdén blev, att den ena dogmen efter den andra ramlade såsom varande blott foster av mänsklig spekulation. Jag fann, att aposteln inneslutit sitt teologiska system, där han framlagt det i sitt brev till romarne, inom de båda orden *tro* och *lydnad*, med vilka han börjar och slutar detta brev. Att tro ordet och att lyda det, är vår uppgift; blott i den mån vi göra detta kunna vi förstå det. (1912)

I de kapitel som följer finns åtskilliga prov på hur Witt förhöll sig till enskilda lärofrågor vid olika tidpunkter.

11. Förändringstid

Frälsningsupplevelsen i juni 1885 blev startpunkten för en successiv förändring av Witts kristendomsuppfattning och hans syn på sin roll som missionär. Förhållandena på Oscarsberg kom från sommaren 1885 i hög grad påverkas av att Elin var sjuk och från våren 1886 mestadels bunden till sängen. På barnhemmet och i skolan arbetade Ida Jonatanson och från hösten 1887 även Hedvig Posse (s. 183). Från oktober 1885 hjälpte Josef Zulu till vid gudstjänster och andra samlingar i kyrkan. Vid stationen fanns också en eller två infödda evangelister. Under andra halvåret 1886 gjorde Henry W. Tottie en inspektionsresa till Sydafrika på uppdrag av missionsstyrelsen. Han fick under sitt besök på missionsfältet lära känna Witt och bilda sig en uppfattning om dennes personlighet, verksamhet och åsikter.

Detta kapitel täcker in tiden fram till hösten 1888, då Witt tvingades ägna större delen av sin tid åt familjen, och då det blev nödvändigt för både honom och missionsstyrelsen att överväga om han skulle lämna Sydafrika.

Otto Witt kritiserar Frans Fristedt

Den 17 juli 1885 besvarade Witt ett brev som han hade fått från Tottie. Witt passade på att ta upp två angelägna frågor. Den första gällde Ida Jonatansons lön (s. 182) och den andra »en sak, som jag heldst skulle vilja undvika beröra« men som han kände som sin plikt att göra – den gällde Fristedt. Denne hade just besökt Witt och sedan fortsatt till Durban för att därifrån resa till Sverige den 29 juli. I sitt brev till Tottie hävdar Witt att kyrkans mission skulle skadas om Fristedt återvände till Afrika, varför styrelsen måste se till att han blev kvar i Sverige.

Det är hårdt att nödgas klaga på en embetsbroder, i all synnerhet då man är medveten om många egna felsteg och ouppfyllda pligter, men sanningen måste fram. (SKa 14/10 1885b)

Witt var synnerligen kritisk till att Fristedt hade använt en stor del av sin tid åt profan verksamhet för att öka sina inkomster och till praktiskt arbete vid sin missionsstation. Han pekade också på en rad försummelser i missionsarbetet. Innan Fristedt hade gett sig av från Oscarsberg

hade Witt inlett ett samtal om orsaken till missionens ringa framgång i Natal. Witt skriver:

Jag framhöll just missionärernas liknöjdhet och deras [fikande] efter jordisk vinning, ja deras arbete i egen kraft, hvartill jag framhöll mig sjelf som exempel och uppmanade min broder till samma bekännelse. Men han ville endast till ringa del gå in härpå.

Fristedts hemresa var inte sanktionerad av styrelsen. Han hade i början av år 1884 begärt ett års tjänstledighet »för att i fäderneslandet söka stärka sin försvagade helse« (SKa 13/2 1884). Styrelsen hade beslutat att han skulle få resa hem, men endast om »läkare förklarade en sådan ledighet vara af oundgängligt behof« (SKa 5/3 1884). Fristedt hade inte återkommit i frågan. När han nu sommaren 1885 reste till Sverige så var det således på eget bevåg. Efter att ha anlänt till hemlandet kallades han därför till ett styrelsemöte i Stockholm den 14 oktober 1885. Där återopade han att han tidigare hade beviljats tjänstledigheter som han inte hade utnyttjat – den första den 24 februari 1882 för att besöka sin sjuka mor och den andra den 13 februari 1884, enligt ovan, trots att den var villkorad. Ärkebiskopen uttalade sitt ogillande, men man lät saken »bero vid hvad som skett«; Fristedt anmodades att i efterhand anhålla om ledighet.

Vid samma möte föredrogs Witts brev för styrelsen. Fristedt fick tillfälle att försvara sig. Han medgav att han i sin iver att vara sparsam kanske hade ägnat sig väl mycket åt byggnadsarbete vid Amoibie. Ärkebiskopen menade att den i och för sig lofvärda inställningen att vara sparsam med missionens medel fick inte gå till sådan överdrift, att de »sekundära åliggandena trädde i förgrunden« så att missionsverksamheten blev lidande. Styrelsen instämde och därmed var frågan utagerad.⁹⁸ Witt måste ha varit medveten om att sannolikheten var liten att hans beskyllningar skulle leda till att styrelsen skulle avsätta Fristedt. Anklagelser som gällde personer som var verksamma inom SKM togs av formella skäl alltid upp till behandling, men ledde i allmänhet inte till någon åtgärd – ärendet lades till handlingarna eller man »lät saken bero«, möjligen i kombination med att styrelsen uttalade sitt ogillande. Witt torde ha beaktat sina egna erfarenheter när

⁹⁸ Den profana verksamhet som Witt beskyllde Fristedt för bestod i att denne hade mot betalning ombesörjt transporter med den oxvagn som fanns på Amoibie. Styrelsen ska enligt protokollet 14/10 1885 vid ett tidigare tillfälle ha förbjudit honom att bedriva denna verksamhet (ett beslut som jag inte har kunnat finna) och han hade då slutat, något som Witt kanske inte kände till.

han skrev brevet men ändå postat det.⁹⁹ Tottie skriver efter sin inspektionsresa i Sydafrika år 1886 att Witts anklagelser mot Fristedt var »ogrundade och öfverdrifna« (Tottie).

Verksamheten fram till sommaren 1886

I augusti 1885 döptes två flickor i Oscarsbergs kyrka, och det var en milstolpe i missionsarbetet. Witt skriver den 17 augusti:

Hvad som särskilt gjorde denna högtid stor för oss var det förhållandet, att dessa båda flickor utgöra förstlingen från Oscarsberg. De andra, som af mig blifvit döpta, hafva kommit från annat håll och här begärt undervisning; dessa hafva deremot här blifvit både väckta och förda till sanningens kunskap. (MT 1885 s. 249–250)

I ett brev daterat den 17 november 1885 uttrycker Witt sin tillfredsställelse över att det är ett fåtal »som motsäga ordets sanning«.

Nästan hvar och en, som jag talar med, säger sig lita på Jesus, och de flesta bedja dagligen till Honom. [...] O, att nu Herren ville låta himmelen remna, och Han fore hit neder till att låta se det som intet öga sett, men som sker dem som förbida Honom. Att han ville utgjuta sin helige Ande öfver oss till syndernas bekännande och anammande af förlåtelse! Låtom oss ropa och bedja till Honom, att Han måtte göra det **snart**, ty säkert kunna vi påskynda det med våra böner. Dagen för hans tillkommelse nalkas och är snart för handen. (MT 1886 s. 11)

Den 11 december 1885 skriver Witt till Tottie, att han dagen innan hade besökt flera gårdar som låg en timmes ridväg från Oscarsberg. »Jag finner allt mera, huru ytterst nödigt det är, att vi missionärer besöka de svarte i deras hem, och huru mycken välsignelse det medför. Derföre har jag ock på senare tider varit mycket oftare ute bland folket« (MT 1886 s. 24–28), något som hade blivit möjligt sedan Josef Zulu hade kommit.

Den 13 april 1886 skriver Witt till Tottie att han tror »att Herren nu besöker Zulufolket och att dess tid är nära för handen«.

Men jag tror ock att det kommer an på hvad vi göra. Huru skola de tro, utan att några varda sände att förkunna tron? Det är icke nog med att några missionärer sitta spridda i landet, en här och en der; vi behöfva evangelister, som gå omkring från by till by och inbjuda till Lammets

⁹⁹ Ingen av Sydafrikamissionärerna fick någon bestraffning (utöver skarpa tillsägelser) under perioden 1876–1890.

bröllop. Jag tänkte att Herren utkorat Josef till detta arbete, men jag finner att han är icke dertill lämplig. Jag har på senare tider mycket funderat, om Herren vill ha mig sjelf dertill, och jag har mycket talat med Honom derom. Jag är ock villig att gå, om Han kallar mig, ehuru jag ser åtskilliga svårigheter dermed förknippade, men dem kan ju Herren öfvervinna. Den största svårigheten ligger naturligtvis uti att få en som öfvertager mitt arbete på Oscarsberg. Mitt hjerta reser sig häremot, ty de redan vunna och döpta äro mig kärare än jag kan uttala, och omöjligt vore det mig att under den nu pågående väckelsen skilja mig från dem; men jag kan tryggt lemna alla och allt i Herrens händer och gå dit Han vill sända mig.

Jag har tänkt mig Herrens vilja på så sätt, att Pastor Fristedt vore villig att vid sin återkomst stanna ett år på Oscarsberg och taga hand om arbetet här. Naturligtvis ville jag lemna min familj qvar här och gå alldeles ensam in i Zululandet, för att vara fullkomligt obehindrad i mitt arbete och från alla yttre band. Derföre måste Pastor Fristedt bo i husen vid floden, som lyckligtvis ännu icke blifvit uthyrda på längre tid. Sjelf eger jag en mindre tältvagn, som jag kan inrätta till ett godt hus åt mig, och dragen av sex oxar, kunde jag i den vistas ett år bland mina kära Zuluer och bland dem utsprida lukten af Jesu Kristi kunskap. Men jag vill icke sjelf välja: båda delarne, både att stanna på Oscarsberg och att resa kring i Zulu, ligga mig hårdt på hjertat, må Herren välja. Detta är också orsaken hvarföre jag skriver det till Pastorn enskildt och beder Pastorn på enskild väg samtala derom med Pastor Fristedt, ty jag vill icke att något som heldst tryck från Styrelsens sida skall utöfvas på honom, utan att han skall göra det fritt och otvunget och af kärlek till Herrens verk. Endast under sådana omständigheter har jag mod att lemna denna svaga planteringen på Oscarsberg i hans vård, ty är det endast Kristi kärlek som drifver honom att åtaga sig den, så vet jag att jag lemnat den i goda händer och att lammen skola bli vårdade och födda. (SKa 25/5 1886b)

Den missionsmetod som Witt här skisserar kom att kallas ambulerande missionsverksamhet.

Witt ber Tottie att få sig tillsänt missionslitteratur.

Jag behöfver det för att förstå Guds vägar i missionsgerningen, och det icke allenast för det lokala arbetet härute, utan äfven för den verksamhet Herren utan tvifvel kommer att kalla mig till gent emot hemlandskyrkan. Jag har icke gjort saken klar för mig sjelf, men jag inser att om församlingen, som i hemmet står bakom missionären, skall hafva verklig betydelse för honom, och hans arbete återverka på hemmet, så måste de båda stå i en verkligt lefvande samverkan med hvarandra. Och jag tänker mig dessutom möjligheten att jag i en framtid kommer att hemma verka för missionens sak, om än endast under ett besök, men det kan jag ej göra med verklig framgång, om jag endast känner hvad som sker inom vår trånga synkrets.

Missionslitteratur är fördenskull nödvändigt material för arbetets planmässiga och effektiva utförande.

Witt hade när han skrev detta brev börjat formulera en missionslära. Under hösten var den nedtecknad i ett manuskript, *Kristus i hedningarne, Härlighetens hopp*, som jag återkommer till (s. 173). Förmodligen var behovet av missionslitteratur kopplat till detta arbete.

Våren 1886 skriver Witt till Studentmissionsföreningen i Uppsala om en ambulerande missionsverksamhet:

Att med en liten vagn, ett tält, tvenne svarta tjänare och åtta oxar vandra som en däre från kraal till kraal i Zululandet med predikan om en korsfäst Frälsare ... Om Herren bereder mig tillfälle att gå, så går jag strax och mitt hjärtas lust står därtill. Vem vill följa med? (Furberg s. 259)

Furberg menar att Witts uppfattning i metodfrågan har ett samband med hans förbindelser med missionärer från anglosaxiskt reformert håll, och att han på »denna väg torde ha rönt inflytande från den fromhetsriktning, som låg bakom den anglo-amerikanska missionsrörelsen«.

Det gällde att, medan tid var, rädda så många själar som möjligt från fördärvet. Att arbeta på lång sikt, att syfta till att grunda församlingar och kyrka, därtill fanns varken tid eller intresse. (Furberg s. 260)

Witts ambulatoriska evangelisation gjorde att han försummade skolan vilket medförde att Ida Jonatanson fick mer att göra.

Omkring en mil från Oscarsberg fanns en gård där en 30-årig man, Umnukwa, låg sjuk. Witt skriver i ett brev (25/6 1886) att han besökte honom ibland och uppmanade honom att i tro söka hjälp hos Jesus och han hade följt rådet. I sju månader hade han varit sjuk. Han kunde inte röra sig; höfterna var förlamade och han hade en kraftig värk.¹⁰⁰ Ingen förbättring kunde skönjas och vid månadsskiftet maj/juni blev han hastigt sämre. En vecka tidigare hade Witt besökt den sjuke.

Jag kände det så varmt och dyrbart i min själ denna dag, och då jag som vanligt knäböjde bredvid den sjuke ynglingen och bad för honom, instämde han själv i bönen, bekände sig som förtappad och bad om frälsning. Det dröjde icke länge förr än bönen öfvergick till tack och pris för den saliga vissheten, att han emottagit nåd och förlåtelse. På ett sätt som jag blott några få gånger upplefvat, erfor jag Herrens personliga närvaro, och plötsligen stod det tydligt för mitt hjärta, att Jesus ännu verkar på samma sätt som i sitt kötts dagar, och att han endast är beroende af redskap, som i en

¹⁰⁰ Sjukdomen ska enligt Witt ha »bestått i höftsenans förtvinande« (MT 1888 s. 130).

faldig barnatro vilja ställa sig till hans förfogande. I samma ögonblick hade ett nytt evangelium fyllt min själ, och jag bjöd den sjuke i Jesu Kristi, Nasaréens, namn stå upp och vara frisk. (1905)

Umnukwa hade emellertid förklarat att han visserligen kände en oemotståndlig kraft i dessa ord men att han inte förmådde lyda på grund av sina smärtor och för att han i »många månader varit oförmögen att röra en lem«. Dagen därpå transporterades han till Oscarsberg.

Vi redde honom ett läger i kyrkans sakristia och samlades i kyrkan afton och morgon för att bedja för honom. Efter ungefär en vecka var han återställd, fri från plågor och stark till kropp och själ.

Tidigare, säger Witt, hade han aldrig »kommit på tanken att framhålla [Jesus] som kroppens läkare, ehuru jag så ofta läst om, huru han gick omkring och botade alla, som ledo af mångahanda plågor och sjukdomar«. Umnukwas tillfrisknande torde ha varit Witts första erfarenhet av vad han menade vara troshelbrägdagörelse.

Umnukwa döptes, sannolikt i februari eller mars 1888, och valde själv namnet Israel, »hvars historia han sade sig i egen erfarenhet hafva genomgått«. Efter dopet blev han evangelist.

Köp av missionsstation till Jonas Fredrik Ljungqvist

Witt och Ljungqvist föreslog i brev till styrelsen den 8 september respektive den 4 november 1885 att Appelsbosch skulle köpas in. »Styrelsen gjorde detta förslag till föremål för en omsorgsfull pröfning« den 14 januari 1886, dels för att egendomen inte låg i Zululand, dels för att man måste färdas 20 mil för att komma dit från Oscarsberg. Beslutet blev att föreslå Witt att den skulle arrenderas på tre år. Ett telegram skickades till denne med följande innehåll: »*Can Appelbosch be leased three years without building new houses? What terms? Is purchase necessary? Telegraph!*« Det var vid den här tiden möjligt att sända meddelanden trådlöst till Durban, med hjälp av så kallad morsetelegrafering. Vilken väg denna trafik från Stockholm till Durban tog har jag inte undersökt, men det torde ha tagit högst två dagar innan telegrammet var framme i Durban. Där skrevs det ut och postades till Oscarsberg och anlände dit högst en vecka senare. Witt hade svarat: »*Purchase necessary*«. Den 25 februari beslöt styrelsen att i ett brev be Witt om en utförlig redogörelse för varför ett köp var nödvändigt. Kanske att Witt hade hoppats att styrelsen skulle låta sig nöja med hans korta svar och säga ja till ett köp. När han fick brevet beslöt han sig för att arrendera

Appelsbosch, vilket han meddelade i ett telegram till Sjöding. Ljungqvist kom till Appelsbosch den 19 april 1886.

Totties inspektionsresa

I ett brev till Witt omkring månadsskiftet augusti/september 1885 berättade Tottie att han hade tankar på att besöka missionsfältet i början av nästa år. Den 6 april 1886 anmodade missionsstyrelsen honom att, »så fort sig göra låte, företaga en inspektionsresa« till Svenska kyrkans missionsstationer i Sydafrika. Av den rapport som Tottie skrev efter inspektionen kan man förstå att han också skulle utreda hur verksamheten borde vara organiserad och var framtida missionsstationer skulle vara belägna med hänsyn till önskemålet att arbeta i Zululand.

Tottie fick ledigt från sin tjänst vid Uppsala universitet från och med den 2 juni fram till årsskiftet. Han lämnade Stockholm nämnda dag och reste med tåg till Göteborg varifrån han med båt tog sig till London. Där stannade han några dagar och underrättade sig om de tre största engelska missionssällskapen. Han for sedan vidare till Durban dit han kom den 6 juli. Han skulle först besöka Oscarsberg. Järnvägen var nu utbyggd så långt att han endast behövde färdas med oxvagn en kortare sträcka i slutet av färden. Resan med oxvagnen påbörjades sent på fredagseftermiddagen den 9 juli. Oxarna och vagnen sköttes av tre kafferer varav en var kristen. »På söndagen gjorde vagnen halt eftersom det var vilodag och den kaffer som var kristen läste högt ur Nya testamentet« (Tottie).¹⁰¹ Vid middagstiden på måndagen var han framme vid Oscarsberg.

Tottie gjorde under de tre följande veckorna en ingående undersökning av förhållandena vid Oscarsberg och Amoibie varefter han företog »i sällskap med missionär Witt, som önskade begagna detta tillfälle till ambulatorisk evangelisation i Zululandet« en rundresa i detta land och i norra delen av Natal. Witt hade uppfattat att Tottie var intresserad av denna typ av evangelisation.

Färden företogs till häst. Witt red sin egen och Tottie missionär Fristedts.¹⁰² Oxvagnen följde långsamt efter och sköttes av tre »kaffer-

¹⁰¹ Citaten i detta och nästa avsnitt är hämtade ur Totties redogörelse (Tottie) om inget annat anges.

¹⁰² Fristedt var vid den här tiden på väg från Sverige till Durban tillsammans med sin hustru, makarna Witts son Gustaf och Ingeborg von Düben. De kom till Durban den 28/9 1886 (Fristedt s. 251).

gossar« från Oscarsberg. Den hann ifatt missionärerna när de var framme vid de olika platser som de skulle besöka eller rasta vid. Tottie och Witt »nödgedes tillbringa flera nätter i infödingarnas kraaler och i allmänhet kommo vi folket ganska nära«. ¹⁰³

De besökte flera missionsstationer. Tottie fick lära känna åtskilliga missionärer vid de olika missionssällskap som verkade i landet och fick veta hur verksamheten bedrevs. En av dessa stationer var Entumeni där Schreuders hustru bodde. De fick också vara med på *Det Norske Misjonsselskaps* missionärskonferens under tre dagar. Tottie fick »en ganska god inblick i den norska zulumissionens organisation«, som han ansåg var »ett verk af den erfarne missionsbiskopen Schreuder [och] är i flere hänseenden egnad att tjena som en förebild för vår svenska mission«. Witt återvände till Oscarsberg medan Tottie fortsatte till Ljungqvists station Appelsbosch dit han kom den 16 september. Tottie och Ljungqvist reste efter något mer än en vecka till Oscarsberg. På vägen dit passerade de Aanlegen, Flygares tidigare station.

[Den] eges fortfarande af the Standard Bank of South Africa, som öfvertog den af missionär Flygares sterbhus, och den är utarrenderad till en tysk kolonist vid namn Hohl. De kaffrer, som döptes af missionär Flygare, flyttade efter hans död till tyska missionsstationer, hvarför jag icke träffade några kristna kaffrer. [...] Om jag icke sjelf skådade några synliga frukter af hans verksamhet, hörde jag dock flere missionärer intyga, att arbetet vid Aangelegen icke varit utan frukt.

Den 13 oktober kom de till Oscarsberg och under tre dagar samtalade Tottie, Witt, Fristedt och Ljungqvist om »frågor, som stå i sammanhang med vårt missionsarbete«. Måndagen den 18 oktober lämnade Tottie Oscarsberg och begav sig till Durban, men färden gick inte direkt dit. Han passade på att träffa myndighetspersoner och andra, främst med tanke på en kommande etablering i Zululand. Den 6 november lämnade han Durban och kom till Southhampton den 7 december. På grund av sjukdom blev det tio dagars uppehåll i London. Färden hem gick över kontinenten och han kom till Stockholm den 21 december. ¹⁰⁴

¹⁰³ Tottie, som var intresserad av antropologi, skildrar i en uppsats, »Zulukaffrerna och deras historia«, i *Ymer* 1887 s.181–200 bl.a. ett besök i en kraal tillsammans med Witt och en tysk missionär.

¹⁰⁴ Totties utgifter för resan belöpte sig till ca 2 400 kr.

På vägen uppehöll jag mig två dagar i Helsingborg hos Doktor Witt för att dels enligt löfte framföra helsningar från hans son, dels hålla missionspredikan i Helsingborgs kyrka den 19 Dec.

I den rapport som Tottie skrev efter sin hemkomst presenterar han förslag till hur verksamheten ska organiseras, planeras, genomföras och följas upp. Bland annat kom han fram till att en av missionärerna måste »såsom Styrelsens ombud öfva inseende öfver hela vårt missionsarbete i Sydafrika och i förhållande till sina kollegor intaga en ledareställning«. Han ansåg att ingen av de tre missionärerna var vuxen denna uppgift och att det kunde dröja innan styrelsen fann någon som var lämplig för och intresserad av detta arbete. Denna uppfattning delades av styrelsen när inspektionsberättelsen föredrogs den 11 mars 1887. Styrelsen bestämde att missionärerna skulle utgöra en missionskonferens och fastställde regler för densamma. Åtskilliga föreskrifter för verksamheten infördes, exempelvis att kostnadsförslag för byggnadsarbeten skulle utarbetas av konferensen och inte av en enskild missionär. Styrelsen beslöt också att den skulle framhålla för sina missionärer att »Svenska Kyrkans missionsverksamhet skall afgjordt bedrivas efter den evangelisk-lutherska kyrkans grundsatser«.

Tottie om Witt i rapporten från inspektionsresan

Tottie tillbringade ganska mycket tid tillsammans med Witt under inspektionen; först några veckor vid Oscarsberg och Amoibie, och sedan något mer än en månad under rundresan i Zululand. Han fick också ta del av vad flera personer hade att säga om Witt. I detta avsnitt tas en stor del upp av det Tottie skriver i sin rapport om Witt som person och om hans verksamhet.

Tottie ger flera exempel på Witts »obetänksamma och opraktiska förslag« som han hade lagt fram för styrelsen. Ett är Witts förvärv av Oscarsbergs reserv (s. 147) år 1883 för 320 pund, vilket enligt Tottie var »orimligt högt« eftersom marken var oanvändbar. Till styrelsen hade Witt uppgett att priset troligen endast skulle uppgå till hälften av denna summa. Tottie hävdar att planerna på ett värdshus av flera skäl aldrig skulle ha förverkligats, bland annat på grund av gällande lagar:

I det stränga straff, hvarmed kolonins lagar belägga all utskänkning af spirituosa till de svarte, eger man för öfrigt en garanti för, att dylika värdshus icke kunna öfva något synnerligen förderfligt inflytande på kafferna.

Tottie fortsätter: »Huru gagnlöst och otjenligt inköpet af Oscarsbergs Reserv sålunda var, det inser och erkänner nu missionär Witt själv.«

Ett annat exempel är byggandet av barnhemmet år 1885 (s. 146).

Tottie skriver:

Barnhemsbyggnaden, som [...] uppfördes af en engelsk kolonist, är icke på långt när så gedigen som de öfriga äldre husen, och den kommer helt visst icke att blifva så varaktig som dessa. Beklagligt synes det mig vara, att missionär Witt – såsom jag fruktar af personlig ovilja mot missionär Ljungqvist – icke öfverlemnade detta arbete åt Ljungqvists bror och far. Pastor Witt påstår väl, att arbetet hade i sådant fall blifvit dyrbarare. Äfven om detta hade i någon mån blifvit fallet, hade byggnaden dock säkert blifvit mycket mera gedigen och varaktig.

Vid den tidpunkt som Witt utarbetade kostnadsförslaget hade Ljungqvist vistats vid Oscarsberg och Fristedt vid den närbelägna Amoibie, men Witt hade »icke med ett ord antydtt för dem, att han hade någon barnhemsbyggnad i tankarne, än mindre att han hos Styrelsen anhållit om medel dertill«. När de båda kollegorna senare hade frågat Witt »hvarför han icke före skrifvelsens afsändande inhemtat deras tanke och råd, svarade han blott, att han så handlat, därför att han ville visa dem, att han icke i något hänseende vore af dem beroende«.

Ett problem med Oscarsberg var att jorden inte var särskilt bördig och att det därför var svårt att få lönsamhet. Witt ville att en lantbrukare skulle anställas, men Tottie var tveksam, inte bara för att det var svårt att få lönsamhet. Han skriver:

Med kännedom om missionär Witts hersklystnad och oberäkneliga lynne är jag lifligt öfvertygad, att allt samarbete mellan honom och en på missionsfarmen anställd landtbrukare skulle förr eller senare leda till brytning och strid.

Vid genomgången av de olika verksamhetsgrenarna vid Oscarsberg konstaterar Tottie att kyrkan var fullsatt vid söndagens gudstjänster. De som var där åhörde »ganska uppmärksamt pastor Witts predikan, som alltid rör sig kring någon af söndagens trenne perikoper och extempore föredrages«. Som lärare vid »katekumenundervisningen besitter pastor Witt icke några framstående egenskaper, och att döma af undervisningens frukter synes han icke hafva använt en god kateketisk metod«.

Tottie ägnar stor uppmärksamhet åt skolverksamheten som han anser är synnerligen viktig. För att bistå Witt i detta arbete hade styrelsen

sänt ut Ida Jonatansson, men i första hand skulle hon ägna sig åt barnhemsverksamheten.

Att missionär Witt emellertid då skulle missbruka denna hjälp, att han själv alldeles undandrog sig [...] skolverksamheten och välte denna börda på den redan förut strängt upptagna barnhemsföreståndarinnans skuldror hade Styrelsen helt visst aldrig kunnat ana, i synnerhet som Witt aldrig med ett ord antytt nämnda mot styrelsens beslut stridande åtgärd. Så mycket mera öfverraskad blef jag att under min vistelse vid Oscarsberg iakttaga detta missförhållande. Huru länge det varat, har jag icke fullt kunnat utröna. Visst är emellertid, att Witt under minst ett år alls icke deltagit i skolundervisningen, och att före Ida Jonatanssons ankomst Witts embetsförvaltning, hvad skolan angår, på ett gnomgående sätt kännetecknats af oordning och slarf. [...] Naturligtvis har jag för missionär Witt uttryckt min smärtsamma öfverraskning öfver dessa missförhållanden, men ehuru han i flera andra fall erkände mina anmärkningar berättigade, har han icke velat göra det i denna fråga, enär han anser sig vara »alltför god för att undervisa i skolan«. Min öfvertygelse är, att pastor Witt icke besitter de egenskaper, som höfvas en duglig skollärare, och att Idas undervisningsskicklighet är ojämförligt större än hans.

Tottie menar att Witt inte kan fatta skolans stora betydelse i missionsarbetet »från sin nuvarande metodistiskt – ultraprotestantiska ståndpunkt«. ¹⁰⁵

[Witt] förmenar att meddelandet af allmän mensklig bildning åt hedningar snarare länder till förbannelse än välsignelse. Framför allt vill han göra gällande, att skolverksamheten ligger utanför eller vid sidan af den uppgift, hvartill Gud har kallat honom, nemligen den ambulatoriskt evangelisatoriska verksamheten. Att pastor Witt för närvarande upprigtigt hyser denna öfvertygelse, kan jag icke betvifla, men obestriddligen beror hans länge ådagalagda likgiltighet för skolan äfven i väsentlig mån af hans uttalade mening, att skolverksamhet är något som står under hans värdighet. [...] Ida Jonatansson, som sålunda på sista tiden ensam haft skolundervisningen om hand, har med erkännansvärd trohet, nit och skicklighet skött dessa åligganden.

Beträffande Witts intresse för ambulatorisk verksamhet, som han nu främst ägnade sig åt, skriver Tottie, att det är »mig en kär pligt att erkänna det han på detta område utvecklar nit och energi«. Tottie ställde

¹⁰⁵ Otto Witt hade år 1885 lyckats utverka att skolan vid Oscarsberg blev statsunderstödd. Bidraget var två pund per månad. Skolan inspekterades årligen av regeringen. Om dessa inspektioner kan man läsa i Hale s. 213–216.

sig positiv till att en missionär »vid särskilda kraaler bereder sig predikoplatser, der han regelbundet [...] kan samla en hednaskara«.

Att äfven på denna väg åtskilligt godt kan uträttas, vågar jag ingalunda bestrida, ehuru jag fruktar att kaffrerna, som eljest gernu mottaga besök, kunna tröttna, om dessa blifva allt för ofta återkommande.

I ett avsnitt om Otto Witt som person skriver Tottie:

Hvad missionär Witts personliga egenskaper angå, så äro dessa sedan flera år tillbaka för Högv. Styrelsen så väl bekanta, att jag endast i korthet behöfver beröra detta ämne. Att Witt är i vissa hänseenden, synnerligen på det linguistiska området, en begåfvad man, det torde vara obestridligt. Den ytlighet, som framträder i hans kunskaper, och för öfrigt är utmärkande för hela hans person, trycker dock sin stämpel äfven på hans framstående egenskaper. Så kan det t. ex. visserligen icke förnekas, att han talar zuluspråket ledigt och väl, men mot hans öfversättningar (såväl Psalmboken som Kyrkohandboken) hafva allvarsamma anmärkningar blifvit af kompetenta personer framställda. Det torde därför vara av vigt, att, om Witt framdeles skulle önska att ytterligare af trycket utgifva någon öfversättning, denna först granskades af någon annan missionär t. ex. pastor Ljungqvist, som väl ännu icke talar språket lika ledigt som Witt, men synes besitta säkrare grammatikalisk underbyggnad och framför allt ådagalägger i sina arbeten större betänksamhet och sjelfkritik.

Tottie går sedan över till den andliga kris som Witt »under de sista två åren genomgått«:

Denna har [...] haft till följd, att pastor Witt, delvis under inflytande af reformerta skrifter, utvecklat sig i en metodistiskt ultraprotestantisk riktning. Hans närvarande ståndpunkt är sålunda hvarken luthersk eller kyrklig, och i likhet med vår tids separatister berömmar han sig af att hafva stält sig omedelbart på bibelordets grund, under det han stämplar kyrkans historiska utveckling såsom abnorm. Med den hänsynslösa obetänksamhet och öfvermodiga säkerhet, som äfven förut städse utmärkt honom och som ju är för hela denna riktning kännetecknande, fäller han beklagligen hårda domar öfver sina kolleger och andra lutherska missionärer, då dessa fortfarande häfda sin kyrkas ståndpunkt, och detta har – i förening med Witts naturliga öfversitteri och retsamma lynne – stält honom i en något skef ställning icke blott till sina kolleger utan ock till ganska många andra missionärer och kolonister. Min öfvertygelse är emellertid, att denna Witts ståndpunkt är endast ett tillfälligt öfvergångsmoment i hans utveckling, ehuru jag – med kännedom om hans ostadiga karaktär och oberäkneliga lynne – har allvarsamma farhågor för den osunda riktning, hvori hans utveckling synes gå. Sjelf vill han emellertid fortfarande anses för att stå på

luthersk grund och i denna önskan och bekännelse ligger dock något beaktansvärt och förhoppningsfullt.

Tottie uttrycker sin glädje över att »se det vänliga förhållandet mellan missionsarbetarna«.

Från denna regel har dock pastor Witt bildat ett undantag, ehuru äfven han har lofvat och försäkrat mig, att de ledsamma konflikter, som under föregående år förekommit mellan honom och hans omgifning, icke skola förnyas, utan att han skall framledes ställa sig i ett vänligt förhållande till sina medarbetare. Naturligtvis vill jag gärna hoppas, att denna försäkran icke skall komma på skam, men jag kan icke annat än uttala såsom min öfvertygelse, att, så vida icke missionär Witt genomgår en ny och alldeles genomgripande förändring, konflikter vid Oscarsberg icke skola uteblifva och att missionär Witt aldrig skall i längden kunna förtroligt och broderligt samarbeta med någon hvem det vara må. Den erfarenhet af hans lynne, som Högv. Styrelsen alltid från den sydafrikanska missionens början vunnit, torde bekräfta detta, såsom det kanske synes, något hårda uttalande. Såsom stöd för min åsigt behöfver jag blott påminna om Witts förvecklingar med Biskop Schreuder, med sina kollegor Fristedt, Flygare och Ljungqvist, med landtbrukare Kraft, med de från Sverige 1880 utsända svenska arbetarne, med den engelska domaren i distriktet m. fl. m. fl.! Härvid är det naturligtvis icke min mening att påstå det Witts motpart vid dessa tillfällen haft all rätt på sin sida, men så vidt jag har kunnat lära känna ställningen, har skulden till missförhållandena hufvudsakligen varit missionär Witts. Då jag anser der vara min skyldighet att inför Högv. Styrelsen uttala denna min på noggranna undersökningar grundade öfvertygelse, sker det med djupt beklagande, och då jag fann huru få verkliga vänner men deremot huru många bittra fiender och anklagare Witt eger inom kolonien, kunde jag icke annat än för honom känna ett hjertligt medlidande. Allra värst är emellertid, att Witt icke heller i förhållande till de svarta utvecklar den lugna sjelfbeherskning, som är ett så nödvändigt vilkor för att kunna bevara deras förtroende och tillgifvenhet.

Tottie tillägger att han under sig vistelse vid Oscarsberg också »fick göra bekantskap med flera glädjande och löftesrika företeelser« och hänvisar till sina reseberättelser i *Missionstidningen*. Där skrev han under sin vistelse vid Oscarsberg:

Så är det mig en glädje att kunna meddela Eder, missionens vänner i den svenska moderkyrkan, att Guds Ande synbarligen är verksam i den späda dotterförsamlingen vid Oskarsberg och att nådemedlen här bevisa sin kraft att gifva hedningar bättring till lif. Lofsånger till Herrens pris uppstämmas dagligen af de svarta i Oscarsbergs kyrka, och jag är förvissad, att hemlandets missionsvänner äfven förena sig med dessa unga bekännare i att

lofva Gud för Hans frälsande nåd. Ja, tvifvelsutän finnas många der hemma, som under tåresåddens tid stått våra missionärer bi med trogna förböner och hvilka nu lika hjertligt deltaga med dem, då glädjeskördens dag synes i någon mån hafva begynt att inträda. (MT 1886 s. 248)

Tottie kritiserar givetvis inte missionsstyrelsen – det ingick inte i uppdraget – men denna insåg nog att många av de problem som fanns på missionsfältet hade kunnat undvikas om den skött sin uppgift på ett annat sätt än som hade varit fallet. Merparten av de regler som infördes efter Totties inspektion och som alla missionärer skulle rätta sig efter var egentligen riktade mot Witt, men endast i några fall pekades han ut. Ett sådant var att han skulle »åläggas att icke undandraga sig skolverksamheten vid Oscarsberg utan dela detta arbete med barnhemmets föreståndarinna«. Det kan inte uteslutas att Totties negativa inställning till Witt ledde till överdrifter i hans kritik.

»Kristus i Hedningarne«

Under Totties vistelse på Oscarsberg hösten 1886 hade Witt visat honom ett manuskript – *Kristus i Hedningarne, Härlighetens hopp* – i vilket han presenterar en missionslära utifrån en bokstavlig läsning av Bibeln och sina erfarenheter på missionsfältet. Han gjorde det säkert i förhoppningen att Tottie skulle föreslå att missionsstyrelsen skulle ta över manuskriptet och ge ut det som en bok. När Tottie hade läst drygt halva texten och kommit till ett ställe där Witt kritiserar den praxis som gällde inom missionen att köpa stora egendomar, vilket förvärvet av Oscarsberg var ett exempel på, hade Tottie sagt att »den saken är icke nödvändigt att afhandla för dem der hemma« och lagt ifrån sig manuskriptet. Witt blev därför tvungen att få boken tryckt och distribuerad av någon annan.

Witt hade i slutet av 1885 fått ett brev från en man vid namn J. Ljungh i Helsingborg.¹⁰⁶ Denne hade läst Witts artikel i *Missionstidningens* septembernummer (s. 157) och »glatt sig åt att Herren hade funnit honom med sin nåd«. Han sände därför några uppmuntrande ord till Witt. Följden blev en korrespondens dem emellan och någon gång under hösten 1886 sände Witt över manuskriptet till Ljungh och bad honom läsa igenom texten och bedöma om han tyckte den var värd att tryckas.

¹⁰⁶ Sannolikt gäller det överlärare Jöns Ljungh född 1836.

Ljungh fann att manuskriptet innehöll »många behjertansvärda sanningar«, men ansåg sig inte kunna bedöma om den var lämplig att publicera. Han vände sig därför till F.Ph. Hierta, men inte i dennes ställning som ledamot i missionsstyrelsen. Hierta lovade att göra en bedömning. Innan Ljungh skickade manuskriptet till honom tog han kontakt med Witts far. Denne »gjorde några detaljmärkningar, hufvudsakligen vid framställning af dopet«. Hierta hade själv inga förslag till ändringar i texten och föreslog att skriften skulle erbjudas missionsstyrelsen. Witt förklarade att han accepterade sin fars anmärkningar, men han trodde inte att det skulle löna sig att hembjuda den till styrelsen med hänsyn till Totties reaktion. Detta meddelade Ljungh till Hierta i ett brev den 25 augusti 1887. Han kunde också berätta att en handlare i Kristianstad hade lovat att »förskjuta 200 kr till tryckningskostnaden och då kan väl vilken bokhandlare som helst åtaga sig distributionen«, men »bäst vore kanske att, någon [...] finge den i kommission«. Hierta kan i samband med att han senare sände tillbaka manuskriptet ha rekommenderat att Ljungh skulle vända sig till A. V. Karlssons bokförlag i Stockholm. Så blev det och förlaget accepterade att sälja boken på kommission. Förlaget annonserade flitigt i *Wäktaren*, men Witts bok annonserades endast några veckor före och efter jul 1887 samt några veckor före jul 1888; tidningen lades ner vid årsskiftet (s. 181). Boken såldes »till förmån för missionen i Sydafrika«. *Missionstidningen* nämner inget om den.¹⁰⁷

Här görs endast några nedslag i Witts framställning. Furberg skriver att boken inte innehåller »några radikala avvikelser från luthersk konfession och kyrklighet« men menar att den röjer »en viss förkärlek för en interkonfessionell fromhet« (Furberg s. 274).¹⁰⁸

Boken har tre kapitel:¹⁰⁹ (1) »Hedningarnas kallelse«, (2) »Kristna församlingen och hednamissionen« samt (3) »Arbetet på missionsfältet«.

¹⁰⁷ Underlaget till denna text har hämtats ur tre brev från Ljungh till Hierta, daterade 16/12 1886 samt 8/2 och 25/8 1887 (FHa). – Ljungh hade själv gett ut en lärobok i matematik och det kan ha varit anledningen till att Otto tog upp utgivningen med honom. C.O. Rosenius diskuterar i ett brev från år 1844 kostnaden för tryckningen av en bok (Westin 1930 s. 28–29). Används dessa uppgifter skulle kostnaden för tryckning och papper uppgå till ca 60 riksdaler banco för 1 000 böcker. Omräknat till kronor och till år 1878 med hänsyn till prisutvecklingen torde kostnaden för Witts bok (148 sidor i 1 000 exemplar) varit 100–150 kr.

¹⁰⁸ Se också Hale s. 216–223.

¹⁰⁹ Manuskriptet hade ingen kapitelindelning. Det var Ljungh som delade upp texten i kapitel.

Målgruppen som Witt vände sig till var »[ni], bröder, medlemmar af den svenska evangeliskt-lutherska kyrka, som födt mig genom Guds lefvande ord«, det vill säga Svenska kyrkans prästerskap. Inledningsvis skriver han att han inte haft »några hjälpkällor att vända« sig till.

Men det vet jag, att om jag icke af mig sjelf är skicklig att tänka något, såsom af mig sjelf, så skall jag i tillförsigt till Gud hemta den fulla insigten om Guds hemlighet hos Honom, i hvilken alla visdomens och kunskapens skatter ligga fördolda. (Witt 1887)

Witt gör i sin skrift enbart hänvisningar till Bibeln, och de är många; bara i första kapitlet (35 sidor) uppgår de till 133.

Witt menar att det är församlingen som har uppdraget att bedriva mission, och att endast den ska bli missionär som »vet sig vara kallad«. Den enskilda församlingen ska emellertid inte börja bedriva mission förrän den blivit manad av Anden – det skulle annars bli en verksamhet utan frukt. Församlingen ska känna »att det är hon sjelf som går ut på missionsmarken« och hon ska känna sin missionär, »älska och högakta honom«. Detta uppnås genom att missionären håller föredrag och predikningar i 'sin' församling innan han reser ut och sedan återkommer under sina besök i hemlandet. Det kall som Witt nämner i sitt brev (13/4 1886) till Tottie (s. 163) innebar troligen att han tänkte sig att genom besök i församlingar i Sverige få sina idéer om kontakten mellan församling och missionär accepterade.

Beträffande verksamheten på missionsfältet skriver han om ansträngningarna att nå ut med budskapet till hedningarna och tar då upp ambulatörisk evangelisation och pekar på fördelarna jämfört med den traditionella missionsverksamheten.

I fråga om skolor på missionsstationerna menar han att under den första tiden »bland de råa obildade naturfolken bör skolan utgå från kyrkan, icke kyrkan från skolan« – det är först när man har skapat ett förtroende och fört människor till Gud som det är dags att starta en skola.

För de församlingar som bildas på missionsfälten bör enligt Witt samma församlingsordning gälla som för moderförsamlingen i Sverige, för att inte »stämpla sin egen ordning som underhaltig« eller inte »unna hedningarne det bästa«. I detta sammanhang skriver han:

Den ena kyrkan har icke lov att säga: vi ha det rätta och alla de andra miss-taga sig. Sanningen är nu en gång af Gud så framställd, att hon kan fattas och tillagnas på olika sätt, allt efter de gåfvor, som Gud i sin vishet utdelat; om de reformertes ande är densamme som de lutherskes, ty Anden är ju en, så må de reformerte och de lutherske i kärlekens endrägt arbeta samman

på sin egen och andras frälsning. Man må icke beskylla mig för att icke vara en lutheran; jag är så öfvertygad, som någon kan vara, att lutherska kyrkans uppfattning är den med sanningen öfverensstämmande; och så mycket vissare är jag derom öfvertygad, som jag från motsatsen kämpat mig till denna sanning under mycken bön och mycken anfäktelse; men vare det fjerran från mig att vilja säga, att denna uppfattning är den enda med sanningen öfverensstämmande. (Witt 1887)

Witt uttalar sig också om barndopet:

Då Petrus på pingstdagen framhåller Herrens löfte om andedopet, såsom utlofvadt genom profeten Joel, så nämner han uttryckligen detta: edra söner och edra döttrar skola profetera; och då han i sammanhang härmed manar dem att böja sig under vattendopet till undfående af andedopet, så säger han uttryckligen: ty åt eder är löftet gifvet och åt edra barn. Löftet om andedopet är gifvet äfven åt barnen, men andedopet förmedlas endast genom vatten.

Därmed skulle barndopet enligt Witts läsning vara bibelenligt.

Han använder i detta citat ordet *andedop* och syftar förmodligen på vad som sägs i katekesen om »Döpelsens sakrament«: dopet i vatten är »ett bad till ny födelse i den Helige Ande«. Till andedopet hör löftet om Andens gåvor. Witt tar upp vad som kan hända en missionär som predikar om sanningen och »lefver den«.

Därigenom skall han [...] komma i bokstafligt åtnjutande af de gåfvor, som äro utlofvade åt dem, som i hednaländerna predika evangelium, i mitt namn skola de utdrifva onda andar, de skola tala med nya tungor; ormar skola de bära, och om de dricka något som är dödande, skall det icke skada dem; på sjuka skola de lägga händerna och de skola vara helbregda.

Artiklar i *Missionstidningen* före frälsningsupplevelsen indikerar att Witt intresserade sig för den yttersta tiden. Intresset tycks sedan ha ökat. I *Kristus i hedningarne* skriver han bland annat om tusenårsriket, och att de tusen år som detta rike existerar är den sjunde dagen i Guds plan. Denna dag gryr när Guds folk (Israel) hälsar Jesus »välkommen till sina hjertan« och »då skall Herren i synlig gestalt återkomma till jorden och åter vara och bo ibland oss«. De tusen år är den »rätta skördens tid«. Den skörd som har bärgats dessförinnan »omfattar endast det antal hedningar som är bestämt för det förberedande arbetet«. Han syftar här på uttrycket »hedningarnas fullhet« i Rom. 11:25.

Otto Witt avslutar sin bok med att uttrycka sin tillfredsställelse med att Svenska kyrkan valde Zululand som sitt missionsfält och att den

stod fast vid beslutet trots att det fortfarande såg omöjligt ut att få bedriva mission där.

Ingeborg von Düben kommer till hjälp

År 1886 kom den 23-åriga Ingeborg von Düben till Oscarsberg för att undervisa barnen Witt.¹¹⁰ Enligt hennes far, friherre Cezar von Düben (1819–1888) hade hon av »kristliga känslor uppoffrat sig och antagit denna plats, då ingen annan ville våga detta företag« (SKa 17/8 1887b). Enligt missionsstyrelsens protokoll av den 6 april 1886 hade hon föreslagits av Witt. Hur han hade kommit i kontakt med Ingeborg har jag inte funnit någon uppgift om.¹¹¹ Styrelsen skulle betala resan till Afrika (s. 144) och Witt skulle få 40 pund per år till hennes lön. Hon reste till Natal tillsammans med Fristedt och kom till Durban den 28 september (s. 166).

Den 10 februari 1887 skrev Witt till styrelsen och meddelade att Ingeborg hade »visat sig både olämplig och ovillig att fullgöra de pligter, hon åtagit sig«. Han skriver att »Kongl. Lärarinneseminariets föreståndarinna, Fröken Pallin« hade förklarat att Ingeborg var den mest lämpliga som »man under omständigheterna kunde få«.¹¹² Men när hon kom, menade Witt, visade det sig att hon saknade både kunskaper och förmåga att undervisa. Ingeborg skulle enligt Witt under ett halvt år undervisas av Ida Jonatanson en timme varje kväll. Därefter skulle hon ta hand om barnens undervisning. När brevet skrevs hade det gått fyra månader och Elins »helsa är fullkomligt bruten genom öfveranstängning«. Ingeborg hade »icke velat emottaga undervisning mera än sammanlagdt fem timmar«. Hon hade lovat Witt att lämna tillbaka den lön som hon fått ut av honom för perioden januari–mars (SKa 6/4 1887b). Om hon fortfarande var kvar på Oscarsberg framgår inte, inte heller vad hon sysslade med.

Witt anhåller att styrelsen ska bekosta »en annan lärarinns utresa« och att de medel som den anslagit till lärarinns lön skulle få användas

¹¹⁰ von Düben, Karolina Ingeborg Emerentia (1862–1943). Hon bodde i sitt föräldrahem i Stockholm år 1886. Hon gifte sig år 1897 med Erik Gustaf Wahlberg (1859–1915) – Otto Witts efterträdare vid Oscarsberg.

¹¹¹ Otto Witts far skriver indirekt att han för sin del inte hade varit med om att ta kontakt med Ingeborg (SKa 14/5 1889b).

¹¹² Regina Ottonie Pallin (f. 1834) var anställd vid Kongl. Högre Lärarinne-Seminarium i Stockholm. Hon var släkt med Elin Pallin Witt.

»till bestridande af de extra utgifter, som genom denna sak påförts oss«. Även Ingeborg hade skrivit till styrelsen och medgett att hon öfverskattat sin förmåga, då hon åtog sig nämnda lärarinnebefattning, och anhållit, att Styrelsen måtte i hennes ställe utsända en ny lärarinna för missionär Witts barn samt bestämma, huruvida hon skulle återbetala omkostnaderna för sin utresa till Afrika. (SKa 6/4 1887b)

Ottos och Ingeborgs brev lästes upp vid styrelsemötet varefter »Styrelsen tog denna fråga i noggrant öfvervägande«.

Då Styrelsen på missionär Witts begäran anslagit medel till en lärarinnas aflöning och omkostnaderna för hennes resa till Oscarsberg, ansåg sig Styrelsen, som icke ombesörjt Fröken von Dübens anställande, icke kunna taga någon befattning med ny lärarinnas antagande och utsändning, ej heller, sedan medel en gång blifvit anslagna till en lärarinnas utresa, ytterligare bevilja missionsmedel till samma ändamål.

Missionär Witts anhållan, att till vidare sjelf få uppbära den för lärarinnan anslagna lönen, ansåg sig Styrelsen icke kunna bifalla, utan ålåde det missionär Witt att inför Styrelsen redovisa för de medel, han enligt ofvannämnda skrifvelse af Fröken von Düben uppburit. Hvad angår Fröken von Dübens hemställan, huruvida omkostnaderna för hennes utresa till Oscarsberg skola af henne till Styrelsen återbetalas, så ansåg Styrelsen denna hemställan icke för närvarande böra till pröfning företagas, men medgaf Fröken von Düben rätt att tills vidare få såsom lån behålla den i Sverige förskottsvis uppburna lönen af 10 £ St för sista kvar-talet af år 1886. (SKa 6/4 1887)

Eftersom Otto skulle betala Ingeborgs lön hade hon vid utresan fått ett förskott som skulle regleras senare. Styrelsen markerar att det är Otto som ska lösa det problem som uppstod i och med att hon slutade som lärare.

I ett brev den 9 augusti 1887 skriver Ingeborgs far att hon »af Pastor Witt blifvit formligen kasserad« och att denne hade tvingat det »stackars barnet i sin förtviflan att sjelf skrifva afsägelsen och att underteckna densamma«. Han anhöll också att styrelsen skulle ge henne »nödiga medel för att kunna återvända hem till sina djupt sörjande föräldrar« (SKa 17/8 1887b). Styrelsen gick med på att bidra med tio pund till hemresan (SKa 17/8 1887), som kostade minst 30 pund. Fadern återkom med sin vädjan den 23 november och informerade styrelsen om förhållanden som han ansåg var av betydelse. Han skriver att Pallin hade anlitats av Otto att anställa Ingeborg och funnit henne »synnerligen kompetent« att bli lärare för Elin och Ottos barn, men redan den tredje dagen i Oscarsberg hade Ingeborg »förvägrats [af Pastor Witt] att fungera som

lärarinna« och uppmanats att hjälpa till i hushållet »eller rent ut sagt nedsattes till herr Witts piga«; von Düben misstänkte att tanken bakom rekryteringen var att få en tjänarinna. Vidare berättar von Düben att generalkonsul A. Ohlsson i Kapstaden hade tagit hand om Ingeborg. Beträffande hennes hemresa så skriver han att hans ekonomiska ställning var sådan att han inte kunde betala hemresan och inte heller förnya hennes »i Pastor Witts tjänst utslitna garderob« (SKa 6/12 1887b). Styrelsen gjorde inga avgörande ändringar av tidigare fattade beslut när brevet behandlades den 6 december. Om Otto hade betalat Ingeborg med pengar ur missionskassan under den tid hon hade hjälpt till i hushållet skulle han betala tillbaka dessa. Vid samma möte tog styrelsen ställning till en anhållan från Otto om medel till utresan för en ersättare för Ingeborg. Styrelsen beviljade inga pengar.

Den 23 juli skriver Witt på nytt till styrelsen och beklagar att han inte hade fått något svar på sitt brev av den 10 februari, men han hade fått veta från annat håll att han hade fått avslag. Han ber om ett »officiellt svar« och nämner att hans »barn gått utan undervisning nära ett halvt år till följe af deras mors sjukdom«.

Den enda utväg, som för mig synes stå öppen är att annonsera om lärarinna, och kan icke på den vägen ens möjlighet beredas åt våra barns uppfostran, så vill väl derigenom Herren visa mig sin vilja att jag skall lemna min nuvarande verkningskrets. Dock anser jag mig ej ha rättighet tillgripa denna utväg, innan jag erhållit Styrelsens utlåtande angående min skrifvelse af den 10 Februari. (SKa 5/11 1887).

Förmodligen fick Witt ett protokollsutdrag från mötet den 6 april.

I ett brev den 27 november i ett annat ärende passar Witt än en gång på att be om pengar till utresan för en ny lärarinna. Han berättar dessutom att Ingeborg är kvar på Oscarsberg (och således hade kommit tillbaka från Kapstaden) och att hon har »enskild tjänst hos honom« och vill vara kvar hos familjen. Han undervisar själv sina barn två timmar om dagen (SKa 6/12 1887b).

Den 1 juli skriver Witt:

Det är min pligt på samma gång som min skyldighet att för Styrelsen framlägga det jag insett att ett misstag begicks, då Fr. v. Düben skiljdes från våra barns undervisning. Att uppvisa huru långt min skuld i denna sak sträcker sig, är icke min afsikt, likasom icke heller att anföra något till mitt försvar, utan synes det mig rättast att blott erkänna mitt fel och bedja mina förmän förlåta, försåvida de inblandats uti och rönt obehag af denna sak. Enligt öfverenskommelse med Fr. v. Düben har hon från och med idag öfvertagit våra barns undervisning. (SKa 6/9 1888b)

Han avslutar brevet med en begäran att det anslag som tidigare hade beviljats som lön till Ingeborg nu åter skulle utgå, vilket styrelsen gick med på (SKa 6/9 1888). På grund av överansträngning tvingades emellertid Ingeborg lämna Oscarsberg redan omkring den 1 september.

Verksamheten fram till hösten 1888

I början av december 1886, då Tottie hade lämnat Natal, skriver Witt »till missionsvännerna« i Sverige och berättar om sin verksamhet:

Ännu synes icke mycken frukt af arbetet. [...]. Det synes mig mången gång som blefve sjelfva folket här mer hårdt och oemottagligt för sanningens intryck, och säkert är, att aldrig hafva de som sitta på missionens egendom visat sådant uppenbart trots och sådan olydnad, som de visa mot mig nu. Det sunnda förnuftet säger: predika lagen för dem, och låt för öfrigt verldslig öfverhet, som är satt af Gud, tvinga dem att fullgöra sina pligter. (MT 1887 s. 5)

I början av februari 1887 berättar han i ett brev om verksamheten, och är mer optimistisk än tidigare.

Det är med stor frimodighet i Herren jag för Eder kan omtala, att vederqwickelsens tider från Herrens ansigte börja att inbryta öfver vår mission och pingstens helige Ande mer och mer uppenbarar sitt väckande och helgande verk bland våra svarta vänner. Till hans pris och ära, som verkar allt detta genom sin egen Ande, vill jag framställa några drag från vårt arbete. (MT 1887 s. 72)

Antalet dopkandidater hade ökats med tolv sedan sommaren. En av dessa var en kvinna som hade varit en mycket anlitad trolldoktor. En annan var en ung man som olovandes hade lämnat Oscarsberg men som hade kommit tillbaka efter att Witt hade lagt »honom med starka rop och tårar inför nådatronen«. Slutligen berättar han att det rädde en svår torka varför »såden höll på att förderfvas«. Flera svarta hade en dag frågat Witt om han inte kunde bedja om regn den följande söndagen. Han hade svarat att han inte ville det, men att »om de sjelfmant ville samlas en söckendag, då ville jag vara med dem, men de måste bedja sjelfve«.

Vi samlades en stor skara lördags eftermiddag och många bådo, ja, alla våra kristna bådo om regn. – De som hade längst till sina bostäder hunno icke hem torra. Ett mildt, ymnigt regn föll hela natten och hela söndagen. Att detta regn kom som direkt svar på bönerna, sågo och kände alla, ty icke en blix eller en åskknall var märkbar hvarken nära eller fjerran, och detta är något oerhördt. Detta gäfvo hedningarna noga akt på, ty de vilja gerna hafva regn, men äro utomordentligt rädda för åska och blix. Om söndagen

gjorde regnet att kyrkan var öfverfull, då den deremot annars brukar vara temligen glest besatt vid regnig väderlek. Då jag i min predikan frågade: hvem af Eder tror, att Gud sändt detta regn som svar på eder bön, reste sig hela församlingen. (MT 1887 s. 75–76)

Under första halvåret 1887 kom Witt i kontakt med Andrew Murray (1828–1917).¹¹³ Denne var pastor i Kapstaden och var en även utanför Sydafrika känd väckelsepredikant och missionsledare.¹¹⁴ Han hade gripits av den anglo-amerikanska helgelseörelsen och blev en viktig exponent för denna.

Witt berättar utan någon introduktion:

Hvad som i hög grad bidrog att göra mitt vittnesbörd enkelt, var några dagars samvaro med den bekante pastor Andrew Murray, superintendent öfver holländska kyrkan i Sydafrika. Han företog en resa såsom evangelist genom Transvaal och Natal och kom därvid äfven att hålla möten i närheten af Oskarsberg, de första väckelsemöten, jag varit med om.^[115] Många *boers* gäfv sig åt Gud under den tiden, och ej underligt, ty pastor Murray's vittnesbörd var ytterst enfaldigt, ehuru han är en framstående lärd, och hans person bar en sådan prägel af Herrens inneboende, att då jag första gången såg honom, trodde jag mig se Jesus förkroppsligad, och jag började skälfva i hela kroppen af sinnesörelse. Dyrbara sanningar fick jag mottaga genom denne Guds tjänare, och intryck, som ej af tiden kunna utplånas. (1905)

Murray hade gett Witt »rådet att söka inpräglade sanningen hos folket genom en serie af väckelsemöten«. Witt följde rådet och det blev »en välsignad tid« och många »förnummo kallelsen«.

Annandag pingst – en tid efter att väckelsemötena hade hållits – skrev Witt ett brev till *Wäktaren*.¹¹⁶ Han berättar att under pingsthelgen hade man haft bönemöten varje dag och »särskildt utbedit oss pingstens helige Ande« inför en veckas möten från och med söndagen den 10 juli då skördearbetet på åkrarna beräknades vara färdigt och folket hade möjlighet att gå till kyrkan. »Vi vilja då i tron kasta ut nätet och [...] vänta oss en rik fångst« (*Wäktaren* 21/7 1887). Något bestående resultat blev

¹¹³ Jag har inte funnit någon uppgift om när detta hände, men det var före den 5/4 1887 då Witt skrev till Tottie och berättade om att han hade lyssnat till Murray.

¹¹⁴ Murray »intog en ledande ställning i *Dutch Reformed Church* i Sydafrika« (Furberg s. 273–274).

¹¹⁵ Möten hölls i Biggarsberg, ca 15 km väster om Oscarsberg (Hale s. 226), där det bodde boer. Dessa talade afrikaans, en variant av holländska språket.

¹¹⁶ *Wäktaren. Tidning för Stat och Kyrka* gavs ut under åren 1853–1888. Den var privatägd. Hedvig Posses far grundade tidningen och vid hans död 1865 blev F.Ph. Hierta (s. 33) redaktör, en tjänst som han hade till slutet av 1878.

det emellertid inte. »Allt återgick till det gamla, och hvarje spår af väckelsen tycktes försvunnit«, skriver Witt den 18 november 1887 (MT 1888 s. 3).

I augusti 1888 kom en ny missionär till Sydafrika. Det var Lars Peter Norenus (1862–1917). Han var utbildad vid Fjellstedtska skolan i Uppsala. Han var inte prästvigd och skulle därför inte få samma ställning som de prästvigda missionärerna utan arbeta som lärare i kristendom och som medhjälpare med andra uppgifter. I praktiken fyllde han ungefär samma funktion som prästerna; ett undantag var sakramentsförvaltningen (Furberg s. 217). Efter sin ankomst till Natal tjänstgjorde han främst vid Amoibie men också vid Oscarsberg.¹¹⁷

Ida Jonatansons situation

I det brev som Witt skrev till Tottie den 17 juli 1885 (s. 160) hade han tagit upp Idas »löneförhållanden« som han ansåg inte var »rätt ordnade«. Hon hade blivit lovad av styrelsen att efter ett års tjänstgöring få en löneförhöjning, men den hade uteblivit. Witt föreslog att lönen skulle höjas från 31 pund till 40. Styrelsen biföll hans förslag (SKa 14/10 1885).

Ida hade endast förbundit sig att arbeta på missionsfältet i tre år och våren 1887 måste hon bestämma sig för om hon skulle fortsätta. Hon trivdes med arbetet på barnhemmet och i skolan tillsammans med Elin Witt, men hade blivit överansträngd på grund av att hon när Elin var sjuk även fick utföra hennes arbetsuppgifter. När hon så veta att den tjänst hon hade haft i Sverige var ledig bestämde hon sig för att återvända till hemlandet. I april fick hon emellertid ett brev från Tottie vilket fick henne att ändra sig. Sannolikt uppmuntrade Tottie henne att fortsätta sitt arbete, men det viktigaste var nog att han kunde berätta att Hedvig Posse hade antagits för att hjälpa till på barnhemmet och i skolan (SKa 21/6 1887b).

Den 11 mars 1887 hade missionsstyrelsen tagit ställning till ett erbjudande från Hedvig:

Jag önskar att härmed få erbjuda Missionsstyrelsen min tjenst. För tre år sedan kände jag en inre kallelse att gå till hedningarna och Herren har sedan gifvit mig mer och mer lust dertill. Det är till Afrikas folk jag känt mig mest dragen. [...] Jag har sedan barndomen lärt känna min Frälsare och fått nåd att förblifva hans. Vid samma tid som jag kände kallelse att utgå till hedningarne, hade Gud på ett kraftigare sätt än förut börjat arbeta

¹¹⁷ Norenus fick ansvar för en egen station år 1891. Han prästvigdes i Stockholm år 1900 för tjänstgöring inom SKM. Han verkade i Sydafrika fram till sin död.

på mitt hjerta, visande mig min synd och sin nåd. Det är denna Guds nåd, som jag gerna ville få tala om för hednabarnen och vågar därför, ehuru min skolbildning är ofullständig, och min öfning i att undervisa barn ganska ringa, erbjuda Missionsstyrelsen min tienst. (SKa 11/3 1887b)

Brevet överlämnades sannolikt av Bring¹¹⁸, som vid mötet berättade att Hedvig »önskade af egna medel bekosta sin utresa till missionsfältet«. Hon antogs av styrelsen och fick liksom Ida Jonatanson 31 pund i lön under sitt första år och därefter 40 pund.¹¹⁹

Elins hälsa försämrades under våren 1887 och Witt tvingades konstatera i ett brev till styrelsen den 3 juni att det ser ut »som skulle min hustru aldrig återvinna sin hälsa. Hon ligger ständigt och är oförmögen att företaga sig något« (SKa 17/8 1887b). Förhållandet innebar en fortsatt stor belastning för Idas del. Hedvig var efterlängtnad när hon i slutet av november anlände till Oscarsberg för att hjälpa till i skolan och barnhemmet. Ida fick en nödvändig avlastning, men också en väninna som kom att betyda mycket för henne.

I februari 1888 skrev Ida ett långt brev till Tottie. I brevet berättar hon om sitt arbete och efter att ha börjat på femte sidan (av fjorton som det hade tagit henne två veckor att skriva), avbryter hon sin berättelse och nämner att hon vanligtvis skriver på kvällen och att hon gör det även »nu«.

Men nu är det så att Fru Witt varit länge och är ännu mycket klen. P[astor] Witt sade till mig för något mer än 3 veckor sedan att jag och fr. Posse fingo på våra samveten om hon (fru W) dog, emedan vi ej gjort allt hvad vi kunnat för henne, särskildt att vi togo hit flickorna [i barnhemmet] i Januari och ej i stället låto dem vara hemma och bjöd fru Witt att vara uppe hos oss den månaden.^[120] m. m. m. Några dar efteråt bad fru W. att jag skulle ligga

¹¹⁸ J.C. Bring var ordinarie ledamot i styrelsen sedan år 1883.

¹¹⁹ Hedvig Amalia Posse (1861–1927), dotter till friherre Johan August Posse och hans maka Betty Ehrenborg, hade varit engagerad i Studentmissionsföreningen i Uppsala och i den lågkyrkliga väckelsen inom kyrkan. Hon var ekonomiskt oberoende. Åren 1899–1901 var hon föreståndare för ett sjukhus vid Svenska kyrkans missionsstation i Dundee, omkring fem mil nordväst om Oscarsberg. Hon hade för egna medel låtit »bygga sjukhusbyggnaderna och ordna verksamheten« (Karlgrén s. 201). Hon lät trycka en sångbok på zulu år 1894. Av de 100 sångerna och köreerna hade hon själv översatt eller skrivit nästan 80, och Otto Witt åtta. Hon pensionerades år 1913 och återvände då till Sverige.

¹²⁰ De barn som gick i skolan liksom flera av flickorna på barnhemmet hade lov under december och januari, vilket gällde för alla skolor som regeringen lämnande understöd till.

nere hos henne under nätterna och jag vågade då ej säga nej. Nu ser Pastorn sjelf efter sin fru, men jag har i stället fått de minsta barnen på min lott under natten samt qvällar och morgnar. Jag är nog ej snäll när jag säger att det är ej med glädje som jag nu är här. Qvällarna var nästan den enda tid som fr. P. och jag hade att ostört få samtala och rådaskild vid om saker i arbetet. Qvällarna voro de enda stunder för ostörd läsning eller hvila. Nu kommer jag hem så att jag just hinner att före skoldags äta frukost och så är det skolan och så middag och så att lära flickorna sy och laga kläder m. m. och så är det qvällsmat och så ringa till aftonskolan och så för det mesta blir det för den kära Fröken Posse att ensam ha aftonskolan, sedan hon hela dagen deltagit i arbetet. Och nästa månad blir det väl att vara här dagen om och lemna allt åt fröken P., ty då väntas en ny verldsmedborgare hos Witts. Ja icke är jag glad åt att vara här, men hvad skall jag göra. Det är allt rysligt synd om Witts också. Frun sjuk och Pastorn har i följd deraf långt ifrån roligt och blir ständigt bunden vid hemmet, och så barnen ofta utan tillsyn. Den snälla, kära fröken Düben hon arbetar och sträfvar med att sköta hushållet m. m. och har mer än fullt upp med det, och om dagarna också barnen när hon kan. Jag menar med att leka med dem. Pastorn läser sjelf med dem när han kan få tid dertill. Fröken Düben ämnar snart flytta till Fristedts och hvem Witts sedan skall få vet jag ej. [...]

Jag vet ej huru det kommit till att jag skrifver så här mycket till Docenten, men det är ett enskildt bref och ej alls ämnadt till Styrelsen i helhet. (SKa 5/5 1888b)

Därefter återgår hon till att berätta om sitt arbete bland barnen och slutar med att uttrycka en förhoppning att Herren ska kunna använda henne och de andra missionsarbetarna vid Oscarsberg »såsom redskap i sin hand, för att vinna själar för sitt rike«.

O hur skönt skall det ej bli, att efter slutad strid få gå hem för att vara när Herren. O, sälla frid, den ingen strid skall Kristi kyrka störa, der vi få se vår frälsare, och städs han vilja göra.^[121] Ibland längtar jag så mycket att få gå hem, och få aflägga pilgrimsdrägten, men så åter när jag ser på huru litet jag har uträttat för Jesus, så är jag tacksam så länge Herren vill låta mig vara här, om jag kunde vara till någon nytta.

I ett postskriptum skriver Ida: »Ett varmt tack för att jag har lof att, om jag har någon önskan i något afseende, framställa detta.« Hennes önskan var att Tottie som så väl kände till förhållandena vid Oscarsberg skulle bedja för var och en och för verksamheten.

¹²¹ E.W. Griswolds sång »Till fridens hem, Jerusalem« i översättning år 1876 af E. Nyström och publicerad i *Sånger till Lammets lof*.

Vid styrelsemötet den 5 maj nämnde Tottie något om Idas situation, vilket reflekteras i protokollet:

Som det till Styrelsen kännedom kommit, att missionär Witt upprepade gånger användt lärarinnan Ida Jonatansson i sin privata tjänst och derigenom hindrat henne från att odelat egna sig åt förvaltningen af det embete, som blifvit henne anförtrott, beslöt Styrelsen att gifva honom, missionären Witt, en allvarsam förmaning att för framtiden taga sig till vara för dylika egenmäktiga tilltag samt en påminnelse, att han icke egde någon som helst rätt att utan Styrelsens hörande förflytta någon af de i missionens tjänst anställda lärarinnorna från deras af Styrelsen dem anvisade arbetsfält. (SKa 5/5 1888)

I mitten av juni fick Witt ett protokollsutdrag från styrelsemötet den 5 maj och som Ida fick läsa. Hon blev förmodligen bestört över vad som hade blifvit följden av hennes privata brev till Tottie. Den 27 juni framförde Witt i ett irriterat tonläge sina synpunkter och riktade åtskilliga anklagelser mot Ida, och det förefaller som att han tog med allt han kunde komma på för att misskreditera henne.

Witts skrivelse föredrogs den 9 september och »lades till handlingarna«. Tottie har skrivit följande kommentar på brevet: »I anl. af denna skrivelse har Ida Jonatanson afgifvit förklaring, som till fulllo ådagalägger, att Witts i detta brev lemnade uppgifter äro alltigenom lögnaktiga« (SKA 6/9 1888b). Idas brev finns inte bevarat i SKM:s arkiv.

Det spända förhållandet mellan Otto och Ida bidrog säkert till att hennes arbetssituation snarare blev sämre än bättre. Den 1 februari 1890 skriver hon till Tottie och berättar att hon under det sista året »varit långt från frisk«, men kunnat sköta arbetet. Hon hade emellertid blifvit sämre och tagit kontakt med doktor Dalzell, som menade att hon var överanstängd och att hon borde åka hem och få läkarvård, vilket han meddelade missionsstyrelsen. Ida begärde därför ett års tjänstledighet (SKa 9/5 1890b). När Tottie fick brevet kontaktade han Sundberg, som samtyckte till att i ett telegram uppmana Ida att »resa hem till Sverige för att åtnjuta läkarevård och hvila vid Diakonianstalten« vid Ersta (SKa 9/5 1890).

Omkring den 20 mars lämnade Ida Oscarsberg för att ta sig hem till Sverige (MT 1890 s. 124). Vistelsen i hemlandet blev något mer än ett år. Den 30 juli 1891 lämnade hon Göteborg för att via London fortsätta till Sydafrika (se också s. 217). Hon landsteg i Durban den 11 september och kom till Oscarsberg den 14:e (MT 1891 s. 237).

12. Uppbrottstid

I september 1888 var Otto Witt villrådlig om hur han skulle hantera den situation som han befann sig i på grund av Elins sjukdom, och tog därför kontakt med missionsstyrelsen för att få råd. Styrelsen ville att han och hans familj skulle återvända till Sverige, men han bestämde sig för att stanna kvar. I början av augusti 1889 lärde han känna bröderna Jakob och Olaf Wettergren från Norge och det kom att leda till att han inom ett halvår begärde sitt avsked från sin tjänst inom Svenska kyrkans mission.

Missionsstyrelsen vill att Otto Witt återvänder till Sverige

Den 12 september 1888 skrev Witt till styrelsen om sin situation:

Inför Styrelsen får jag härmed ödmjukligen framlägga, huru det är ställt för mig och mitt arbete.

Under ett och ett halft års tid har min hustru med ett par månaders undantag varit bunden vid sjuksängen. Ännu har ingen förändring inträdd, utan är hon urständsat att hjälpa sig sjelf och har utom sin svaghet äfven fått det tunga korset att förmenas sina ögons bruk, så att hon ej kan se att läsa en rad eller sy ett stygn. Att detta förhållande bundit mig i mitt arbete, såsom jag redan förut för Styrelsen påpekat, torde lätt inses. Wi hafva dock haft en väsentlig hjälp i huset af Fr. v. Düben, som såväl skött hushållet som ock sedan den 1ste Juli handlagt våra barns undervisning. Herren har nu beröfvat oss äfven denna hjälp. Öfveransträngningen har varit för stor, och Fr. v. D.s helse är bruten. Jag innesluter ett intyg härom från Dr Dalzell hos hvilken hon f.n. vistas. Sjelf har Fr. v. D. på doktors inrådan uppsagt sin plats hos oss och kommer icke mera att återtaga sitt arbete här. Sålunda stå vi nu fullkomligt ensamma och fullkomligt redlösa. Tydligen har Herren hänvisat mig att egna min tid åt de mina, ty den som skall hafva vård om Guds församling måste först veta att förestå sitt eget hus. Jag är derföre f. n. skiljd från mitt embete och all min tid upptagen med barnens tillsyn, matlagning, ja alla de olika bestyr, som åligga en husmoder. Undervisningen med dem som beredas till begående af H. H. Nattvard har jag nödgas afbryta, och jag fruktar högeligen att samma blir inom kort förhållandet med dopkandidaternas undervisning. Då Pastor Fristedt om ett par dagar lemnar Amoibie (likasom Josef i dagarne reser till Appelsbosch), så får jag ännu en station mig anförtrödd. Huru det skall gå, vet allena Han

som så underligen leder sina heligas väg. Jag hoppas att Herren skall åtminstone förkunna mig att få uppehålla gudstjenst på Oscarsberg, men måhända är det Hans mening att äfven detta skall tagas ifrån mig. Han är Herren, och gör hvad Honom täckes. Lofvadt vare Hans namn!

Mina barn uppväxa utan någon undervisning. Min äldste son, som är elfva år gammal, skulle icke på långt när bestå profvet till elementarskolans andra klass, och det ehuru Gud gifvit honom såväl som hans syskon både lust och förmåga att tillegna sig vetande.

Då jag nu framlagt dessa förhållanden för Styrelsen måste jag till Herrens ära bekänna, att jag först i denna stora förödmjukelse funnit den rätta friden i Herren och vill af hjertat gerna tjena Honom i det tysta så länge Han vill, heller är det icke min afsigt att ännu flera gånger besvära Styrelsen med bön om hjälp. Jag har förgäfvets vändt mig åt alla upptänkliga håll, och tydligen vill Herren lära mig att lita till Honom ensam. Men jag tror det vara Hans mening att jag skall framlägga dessa förhållanden för Styrelsen, och Styrelsen måtte sättas i tillfälle att ingripa, ifall så anses önskvärdt, vare sig genom att sända hjälp eller genom att skilja mig från min befattning, såsom varande ur stånd att upprätthålla densamma. I Herrens hand är jag trygg, ty Han är barmhertig. (SKa 25/10 1888b).

Tillsammans med Witts brev sändes även ett brev från Ida Jonatanson och Hedvig Posse, där de frågar om styrelsen »möjligen skulle vilja bekosta en tjenstepigas utresa hit« som hjälp till familjen Witt. Samtidigt uttryckte de sin tacksamhet över att »Styrelsen tryggt vårt arbete i skola och barnhem, och vi behöfva att få egna alla våra krafter deråt« (SKa 25/10 1888b).¹²²

Breven behandlades av styrelsen den 25 oktober.

I anledning af de i dessa skrivelser gjorda framställningar beslöt Styrelsen att med hänsyn till missionär Witts nuvarande svåra ställning och fröken von Dübens utträde ur lärarinnebefattningen hjälpa honom till att i Natal erhålla en tjenarinna genom att tills vidare till detta ändamål bevilja 20 pund för år, räknadt från [den 1/12]. På grund af förut gjorda erfarenheter ansåg sig Styrelsen icke kunna taga någon befattning med utsändandet af en svensk tjenarinna til Oscarsberg.

Som styrelsen ansåg det sannolikt, att missionär Witt under förhandenvarande omständigheter och särskildt för barnens uppfostran och undervisning skulle önska erhålla en presterlig befattning i hemlandet, beslöt Styrelsen att till Kongl. Majt. ingå med underdånig anhållan om extra ansökningsrätt för de i Styrelsens tjänst anstälde ordinerade missionärer. (SKa 25/10 1888)

¹²² I en artikel i *Missionstidningen* år 1885 skriver Otto om »vår enskilda tjensteflicka« som var svart (MT 1885 s. 25). Vi kan nog förutsätta att familjen hade en sådan även 1888.

Styrelsen var uppenbarligen övertygad om att det inte var möjligt för Witt att fortsätta som missionär utan att han borde söka en tjänst i Sverige. Regeringen gick styrelsen till mötes redan den 16 november. Extra ansökningsrätt innebar att Witt kunde söka tjänster som han inte var på förslag till.

Tre förhållanden, som delvis överlappar varandra, låg nog till grund för styrelsens initiativ: Witts förändrade kristendomsuppfattning, omsorgen om verksamheten på missionsfältet vilken påverkades av Elins sjukdom, svårigheterna att få hjälp i hemmet och Witts ovilja att arbeta i skolan samt omtanken om familjen Witt. Det är inte helt lätt att avgöra vad som vägde tyngst, men Furberg menar att Witt förstod att »styrelsens åtgärder var att betrakta som ett misstroendevotum« (Furberg s. 280).

Witt skrev också ett brev till *Missionstidningen*. Det är daterat den 22 september 1888.

Det gör mig ondt, att jag under senaste året så sällan skrivit hem och låtit eder få veta något om oss och vårt arbete, men kan hända skullen I sjelfva finna en ursäkt, om det vore eder möjligt att kasta en blick in i våra förhållanden. De hafva nu under halftannat år icke varit de bästa i yttre måtto. Under denna långa tid har jag varit för det mesta bunden vid min hustrus sjuksäng, och så är jag än. Min stackars hustru är alldeles urståndsatt att sköta något. Hon ligger alldeles undankastad och har dertill mistat sina ögons bruk, så att hon ej ens kan se att läsa Herren eget ord. Och fröken D., som kom ut för att hjälpa med våra barns undervisning, har genom öfveranstängning måst lemna oss, att ej hennes krafter för alltid må brytas. Så är jag nu bokstafligen ensam med en sjuk hustru och åtta hjälplösa små, af hvilka just då jag skrifver detta en ligger i messling. Jag har härigenom blifvit försatt i en helt annan verksamhetskrets än förut, och huru främmande den än var till en början och huru föga tilldragande, så börjar jag dock känna mig hemmastadd och förtrogen med den, ty det är Herren sjelf, som satt mig dit. [...] Till hans namns ära [kan jag] både göra det ena och det andra, både laga mat och laga kläder. [...]

Men fastän jag är overksam, så går dock Herrens gerning framåt, ty intet kan hindra honom. Barnhemmet och skolan blifva välsignade under Hans tjenarinnors arbete. Der vändas de unga sinnena till Barnavännens kärlek och lära sig att söka det himmelska. Det är icke möjligt annat än att se den stora skillnaden på de barn, som fostras hos oss, och dem, som uppväxa i de hedniska hemmen. [...] Jag är hjertligen tacksam, att jag ser det och fröjdar mig däröfver; fröjden öfver Hans verk är ju ett deltagande i det-samma. (MT 1888 s. 271)

Witt uttryckte också i artikeln sin tillfredsställelse över att ganska många sökte frälsningens väg och ville bli döpta, men att stor försiktighet »är i sanning af nöden, att man ej af slapphet eller liknöjdhet skaffar in ogräs bland hvetet«.

Efter styrelsemötet den 25 oktober skickade Tottie ett protokollsutdrag till Witt om beslutet att anslå medel till en tjänarinna från Natal och om styrelsens anhållan om extra ansökningsrätt. Witt bekräftar i ett brev daterat den 22 december att han har fått utdraget och tackar för anslaget till en tjänarinna. Han berättar att de »under de sista tvenne månaderna haft en sådan i en tysk missionärs dotter«. Hon hade emellertid varit tvungen att lämna dem. »Vårt hopp står dock till Herren, att Han skall låta oss få en ständig hjälp genom någon som vill komma till oss från fäderneslandet.« Han fortsätter:

Styrelsens åtgärd att med anledning af mina förhandenvarande svåra omständigheter ingå till Kongl. Maj:t med anhållan om extra ansökningsrätt för oss ordinerade missionärer har lifligt bragt för mitt sinne möjligheten eller önskvärdheten af att jag återvände till fäderneslandet, särskildt med afseende fästade å mina barns uppfostran. Men under dessa pröfnings dagar har jag blifvit fullt viss i mitt sinne att Herren åtminstone icke för närvarande kallar mig att lemna mitt arbete å missionsfältet. Om så är hans nådiga vilja, önskar jag heldst att använda hela mitt lif i denna kallelse, hvilken Han kallade mig. Med mina barns uppfostran ser det nog mörkt ut, men Han skall sörja för dem. Ett avgjort steg hafva vi redan tagit, i det vi beslutat sätta vår äldste son i skola på York, i närheten af Maritzburg. Om G. v. kommer han att sändas dit i slutet av Januari.

Mitt arbete i missionen har jag åter kunnat regelbundet utföra under det sista kvartalet och har varit ganska ofta på besök i hednagårdarna. (SKa 28/3 1889b)

Orsaken till att Otto kunde lämna Oscarsberg kan ha berott på att Elin hade blivit något bättre. I första numret av *Missionstidningen* år 1889 skriver nämligen Tottie att han i ett brev (3/11 1888) från Witt »mottagit den glädjande underrättelsen, att fru Witt är afgjort på bättringsvägen, ehuru hon ännu är urståndssatt att begagna sina ögon«.

Någon varaktig förbättring blev det emellertid inte. Den 7 mars 1889 skriver Witt till Tottie:

Will du förlåta att jag skrifver till dig med blyerts. Jag ligger temligen obehvämt utsträckt på en filt på golfvet och vill ej begagna mig af penna och bläck för att ej störa dem jag vakar öfver, ty de vakna vid det minsta ljud. Min stackars hustru har på senare tider alldeles gått tillbaka igen till

sitt förra kraftlösa tillstånd, och hennes tillfrisknande tycks nu åter temligen fjerran. Dock Herren är den som hjälper. Under de sista veckorna har hennes krafter alldeles tillintetgjorts genom ett starkt och envist anfall af dysenteri, som dock synes från och med idag vara någorlunda häfd. Under tiden har Herren låtit oss röna en annan sorg, i det Han helt plötsligt tagit från oss vår lilla Emma genom en elak halssjukdom, som inom två dagar gjorde slut på hennes lif. Hon var vår yngsta dotter, 5½ år. Fyra dagar är det sedan hon gick hem. Emellertid ligga nu våra andra båda flickor [Elin och Ida] dåliga af samma sjukdom och igår trodde vi den äldsta skulle gå hem. Idag är hon något bättre men hon synes mig ej vara utom fara. Den andra har just börjat att klaga öfver sin hals. Emellertid är jag ensam om att vaka öfver mina kära, och det är nu tredje natten jag ej är afklädd. Jag hoppas derföre du förlåter att jag begagnar blyerts samt äfven öfverser med att mitt bref ej blir så sammanhängande. Om dagen är hvarje stund upptagen. (SKa 14/5 1889)

Den 1 april 1889 postade Witt ett brev som publicerades i *Missionstidningen*. (Det senaste som hade tagits in i tidningen var det brev han skrev den 22 september 1888.) Han skriver:

Då jag i dag sänder eder en helsning från oss här på Oscarsberg, kan jag ej för eder omtala några synliga frukter af vårt arbete. [...] Åtskilliga af dem, som en gång gingo med den högtidsfirande skaran upp att söka Herren i hans helgedom, hafva åter dragit sig tillbaka för att lefva sitt gamla lif i syndens tjenst. (MT 1889 s. 123)

Han berättar något om verksamheten och funderar omkring att kristna dras till världen och att »halfheten« är »ett genomgående drag bland våra kristna hemma; så ock på missionsfältet«. Modet sjunker när man ser på församlingarnas skröplighet, men i »pröfvningens timma« kan man få se att »en annan kraft visar sig uti dem än den som hedningen kan uppvisa«.

En sådan kraft har visat sig bland våra kristna, då under den förflutna tiden Herren hemsökt hela Natal med sjukdomar, särskildt barnen. Jag har fått inviga sju små stoft åt den eviga hvilan (bland dessa tre mina egna små), och jag har förnummit, att ännu ligger i Guds ord kraft att hjälpa de små och svaga och att trösta det sörjande föräldrahjertat. (ibid. s. 124)

Witt avslutar brevet med en förhoppning att han snart ska »företaga en vandring bland folket för att utså den ädla säden«. Den något undanskymda uppgiften att Elin och Otto har förlorat tre barn kan tyda på

att han inte ville framhålla sin och sin Elins förlust och sorg mer än de andra sörjande föräldrarnas.¹²³

Otto Witts syster blir barnens lärare

Holjer Witt i Helsingborg hade givetvis engagerat sig i att få en lärarinna till sina barnbarn i Sydafrika. Hans ogifta dotter Bertha hade erbjudit sig att ställa upp. Den 18 mars 1889 skriver han till sin vän Sjöding.

Sedan Otto länge förgäfvets sökt att få en lärarinna för sina barn, har nu en af mina döttrar, den 27åriga Bertha förklarat sig villig att öfvertaga platsen. Hon har dessutom tillskrifvit Otto och ifrån honom i dessa dagar genom telegram från Pieter Maritzburg erhållit till svar: »Come«. [...] Vill Styrelsen lemna sitt samtycke och kan hon påräkna fri resa på missionens bekostnad och något bidrag till utrustning. Sjelf eger hon intet och mina tillgångar äro knappa, helst [som] mina 13 barn, oaktat arbetsamma, i mer eller mindre mån behöfva handräckning af mig. Hon ställer sjelf i fråga att taga ett lån, men detta vore väl hårdt då hon i alla fall gör en uppoffring, som är mer värd än penningar. (SKa 28/3 1889b)

»Denna hemställan« från prosten Witt »tog Styrelsen i öfvervägande« vid sitt möte den 28 mars,

men då Styrelsen genom att för missionär Witt hos Kongl. Majt. anhålla om extra ansökningsrätt sökt bereda honom tillfälle till befordran i hemlandet och det under närvarande förhållanden vore ovisst, huru länge missionär Witt komme att stanna på missionsfältet, ansåg sig Styrelsen icke kunna ännu en gång bevilja medel till en lärarinnas utresa, i synnerhet som missionär Witt icke sjelf till Styrelsen inkommit med någon anhållan derom. (SKa 28/3 1889)

Efter att prosten Witt fått detta besked vände han sig till Tottie och frågade om den lärarinna som Otto kunde komma att anta i sin tjänst skulle avlönas med 40 pund per år ur missionskassan. »Denna fråga beslöt Styrelsen att jakande besvara« (SKa 14/5 1889).

Vid samma möte behandlades ett brev (7/3 1889) från Witt med samma förfrågan men också med en önskan att styrelsen skulle ge honom ett lån så att han kunde betala lärarinnans (det vill säga Bertha Witts) utresa. »Vid denna framställning ansåg sig Styrelsen icke kunna fästa något afseende« (SKa 14/5 1889).

Bertha Witt reste sannolikt till Sydafrika samtidigt med missionär Lars Peter Norenus trolovade (SKa 14/5 1889b). De två kvinnorna kom till

¹²³ Hur många barn Elin och Otto fick är oklart; se vidare s. 247.

Natal kanske redan i maj; bröllopet ägde rum den 20 juli.¹²⁴ I och med att Bertha kom till Oscarsberg blev det möjligt för Witt att lämna stationen för vandringar i Zululand. Från en vandring, som han gjorde tillsammans med Israel, berättar han i ett brev den 12 juni 1889:

Det var första gången jag skulle företaga en fotvandring i detta land och första gången jag stod inför nödvändigheten att en tid lefva uteslutande på de svartas kost, ty jag var fast besluten att icke vända mig till hvita, och jag visste, att jag i tron skulle gå segrande igenom. Mitt hopp kom icke på skam, ty icke blef jag öfvermåttan trött, ej heller led jag brist på föda. Ja, den föda, jag förr haft svårt att förtära, var mig så välsmakande och befanns så närande, att jag efter min hemkomst blifvit fetare än förut. Icke begärde jag heller mat på något ställe, utan tog emot hvad Herren gaf mig som svar på min bön till honom. Vid vissa tillfällen pröfvades nog tron, såsom då jag efter en hel dags vandring ej fick mera än ett par sockerrör och två majs-ar; men märkvärdigt är, hvilken mättnad och kraft den mat medför, som man får direkt från Herrens hand. Och hvad jag vidare fick lära var, att folket tog emot mig på ett helt annat sätt, än om jag kommit ridande. På många ställen hörde jag förvåning uttalas, då man fick veta, att jag var missionär, och mer än en sade till mig: du måste älska oss mycket, då du vandrar bland oss för att tala om Guds rike. (MT 1889 s. 173)

Otto och Israel kan ha varit borta från Oscarsberg i tio dagar. Några omvändelser nämner han inte, men av skildringen, som omfattar fem sidor, framgår att man välkomnade dem och gärna lyssnade på förkunnelsen. Otto var nog angelägen att ge ett konkret exempel till *Missionstidningens* läsare på hur hans metod att gå från kraal till kraal fungerade (jfr s. 162).

Ingeborg von Düben befann sig vid årsskiftet 1888/89 vid Appelsbosch. Hon var sannolikt återställd efter fyra månades vila. I ett brev (31/12 1888) frågar hon om styrelsen »skulle vilja och kunna använda mig för barnhemsverksamheten på någon af missionsstationerna«. Hon bifogar yttranden från missionärerna Witt, Fristedt och Ljungqvist. Witt skriver, att det »är mig kärt att få tillstyrka fröken v. Dübens antagande i missionstjänst«. Han menar att hon passar bra för en tjänst bland barnen, »hennes stilla väsen kan icke vara utan inflytande på de svarta barnen, och jag är öfvertygad om, att Herrens välsignelse skall följa henne i sådan verksamhet« och såg gärna att hon kom till Oscarsberg. Även

¹²⁴ Av ett brev från prosten Witt 23/4 1889 förefaller det som finansieringen av utresan var ordnad (SKa 14/5 1889b).

Fristedt och Ljungqvist förordade att Ingeborg skulle anställas. Missionsstyrelsen gav sitt bifall och hon tillträdde en tjänst den 1 januari 1890 vid barnhemmet och skolan vid Oscarsberg (MT 1890 s. 122).

Missionskonferens i Appelsbosch och besök i Durban

Den 27–29 juli 1889, lördag–måndag, höll Witt, Fristedt och Ljungqvist en missionskonferens i Appelsbosch där Ljungqvist var stationerad.¹²⁵ Missionärernas fruar var om möjligt med vid dessa konferenser för att träffas och få vara med på de gudstjänster som hölls.

Troligen skulle Elin konsultera en läkare i Durban, och Otto tog med henne för att efter konferensen fortsätta dit. En transport med oxvagn under de torra och inte så varma juli- och augustimånaderna på någorlunda bra vägar klarade tydligen Elin. De kan ha kommit till Durban omkring den 10 augusti. Witt hade vid ett tidigare besök där kommit i kontakt med en skandinavisk församling; det bodde ett 30-tal familjer från de skandinaviska länderna i staden. Även denna gång besökte han församlingen och predikade, vilket var välkommet då man inte hade någon pastor. Den 20 augusti skrev församlingens sekreterare till honom. Av brevet kan man förstå att han uppfattade att Witt endast hade gjort ett kort uppehåll i Durban. I själva verket var Witt kvar när brevet skrevs. Planerna för Witt kan ha blivit ändrade på grund av att han fick veta att en ångbåt från Europa hade anlänt till Durban och att en grupp norska missionärer hade landstigit. De tillhörde *Den Frie Øst-afrikanske Mission*.

Det brev som nämns ovan fick Witt ta del av när han kom till Oscarsberg omkring den 1 september. Sekreteraren meddelade att styrelsen för den skandinaviska församlingen tänkte föreslå SKM:s styrelse att placera Witt i Durban för att verka bland de infödda och de skandinaviska sjömän som kom till staden. Dessutom skulle han betjäna församlingen. Witt säger sig inte ha reflekterat på att söka sig till Durban men ställde sig positiv (SKa 21/1 1890b). Det blev, som vi kommer att se, emellertid inte aktuellt för missionsstyrelsen att ta ställning till förslaget.

¹²⁵ Norenus som arbetade på Amoibie var troligen med på konferensen men har inte undertecknat protokollet vilket berodde på att han inte hade rösträtt.

Den Frie Østafrikanske Mission

Paul Peter Wettergreen (1835–1889) var prästvigd inom Norska kyrkan och blev år 1861 missionär i Zululand där han arbetade i den pietistiska väckelsens anda inom *Det Norske Misjonselskapet*. År 1870 återvände han till Norge; han var då änkling med två söner. I Norge påverkades han av kretsar som var kritiska till kyrkan och så småningom lämnade han sin prästtjänst. År 1877 blev han föreståndare i en frikyrkoförsamling i Arendal.¹²⁶ Till denna församling blev den kände väckelseevangelisten och missionsivraren Fredrik Franson (1852–1908) inbjuden år 1883; han var då på besök i Norge. Det blev en stor väckelse i Arendal. Franson hade framgångar på flera platser i Norge och i kölvattnet av väckelserna bildades år 1884 *Det norske Misjonsforbund* (i fortsättningen: *Misjonsforbundet*). Många av de fria missionsföreningar som fanns runt om i landet anslöt sig.¹²⁷

Paul Wettergreen blev fångslad av Fransons förkunnelse och när denne år 1888 höll en evangelistkurs i Kristiania var han en av eleverna. Under denna kurs kan han ha bestämt sig för att åter resa ut som missionär. I januari 1889 startade han och hans två söner, Jacob (1866–1889) och Olaf (1867–1826), en missionsorganisation under namnet *Den Frie Østafrikanske Mission* (FÖM) med Natal och Zululand som missionsfält. En kommitté – *Hovedbestyrelsen for den frie østafrikanske mission* – tillsattes. Många i Norge, Danmark och Sverige hade meddelat att de ville stödja FÖM. I kommittén fanns flera samfund representerade; fyra ledamöter av nio tillhörde *Misjonsforbundet*. Bröderna Wettergreen gjorde omfattande insamlingsresor i Norge och Sverige under första halvåret 1889.

År 1888 grundades tidsskriften *Missionæren* som blev FÖM:s inofficiella organ.¹²⁸ Tidningens redaktör var medlem i *Misjonsforbundet* liksom de flesta av läsarna; senare kom tidningen att bli förbundets officiella organ.

¹²⁶ Missnöje med den norska statskyrkans kyrkoordning och statens inflytande, gjorde att en grupp i Moss år 1877 bildade en församling fri från statskyrkan – en frikyrkoförsamling. Vid bildandet ordinerade Paul Wettergreen den man som medlemmarna utsåg till sin föreståndare. Senare under året bildades den andra församlingen och det var i Arendal. Dessa två församlingar var de första inom kyrkosamfundet *Den evangelisk lutherske frikirke*.

¹²⁷ Förbundet skulle vara öppet för alla troende. Man krävde inte att medlemmarna skulle ha lämnat den norska kyrkan. Både barndop och troendedop accepterades (Froholt).

¹²⁸ *Missionærens* redaktion låg i Larvik där också tidningen trycktes. Larvik ligger vid Skagerrak, ca 10 mil söder om Oslo.

Kommittén utarbetade och fastställde regler för FÖM och enligt dessa ställdes inga formella krav på missionärernas utbildning. Det viktiga var individens upplevda kallelse; det hastade att förkunna om Jesus innan han kom tillbaka för att upprätta sitt rike. Både män och kvinnor kunde bli antagna. Den enskilde missionären skulle själv svara för kostnaden för resan till Sydafrika och skänka sina ekonomiska tillgångar till missionskassan med undantag för det som ärvt. Någon regelbunden lön utlovades inte. Missionärerna skulle verka som jämlika evangelister i Jesu efterföljd. »Begränsad ekonomi, kringvandrande evangelisation som ideal och förtröstan på att Gud skulle lösa alla problem var utgångspunkterna för missionsverksamheten« (Sarja s. 118–119).

Paul Wettergreen drabbades av en stroke våren 1889 och det var inte längre aktuellt för honom att följa med till Sydafrika. Han avled den 10 augusti samma år.

Den 4 juli avreste de första nio FÖM-missionärerna. De var: Jakob Wettergreen och hans hustru Martha, Olaf Wettergreen och hans hustru Hanna (1868–1889) född Lydén från Landskrona i Sverige, Olava Solberg (1849–1891), som var den enda av dem som behärskade zulu, Martha Sanne (1852–1923), Georgine Ansteensen (1858–1941), svenskan Emelie Häggberg (1854–1909) samt den femtonårige dansken Sofus Nielsen (1874–1900). Torsdagen den 15 augusti 1889 anlände de till Durban.

De två missionärer som kom att betyda mest för Witt var Olaf Wettergreen och Emelie Häggberg (1854–1909). Emelie upplevde sin omvändelse i Almy kyrka i Örebro i november 1882. Hennes andliga utveckling påverkades av impulser från flera håll, kanske främst från Helgelseförbundet. År 1888 deltog hon i Fredrik Fransons evangelistkurs i Kristiania (Sarja s. 117). Där lärde hon känna Paul Wettergreen och där bestämde hon att hon skulle bli missionär i Sydafrika; att hon skulle bli missionär hade hon fått klart för sig för tidigare.

Otto Witts samarbete med missionärerna från Norge

Bröderna Wettergreen fick omedelbart kontakt med Witt efter att de kommit till Durban. Redan dagen efter ankomsten bad de och Emelie Häggberg för Elin, och hennes hälsa ska inom några dagar ha förbättrats anmärkningsvärt (Hale s. 241).

På söndagsmorgonen deltog Witt i en »enskild brödsbrytelse« tillsammans med missionärerna.

Något sådant hade jag ännu aldrig varit med om, jag kände blott den kyrkliga nattvardsgången med oblater, och det var med en hemlig bäfvan som jag gick till syskonens möte. Det stod så lifligt för mig, huru som jag vid en af mina första nattvardsgångar vid framträdandet till altarringen gripits af en ytterlig ångest och i sista minuten hviskade till en anhörig: »Bed för mig!» och fick till svar: »Jag har all möda att bedja för mig själf.« Men då jag nu kom in i syskonens krets och dessa med innerlighet och värme uppstämde den dyrbara sång, som jag då för första gången hörde: »Tryggare kan ingen vara än Guds lilla barnaskara,« då lossades en del af de bindlar, som ännu voro lindade kring den uppväckte Lazarus, och full af den Sali-gaste hänryckning måste jag kasta mig ned på mina knän och grät på ett sätt som jag ej gjort sedan jag var barn. (1905)

Efter en samling på kvällen den 20 augusti upptäckte man att Olaf Wettergreens hustru var försvunnen. »Ett hundratal skandinaver spred sig i alla riktningar, men intet spår stod att finna« (1905). Hon återfanns morgonen därpå drunknad. Witt skriver: »Detta slag kändes svårt för oss alla, och för att vara samman med mig någon tid, for Olav upp med mig till Oskarsberg«, men även Jacob Wettergreen, Häggberg och Nielsen följde med (Hale s. 242). I Oscarsberg höll Olaf Wettergren tillsammans med Witt en serie väckelsemöten i vilka helbrägdagörelsen »spelade en framträdande roll« (Furberg s. 277–278). Witt skriver att under den korta tid som »han stannade hos mig, var det som den mer allmänna väckelsen började« (1905).

Efter en kort tid lämnade FÖM-missionärerna Oscarsberg, med undantag för Emelie Häggberg som skulle ta hand om Elin och samtidigt lära sig språket. Bröderna Wettergreen hade fått upplysningar om förhållandena i Natal och värdefulla råd beträffande den planerade missionsverksamheten. De reste tillbaka till Durban för att söka efter en plats som skulle bli centrum för verksamheten. Med hjälp av norska missionärer i Natal lyckades de finna en gård vid kusten, omkring fem mil norr om Durban. Den köptes och började ställas i ordning. Missionsstationen fick efter förslag av Witt namnet Ekutandaneni – »plats för broderlig kärlek« (Hale s. 242). I slutet av december 1889 drabbades Jacob Wettergreen av dysenteri och avled, och hans hustru beslöt sig för att återvända till Norge. Kvar var således endast sex av de nio missionärer som hade kommit mindre än ett halvår tidigare.

Efter mötet med de norska missionärerna fjärmade sig Witt alltmer från kyrkans lära och de brev han sände till *Missionstidningen* refuserades av Tottie (s. 202). Han vände sig därför till frikyrkligt orienterade tidningar,

bland dem *Göteborgs Weckoblad* och *Sanningsvittnet*; därigenom blev »hans ställning för första gången känd för en bredare allmänhet« (Furberg s. 278).

Vi ska nu ta del av två ganska märkliga berättelser från hösten 1889 ur Witts memoarer. De återges i sammandrag.

En lektion i tro

Hösten 1889 hade Witt uppsikt över Gordon Memorial; Dalzell var i Europa. En gång då han var på väg dit hade Gud visat honom att »tro är utförandet af en handling, som är föreskrifven i Guds ord eller som har sin förebild i någon af de heligas lif«.

Det visade mig Gud på ett mycket egendomligt sätt. Jag red regelbundet till en skotsk station, som under missionärens frånvaro stod under min uppsikt. Stationen låg ungefär tre svenska mil från min egen, och halfvägs mellan oss var ett hotell, utanför hvilket jag alltid brukade ha besvär med min häst, som ej ville gå förbi huset. Just som jag en dag skulle begifva mig åstad, fick jag besök af en norsk missionär. Förvånad öfver att han ej hade regnrock, ehuru det var midt i regntiden, sporde jag honom om orsaken och fick till svar: Gud tager hand om mig, så att jag ej blir våt. Ögonblickligen kom det för mig, att Gud skulle taga hand om min häst och utan vidare föra honom förbi det fruktade huset, och för att låta Gud verka fritt, kastade jag mitt ridspö på marken och löste af mig sporrarna. Efter halfannan timma voro vi utanför hotellet, vi båda, hästen och jag. Min hänförelse var mycket stor, och jag hade haft tillräcklig tid att upparbeta mina känslor till högsta möjliga nivå. De sjönko ej däraf, att hästen stannade vid hotellets trappa; men då hästen förblef stående, oakadt jag ifrigt i mitt hjärta ropade till Herren om att han måtte uppenbara sin kraft, att han ej skulle svika mig, då jag visat, huru enfaldigt jag litat på hans ingripande, då började det se underligt [ut] för mig. En efter annan kom och frågade: »Hvarför sitter ni här?« »Ty hästen nekar att gå.« »Vill ni ha en käpp, så att ni kan lära honom att lyda?« »Nej tack, jag har bedt Gud leda honom fram, och därför har jag ej rättighet att själf gripa in.« »Jaså, lycka till.« Till stor munterhet för åtskilliga personer satt jag på ungefär samma plats nära två timmar. Det var allt annat än muntert för mig själf, och slutligen började hänförelsen att öfvergå i kall nykterhet. I fickan hade jag ett litet testamente, och i detta stack jag ned mitt finger med ett allvarligt rop om upplysning. Då jag öppnade boken, pekade mitt finger på de orden: Om I sägen till detta berg: häf dig upp och kasta dig i hafvet, så skall det ske. Och allt det I bedjen i bönen troende, det skolen I få.

Att jag skulle få detta svar, var det som jag aldrig minst hade väntat. Jag tyckte mig på ett så tydligt sätt som det var möjligt ha ådagalagt min tro på

Gud. I första häpenheten öfver detta svar kände jag mig alldeles tillintetgjord, men det dröjde ej länge, till dess Guds svar blef mig så tydligt, att det ej allenast blef bestämmande för innehållet af min predikan under all framtid, utan gaf mig äfven en klar blick på, huru långt jag i det praktiska lifvet kan lita på Gud. Jag såg nämligen, att tron ovillkorligen måste hafva sin utgångspunkt i det skrifna ordet, men detta manar oss aldrig att kasta bort de naturliga hjälpmedel, som stå oss till buds, eller att lägga våra händer i kors och vänta, att Gud skall genomföra något, som förefaller oss själfva besvärligt; tron måste kunna säga till Gud: Så och så har du sagt i ditt ord, och i öfverensstämmelse därmed handlar jag. Då denna skillnad på tro och vidskepelse blef mig klar, tog jag gärna emot erbjudandet af en lämplig käpp och var snart på väg mot mitt mål. (1905)

När Witt år 1905 reflekterade över denna upplevelse, skriver han att »denna dagens läxa« var alldeles nödvändig, »ty om jag ej lärt den, skulle jag näppeligen vågat taga det steg, som ställde mig i en främmande världsdel utan synliga resurser men med en talrik familj«.

Väckelsemöten i Zululand

På andra sidan Buffalofloden, i Zululand och inte så långt från Rorke's Drift, låg en brittisk anglikansk missionsstation där en lekmannapräst inom kyrkan (*»lay catechist«*), Charles Johnson, var missionär. Hans överordnade var Douglas McKenzie, biskop inom det anglikanska *Society for the Propagation of the Gospel*. Witt skriver:

Biskop Mac Kenzie, och hans pastor, Mr. Johnson, verkade båda med öfvertygelse och nit men allt skedde naturligtvis efter stela kyrkoformer, i hvilka intet lif låter sig intvingas. Med båda dessa präster hade jag ingående samtal, som dock blefvo utan annat resultat, än att de trodde att jag fått en skruf lös. Men annat intryck gjorde mitt vittnesbörd på de svarta, bland hvilka de arbetade. Dessas höfding Hlube, som hade tre hustrur, af hvilka biskopen döpt den ena, kom en dag till mig och bad, att jag måtte göra ett besök på andra sidan floden och tala evangelium, så skulle han för detta ändamål ställa sin hydda till mitt förfogande. »Hos oss,« sade han, »är det ingenting annat som sker, än att biskopen kommer för altaret i olika skrudar morgon, middag och kväll och läser upp böner, men här måtte vara något bättre hos dig, ty jag ser, att dina åhörare äro så glada och lyckliga.« Full af tacksamhet mot Gud för denna oväntade inbjudan, beslöt jag mig för att genast begagna mig af den och gå in genom den öppna porten. Ett möte bestämdes till följande eftermiddagen. (1905)

Mötet dagen därpå ägde rum i en »ganska rymlig« lokal. Under det Witt predikade »föll en kvinna omkull på golfvet och började att ropa

högt om frälsning« och inom kort låg »hela församlingen i stoftet« och ropade. Witt hade inte varit med om något liknande och blev helt bestört. Han föll ned på knä och »ropade till Gud om upplysning«. Han kom då att tänka på en bok, *Från död till lif*, av William Haslam, en anglikansk präst i England som förkunnade nödvändigheten av en »sann omvändelse«. I denna »märkvärdiga bok« berättas om stora väckelser, som Gud åstadkom genom honom, och »huru människor i stora skaror grepos af Anden och tvingades med makt till bekännelse och bön«.

Efter några dagar hade vi ännu ett möte, till vilket mr Johnson infunnit sig. Hans avsikt var att lägga band på folket och att övertala mig att avstå från vidare ingripande i vad han ansåg vara hans område.^[129] [...] Då syndare började ropa högt om frälsning, blev den engelske själasörjaren förskräckt och lämnade sina får och flydde, sedan han först tagit löfte av mig att före nästa möte besöka honom i hans hem. Det gjorde jag även, men utan att något gott kom därav. Varken föreställningar eller böner kunde förmå mig att avstå från att förkunna överallt den Herrens nåd, som jag fått smaka; och icke var det mig möjligt att erkänna den mellan våra olika stationer flytande floden såsom en gräns för min rättighet till evangelii predikan. [...] Då jag vid mitt besök hos mr Johnson skulle avlägsna mig, följde han mig ut på gården, ivrigt bedjande att jag måtte hålla mig undan från det just utsatta mötet. Då jag satte mig upp på min unga häst, som ännu ej var fullt inriden, stegrade sig denna och sökte att kasta mig av. Då detta ej lyckades, klämde han mig in mot en vägg. Högeligen förtjust klappade mr J. händerna och ropade: »Mr Witt, tänk på Bileam och åsnan, tänk på Bileam och åsnan!« Onekligen var situationen mycket egendomlig, och ett ögonblick frågade jag, om jag möjligen vore på orätt väg. Men den tanken försvann igen, och det dröjde ej länge tills jag låg på mina knän bland syndare, som ropade om frälsning. (1912)¹³⁰

¹²⁹ Det fanns en oskriven regel i Natal och Zululand att de olika missionerna skulle respektera varandras missionsfält.

¹³⁰ I fjärde Mosebokens kapitel 22 kan man läsa att Bileams åsna i en passage mellan ett par murar såg en ängel med ett svärd framför sig varför hon gick så nära muren att Bileams ben kom i kläm. En stund senare stod återigen ängeln framför åsnan där det var så trångt att det inte gick att passera. Åsnan lade sig ner och började tala. Bileams ögon öppnades och även han såg ängeln. Denne berättade då att Bileams resa hade misshagat honom, varför han ville stoppa honom.

Uppbrottet från Svenska kyrkans mission

Witt insåg snart att han var tvungen att ta kontakt med missionsstyrelsen och berätta om sin situation även om han förstod att den inte var obekant för ledamöterna. Den 8 november 1889 skriver han:

Af mitt samvete manas jag att för Styrelsen framlägga, att jag icke mera kan arbeta i öfverensstämmelse med Styrelsens föreskrifter. Längre har det varit mig tungt att jag icke personligen kunnat vara med om den uppfattning af vissa frågor, som Sv. kyrkan lägger i den Heliga Skrifts läror, särskildt hvad beträffar dopet, nattvarden, aflösningen o.s.v.; men jag har vid undervisningen sökt fritaga mig själf från skuld och lägga den på den kyrka, i hvars tjänst jag står, men jag inser att det icke går, och jag kan icke längre säga mina katekumener, att de blifva pånyttfödda i dopet, få syndernas förlåtelse genom prestens mun o. s. v. Min undervisning bedrifver jag så, att jag låter mina katekumener genomgå de olika skriftställen, som handla om en viss fråga, men ger dem ingen förklaring, utan låter hvar och en för sig varda lärd af Gud. Icke heller kan jag med godt samvete begagna Sv. Kyrkans dopformulär, utan att utesluta sådana uttryck som: »vi tacka dig – – att du nu hafver låtit denna din tjenare genom dopet födas på nytt.«

Sjelfva arbetets riktning här synes mig stå i strid med den anvisning, som Herren gifvit oss genom aposteln. Ty han kom icke med verldslig visdom, han ville icke veta af något annat än Jesus Kristus och Honom korsfäst. Men Styrelsens förståndigande af den 11 Mars 1887 säger: »Det varder Eder härmed ålagdt att icke undandraga Eder skolverksamheten vid Oscarsberg utan dela detta arbete med barnhemmets föreståndarinna. I sammanhang härmed vill Styrelsen för Eder bestämdt uttala, att Styrelsen fäster stor betydelse vid de fördelar som äro förenade med det från Natal-koloniens regering utgående statsanslagets åtnjutande ... « Min erfarenhet bland de svarte visar mig, att vägen icke är den rätta, och ej underligt, då skolundervisning och verldslig utbildning ligger utanför det af Herren åt apostlarna anvisade område. Jag kan därför icke längre ägna mig åt skolan, utan kommer hädanefter använda min tid uteslutande till besök i kraalerna.

Det är efter mogen öfverläggning och bön, jag för Styrelsen gör denna öppna bekännelse. Inför Guds ansikte har jag tagit steget och kommer icke att vika tillbaka, följderna må blifva hvilka som heldst. Jag har beräknat kostnaden och är redo att i Jesu efterföljd sälja allt. (SKa 21/1 1890b)

Tottie fick brevet den 13 december. Han vidarebefordrade det till ärkebiskop Sundberg.

Witt skriver ett par månader senare att brevet »icke afsändes i afsikt att blifva skild från missionen, såsom möjligen skulle kunna misstänkas, utan snarare fruktade jag att så skulle blifva en följd« (SKa 9/5 1890b).

Brevet lästes upp vid styrelsens möte den 21 januari 1890. Sundberg var ordförande.

Föredrogs missionär Witts skrivelse af den 8/11 1889, hvarvid Herr Ordföranden meddelade, att han i enskildt bref till missionär Witt bemött hans inkast mot vår kyrkas bekännelse och Styrelsens föreskrifter samt framhållit för missionär Witt, att, derest han vidhåller sina i denna skrivelse uttalade åsigter, samvetet borde bjuda honom att sjelf begära afsked från Missions-Styrelsens tjänst.

I anledning heraf beslöt Styrelsen att afvakta missionär Witts svar på Herr Ordförandens bref och sedan fatta sitt beslut i frågan. (SKa 21/1 1890)

Witt kan inte ha fått Sundbergs brev förrän i mitten av januari. Redan den 4 januari 1890 skrev han emellertid än en gång till styrelsen.

Då jag inser att jag ej längre förmår hvarken att till Styrelsens belåtenhet fullgöra mina åligganden ej heller sjelf med tillfredsställelse qvarstå i Styrelsens tjänst, anser jag det vara rättast och bäst att begära mitt utträde ur Svenska Kyrkans Mission. (SKa 20/2 1890)

Han önskade bli entledigad den 1 april, vilket styrelsen accepterade när den biföll hans avskedsansökan vid ett möte den 20 februari.

Sundberg hade inte hotat med avsked. Han såg helst att Witt begärde att få lämna sin tjänst. Tottie skriver i april 1890 till Ljungqvist, att »vi hava mycket att tacka Gud för, som så nådigt fogat det så att styrelsen icke behövt avskeda Witt« (Furberg s. 281).

Den 31 mars skriver Witt till styrelsen:

På samma gång jag erkänner emottagandet af Styrelsens mig beviljade afsked ur Sv. Kyrkans Mission tjänst, får jag hembära Styrelsen min hjertliga tacksamhet både för den välvilja jag rönt och det öfverseende som kommit mig till del under de många år, jag stått som arbetare i kyrkans mission. Min innerliga bön till Gud är om mycken nåd och visdom till utförande af Styrelsens viktiga uppdrag och riklig välsignelse öfver det arbete, som åligger arbetarne inom kyrkans mission. Gifve Gud det i Jesu namn! (SKa 9/5 1890b)

Brevet föredrogs i styrelsen den 5 maj och »lades till handlingarna«.

Den 16 januari hade Witt skrivit till Tottie:

Med sista posten afsändes min ansökan om afsked ur sv. Kyrkans mission. Den torde ej vara ovälkommen för Styrelsen, då, såsom du i ett af dina sista bref upplyst mig om, Styrelsen önskade jag måtte återvända till Sverige. Jag hade redan då gernat sökt mitt utträde men kände ej att Gud kallade mig dertill, hvadan jag stannade qvar. Det har varit många omständigheter som gjort det önskligt för mig att lemna min n. v. ställning, men jag har ej

vågat att gå utan Herrens bestämda anvisning, icke ens då jag för omkring ett halft år sedan blef anmodad af vänner från Cape och England att begynna en fri missionsverksamhet.^[131] Men då jag ser att mina förmän icke gilla den verksamhet jag utöfvar utan kalla den osund samt frukta omtala den i tidningen, så ser jag ock, att Herren har låtit tiden för mitt utträde vara inne, i all synnerhet som Han omisskänneligen ledt mina vägar samman med de arbetare, som under bröderna Wettergreen lemnade Norge för ett halft år sedan. Men då jag förut af Styrelsen manats att lemna arbetet här, har jag icke tvekat att begära mitt afsked redan från den 1 April, då ju annan man måste finnas att träda i mitt ställe. (SKa 9/5 1890b)

Witt menar att »Ljungqvist eller Fristedt kan naturligtvis inte komma ifråga« utan det måste bli Norenus tills någon annan kan ta över.

Antagligen kommer för framtiden Durban att blifva mitt arbetsfält. Mitt arbete blir bland de svarte, och om jag kommer att egna mig åt skandinaverna, så blir det endast som en bisysselsättning, som pastor för hvit församling kommer jag icke att stå. Skulle i en framtid Sv. Kyrkans missionsstyrelse besluta sig för att anlägga station i Durban, såsom med hänsyn till sjömännen, hoppas jag att ej tanken på min verksamhet skulle utgöra något hinder, ty jag kommer aldrig att på något sätt ställa mig i opposition, utan hoppas jag att i all framtid stå i vänskapligt förhållande till den mission, jag så länge tillhört.

Någon station skulle Witt inte anlägga i Durban. Han avsåg att »fostra evangelister till att sändas ut i kraalerna«.

Jag har inga anspråk att ställa på Styrelsen i pekuniärt hänseende utan kommer att vara nöjd med Styrelsens afgörande. Af min skuld till missionen som jag ådragit mig tillfölje af branden på Oscarsberg, återstår £ 81:10.0.^[132] [...]. Deremot beder jag få framställa att jag för tre månader sedan låtit bygga en vattencistern för att samla och bevara det vatten, som under sommaren faller å kyrkotaket. Sådan var nödig [ty] under de senare åren [har] vår källa så försämrats, att under den torra årstiden vattnet i den ruttnat, hvilket nog till en stor del förorsakat att vi lite hvar haft mindre god helsa. [...] Kostnaden för vattencisternen belöper sig på £ 4.1.4. Widare har jag under förra året låtit missionens gamla lastvagn, som togs ur Flygares bo, genomgå en grundlig reparation, som enligt räkning [kostar] £ 28.6.6. Denna vagn är outhärlig för Oscarsbergs station i och för ved-

¹³¹ Furberg menar utifrån det Witt skriver här, att denne hade kommit i »förbindelse med kretsar i Sydafrika och England, som understödde Murrays evangelisationsverksamhet« (Furberg s. 275).

¹³² Otto skulle ju betala 500 kr per år (s. 151) i fem år, 1885–1889, men han hade endast betalat 1 000 kr, varför det återstod 1 500 kr, dvs. ca 81 pund.

hämtning. Will missionen ej vidkännas sådana utgifter för Oscarsberg, kan vagnen lätt säljas. Men om Styrelsen vill, åtminstone i någon mån, ersätta dessa mina utgifter, vore jag tacksam.

Om jag nu skulle återvändt till fäderneslandet, hade säkerligen Styrelsen varit villig att bestrida utgifterna för hemresan. Will ej Styrelsen bevilja mig åtminstone en del af de medel, som under sådana omständigheter skulle åtgått? Jag skulle ej ha vidrört detta, om jag sett en utväg att blifva qvitt min skuld; men då de vänner, jag kommer att arbeta samman med äro fattiga som jag sjelf, så måste jag hädanefter se Herren direkt i händerna för allt, både för medel att betäcka vår flyttning till Durban och att sedermera skaffa oss vårt dagliga bröd. Jag har det hoppet till Honom, att han skall låta mig gå skuldfri, om än tomhändt, från Oscarsberg. [...]

För denna gång farväl. Jag skulle gerna vilja skrifva ett par afskedsord till mina gamla missionsvänner genom din tidning. Jag skall sända dem framledes och hoppas du låter dem inflyta i tidningen.

Brevet togs upp vid styrelsemötet den 9 maj. Styrelsen beslöt att missionskonferensen i Sydafrika skulle yttra sig beträffande vattencisternen och vagnen samt att ett beslut om skuldens avskrivning skulle fattas efter att Witt lämnat sin redovisning om sin förvaltning av missionskassan. Missionskonferensen ansåg att utgifterna för cisternen och vagnen skulle tas ur missionskassan. En kontroll av räkenskaperna visade att Witt hade en fordran på missionskassan på åtta pund, varför skulden var omkring 73 pund. Frågan avgjordes först den 22 oktober 1891.

[Styrelsen beslöt] med hänsyn dels till missionär Witts ekonomiska ställning, dels till den omständigheten att han vid sin afgang icke påkallade understöd till sin och familjens hemresa, att afskrifva hans resterande skuld till missionen. (SKa 22/10 1891)

Den 4 januari skrev Witt till domkapitlet i Lund och begärde fortsatt tjänstledighet från sin prästtjänst för att bedriva enskild evangelisk verksamhet i Sydafrika. Domkapitlet vägrade och fordrade att han skulle tjänstgöra inom stiftet, varför Witt begärde avsked från sin prästtjänst i Lunds stift.

I *Missionstidningens* majnummer år 1890 informerade Tottie om »missionär Witts utträde ur svenska kyrkans mission«.

I skrifvelse af den 8 sislidne November tillkännagaf missionär Witt för Svenska Kyrkans Missionsstyrelse, att han afvikit från vår evangeliskt-lutherska tro och bekännelse i flera viktiga läropunkter såsom dop, nattvard m. m. Samtidigt förklarade han sig icke vidare vilja befatta sig med

någon skolundervisning, ehuru missionssskolan, för hvilken kristendomsundervisningen är den allt bärande grundvalen, visat sig på alla missionsfält vara ett af de kraftigaste medlen för evangelii spridning. Derfor äro också alla kristna missioner i Natal och Zululandet, såväl de engelska och amerikanska som de tyska, norska och svenska, alldeles oberoende af skilda bekännelser fullt eniga i denna fråga om skolundervisningens stora betydelse för hednabarnens kristliga uppfostran. På denna skrifvelse följde omedelbart en annan af den 4 sistlidne Januari, hvari missionär Witt anhöll om afsked ur svenska kyrkans mission, enär han önskade öfvergå till den bekännelselösa s. k. fria ostafrikanska missionen, som nyligen grundats av norrmannen P. Wettergreen och vars styrelse har sitt säte i Kristiana.

Denna ansökan ansåg sig Svenska Kyrkans Missionsstyrelse icke kunna annat än bevilja, och missionär Witt har den 18 sistlidne April lemnat Oscarsberg för att med sin familj bosätta sig i hamnstaden Durban. Till missionstidningens utgifvare har missionär Witt insändt en afskeds-skrifvelse, hvilken vi icke vilja vägra att i tidningen införa, ehuru densamma icke, såsom vi skulle hafva väntat, lemnar upplysning om de verkliga och för Missionsstyrelsen angifna grunder, som bestämt missionär Witt att begära sitt afsked ur svenska kyrkans mission. (MT 1890 s. 116–117)

Den 19 mars skrev Witt sitt avskedsbrev till *Missionstidningen*. Tottie placerade den i direkt anslutning till sin egen artikel.

Dyra missionsvänner!

Guds frid!

Då jag står i begrepp att snart lemna denna station, der jag under tretton år arbetat och erfarit både lidande och glädje, ville jag gerna säga ett afskedets ord till eder, som följt mig i allt med edert kärleksfulla deltagande och edra trogna böböner. [...]. Men hvarför lemnar jag min n. v. plats? Gud manar mig bestämdt att göra så, och jag har intet annat val än att lyda. [...] Och den väg, som Gud för mig utstakat, är att icke mera egna mig åt en särskild plats, ett inskränkt område, utan att söka sprida ordet om Jesus till folket i allmänhet, till den stora massan som ännu är i okunnighet om evangelii innehåll. Och jag ämnar blott bringa dem evangelii kärna – kunskapen om Herren Jesus, utan att hvarken meddela dem boklig undervisning eller någon förklaring av frälsningssanningarne. [...]

Af icke få bland eder, mina älskade vänner, har jag under den sista tiden mottagit varnande bref, hvilka uttalat en så innerlig kärlek till mig, att det varit förenat med smärta at genomläsa dem, och återigen har jag fått genomleva den tid, då jag första gången måste slita mig från hvad som var mig dyrbart på jorden. Men Gud står mig bi. I mera än ett bref har framkastats tanken, att det steg jag tagit är en flyktig stundens ingifvelse, som jag kommer att ångra, eller att det tagits i missnöje med min nuvarande ställning,

och man har satt mitt utträde ur kyrkomissionen såsom liktydigt med affall från Herren Kristus. Emellertid är ej förhållandet så. Jag går på min Mästartares befallning. [...] På hans kallelse [lägger jag] ned mitt embete och tager upp vandringsstafven. Ja, vandring blir det, ty vi hafva ej råd att hålla oss med oxar och vagn, och dessutom känner jag af glad erfarenhet, huru helt annorlunda hjertligt en fridens budbärare blir välkomnad, då han kommer till fots. (MT 1890 s. 120)

För att visa att det inte är en stundens nyck att »icke mera egna [sig] åt en särskild plats« citerar han ur det brev där han fyra år tidigare hade skrivit: »vandra som en dåre från kraal till kraal i Zululandet« (s. 164).

Så kommer jag hädanefter, om Gud vill, att tillbringa den torra årstiden på vandringar i Zululandet och regntiden i Durban. [...] Viljen icke I, dyra nådesyskon, vara med mig fortfarande med edra böner, fastän intet yttre band längre kommer att binda oss samman? Hafven hjertligt tack för den tid vi stått hvarandra nära! Fullkomlighetens band brister ju icke. Kärleken fördrager allting, tror allting och upphör aldrig. Låtom oss hvar i sin stad söka förverkligandet af den Heliges bild, sådan vårt öga fått skåda den i skriften, och vi skola då både varda välsignade och varda till välsignelse. (MT 1890 s. 120)

Ett par månader senare skriver Witt till *Sanningsvittnet*:

Då jag förklaras ovärdig att längre vara lärare, emedan jag blivit en dåre i Kristus, så vet jag, att det är den högsta utmärkelse, som kan vederfaras mig, och jag gläder mig att anses värdig få stå med Jesus utanför lägret och bära hans smäle. (*Sanningsvittnet* 26/6 1890 ur Furberg s. 282)

I Sverige hade Witt många sympatisörer och åtskilliga blev upprörda över styrelsens avståndstagande, men redan i slutet av maj konstaterade Tottie i ett brev till Ljungqvist att Witts avgång inte längre tycktes väcka något större uppseende och att kyrkomissionen inte behövde riskera några större förluster (Furberg s. 284).

Witt reflekterade år 1905 över sin skilsmässa från SKM:

Ett stort trossteg manade Gud mig att taga. Ty jag hade en hustru, som var alldeles lam, hjälplös som ett barn, och förutom henne hade jag sex verkliga barn, af hvilka det äldsta ännu icke var femton år gammalt. Så länge jag kvarstod som pastor inom kyrkan, hade jag det i timligt hänseende mer än bekvämt, lönen var rikligt tilltagen, förmånerna stora, och för den händelse jag skulle tröttna på mitt pastorat i Afrika, så hade jag extra ansökningsrätt till alla regala pastorat inom Sverige. Var det väl underligt om jag var trög att fatta Guds kärleksrika afsikter med mig? [...] Hade jag rätt att undandraga min svaga hustru och mina omyndiga barn det trygga underhåll, som mitt ämbete inom kyrkan tillförsäkrade dem, och var det icke

min plikt mot själfva denna kyrka att kvarstå inom henne som ett salt och ett ljus? [...]. Många saker har jag ångrat i mitt lif; men trots alla umbäranden har jag aldrig ångrat detta steg; stode jag i min forna ställning, skulle jag bedja Gud om frimodighet att taga samma steg igen. Det var en smärtsam operation att känna, huru de naturliga band, som förenade mig med en stor prästerlig familj, så väl som med hela hemlandskyrkan, brusto, men det har alltid känts som en hugsvalelse, att bland dessa alla utgjorde min egen far ett undantag. Ehuru han ej förstod mig, gaf han dock sin välsignelse till det steg jag tagit. (1905)

Det brev som Witt återopar skrevs den 15 december 1889 av hans far som svar på ett brev där Witt berättar om sin andliga inriktning. Jag har inte tagit del av detta brev i sin helhet och vet inte hur fadern uttrycker sin välsignelse. Han delade sannolikt inte sonens åsikter i flera frågor. Han skriver exempelvis: »Din uppfattning av det plötsliga i omvändelsen och frälsningsvissheten kan jag icke dela. En sådan lära kan lätteligen föra lättrörda själar till självbedrägeri« (Furberg s. 278). Brevet var det sista som Otto fick från sin far; denne avled den 19 december.

Efter att Witt hade begärt avsked fortsatte han under första halvåret 1890 att sända artiklar till svenska tidningar. Hans texter innehöll ofta »en mot kyrkans mission kritisk tendens«. »I stort sett blev dock angreppen färre och mindre polemiska än man väntat« (Furberg s. 283–284).

Missionsstyrelsens ansvar

Det yttersta ansvaret för verksamheten i Natal hade missionsstyrelsen. Under alla de år som Witt var anställd inom SKM tog inte styrelsen själv några avgörande initiativ beträffande verksamheten i Sydafrika utan nöjde sig med att ta ställning till de förslag som framfördes av missionärerna eller av andra. Ett undantag är de viktiga beslut år 1875 som ledde till ett samarbete med biskop Schreuder utifrån ärkebiskopens idé att på sikt skapa en förenad skandinavisk kyrkominmission. Sundberg hade emellertid inte satt sig in i Schreuders förhållande till den norska kyrkan; ett långsiktigt samarbete hade knappast varit aktuellt även om Witt och hans kollegor hade kunnat samarbeta med Schreuder. Ett annat undantag var bildandet av en missionskonferens. Redan år 1877 hade ju Witt, Fristedt och Flygare bildat en sådan, men som styrelsen inte ville ge något väsentligt inflytande. Kanske hade många problem undvikits om den hade ställt sig bakom initiativet.

Sundbergs idé att missionen skulle vara en angelägenhet för de kyrkliga organen medförde att det var domkapitlen som skulle stimulera missionsintresset i församlingarna och ansvara för att pengar samlades in för verksamheten. Många församlingspräster engagerade sig inte och i de flesta domkapitlen gjordes inga insatser av betydelse för att få prästerna aktiva. En effekt av styrelsens inställning kan ha varit att det endast var ett fåtal präster som sökte tjänst som missionärer och bland dem var det nog ingen som hade den kompetens och fallenhet som krävdes för att arbeta i en ledande befattning på ett missionsfält.

Ett stort problem var den långsamma postgången och den fördröjning som alltför ofta uppstod genom att styrelsemöten inte kunde hållas för att ordföranden eller hans ersättare var upptagen på annat håll. Särskilt under åren 1878–1879 uppstod situationer då beslut inte verkställdes förrän flera veckor efter att det fattats (se också s. 71). Alternativet att justera en paragraf under det aktuella styrelsemötet och verkställa beslutet omedelbart borde använts oftare. Att det inte gjordes tyder på en osäkerhet; besluten skulle kanske 'ligga till sig'. Det hände också att missionärerna inte fick veta att deras skrivelser inte hade föranlett någon åtgärd. Ledamöterna kan inte ha satt sig in i hur en missionär som hade ett för honom angeläget spörsmål reagerade när han efter flera månader inte hade fått något svar. Några enkla riktlinjer för att minska problemen tycks inte ha övervägts.

Witt fann ganska tidigt att han kunde agera tämligen fritt utan att riskera att styrelsen skulle förändra hans status – han visste var gränserna gick och han hade med all säkerhet en viss inblick i styrelsens arbete antingen direkt genom Sjöding eller genom dennes kontakter med prostens Witt (s. 132). Styrelsens agerande gentemot Witt indikerar en undfallenhet. Att bli avsatt fruktade nog inte Witt. Det skulle ha inneburit ett nederlag för styrelsen och inte minst för ärkebiskopen, inte bara för att det då skulle visa sig att den hade tillsatt en missionär som inte var vuxen sin uppgift, utan även för att den måste vara beredd att försvara ett flertal tillkortakommanden sedan sommaren 1875. Styrelsen borde ha förberett sig bättre innan den antog sin första missionär; den hade för bråttom och det torde ledamöterna så småningom ha insett.

Tottie hade ett genuint intresse för mission i teori och praktik och hade under sin inspektionsresa vunnit värdefulla erfarenheter som kom till användning i hans ställning som styrelsens sekreterare. I den positionen ansvarade han för kontakterna med missionärerna och

förberedde de frågor som behandlades vid styrelsemötena. Han tog inte sällan egna initiativ mellan mötena om han var säker på att Sundberg delade hans uppfattning; han hade personlig kontakt med ärkebiskopen, som helt och fullt kunde lita på honom. Styrelsens arbete effektiviserades och besluten blev mer genomtänkta. Efter hand förnyades styrelsen och den blev mer skickad för sin uppgift.

13. Fri missionär i Durban

Den 18 april 1890 flyttade familjen Witt och Bertha Witt från Oscarsberg till Durban. Witt hade sålt sin »goda uppsättning af boskap, hästar och hvarjehanda förnödenheter« så att han hade pengar till att betala »flyttningskostnaderna och andra utgifter för en lång tid bortåt« (1905). Ingenting band honom längre till Svenska kyrkans mission. Han skulle nu förena sig med Olaf Wettergren och gruppen omkring honom, men Gud hade gjort »det tydligt för mig, att Han själf skulle ansvara för mina timliga behof« (1905).¹³³

Redan i januari hade han fått en större summa pengar:

Några veckor efter det min afskedsansökan lämnat Oskarsberg, och den ännu var på väg till Stockholm, erhöll jag ett bref innehållande en växel på ett hundra pund sterling, d. v. s. öfver aderton hundra kronor. I brefvet ombads jag att mottaga ineliggande summa som en första handpenning på den hjälp, som jag hädanefter skulle få af Gud, då jag nu ville skåda upp till honom ensam för att få mina timliga behof fyllda. (1905)

I Durban var bostad redan ordnad, troligen av den skandinaviska församlingen.

Ett litet hus hade man anskaffat för vår räkning, och för detta skulle jag betala ungefär ett hundra tjugu kronor i månaden. Hyran var emellertid erlagd för ett par månader, och då jag sedermera regelbundet kom hvarje månad för att åt värden betala afgiften, hade lika regelbundet någon varit där i förväg och erlagt den. (1905)

En stor utgift var de tre äldsta sönernas skolgång. De var inackorderade i en »skotsk helpension för gossar« (1905).

FÖM-missionärerna var troendedöpta men Witt ansåg sitt dop som barn bibelenligt. Efter hand blev han emellertid övertygad om att det inte döptes några barn på apostlarnas tid utan »endast män och kvinnor«.

Hvar omtalas eller visas att barns hufvud begjutas med vatten? För den som står uteslutande på apostlarnes och profeternas grund är allt sådant ett falskt tillägg [till] den fullkomliga planen. När Gud visade mig allt detta, sade jag till honom: Då har ju äfven jag rättighet att låta döpa mig.

¹³³ Det går inte att avgöra om Witt uppfattade detta som att han inte skulle förvänta sig att få sitt underhåll från FÖM-kommittén.

Några dagar senare stod jag på en strand vid Indiska hafvet, klädd i präst-dräkt, för att begravas med Kristus från allt hvad jag till den stunden genomlevvat, både som enskild och offentlig man. Framför mig stod en stor människoskara, till hvilken jag talade om vår välsignade rätt att lyda Gud, och så blef jag genom en ung broders tjänst begravven med Kristus. Så dog både prästen och lutheranen! (Witt 1917)

Dopet ska enligt ett brev som Witt skrev till *Göteborgs Weckotidning* den 24 november ha skett två dagar tidigare (GW 2/1 1891).¹³⁴ Det var Olaf Wettergreen som var dopförrättare.

I Durban verkade Witt bland svarta i natthärbärgen och skandinaviska sjömän i hamnen, men han begav sig också ut på vandringar i Natal och Zululand för att evangelisera. När han var i Durban predikade han i den skandinaviska församlingens kapell två gånger i veckan.

FÖM-kommittén avvecklas

I mitten av januari 1891 var Otto Witt vid Ekutandaneni och då samtalade missionärerna – med all sannolikhet på Witts initiativ – om sin relation till FÖM-kommittén i Kristiania. Resultatet blev att de i ett brev (15/1 1891) deklarerade sin självständighet och sitt oberoende av kommittén i Norge. Brevet som var ställt till kommittén publicerades i *Missionæren* den 20 mars 1891 (Hale s. 254–255, 274). Det sändes också i svensk översättning till *Trons Segrar*, undertecknat av Witt, Wettergreen, Häggberg, Sanne och Ansteensen.¹³⁵ De skriver att den helige Ande hade visat dem att »vi hyllat en oriktig princip, då vi hemma låtit oss representeras af en styrelse och derigenom erkänts som en organiserad mission«. Det var Witt som hade påpekat detta för sina kollegor (s. 227).

Kristus vill sjelf vara vårt hufvud och leda och styra vårt arbete [...] och han har sagt oss att vi hädanefter skola stå i direkt samverkan med [...] enskilda personer [och] smärre kretsar, som af honom manas att sätta sig i förbindelse med oss ifråga om utgift och inkomst. [...] Därföre afsäga vi oss härmed på den Helige Andes maning all förbindelse med den komité, som i Kristiania bildats under namn af »Hovedbestyrelsen for den frie Østafrikanske mission«. [...] Vi ønska særskildt for eder påpeka, att vi enligt

¹³⁴ Av Filadelfiaförsamlingens i Stockholm matrikel framgår att Otto döptes »våren 1890 i Indiska oceanen«. Uppgiften stämmer om Witt tänkte på att det var en tid före den sydafrikanska sommaren.

¹³⁵ Brevet som sändes till kommittén är även undertecknat av Sophus Nielsen (Sarja s. 131).

första församlingens föredöme hafva allting gemensamt, så att inga gåfvor blifva af någon af oss betraktade som personliga, utan komma alla medel utan undantag att användas för våra gemensamma behof.¹³⁶

I brevet finns också anvisningar om hur gåvor från enskilda eller mindre föreningar kan sändas.

Kommittén accepterade missionärernas beslut; några invändningar finns inte noterade i protokollet. Den avvecklades i mars 1891 (Hale s. 255). Benämningen *Den Frie Østafrikanske Mission* kom emellertid i fortsättningen att användas i Skandinavien för missionärerna som grupp (s. 224).

Samverkan med Helgelseförbundet

Carl Johan Axel Kihlstedt (1850–1915) hade i början av november 1889 av sagt sig prästämbetet och anslöt sig en kort tid senare till Helgelseförbundet (HF). Han grundade tidskriften *Trons Segrar* som kom ut varje månad från början av år 1890 och som blev förbundets organ. Den 12 januari skrev Witt ett brev till tidningen. I det nummer där ett utdrag ur Witts brev publicerades finns också delar ur ett brev av Emilie Häggberg som hon hade sänt till *Missionæren*. Till *Trons Segrar* skrev hon först den 8 maj; hon hade tänkt skriva många gånger men tyckte inte att hon hade några trons segrar att berätta om (TS 1890 s. 140).

Witt berättar i sitt brev att han »begärt afsked ur svenska kyrkans mission« och om sina framtidsplaner. Han nämner att han ska flytta till Durban för att arbeta som evangelist bland de kaffrer som arbetar där, och samarbeta med bröderna Wettergreen; han visste då inte om att Jacob hade dött fjorton dagar tidigare.

Min sträfvan kommer ej att gå ut på att bilda en station, utan att utbilda in-födda evangelister, som sedan må sprida evangelium ut till hednagårdarne. Min erfarenhet bland våra svarta säger mig, att denna väg är den enda rätta, då folket såsom sådant icke vill hafva civilisation, och de få som få den ej äro mäktiga att bära den. Dessutom ser jag ock denna väg ensam utstakad i Guds ord, ty *detta* förbjuder uttryckligen evangeliis sändebud att komma till hedningarne med något annat än den korsfäste Kristus. (TS 1890 s. 51)

Witt skriver sedan om sin tillfredsställelse att »ett helt och fullt evangelium mer och mer förkunnas«.

Länge nog ha de arma Zions fångar varit bundna af den falska föreställningen, att man måste på grund af den skedda rättfärdiggörelsen utarbeta en helgelse, i stället för att hafva Jesus för allt, och hvila uti Honom. O! huru

¹³⁶ Brevet är tryckt på omslagets insida av *Trons Segrars* aprilnummer 1891.

godt att veta sig vara ren och fullkommen i Honom och genom Honom gå från kraft till kraft, så att vi rikligen öfvervinna uti allt!

Han nämner också att han då och då kommer att berätta i korta uppsatser och meddelanden till *Trons Segrar* om »vårt arbete och sålunda ställa oss i lefvande vaxelverkan med de heliga och troende bröderna och systrarna i Kristus«.

Enligt en minnesskrift vid Helgelseförbundets fyrtioårsjubileum år 1927 ska Witt ha fått underrättelser om en tanke inom förbundet »att börja mission i Sydafrika och föreslog, att en manlig evangelist skulle sändas dit« (Fredberg s. 57). Detta tycks ha varit anledningen till att Oscar Emanuelsson (1862–1921) blev ombedd av HF:s ledning att överväga att bli missionär i Afrika.¹³⁷

I ett protokoll från ett »sammanträde med Helgelseförbundets' styrelse och äldste vid Torp den 23 Juni 1890« kan man läsa i paragraf 3 som behandlar evangelistfrågor: »Till Zulu (för att arbeta under pastor Witts ledning) uppsattes på förslag O. F. Emanuelsson från Östergöthland« (HFa). Sannolikt var han sommaren 1890 evangelist någonstans i detta landskap. Han avskildes vid Torpkonferensen den 25 juni 1890.

Nelly Hall (1848–1916) var den inom HF:s ledning som ägnade sig särskilt åt missionsfrågan, och sannolikt var det henne som Witt hade kontakt med. De kom överens om att Oscar Emanuelsson skulle »som

¹³⁷ HF:s historia som organisation fram till början av 1890 är inte helt kartlagd. HF:s grundare och ledare Edvard Laurentius Maximus Hedin (1856–1921) var ingen tillskyndare av att skapa en formell förening. Han samlade under de första åren (från våren 1885) personer omkring sig som skulle kunna kallas rörelsens ledning. Efter hand, om än långsamt, utvecklades organisationen. Man kan nog tala om ett genombrott när Kihlstedt i slutet av 1889 eller i början av 1890 blev Hedins medarbetare. Protokoll började föras och informella stadgar tillämpas. Av protokollen kan man se att det fanns två beslutande forum år 1890, dels *styrelsen*, dels *styrelsen och de äldste*. Vid ett möte 23/6 1890 med styrelsen och de äldste var frågan uppe om man skulle ändra namnet äldste, vilket tyder på att benämningen inte fullt ut svarade mot Nya testamentets äldste. I vissa frågor fattade styrelsen beslut och i andra styrelsen tillsammans med de äldste, men gränsdragningen går inte att avgöra. Det fanns ett medlemsbegrepp redan före 1890 men det går inte att förstå vad det stod för. Någon form av rösträtt var det sannolikt inte fråga om. Den 22/6 1891 beslöt styrelsen och de äldste att »namnet (förbunds-)äldste skulle utbytas mot namnet ombud på det allt sken af att helgelseförbundet skulle vilja vara något kyrkosamfund skulle undanröddjas«. Till HF var inga församlingar eller föreningar anslutna, endast enskilda personer. Antalet *bofasta ombud*, som de ett år senare kallades, var då ett 60-tal. Den 22/6 1891 tillsatte dessutom styrelsen och de äldste en kommitté för utarbetande av stadgar (HFa).

kolonist antråda resan till Afrika«. Han skulle under ett halvår arbeta som snickare i Durban och under den tiden skulle Witt »biträda honom med språkstudierna« (TS 1890 s. 197).

Efter Torpkonferensen skriver Kihlstedt i *Trons Segrar*:

Glöm icke [...] vår **Zulumission**. Vi hafva bland annat oss föresatt såsom vårt mål att understödja pastor Witt och Emilie Haggberg, och om *helt kort tid* kommer säkerligen O. Emanuelsson att afresa för att verka i samband med pastor Witt. (TS 1890 s. 193)

Det finns inget protokollfört styrelsebeslut att Witt och Haggberg skulle understödjas och det finns inga utbetalningar till dem i HF:s kassaböcker förrän i början av september 1891 och då gäller det en utbetalning på sammanlagt 380 kronor (s. 218).

Av ett styrelseprotokoll från den 28 september 1891 framgår att HF betalade ut pengar till FÖM vid ett tillfälle:

Styrelsen skulle fördela de till Zulumissionens insamlade medlen mellan Emanuelsson och den fria Östafrikanska missionens gemensamma kassa och sända penningar särskilt till hvardera hållet. (HFa)

Det går inte att spåra dessa utbetalningar i kassaböckerna eftersom inga verifikationer har sparats. Eftersom beslutet inte fattades tidigare torde det inte ha varit fråga om några större belopp. Anledningen till att frågan togs upp kan ha varit FÖM-missionärernas deklaration den 15 januari; styrelsen kan att ansett att det var dags att avsluta kontot.

Oscar Emanuelsson kom till Durban den 22 januari 1891. Han berättar:

Ringa kunskap i engelskan – ingen i zuluspråket, ensam och utan mänsklig rådgivare, i ett främmande land, kände jag tyngden i uppgiftens storhet. Bestulen på mera än hälften av min utrustning, gäckad i mina förhoppningar att vid ankomsten träffa en landsman, pastor Witt, tog ock känslan av främlingskapet ut sin rätt. [...] Efter några veckors vistelse i Durban blev jag ombedd att för en tid av omkring tre månader upptaga pastor Witts arbete bland där bosatta skandinaver, liksom ock att genom besök på i hamnen liggande skandinaviska båtar, på den tiden ganska talrika, söka utså livets ord. (Fredberg s. 58)

Enligt Witt träffades de efter en kort tid och de vittnade »tillsammans i det skandinaviska kapellet i Durban« innan han gav sig i väg på den tremånadersvandring som nämns i citatet ovan (TS 1891 s. 70, 126). Den hjälp Witt gav Emanuelsson förefaller inte ha varit särskilt stor och i citatet ovan finns en ton av missnöje.

En vandring i Zululand

Den 21 februari 1891 lämnade Otto Witt och Olaf Wettergreen Ekutan-daneni för att göra en lång vandring i Zululand. Witt skriver:

Särskilt välsignad blev en tre månaders vandring i sällskap med br. Olav W., under vilken vi med ränsel på ryggen och några få förnödenheter lastade på en åsna genomvandrade större delen av zululandet. Gud hade just för mig avslöjat, att kärnpunkten i apostlarnas predikan utgjordes av det saliga hoppet, att Jesus skall komma tillbaka; och det var mig en sann vederkvickelse att finna hurusom överallt detta budskap om den kommande Jesus satte sinnena i rörelse och väckte upp folket på ett sätt, som gjorde mig häpen. (1912)

Witt skriver att det »ligger en helt annan kraft« i ord som riktar »åhörarnas blickar mot den kommande Messias« än tala om någon som dog för våra synders skull för att han älskade oss. Witt menar att hedningen är främmande för begreppen kärlek och synd.

För den vanliga evangeliska predikan sitter kaffern i allmänhet slö och likgiltig; men vid de besök, vi gjorde i flera än fem hundra byar för att förkunna ankomsten av den en gång i tidernas fullbordan korsfäste Människosonen, funno vi överallt intresset och uppmärksamheten spända till en höjd, som var omisskännelig. När kommer han? Hur ser han ut? Är han vit eller svart? Dylika frågor framställdes oupphörligt, och vi hade en bestämd känsla av att människornas sinnen vändes bort från det närvarande till något högre, och det icke för ögonblicket allenast. [...]

På många underliga vägar förde oss Herren, genom många faror lät han oss gå men bevarade oss i dem alla, skyddade oss mot pantrar, ormar och krokodiler och mot all ondskans makt. Nog var det så, att många gånger knäna darrade vid klättrandet i de höga bergen och att ögonen tycktes blifva förbrända vid solhettan i de djupa dalarna, att krafterna höllo på att svika då vi under ett dygn ej fått annat att förtära än den sötma vi kunde med tänderna prässa ur några få sockerrör, eller några skedar vinsur mjölk, som för sin skarpa syra var nästan omöjlig att förtära; men vi hade en underbar känsla av Herrens närvaro och vi erforo att han mättade oss vid ett eget bord. (TS 1891 s. 124)

Witt var under denna vandring inte särskilt hoppfull om kristendomens framgång i Zululand.

Dock tviflar jag ingalunda på att det finnes äfven bland detta folk en liten skara, som Herren skall uttaga för sitt namn. [...] Så vidt en menniska kan döma, har jag det bästa hopp om flera af våra svarta, att de gått från döden till lifvet, men en egendomlighet hos dem är, att de aldrig kunna hålla sig sjelfe uppe utan att förfalla, då det icke står en hvit man som driffjeder bakom dem.

När Witt kom tillbaka till Durban efter sin vandring i Zululand hade Emanuelsson lämnat staden och begett sig tillsammans med en norrman till en amerikansk missionsstation där de hyrde ett hus under några månader. På denna station fick de undervisning i zulu och använde sina lärdomar praktiskt i umgänget med svarta under vandringar till kraaler i omgivningarna (TS 1891 s. 145). Emanuelsson återvände i mitten av juli till Ekutandaneni. Där lärde han känna Emelie Häggberg. Han gav sig emellertid efter en kort tid iväg på en »evangelisationsresa« och det skulle bli åtskilliga sådana. Han skriver: »Mera än 5 år tillbringade jag sedan på resor med oxvagn, somliga av dem ända till 8 månader i sträck« (HF 1912 s. 120). Hösten 1892 flyttade han tillsammans med Emelie Häggberg och ett amerikanskt missionärspar till »Pietermaritzburg för att där upptaga verksamheten bland de infödda i stadens utkanter och baracker« (HF 1910 s. 43), men Emanuelsson fortsatte med sina resor. Denna flyttning innebar för Häggbergs del ett uppbrott från FÖM. Hon antogs som HF:s evangelist och fick därmed underhåll från förbundet. Från och med sommaren 1893 kallades hon missionär och blev medlem i förbundet.¹³⁸ Emilie och Oscar gifte sig samma år.

Missionärernas försörjning

Förhållandena för de norska FÖM-missionärerna var inte tillfredsställande under åren 1889–1890. Emelie Häggberg skriver i ett brev till kommittén i oktober 1889 att »era kor bor bättre« än vi. Hon ville att man skulle sända ut två praktiskt kunniga män som kunde bygga och ordna med det som behövdes för att livet skulle bli drägligt. Det var viktigt att de kunna bruka jorden. Ett år senare skriver hon att missionärerna hade varit tvungna att skuldsätta sig för att kunna köpa mat för att överleva (Sarja s.129). Vid den tiden räknade sig Witt till FÖM-missionärerna. Han skriver den 16 september 1890 att »några gånger har det sett ut, som om nöden skulle stå för dörren« och att »en dag var kassan så tom, att jag måste taga den dagliga flaskan mjölk på kredit«. Senare på dagen hade det emellertid från olika håll kommit fem försändelser med sammanlagt 200 kronor (GW 23/10 1890).

¹³⁸ Uppgifterna om Emilie Häggberg är hämtade från HF:s listor på medlemmar samt från en förteckning över evangelister och missionärer (HFa; se också HF 1912 s. 111–112). Hon själv skriver att hon »tillhörde« HF år 1889 (HF 1910 s. 46), men det behöver inte betyda att hon var medlem i 'föreningen' Helgelseförbundet.

År 1905 skriver Witt när han såg tillbaka på tiden i Durban att det var dyrt för familjen att leva där – »men Gud är en Gud som förser«:

Från alla håll sände han gåfvor till oss, så att medel i öfverflöd kommo ej blott från alla delar af Sverige utan även från trossyskon i andra delar af Europa, från Amerika, ja Australien. Ehuru jag aldrig nämnde om mina behof för någon annan än för Gud, såg det dock ut som om människor kände dem, och man gaf mig medel frivilligt, och det hände att summor mig ovetande stoppades i mina fickor, då jag satt i en spårvagn eller på tåget eller hängt upp min ytterrock någonstädes. (1905)

I samband med detta skriver han att det var »en glädje att få dela väl-signelserna med arbetskamraterna, på samma sätt som dessa delade af sina håfvor åt oss« (1905). Ordet öfverflöd är säkert en medveten överdrift, men indikerar att missionärernas ekonomiska situation var acceptabel.¹³⁹ Det kan ha varit Witts kontakter i Sverige och på andra håll i världen samt hans ersättning från den skandinaviska församlingen som stod för en tämligen stor del av missionärernas intäkter.

Otto Witt reser till Sverige

Elin Witt var i början av år 1890 – enligt Otto – »alldeles lam, hjälplös som ett barn« (s. 205). August Hammar skriver i februari 1891 att hon fortfarande levde men hade varit mycket sjuk under flera år (AHa 6/2 1891). Läkare i Natal kunde inte erbjuda någon hjälp och sannolikt hade Otto hört sig för i Sverige via brev men fått nedslående besked. Flera läkare ska enligt Otto ha närt en förhoppning om att Elin »genom någon tids vistelse i hemlandet skulle återställas till hälsan« (1905). Under våren 1891 började Otto överväga att resa hem.

[Då] dessutom många missionsvänner enträget uppmanade mig att göra ett besök i Sverige, började jag att lägga saken fram i bön för Gud och kom efterhand till den öfvertygelsen, att jag skulle fara hem med min hustru och mina båda flickor. (1905)

De fyra sönerna skulle stanna kvar i Durban och tas om hand av Bertha Witt under föräldrarnas vistelse i Sverige.

Den ungefärliga tiden var redan bestämd, men det fanns ingen som helst utsikt att penningar till den dryga resan skulle inkomma. För mig och min hustru kostade biljetterna till Sverige ungefär 1200 kronor, för de båda flickorna, som ännu ej voro fullt vuxna, var afgiften något mindre. Till

¹³⁹ August Hammar skriver år 1892 att Otto »bodde på sista tiden i Durban och lär hafva varit i mycket svåra omständigheter« (AHa 20/3 1892).

detta kommo alla andra nödiga utgifter både för själfva resan, för utrustning och annat. Dock vardt resan bestämd. Så kom en dag ett bref från en svensk syster, som skulle fara till hemlandet och erbjöd sig, att om vi kunde fara på samma båt som hon, icke allenast under resan bistå min hustru ifråga om hennes skötsel, utan dessutom äfven betala hennes biljett. En dansk syster önskade gifva biljett åt min yngsta dotter. Samtidigt inflöt medel så rikligt genom posten, att jag hade nog för att begifva mig af mot hemmet.

Den kvinna som erbjöd sig att ta hand om Elin var Hedvig Posse. Hon ansökte den 12 mars 1891 om ett års tjänstledighet från och med den 1 juli. Hon ville gå »några månades kurs i sjukvård«. Ingeborg von Düben skulle sköta barnhemmet och Hedvig räknade med att Ida Jonatanson snart skulle vara tillbaka i Sydafrika (SKa 26/5 1891). Så blev det. Hedvig, Elin och Otto och de två flickorna träffade Ida under ett uppehåll i London; då var hon på väg till Natal (MT 1891 s. 197).

Den danska kvinnan betraktade sitt bidrag »som ett lån åt Herren«. Vid ett möte i Florakyrkan i Stockholm »ett par år senare« höll hon ett missionsföredrag och då berättade Witt om »lånet« och att han bad »vännerna visa erkänsla genom upptagande af en kollekt«. Tillsammans med en gåva som överlämnats personligen kom det in så mycket pengar att det blev ett mindre överskott (1905; se vidare s. 241). Kvinnan kan ha varit Petra Nielsen som kom till Ekutandaneni år 1891 för att hjälpa till i hushållet. Hon var Sofus Nielsens mor och var änka (Sarja s. 127).

Avresan från Durban skedde i början av juli. När de kom till England var pengarna i stort sett slut. Witt hade lovat att besöka en man som bodde ett par timmars färd från London. Han reste dit och fann att denne var bortrest. Han hade några timmar på sig innan tåget gick tillbaka och passade då på »att söka upp en broder, som legat sjuk flera år, och som jag händelsevis hört omtalas«. När de skildes fick Witt »en växel på ett par hundra kronor [...] och jag hade medel nog att fortsätta resan till fosterlandet« (1905).

Om Witts understödjare svarade för en väsentlig del av missionärernas underhåll skulle hans hemresa drabba de övriga såvida han inte fortsatte att dela med sig av det han fick, eller försökte förmå människor i Sverige och Norge att sända dem pengar. Vi kommer att se att han inte gjorde särskilt mycket för sina kollegor, varför deras situation blev bekymmersam. Genom att de inte hade någon organisation bakom sig kunde de inte dra fördel av de insatser som normalt gjordes av missionsällskap för att få människor intresserade att stödja verksamheten och förmedla pengar som skänktes.

14. Tillbaka i Sverige

Elin och Otto Witt och deras döttrar Elin (15 år) och Ida (12 år) kom till Sverige omkring den 12 augusti 1891. Detta kapitel omfattar tiden fram till våren 1893, en intensiv tid för Ottos del med många resor och ett otal möten i Sverige, Norge och USA.

Första tiden i hemlandet

Efter ankomsten till Sverige skriver *Dagens Nyheter*:

Missionären pastor Witt, som i 15 år bedrivit missionsarbete i Zululandet i Afrika och ej på de senaste 7 åren [!] besökt fosterjorden, anlände till Malmö för ett par dagar sedan med ångaren Presto öfver London jemte sin hustru, som i det tropiska klimatet ådragit sig en svår sjukdom. Pastor Witt medförde en del föremål från de svartas världsdel, åskådliggörande infödingarnas bruk och seder; bland föremålen finnes en miniatyrmodell af zulukaffrenas bostäder, närmast liknande en bikupa.^[140] En fröken Posse, som varit anställd vid missionens skola, har varit hr Witt och hans fru följaktig till England, der hon för tillfället uppehåller sig. (DN 15/8 1891)

Förmodligen begav sig Otto och Elin med döttrar först till Helsingborg där Ottos styvmor (Eda Rebecka) bodde tillsammans med sina två söner samt Ottos systrar Emma (33 år) och Elin (28 år).¹⁴¹ De fortsatte efter en tid med tåg till Katrineholm dit Elins syster, Märta Pallin, hade flyttat. Hon arbetade där som »privat-lärlarinna«. Hos henne skulle Elin och de två döttrarna bo tills vidare. Själv reste Otto efter en kort tid till Torp i Kräcklinge socken (Närke) där godsägare E.L.M. Hedin bodde och där HF hade sitt centrum. Besöket var nog angeläget eftersom Witt inte hade träffat Hedin och Kihlstedt tidigare. Förbundet var ju inte en sammanslutning av församlingar eller föreningar utan av enskilda personer (s. 212) – något som Witt torde ha uppskattat (jfr s. 225).

Witt var säkert i behov av pengar och det kan ha varit ett skäl för honom att resa till Torp. Den 3 september fick han 200 kronor ur HF:s

¹⁴⁰ År 1896 skänkte Witt en hel del föremål till Etnografiska museet.

¹⁴¹ Eda Rebecka Witt flyttade tillsammans med sina söner till Stockholm sommaren 1893. Året därpå flyttade de båda systrarna från den lägenhet i Helsingborg som familjen bott i sedan 1858. Otto Witt hade också andra släktingar i staden.

kassa. Han fick dessutom 180 kronor som han skulle vidarebefordra till Emelie Häggberg (HFa). Förmodligen var det pengar som kommit in som var örönmärkta för Witt och Häggberg.

Witt stannade på Torp i två veckor och hade möten varje dag i olika missionshus i ett bälte söder om Örebro där helgelseörelsen hade fått ett fäste.

Jag erfor mycket gensvar i min ande under det jag påpekade de dyrbara sanningar, som Gud för oss förelagt i sitt ord. Jag kan ej säga, huru dyrbart och godt jag kände det i bröders och systrars krets, och mera än en gång stod det lefvande för mitt hjerta, huru den gudomliga sanningen är en enda och uppenbarar sig på samma sätt i människohjertan, der de är fullt öppna för henne, då jag tänkte på, huru Gud fostrat mig i min ensamhet i Zululandet till samma erfarenhet som mina trossyskon här hemma fått genomlefva. (TS 1891 s. 215)

På Torp träffade Witt sångerskan Ida Nihlén. Hon var under större delen åren 1883–1893 medhjälpare till Nelly Hall. Hon skriver den 12 september 1891 från Kragerö, en stad vid Norges sydöstra kust i höjd med Strömstad:

På Torp träffade jag åter N. H. som hastigast och fick dessutom tillbringa några dyrbara dagar med den käre brodern pastor Witt, som nyss kommit till Sverige. Jag fick ej allenast den glädjen att vara med på några af hans möten utan hade också enskilda samtal med honom, som blefvo till stor välsignelse för mig och genom hvilka nya vyer öppnades för min själs ögon. (TS 1891 s. 214)

Witt var tillfredsställd över vad Gud hade gjort i Närke, men »ännu här- ligare skulle Han uppenbara sig för mig i Stockholm« (TS 1891 s. 215).

I Stockholm september 1891

Witt reste förmodligen från Torp den 3 september och for först till Katrineholm där han stannade någon dag innan han begav sig till Stockholm där han skulle stanna en vecka. Vid hans första möte »kom en väldig skara människor fram till plattformen gråtande och bedjande Gud om en ny erfarenhet af kraft och seger. Det var början till en lång- varig väckelse« (1905).

Vi ha samlats dels i Flora- dels i Emanuelskyrkan, dels i Södra missions- huset eller å andra ställen, och Gud har icke allenast fört sitt folk fram till en ny erfarenhet af kraft och seger, utan Han har också så mäktigt låtit Anden uppenbara sig i sin församling, att verlden har blifvit öfverbevisad om synd och många har gifvit Gud äran och blifvit frälsta af nåd. Vid våra

eftermöten ha hundraden stannat kvar, mest Guds eget folk, som ropat om seger, och då Gud visat dem, att vi icke äga en död Frälsare, som hänger på korset, utan en lefvande och kunnat tacka Gud för visshet i tron om seger under kommande frestelser. Och då Gud så har arbetat, under det jag fått stå som en vägvisare och peka hän till Honom, har Han under tiden välsignat min ande rikligen, så att jag har fått se nya djup af nåd uti hans ord, under det att samtidigt mitt eget hjertas känslor varit oberörda. Det är endels som har jag sjelf stått utanför alltsammans och mitt hjerta icke haft någon direkt sympati för dem, som jag offentligen och enskildt talat till. Och jag förstår, hvarföre Gud så gjort, ty hade jag haft större medveten och kännbar sympati för dem, hade jag lätt med eller mot min vilja kunnat draga dem till mig, eftersom sympati alltid väcker gensvar, men nu har jag fått nåd att visa till Jesus ensam, så att Han fått äran, såsom den tillkommer honom allena. Och nu vet jag, att Han skall vara med mig i fortsättningen äfven och använda mig på min resa i fäderneslandet till Hans namns förhärlikande. Och det är ljuvt att veta, att det är Mästarens ande, eder och min gemensamme ande, som så arbetar i kraft. (TS 1891 s. 215)

Enligt predikoturerna i *Dagens Nyheter* talade Witt i följande möten under sin vistelse i staden med början söndagen den 6 september:

Söndag	Floragatan kl. 11 och kl. 18.
Måndag	Floragatan kl. 20.
Onsdag	Floragatan kl. 19.
Torsdag	Immanuelskyrkan kl. 19.
Lördag	Kungsgatan 15 a och 15 b kl. 20.
Söndag	Immanuelskyrkan kl. 11 och Floragatan kl. 18.
Måndag	Floragatan kl. 20 (församlingsmöte med Witts avskedspredikan enligt en notis den 15:e).

I predikoturerna anges Floragatan för de möten som hölls i en kyrka som hade uppförts av en privatperson, grosshandlare Johan Wilhelm Wallin (1832–1916). Han hade varit baptist men säger sig ha fått en uppmaning av Gud att bygga en kyrka och bilda en församling. Wallin ville att kyrkan skulle vara en mötesplats för »baptister, metodister och evangeliskt-lutherska kristna« (Lundin s. 228) och upplät kyrkan kostnadsfritt för predikanter som ville hålla möten där. Han hade varit en av de ledande i en kommitté som bildades i Stockholm i början av år 1890 för att stödja FÖM-missionärerna och Witt kan ha vänt sig till honom för att få hålla möten i denna kyrka. Witt talade också i möten som inte var annonserade i *Dagens Nyheter*.

I texttrutan på nästa sida redogörs kortfattat för de lokaler som nämns ovan och vilka föreningar som använde dem.

Några missionshus och kyrkor i Stockholm år 1890

Södra missionshuset och Immanuelskyrkan. År 1871 bildades Stockholms norra missionsförening som anslöts till EFS. Samma år ändrades namnet till Lutherska missionsföreningen. År 1874 anslöt sig Södra stadsmissionsföreningen på Södermalm till Lutherska missionsföreningen. P.P. Waldenströms försoningslära orsakade 1877 en kris inom EFS. En majoritet av medlemmarna i Lutherska missionsföreningen ställde sig bakom Waldenström; de som höll fast vid EFS:s uppfattning lämnade föreningen och bildade Stockholms Evang. Lutherska missionsförening. Lutherska missionsföreningen anslöt sig till Svenska Missionsförbundet efter att det hade bildats 1878.

År 1876 hade Lutherska missionsföreningen börjat bygga ett missionshus på Södermalm som invigdes hösten 1877 – **Södra missionshuset** med omkring 1 200 sittplatser. I predikaturena 1890 kallades kyrkan Lutherska missionshuset; senare ändrades namnet till Andreaskyrkan. Hösten 1879 köptes en tomt på Norrmalm, men först hösten 1886 invigdes ett missionshus där – **Immanuelskyrkan** med omkring 2 400 sittplatser.

Lutherska missionsföreningen var sedan 1880 indelad i kretsar. Antalet var sex år 1889: Södra, Östra, Västra, Kungsholms, Rörstrands och Sundbybergs kretsar. Södra kretsen (cirka 500 medlemmar) disponerade Södra missionshuset, och Östra (cirka 600) och Västra (cirka 800) kretsarna Immanuelskyrkan. Samma år ombildades kretsarna till församlingar inom Lutherska missionsföreningen och senare under året slogs Östra och Västra församlingarna ihop till Norra församlingen.

Lokalen »Kungsgatan 15 a och 15 b«. Denna lokal hyrdes från slutet av 1886 av Stockholms kristna arbetarförening som från 1889 verkade som en församling på Norrmalm. Den anslöt sig till Svenska Missionsförbundet samma år.

Florakyrkan. I april 1885 invigdes Nya kyrkan, som J.W. Wallin låtit uppföra vid Biblioteksgatan på Östermalm. Senare under år 1885 ändrades gatans namn till Floragatan och kyrkan kallades därefter för Florakyrkan. Den rymde ca 1 400 personer.

I Norge hösten 1891

I början av september 1891 skrev Otto Witt till Mathias Hansen i Kristiania och informerade honom om att han räknade med att komma till Norge i mitten av oktober efter att ha gjort en predikoresa i Norrland. I Norge skulle han i första hand besöka föreningar inom *Misjonsforbundet* som många av FÖM:s understödjare tillhörde. Hansen var en känd förkunnare inom förbundet. Han hade varit ledamot av FÖM-kommittén och höll kontakt med Olaf Wettergreen. Hansen berättade i det nummer av *Missionæren* som kom ut den 17 september om Witts planer och vilken glädje missionsvännerna skulle känna när de fick se och höra

»denne kære broder«. Att Witt skulle besöka Norge kan ha diskuterats redan före avfärden från Afrika, och Wettergreen kan ha närt en förhoppning att den skulle medföra ett ökat stöd till Sydafrikamissionen. Kanske att han själv hade informerat Hansen och uttryckt sin förhoppning.

Efter besöket i Stockholm begav sig Witt till Katrineholm och stannade där några dagar för att förbereda resan till Norrland och Norge. Sannolikt hade han vid sitt besök i Torp träffat lekmanapredikanten Per Larsson¹⁴² och de hade då bestämt att resa tillsammans i Norrland. Larsson skulle ansluta i Gävle.

Från Katrineholm reste Witt med tåg norrut via Krylbo och Storvik, där han fick byta tåg för att komma till Gävle.¹⁴³ På kvällen talade han och Per Larsson i ett möte i staden innan de gick ombord på en ångare för att fortsätta norrut. De skulle »besöka de nordligaste städerna, ända upp till Haparanda« och sedan resa söderut till Östersund där Witt skulle vara den 13 oktober. Därifrån skulle han åka till Trondheim och sedan »söderut genom de norska städerna för att vid jultiden vara tillbaka i Sverige« (TS 1891 s. 215).

Från Kristiansund, en ö vid havsbandet ungefär tio mil västsydväst om Trondheim, skrev Witt ett brev den 23 oktober där han berättar att han hade fått träffa flera av HF:s evangelister under Norrlandsbesöket. Mötena hade varit »mycket välsignade« och många Guds barn hade lämnat sig på nytt sig åt Gud för »att lefva ett uppståndelselif, fyllda af Hans Ande, fyllda af Honom sjelf« (TS 1891 s. 248). Den 2 oktober hade han skrivit till *Missionæren* från Haparanda och lovat att han skulle tillbringa två månader i Norge (Hale s. 269).

I början av november kom Witt till Bergen. Där träffade han den helt döve Erik Andersen (1858–1938), senare Erik Andersen Nordquelle¹⁴⁴ som sedan en kort tid tillbaka var predikant i *Misjonsforbundets* förening i staden; tidigare hade han varit predikant i föreningen i Larvik. I flera år hade han längtat efter ett djupare liv i Gud; han ville bli ren

¹⁴² Per Johan Larsson (1848–1922), hemmansägare och bosatt i Edsbergs socken inte så långt från Torp.

¹⁴³ Snälltågens högsta hastighet var ca 50 km/timme, persontågens högsta hastighet kunde vara så låg som 27 km/timme.

¹⁴⁴ Erik Andersen hade blivit döv vid 25 års ålder. – Från årsskiftet 1916/17 kallade han sig E.A. Nordqvelle och i november 1920 ändrade han stavningen till Nordquelle.

och fri från dödens kropp.¹⁴⁵ Han hade arbetat för andras frälsning men »*jeg selv var langt fra, at være tilfredsstillt i mit hjerte*«. Han hade tillsammans med bröder i föreningen ägnat hela nätter »*i bøn efter noget mere tilfredsstillende*«. Efter en sådan natt, då man hade »*av al makt*« ropat till Gud att han skulle fylla dem med helig Ande, hade de börjat förtvivla. En av männen hade sagt: »*Det er akkurat som det ingen GUD er til*« och Andersen hade svarat att han kände det på samma sätt. När han vid den här tiden blev uppmanad att be för någon sjuk använde han sig av fysisk kraft för att förmå Gud att svara på bön – »*det han manglet i åndskraft, tok han igjen i fysisk kraft*« (Froholt). Andersen ska också ha varit bekymrad över sin »*syndfulla natur*« (Hale s. 274).

När Witt talade i Bergen den 2 november var Andersen vid vägs ände. Det han fick lyssna till gjorde att han efter mötet frågade Witt om han kunde få anförtro sig till honom. Tillsammans gick de till det hem där Witt bodde. Där berättade Andersen om sin nöd:

Vi sat ovenpaa i hans lille værelse og nedenunder var der samlet en del venner og pludselig spurte Witt, om vi skulde gaa ned og be for mig? Jeg blev forfærdelig skamfuld og begynte at storgraade, men fik naade nok til at si: Ja, la os gaa ned saa de kan faa se hvad slaks predikant de har! Vi gik ned og la os paa knæ og jeg kjæmpet for at faa frem en bøn, men alt blev likesom borte for mig og jeg led forfærdelig, i min nød fik jeg sakt: Nu kan jeg ikke bede heller, men om Du vil ta mig skal DU faa eie mig for hele livet. Og pludselig som et lyn [»blix«] fyldtes mit hele inderste væsen med en ubeskrivelig herlighed.

Han hade inte kunnat ligga kvar vid den stol där han legat på knä.

Jeg sprang Gulvet rundt mange Gange og klappede i Hænderne og prisede Herren af et taknemligt overflødende Hjerte. Jeg kjente jeg var i Besiddelse af en ny *Erfaring*, jeg var befriet fra Dødens Legeme [»kropp«], mine Tanker og Følelser [»känslor«] var rene og herlige, jeg var en *hellig Mand*.¹⁴⁶

Denna andeuppfyllelse, som Andersen betecknade händelsen, blev en vändpunkt i hans liv. »*Kristus i oss*« och »*det rene hjertet*« blev nu huvudteman i hans förkunnelse; den helgelse som man tidigare hade eftersträvat i egen kraft fick man genom en upplevelse (Froholt). Denna syn på helgelsen – som uppfattades av somliga som en syndfrihetslära och andra fruktade att det skulle bli en sådan – ledde för Andersens del till

¹⁴⁵ Jfr Rom. 7:24. Påståendet återfinns i *Missionæren* 25/5 1893 s. 3–4.

¹⁴⁶ Detta citat återfinns i *Missionæren* 9/3 (?)1893 och det föregående i *Det gode Budskab* 1924 nr 19/20. Här är de citerade ur Froholt 1981.

en brytning med *Misjonsforbundet* år 1893. Under sin fortsatta verksamhet fick han många anhängare – ibland kallade *De fri-frie*. Så småningom blev det en helgelse rörelse med namnet *De frie venner*, i dag *De Frie Evangeliske Forsamlinger*. Andersens förkunnselse blev »subjektiv och ensidig« (Bloch-Hoell s. 118); hans teman var omvändelse och helgelse.

I mitten av november var Witt i Larvik och träffade *Missionærens* utgivare och redaktör. Han skrev en artikel som publicerades den 26 november. I den påminner han läsekretsen om sina missionärskolle-gors inställning till den sedan i mars avvecklade kommittén. Han skriver också att *Den Frie Østafrikanske Mission* inte längre existerar, och han uppmanar eventuella understödjare att skicka pengar via postanvisningar till Olaf Wettergreen (Hale s. 272).

Witt kom till Kristiania lördagen den 28 november. Dagen därpå predikade han sammanlagt fem gånger i två olika lokaler. Mathias Hansen var med på det tredje mötet och därefter vid alla möten då Witt talade under sin vistelse i staden. Genom att Witt höll samma föredrag mer än en gång så fick Hansen tillfälle att lyssna på alla. Hansen skriver om Witts predikningar och föredrag i två artiklar som publicerades i *Missionæren* den 31 december 1891 och den 10 januari 1892. I den första, med rubriken »*Fra Kristiania*«, konstaterar han att det är nödvändigt att man har läst Bibeln noggrant för att kunna följa med i Witts framställning och man måste vara beredd att pröva allt och behålla det goda.

Hansen redogör för hur Witts »*aandelige og kirkelige Standpunkt*« hade växt fram och nämner samtalet med Ida Jonatanson då Witt insåg att han inte var pånyttfödd och därför lämnade sig helt åt Jesus, varvid hans sinne öppnade sig och han förkastade den formkristendom som med konstgjorda medel fanns i hemmet, i kyrkan och på missionsfältet.

Han kom da till den Beslutning at kaste væk baade Theologi, Theori og de forskelige Lærebegreber ogsaa studere Bibelen med Bøn om den Hellig-aands Oplysning. [...] Hans aandelige Karakter og Livssyn er derfor self-stændig, ligesom hans Prædiken gaar udenfor alle theologiske Regler og er en enkel Fremholden af, hvad Gud har sagt eller hvad det staar skrevet. (Msn 31/12 1891)

Hansen skriver att de sanningar som man känner till framställs med andra ord och på ett annat sätt än man är van vid, och förefaller därför vara en ny lära, och att det är anledningen till att många kristna har missförstått Witt.

Men for mange af os er denne selfstændige Maade at læse Bibelen paa **ikke ny**, derfor kan vi ogsaa godt forstaa ham og følge ham i hans Forstaaelse af Bibelen.

Den andra artikeln har rubriken »*Pastor Witts föredrag*«. Witt tycks ha hållit sex olika predikningar eller föredrag: en om tron, en om helgelsen (som Hansen ansåg utmärkt), en om Kristus som huvudet och Guds barn som kroppens lemmar, en om Kristi återkomst och de sista tingen (där Hansen menar att Witts förklaringar i flera fall inte är korrekta), en om surdegen (Matt. 13:33) samt en om apostolisk kristendom. Till dessa ska läggas Witts föredrag om sin egen andliga utveckling. Det är troligt att programmen vid besöken i de norska städerna såg ut ungefär som i Kristiania.

Om föredraget om apostolisk kristendom skriver Hansen bland annat:

Han havde taget Standpunkt i Apostlernes Lære och Praksis og vilde intet vide af alle Bekjendelseskrifter og deraf følgende Partier. Han vilde blott have personlig Kristendom ikke samfundsmæssig. Angaaende Daaben, da fandt han at Barnedaaben ei havde nogen Grund i Skriften, men att voksnens Daab var skriftmæssig, dog vilde han ei at Guds Børn skulle skilles, om man end deri havde forskjellig Opfatning. (Msn 10/1 1892)

Hansen skriver att för dem som inte kunde tänka sig någon annan uppfattning än den lutherska var föredraget till förargelse, men för dem som läst Bibeln och i bön till Gud övervägt det lästa, föreföll »*ikke denne hans Redegjørelse noget saa særdeles ny og forunderlig*«.

Hansen avslutar artikeln med att uttrycka sin besvikelse över att Witt endast hade talat om sin religiösa uppfattning och sin nya syn på Guds rikes sak. Han trodde att de flesta ansåg att det hade varit till större nytta för missionärerna i Zulu om »*Pastor Witt ved sin Rundreise havde talt Missionssagen og dermed vakt Interesse for de arbejdende Venner derude*«.

När Hansen i slutet av 1890-talet tänker tillbaka på Witts Norgeturné skriver han att han var mycket besviken på honom. Han menade att hans besök i Norge hade gjort mer skada än nytta. Witt hade fördömt dem som inte accepterade hans teorier och som inte uppfattade honom som en ofelbar apostel. Hansen skriver att »vi nödgades avbryta förhandlingarna med honom« (Hale s. 269). Vad dessa förhandlingar gällde är oklart, men de torde ha varit en följd av ett initiativ av Hansen och andra ledande personer inom *Misjonsforbundet* för att stödja de fria missionärerna i Natal. Han hade nog hoppats att han skulle kunna

övertyga Witt om att acceptera någon form av organiserade insamlingar till missionärerna.

Den 17 december publicerades en artikel av Witt i *Missionæren* om psalm-sången inom *Misjonsforbundet*. Den är daterad den 10 december. Witt menade bland annat att det förekom sådant som stred mot otvetydiga bibliska sanningar och att en och samma psalm kunde innehålla divergerande teman. Han hade också kritiska synpunkter på den språkliga utformningen, något som han emellertid inte exemplifierade till skillnad från de två förstnämnda. Beträffande divergerade teman skriver Witt att en strof kan uttrycka nödvändigheten av ett församlingsliv, och en annan i samma psalm uppmana syndare att försona sig med Gud. Witt menade att det var oklart huruvida en sådan psalm var ämnad för dem som var födda på nytt eller för dem som inte var det.

Mathias Hansen kände sig träffad. Han hade spelat en viktig roll vid framtagningen av den sångbok, *Evangelii Basun*, som användes inom *Misjonsforbundet*; han hade översatt psalmer och sånger från svenska och engelska. I ett brev (15/1 1892) till *Missionæren* som publicerades den 28 januari erkände han vissa brister, men dessa menade han var en följd av den brådska som hade rått när sångboken togs fram. (Hale s. 269–271).

När Hansen fick läsa Witts artikel hade han troligen redan postat sitt brev om dennes möten i Kristiania. Att dra tillbaka artikeln var nog inte möjligt. Däremot kan hans andra artikel ha påverkats av Witts något märkliga utfall om sångboken; artikeln är markant mer kritisk än den första. Efter förhandlingen var sannolikt relationen mellan Hansen och Witt spänd, vilket kan ligga bakom Witts angrepp på sångboken.¹⁴⁷

Missionärerna i Natal

Olaf Wettergreen och hans kollegor vid missionsstationen Ekutandani i Natal fann snart att den förändring man hade kommit överens om i början av år 1891 medförde problem både för dem själva och för dem som ville sända sina gåvor. Kontakten med givarna hade, förmodligen tvärt emot vad man hade väntat sig, minskat och de pekuniära gåvorna hade blivit mindre. Missionärerna höll ett möte den 30 december 1891 då man var överens om att det behövdes en *Centralkomitee* Norge. Den skulle emellertid inte vara »en styrende Faktor af Missions-

¹⁴⁷ Witt rapporterade inte i *Trons Segrar* om sitt besök i Norge.

arbeidet«. Uppgiften att bilda denna kommitté anförtroddes till missionärernas »trofaste vän och broder« Mathias Hansen (Msn 12/5 1892). Vid konferensen beslöts att starta en skola vid missionsstationen. Den skulle skötas av de kvinnliga missionärerna – »cultural factors made it virtually impossible for female missionaries to serve as evangelists amongst the Zulus« (Hale s. 260).

Den 2 mars 1892 skrev Wettergreen till *Missionæren* för att informera läsarna om vad man hade kommit fram till (Msn 12/5 1892). Han markerar tydligt att arbetet i fortsättningen ska bedrivas under namnet *Den frie østafrikanske mission*. Hans redogörelse innehåller flera indirekta angrepp på Witt.¹⁴⁸ Konferensen i december hölls troligen innan missionärerna hade tagit del av Witts brev i *Missionæren* den 26 november 1891, men när Wettergreen skrev sitt brev den 2 mars hade han läst Witts text och det påverkade sannolikt hans argumentation.¹⁴⁹

Wettergreen hade efter konferensen skrivit till Witt och berättat om vad som hade beslutats. Brevet kan ha nått denne ganska sent, beroende på att det torde ha eftersänts till Amerika där Witt befann sig (s. 230). Med anledning av detta brev skrev Witt den 16 mars från Worcester, Massachusetts, USA, till *Missionæren*, och berättade att han i början av år 1891 hade påpekat för sina syskon i arbetet i Natal det oriktiga i att arbeta under en styrelse i Kristiania.

For mig var det klar, at det Princip efter hvilket vi ville virke forbød oss at modtage Gaver af en Forening, som ønskede at drive en abstrakt [!] Virksomhed, og jeg skrev derfor et Inserat [»insändare«] i »Missionæren« hvori jeg fremlagde, at vi vare levende Personligheder og ikke Redskaber for en Forening, og at vi derfor ikke ville eller kunne stille oss til Missionsforbundets Disposition og følgelig heller ikke modatge de gennem dem indsamlede Midler. Jeg paapegede paa saame Tid, hvordan »Den frie østafrikanske Mission« ikke længere existerede, men at vi var frie Individuer, som uden nogensomhelst andet Baand end Kjærlighedens i hverandres Fællesskab i Stilhed vilde arbeide til Herrens Tilbagekomst. (Msn 14/4 1892)

¹⁴⁸ Olaf Wettergreen skriver att han representerade »Fru Nilsen, Frk. Martha Sanne, Georgine Antensen, Brd. Willie Dawson«. Frånvarande – om det var vid konferensen eller när redogörelsen skrevs är oklart – var Emilie Haggberg och Sofus Nielsen. Troligen hade Olava Solberg slutat som missionär. Willie Dawson kan ha sänts ut av Fredrik Franson i USA (jfr s. 231).

¹⁴⁹ Under gynnsamma förhållanden skulle Wettergreen ha kunnat skicka ett brev till Hansen efter konferensen och fått svar från honom innan han skrev brevet 2/3.

Witt hävdar att han hade skrivit sin artikel i november 1891 (s. 224) med den fasta övertygelsen att han hade sina kollegors fulla sympati, men att han genom det brev han nu fått från dem förstår att de önskar ta emot pengar från *Misjonsforbundet* och behålla det tidigare namnet. Han tog därför tillbaka det han hade skrivit. Han bad också läsarna att komma ihåg att FÖM ännu bestod och tog emot gåvor på vilket sätt de än hade samlats in. Han önskade att Gud skulle välsigna de älskade systerkonen och deras arbete som missionärer. För egen del, menade Witt, hade Gud lett honom till att ta ännu en strid i tron, varför han hade beslutat sig för att lämna FÖM och i fortsättningen neka att ta emot gåvor som samlats in till denna eller till någon annan mission. Skulle han återvända till Afrika så skulle han söka samarbete med Wettergreen, men inte ha någon ekonomisk koppling till FÖM. Han skulle emellertid vid sina missionsföredrag be om medel till Wettergreen och dennes kollegor, något som han tidigare inte hade kunnat göra.¹⁵⁰

I augusti 1892 bildade Mathias Hansen tillsammans med fyra andra män den efterfrågade kommittén.¹⁵¹ Tio år efter missionärernas ankomst till Natal fanns endast Martha Sanne kvar av de ursprungliga missionärerna. »*Hun var den som hade virket mest skrøpelig og svak vid utreisen*« (Ommundsen).

På norska missionsförbundets missionskonferens år 1899 beslöts att man skulle börja bedriva yttre mission. Två missionsfält valdes, dels Kina »*i forbindelse med den skandinaviske alliansemission*«, dels Sydafrika genom övertagandet av FÖM (ibid.).

Möten i Malmö, Helsingborg och Stockholm

Vi går nu tillbaka till december 1891. Efter mötena i Kristiania återvände Otto Witt till Katrineholm där han tillbringade jul- och nyårshelgen. I början av det nya året reste han söderut, först till Helsingborg och sedan till Malmö. Fredagen den 22 januari 1892 skriver han till *Trons Segrar*:

Jag har under de senaste veckorna mera än förr sett, huru vi likasom aposteln kunna komma med *fullheten* af Jesu Kristi evangelium. I Helsingborg och Malmö (mest på det senare stället) ha vi fått *regnskurar af väl-*

¹⁵⁰ Detta uttalande tyder på att missionärerna hade kommit överens om att de inte skulle be någon om pengar, utan lita på att Gud skulle förse dem med vad de behövde. – Att Witt skulle »be om medel« kanske innebar att han skulle »påminna om behovet av pengar«.

¹⁵¹ FÖM:s genska dystra utveckling efter 1891 kan man läsa om i Hale s. 261–262.

signelse (Hes. 34: 26). Guds barn ha blifvit höjda till en ny erfarenhet och många af dem helbregdagjorda till sina kroppar, och sedan har välsignelsen genom oss tillflödat de oomvända, så att t. ex. vid ett möte i Malmö vi fingo bedja med flera än femtio själar. Ära vare Gud. (TS 1892 s. 40)

När han skrev brevet hade han dagen innan kommit till Katrineholm och unnade sig »en dags hvila«. På fredagseftermiddagen fortsatte han till Stockholm, där han på kvällen klockan åtta talade i Florakyrkan. Det var första mötet i en mötesserie med möten nästan varje dag. Den sträckte sig fram till söndagen den 7 februari. Söndagen den 31 januari predikade han klockan sex på kvällen i Immanuelskyrkan, och vid ett möte på fredagskvällen den 5 februari talade han över »dopfrågan« i Florakyrkan (DN 5/2 1892).

Om mötesserien i Florakyrkan skriver Henrik Schager (1870–1934):

Det var år 1892, dess första månader. Genom en äldre kamrat i tjänsten hade jag anbefallts att höra en f.d. prästman och missionär i svenska kyrkan, rätt nyligen återkommen från missionsfältet. – Denne ägde en fenomenal bibelkunskap och talade ännu med den första kärlekens glöd. Betecknande (ehuru ngt banalt) uttryckte man sig om honom så, att han var virtuos på bibel. [...] Hans föredrag, i stor stillhet framförda, voro fria från blomsterutsmyckning och berättelser, men voro i så mycket högre grad bibelföredrag, utförda med extemporerings omedelbarhet. Det var som om bibeln utlade och tolkade sig själf. – Då jag först hörde honom, genomgick han Ebreeerbrevet, kapitel efter kapitel, under ett par veckors tid, kväll efter kväll. [...] – Redan vid första föredraget föllo som fjäll från mina ögon. Efter att förut ha varit blind inför skrifterna fick jag nu skåda som med vidöppna ögon in i en alldeles ny under värld. Kristusgestalten framträdde, målad på skriftens eget oförliknligt sköna berättelsesätt. Gamla och nya förbundets skrifter trädde fram, hvarandra bekräftande *såsom i genomlysande blad*. Bättre kan jag icke teckna de dagarnas upplevelse än med de orden: »Voro icke våra hjärtan brinnande, då han för oss uttydde skrifterna.« (Schager s. 21)¹⁵²

Efter mötena i Stockholm reste Witt till Katrineholm för att packa och göra sig i ordning för en resa till Amerika.

¹⁵² Schager skriver i anslutning till detta att han »i de dagarna« för första gången såg lykttändare Carl August Flodberg (1848–1933). Flodberg och Schager blev ledande inom en grupp som kom att kallas Flodbergskretsen. Peter Halldorf skriver att det var »en gemenskap av människor från ’olika stånd och klasser’« och att man skapade en »gränsöverskridande miljö kring ’den gamla kristna mystikens kärnsanningar’« (Halldorf 1997 s. 13).

I USA

Hösten 1890 skriver Witt att han »mången gång« fick ekonomisk hjälp från »de mest oväntade håll«.

Rörd blef jag i sanning, då bröder i Amerika, som före min födelse måste för sin tros skull öfvergifva fäderneslandet, begärde att få bidraga [...] till vårt uppehälle. (GW 23/10 1890)

Dessa bröder var företrädare för erik-janismen. De hade blivit »intagna av mitt utträde ur kyrkan« och visste »av egen erfarenhet [...] vilka umbäranden som voro förenade med ett sådant steg« (1912). Witt hade uppehållit kontakten med dem och det ledde till att han bestämde sig för att resa till USA.

Han lämnade Bremen den 14 februari 1892 och räknade med att vara tillbaka före midsommarkonferensen i Torp (TS 1892 s. 40). Från Atlanten skriver han den 20 februari att båtresan var »en väl behöflig hvila« som Gud hade förunnat honom; han hade »rest omkring i Skandinavien« i sex månader och »talat nära trehundra gånger offentligen«. Han nämner att tiden i Stockholm hade varit »temligen ansträngande« (ibid. s. 105).

Till New York kom Witt den 25 februari och samma kväll gick han till en möteslokal där han visste att en »svensk församling« skulle hålla ett möte – »där vittnade jag om hvem jag var, och huru Gud sändt mig till Amerika«.

Då mötet var öfver och jag gick ut, märkte jag, att ett äldre fruntimmer stoppade ett mynt i min ficka, och då jag kom hem, såg jag att det var af guld och af tjugu dollars värde. Dyrbarare än förgängligt guld är i sanning vår bepröfvade tro, ty i den ha vi nog och öfvernog. (1905)

Kassaförstärkningen var välkommen; när han hade stigit i land hade han haft ungefär sex dollar. Ekonomiskt var besöket i USA en framgång. Efter endast en kort tid där »kunde jag sända en summa på öfver tre tusen kronor till de minas underhåll« (1905).

Det möte Witt besökte hölls av Bethesdaförsamlingen som hade en lågkyrklig inriktning och bestod av skandinaver, huvudsakligen svenskar. Han blev kvar en tid i staden och predikade i nämnda kyrka. *Österns Weckoblad*, Worcester, Massachusetts, skriver:

Mötena äro talrikt besökta äfven vid mycket ogynnsamma väderleksförhållanden, och eftermötena äro oftast ganska lifliga. Flockvis framkomma själar kväll efter kväll under åstundan och bön om ett djupare mått af andedop och många gå hem jublande. (TS 1892 s. 105)

Under tre månader reste Witt omkring i de nordöstra delarna av USA och »besökte svenska församlingar, förkunnande den frälsning, som ligger i rening genom Jesu blod, och den kraft, vi få i bidandet efter den kommande konungen« (1905). Jag har bara funnit uppgifter om besök i fyra städer, New York, Worcester (6 mil västsydväst om Boston), Chicago och Minneapolis (60 mil nordost om Chicago). Till Worcester kom han i mitten av mars (s. 227) och till Chicago två veckor senare. Jag har inte funnit någon uppgift om när han besökte Minneapolis.

I Chicago predikade han på förmiddagen söndagen den 3 april över ämnet »Medan I väntan« utifrån tredje kapitlet i Petrus andra brev. Ett sammandrag publicerades i *Trons Segrar* (TS 1892 s. 177–180).

Från besöket i Minneapolis skriver han i sina memoarer:

Särskilt har jag i livligt minne de kraftiga mötena i en församling i Minneapolis, där under vanliga förhållanden väckelsefröjden brukade taga sig uttryck i väl groteska former, så att man till och med i hänförelsen rullade sig på golvet. Ansatser till detta gjordes även nu, men jag höll folket tillbaka, så att de ejingo lösa tyglar. Dock var där en företeelse, som jag ej kunde hindra: så fort jag lade mina händer på någon, man eller kvinna, kom hans eller hennes kropp i våldsam skakning. Och jag lade mina händer på många, ty Guds kraft var också där mäktig att bota sjuka. (1912)

Den 2 april 1892 avreste åtta av Fredrik Fransons missionärer från New York till Durban där de togs emot av Olaf Wettergren och Sofus Nielsen. De skulle på Ekutandaneni »under en tid studera zuluspråket«. Missionärerna hade avskilts i Bethesdaförsamlingens lokal »med bön och handpåläggning« av »bröderna F. Franson, K. Erixon och [O]. Witt« (Princell s. 155). Ett fotografi från församlingens lokal visar de åtta missionärerna flankerade av Franson och Witt (ibid. invid s. 152). Om båten lämnade New York på förmiddagen lördagen den 2 april kan Witt ha vinkat av dem vid hamnen och sedan med tåg tagit sig till Chicago och varit där till mötet på förmiddagen. Sannolikt var det endast under sin vistelse i USA som Witt träffade Franson.

Tillbaka i Sverige

Helgelseförbundets årskonferens på Torp år 1892 började på midsommardagen. Mötena hölls i en lada. Inledningsmötet började klockan halv tio på förmiddagen, då Nelly Hall och kinamissionären August Carlsson (1833–1919) predikade. Mötet höll på till klockan ett. I eftermiddagens möte predikade Witt över texten i Jesaja 53: »Hvem tror vår

predikan och för hvem varder Herrens arm uppenbar?« (TS 1892 s. 213–215). Senare i konferensen höll Witt ett föredrag om Kristi tillkommelse, men den som refererade mötet för *Trons Segrar* hann inte »med att på ett tillfredsställande sätt anteckna br. Witts tankar i detta ämne«. Vid mötet togs en kollekt upp för missionen i Zulu, »hvilken uppgick till 230,60 kr« (TS 1892 s. 229). Dessa pengar gick till HF:s kassa för zulumissionen. Witt tycks ha haft en ganska framträdande roll i konferensen.

Missionsresa i Norge sommaren 1892

Efter konferensen på Torp reste Witt norrut. I sitt brev från USA till *Missionæren* den 16 mars 1892 hade han berättat att han efter midsommar skulle resa upp till trakterna kring Tromsö.

Kanske lader Gud mig tage med en af mine Smaapiger til Norge, og det skulde være kjært paa Forhand att faa modtage Brev fra saadana Steder, hvor man ønsker mig att holde Føredrag. Jeg vil standse idet mindste nogle Dage paa hvert Sted, for at Sandheden kan blive fremholdt fra forskjellige Sider og blive fuldt forstaat. (Msn 1892 s. 117)

Ingenting i hans berättelser från resan tyder på att någon av döttrarna var med till Norge.

Den 14 juli 1892 vid midnatt skrev Witt ett brev till *Trons Segrar* och berättade att han var vid Nordkap och att han för precis ett år sedan hade varit vid Afrikas sydligaste udde.¹⁵³ Innan han kom till Nordkap hade han varit på ett missionsmöte, eller en missionskonferens i en lada på en gård vid namn »Bjerkeng som ligger några mil från Tromsö i en härlig trakt vid Målselven«.

Det är en temligen folktom trakt, men menniskor samlades ändå ej så få till mötet, och många hade vandrat till fots ända till tre dagar för att få vara med. Nyheten om att missionären från Afrika skulle komma dit hade satt folk i rörelse, mest gammalt folk, ända till sjuttioåringar! Mitt utträde ur den döda statskyrkan och dess former har tydligen gripit många hjertan äfven bland de fria vännerna i Norge, då de sett hvad Gud kan göra med en död statskyrkoprest. (TS 1892 s. 239)

Witt fick här träffa »de fria vännerna« i trakterna kring Tromsö, och syftar då på medlemmar i *Misjonsforbundet*. Han noterade att »i Norge begagnar man bland de fria vännerna ännu hvad de lefvande kristna

¹⁵³ Det var kanske i första hand för att få komma till Nordkap, Skandinaviska halvöns nordligaste utpost, som Witt inledde denna resa så långt norr ut.

kommit förbi, nämligen diskussioner, eller som det kallas samtal öfver ett ämne«. Witt ansåg att det var ett sätt att fördriva Anden från mötena.

Ty våra tankar äro på sin höjd tomma tankar. Därför har Gud bjudit oss att icke tänka utöfver det som står skrifvet, att vi ej uppblåsas. Diskussionerna tjena till intet utom till att bilda teologer, som kunna förfäktas en viss mening. Men under det att teologerna med kokböckerna i händerna bråka sina hjernor med, huru maten är tillagad, så vilja vi enfaldiga Guds barn sitta ned vid det dukade bordet och äta oss mätta. Vi ha icke fått ordet för att förklara det, utan för att tro det och lyda det, och om vi så göra, så skall det nog förklara sig sjelft som kraft i våra lif. »Till att lära känna honom och hans uppståndelses kraft«. Och en bättre förklaring af ordet kunna vi icke begära. (TS 1892 s. 240)

När det blev dags för Witt att predika »om Jesus allena« upplevde han att det var ett starkt motstånd och särskilt från »en del predikanterers sida«, men det »öfvervanns fullständigt genom makten af Guds Ande, och många gingo rikligt välsignade från mötet«.

Efter missionsmötet i Bjerheng for alltså Witt upp till Nordkap för att sedan åter resa söderut, först till Hammerfest, som ligger på en ö tio mil sydväst om Nordkap. Dit kom han fredagen den 15 juli. Samma dag hyrde han en lokal för ett möte på lördagskvällen. Staden hade till stora delar förstörts av en brand år 1890 och höll nu på att byggas upp.

Den luterska kyrkan i Hammerfest fick under branden skatta åt förgängelsen, och grunden är lagd till en ny. Under tiden har man inrättat sig i en tillfällig lokal, der en predikstol och altare med den oundvikliga messhaken tydligen gifva tillkänna, att man befinner sig på norska statskyrkans helgade område. Skulle jag kunna få lof att på detta rum tala till så många som ville lyssna af de tvåtusen innevånarna i staden? Mot all förväntan gaf kyrkoherden sitt bifall och gick dessutom så långt, att han af sig sjelf bad mig bestiga predikstolen, hvilket i Norge icke är tillåtet andra än ordinarie prester. Lekmän få hålla sina predikningar från »kordörren«, d. v. s. de få stå på gången utanför altarringen. Här intog jag sedermera min plats i all anspråkslöshet.

Huru skulle nu mötena blifva bekanta? Sådant erbjuder ingen svårighet, då man har statsmakten på sin sida. En poliskonstapel blef utsänd, och med en ringklocka i handen vandrade han i sakta mak ringande genom gatorna. Efterhand som han framskred, kommo nyfikna ut genom dörrarne och fingo höra honom ideligen utropa, att missionär Witt från Zulu skulle tala i afton och i morgon i kyrkan. Och skruf tog det. Kyrkan var på aftonen fullpackad af menniskor, af hvilka den öfvervägande delen naturligtvis tillhörde den luterska kyrkan. Presten sjelf, som förmodligen anade »villfarelse«, hade ej infunnit sig, men klockaren, som säges vara mycket sadel-

fast i »bekännelsen«, satte sig på en stol bredvid mig i »kordörren«, ansigte mot ansigte med församlingen. Då jag började att tala, kände jag icke betydligt motstånd i anden, men det bröts snart och min ande hade inom kort full makt öfver folket. Jag läste innantill ur deras egen norska bibel, sammanställande sådant, som hörer samman, förbindande andligt med andligt, och det märktes tydligt, huru Guds helige Ande började lysa med ett nytt ljus in i folkets hjertan. Klockaren visade sin förtviflan genom sina ansigtsuttryck och sina oroliga åtbörder, men församlingen blef mer och mer välsignad, och stor öfverraskning visade sig i allas anleten, då jag talade om min omvändelse såsom prest. Tydligen menade de såsom jag sjelf en gång trodde, att alla prester äro med nödvändighet frälsta.

Jag hade nu mötet i min makt och skulle med lätthet fått åhörarne ned på sina knän att af Gud begära något bättre än den formkristendom, som de hade. Men grannlagenheten mot kyrkoherden förbjöd mig att hålla eftermöte på detta rum. Derföre inbjöd jag utan vidare församlingen att följande dagen möta mig i frälsningsarméns lokal. En kvinlig kapten och hennes kadett arbeta i Hammerfest – den enda fria verksamhet der bedrifves – och som jag under dagens lopp varit samman med dessa båda systrar och de sjelfva inställt sitt möte för att öfvervara mötet i kyrkan, så visste jag att jag hade deras sympatier. Deras lokal var mindre än kyrkan, men så kunde jag der tala fritt utan betänkligheter. Och folket kom äfven dit [...] och ära vare Gud, att han lät mångt hjerta finna hvad det sökte. (TS 1892 s. 247–248)

Witt lämnade staden vid midnatt för att med båt resa till Tromsö. Hans plan var att sedan fortsätta till Trondheim, men under färden dit skulle han göra »ett par dagars uppehåll på några ställen«. Besöket i Trondheim trodde han skulle bli en vecka och han räknade med att stanna »någon tid i Kristiania«. »I början af September hoppas jag vara tillbaka i fäderneslandet och kommer väl då antagligen den första tiden vistas i Göteborg« (TS 1892 s. 240).¹⁵⁴

Otto Witt bestämmer sig för att stanna i Sverige

Jag har inte undersökt om Witt verkligen tillbringade en tid i Göteborg efter Norgeresan. Omkring den 20 september 1892 kom han i

¹⁵⁴ Witt torde ha färdats med båt från den svenska västkusten med båt upp till Tromsö. Han ska sedan ha tvingats »skumpa« sex mil på en tvåhjulig kärra, som drogs av en häst, till Bjerheng (TS 1892 s. 239) nästan rakt söder om Tromsö. Förmodligen återvände han sedan till Tromsö och fortsatte till Nordkap med båt. Därifrån gick färden till Hammerfest och vidare till Tromsö och sedan med båt söderut mot Trondheim.

varje fall till Stockholm och blev kvar där till omkring mitten av oktober. Han var under denna tid annonserad i Florakyrkan på söndagarna klockan elva på förmiddagen och klockan sex på kvällen. Måndagen den 10 oktober hölls ett »farvälmöte« för honom.

Witt hade vid den här tiden varit drygt ett år i Sverige och det är svårt att tro att han hade tänkt var borta från sin familj i Afrika mycket längre än så – det borde vara dags att återvända till Natal, men så blev det inte:

Omsider förstod jag, att Gud ej låtit mig fara till Sverige för att återvända till Afrika, utan att han ville att jag skulle stanna hemma. Jag beslöt alltså att taga hem mina fyra små gossar, som voro kvar i Natal, och som kunde resa under skydd af min syster. [...] Hårtill fordrades en ansenlig summa penningar, och som vanligt sände Gud dem just då de behöfdes.^[155] Så kom det sig att jag en dag hade hela min familj samlad hos en släkting i landsorten. Men hvar ville Gud att jag skulle bo? Jag hade väl närmast tänkt mig landsorten såsom bästa platsen, men vid ett besök i hufvudstaden blef det mig tydligt, att min familj skulle flytta dit samt barnen till en början få enskild undervisning, då deras ofullständiga kännedom om svenska språket vållade svårigheter för intagning i allmänna skolor. Jag var just uppe hos rektorn vid ett af våra allmänna läroverk i och för detta ärende, då jag med ens förstod att jag skulle flytta min familj till Stockholm. Men hvar skulle jag finna en bostad? Då jag kom ned på gatan, stod br. W. och väntade på mig. Jag sade honom hvad Gud talat till mig. Hans svar blef utan ett ögonblicks tvekan: »Då skall du flytta in i en lägenhet på sex rum och kök, som står tom i ett af mina hus.« Jag tackade Gud och brodern och bodde där hyresfritt under tre år. (1905)¹⁵⁶

Jag föreställer mig att det var under vistelsen i Stockholm under september och oktober som han bestämde sig för att familjen skulle bosätta sig där. Flyttningen dit kan ha skett i redan i oktober.¹⁵⁷

Sannolikt kom de fyra sönerna – den yngste sju år och den äldste femton – tillsammans med sin faster till Sverige redan i oktober. Vistelsen i Durban efter att föräldrarna lämnat staden blev således ungefär 14 månader. De kan ha fått en tillfällig bostad hos Ottos bror, jägmästaren Fredrik Emanuel Witt i Gränna innan flyttningen till Stock-

¹⁵⁵ Det kan ha rört sig om mer än 2 500 kr.

¹⁵⁶ Broder W. är J.H. Wallin, densamme som hade byggt Florakyrkan.

¹⁵⁷ Enligt kyrkobokföringen inflyttade familjen Witt 2/2 1893. Den faktiska flyttningen kan ha varit då, men Witt kan ha dröjt med att anmäla den. Bertha Witt inflyttade till Stockholm den 9/11 1892 till det hus som familjen Witt skulle bo i (Lästmakaregatan 30) och det talar för att familjen flyttade dit vid samma tid. Hur Elins hälso-tillstånd var är oklart; jag förutsätter att hon flyttade med till Stockholm.

holm blev möjlig. Beslutet att ta hem sönerna från Natal kan ha fattats tidigt men finansieringen avgjorde förmodligen tidpunkten.

Efter årsskiftet 1892/93 – sannolikt i februari – skrev Witt en artikel för *Trons Segrar* om behovet av nya missionärer och som delvis tar upp hans egna erfarenheter. Han understryker att det krävs en kallelse för att bli missionär och den måste »komma inifrån, om än genom redskap« – i hjärtat måste finnas en levande visshet att vara kallad av Gud.

Så mycket nödvändigare är det att hafva denna inre visshet, som ofta missionären känner sig besviken i sina förväntningar. I hemmet hägrade det fjerran landet för honom i ganska bjerta färger, och hedningarne framstodo för hans inre syn i ett snart sagdt förklaradt ljus. Men då han kommer hit och finner, att här är allt den naknaste verklighet, att i st. f. poesi är här blott hvardagslifvets aldri alldagligaste prosa, torr och svårsmält; då han finner, att hedningarne, i st. f. att tacka honom för hans kärleksfulla uppoffring, blott bemöta honom med likgiltighet, ja icke ens göra motstånd, utan helt enkelt låtsa som funnes han icke till, – ja då behöfves det i sanning visshet att han blifvit kallad af Gud sjelf, så att han icke må duka under vid tanken på, att han måhända här, emot Guds vilja, fåfängt förspiller sina krafter och sitt lif. Jag har haft 16 långa år att tänka öfver detta ämne som en angelägenhet, som rör mig sjelf; sexton års personlig erfarenhet på missionsfältet dikterar mina ord. Jag inbjuder arbetare, men icke svärmare, nej nyktra, nyktra Jesu vänner, som ha fått kallelsens visshet genom barnaskapets ande, som veta sig – icke genom egen kraft men genom Herrens nåd – ha mod att om Herren så fordrar, sitta en hel lifstid med Abraham i löftets land utan att se löftets uppfyllelse. Der ute är intet, som drifver oss fram. Hednaluften är torr och tryckande, medarbetarne förefalla oss ofta besynnerliga, ty det går lätt, att vi sjelfva bli underliga derute i ensamheten; ja underligt förefaller oss mängen gång det hela. [...]

Hvem har mod att följa denna kallelse bokstafligt? Att med en liten vagn, ett tält, tvänne svarta tjenare och åtta oxar vandra som en däre från kraal till kraal i zululandet med predikan om en korsfäst Frälsare? Hvem har mod att sätta sig öfver hvad verlden säger, hvad den religiösa verlden säger; hvem har mod att bli en däre, icke blott i verldens, utan också i Guds barns ögon? (TS 1893 s. 87–88)

Efter denna utläggning skriver Witt att hans »eget hjertas lust står« till missionsfältet, »men f. n. har Herren gifvit mig ett annat uppdrag. Dock, om Herren dröjer, hoppas jag få återvända till det verkningssfält, der jag nedlagt den bästa delen af min mannaålders kraft« (TS 1893 s. 88).

Det var säkert nödvändigt för Witt att vara i Stockholm under den första tiden efter att familjen flyttat dit. Barnens omställning från livet

i Durban och särskilt skolgången krävde hans stöd. För att klara försörjningen kan han ha kommit överens med Wallin om att han tillsammans med S.A. Arosén¹⁵⁸ skulle predika i Florakyrkan när han var i Stockholm; det kan ha varit en del i överenskommelsen om lägenheten. Föreståndare för församlingen var Wallin själv. Witt är annonserad i Florakyrkan varje helg från den 17 december 1892 fram till slutet av år 1893 med undantag för några veckor i januari och 5–6 veckor under april och maj.¹⁵⁹

Ett besök i Norge

Våren 1893 gjorde Witt ett besök i Norge. Där döpte han vid ett tillfälle en sjuk kvinna i en insjö med iskallt vatten. Kvinnan var hjärtsjuk och drabbad av en stor svulst så att kroppen var »alldeles oformlig«. Hon döptes trots läkares varning.

Då hon steg ned i vattnet, gick det som doktorn sagt: hjärtat stannade, och hon föll medvetlös i mina armar. I Faderns, Sonens och Andens namn sänkte jag henne under vattnet; men då jag återigen upplyfte henne därur, var hon som förvandlad. Hjärtat klappade på nytt, men icke oregelbundet som förut, utan fullt normalt på ett sätt som det icke gjort under många år,

¹⁵⁸ Sven August Arosén (1847–1914) ägde en affär i Jönköping, men det var hans hustru som drev den, vilket gjorde att Arosén från början av september 1892 växelvis kunde vistas i Jönköping och Stockholm, där han predikade i Florakyrkan. Affären arrenderades ut i augusti 1893; familjen flyttade till Stockholm och där till samma adress som Otto Witt, Lästmakaregatan 30. Arosén fortsatte som predikant i Florakyrkan samtidigt som han förberedde utgivningen av en tidskrift. I februari 1894 erhöll han utgivningsbevis för Trosvitnet som kom ut med sitt första nummer i mars månad. Våren 1898 flyttade familjen tillbaka till Jönköping och övertog affären, som hustrun blev föreståndare för. Arosén fortsatte att ge ut tidskriften men överlät den, förmodligen i slutet av 1911, till Svenska Alliansmissionen.

¹⁵⁹ Sven Lidman skriver 1927 om när han i tioårsåldern lyssnande till sin mors »samtal med några gamla tanter: 'Det var då en lycka, att gamle prosten Witt fick dö, innan hans son började uppträda i Florakyrkan. Den skammen slapp han då uppleva.' Prosten Witt var en vitskäggit, vördad åldring, som jag själv ännu då kom ihåg, och till vilken alla i hans skånska hemstad sågo upp som till en patriark. En rysning gick igenom hela min varelse vid åhörandet av min mors ord och de båda gamla tanternas suckar – utan att jag hade en aning om att denne son var broder Otto Witt, tillsammans med vilken jag mer än en gång skulle få böja knä och dela välsignelser, både i bönevrån och på Filadelfias plattform. Men i årtal, för att icke säga årtionden, var hans namn för mig förbundet med ett maximum av skam och vanära, och när vi skolpojkar på väg till Humlegården passerade Florakyrkan, fruktade och föraktade jag den som ett tillhåll för missdådare och skojare (EH 16/6 1927). – Familjen Lidman var bosatt i Helsingborg 1885–1889 då fadern avled. Modern, Sven och hans syster flyttade då till Stockholm.

och allt hvad krämpor som fanns inom kroppen hade flytt sin kos. Det är väl sant, att svulsten ännu var kvar, men redan under de få dagar jag ännu vistades i K., minskades den märkbart, och inom några veckor var fru B. smärt som en flicka och fullkomligt återställd till hälsan. (1905)

Dopet väckte oro »inom de kirkelige kretser, og kritiken ble forsterket ved at hun etter en tid kom inn i en sterk depresjon« (Froholt). Kvinnan var maka till kyrkoherden på platsen, som ska ha varit Kvinesdal i södra Norge.

En skrift om den yttersta tiden

En skrift av Otto Witt, *Om Kristi återkomst och det tusenåriga riket*, trycktes i slutet av år 1892 i Göteborg och gavs ut av »författaren«. Den omfattar 31 textsidor. Här görs några nedslag i hans ganska snåriga framställning.¹⁶⁰

På sex dagar skapade Gud himmel och jord. [...] Skapelsedagarna voro säkerligen omätligt långa tidsperioder, under hvilka Gud frambragte det ena efter det andra. Vid den sjätte skapelsedagens afton låter han människan framträda. Så börjar den sista stora skapelsedagen, under hvilken Gud hvilar från sina verk, därmed att människan såsom Guds afbild tager jorden i besittning. (Witt 1892)

Den tid som sedan följer har Gud delat in i sju dagar, tusen år långa.

Tvenne dagar, d. v. s. två tusen år, gaf Gud åt människosläktet i dess helhet, tvenne dagar gaf Han åt det israelitiska folket, tvenne dagar har han förlänat åt hednafolken, och då gamla testamentet räknade mera än fyra tusen år och vi snart tillryggalagt 1892, så förstå vi att de sextusen åren inom kort äro tilländalupna, och att det sjunde årtusendet, Herrens dag, under hvilken Jesus själf, den andre Adam, den sanna afbilden af Fadrens väsende, skall personligen såsom konung taga jorden i besittning, snart måste inträda.¹⁶¹

Då ska Jesus »framföra dem som äro afsomnade« och sedan »skola vi, som lefva och äro kvar, tillika med dem bortryckas i skyar till Herrens möte i luften«. Detta är Jesu möte med sin brud och bröllopp ska firas.

¹⁶⁰ Skriften behandlas av Frederick Hale under rubriken »*The Unfolding of Witt's Millenarianism*« (Hale s. 277–281). Enligt en uppgift i *Ildtungen* i november 1897 ska texten ha stenograferats (Hale s. 278). En andra något omarbetad upplaga gavs ut år 1916 med titeln *Kristi återkomst och det tusenåriga riket*.

¹⁶¹ Denna text har omarbetats i 1916 års utgåva. Där skriver Witt om att flera förhållanden »och inte minst det pågående stora kriget [...] ger tydligt vid handen [...] att en ny tingens ordning är för handen«.

Men först måste afgöras, hvilka som utgöra bruden. Icke alla, som hafva del i den första uppståndelsen, äro därför lemmar i bruden. Vid ett bröllop äro icke allenast brudgum och brud, där är ock en stor skara gäster. Och om dem skrifver han: Saliga de, som äro kallade till Lammets bröllopsmåltid. Upp. 19: 9. Gästerna äro bjudna, men så är icke förhållandet med bruden, ty hon är själfskrifven. [...] Bruden se vi såsom de tjugofyra äldste (af judar och hedningar), som sitta på troner med krönte hufvuden, under det att den öfriga skaran under bilden af fyra djur står tillbedjande inför majestätet. Upp. 4. Denna skara är bildad af alla dem, som hafva afsomnat i Kristus [...], men som lefvat ett haltande lif och icke renat sig från köttets och andens besmittelse. De hafva fått del i uppståndelsen, men de få ingen krona, ty äfven om någon inlåter sig i täflingskamp, krönes han icke, om han icke har kämpat *lagligen*. 2 Tim. 2: 5.

Försörjningen

Om sin ekonomi under de första åren i Sverige skriver Witt att han hade två familjer att försörja: hustru och två döttrar i Sverige och fyra söner i Afrika. »Det behöfdes rikligt underhåll, utom hvad som åtgick till mina vidsträckta resor öfver hela Skandinavien». Men han hade förlitat sig på att Gud skulle se till att han fick det han behövde.

Under de år, jag på detta sätt lefde af hvad Gud sände mig direkt, ehuru genom andra människor, förbjöd han mig att tala om mina behof för någon annan än för honom själf. Det hände ej så sällan, att någon broder eller syster frågade mig, om jag behöfde ett eller annat, om jag hade behof af hjälp för något särskildt ändamål, och mången gång var det frestande nog att nämna någon förestående utgiftspost; men Gud lade alltid afböjande svar i min mun. Jag kände som skulle jag gå miste om hans välsignelse genom att meddela mig med människor, och därför var det saligare att tiga. I både stort och smått grep han in på ett sätt, som var alldeles omisskänneligt. (1905)

Vid två tillfällen hade han fått så mycket som 500 kronor. Ett exempel på ett ingripande »i smått» är vid ett tillfälle när hans syster Bertha behövde en större kastrull så att hon kunde koka tillräckligt med soppa till den stora familjen. Hon fick löfte av Witt att köpa en.

Ungefär en timma efter vårt samtal ringde någon på tamburklockan, och det var en ung flicka, som jag kände igen från våra möten. Hon sade: »Min morbror, som är kopparslagare, har sändt mig hit för att fråga, om han får skänka herrskapet en kastrull. Om jag får veta, huru stor den bör vara, så skall jag gå och hämta den.» (1905)

15. Avfälling

En dag – troligen någon gång under första halvåret 1893 – låg Otto Witt på knä och bad till Gud om att få behålla en av sina »afgudar«. Under det att han bad upplevde han att den »dörr in i Guds rike« som hade öppnats för honom sommaren 1885 plötsligt slogs igen – det var ett »ohyggligt ögonblick«, »de trofasta armar« som hade gett honom trygghet släppte sitt tag (s. 255). Han ger inget klart besked om vad det var han ville behålla. Senare skriver han att vissheten om att »Kristus blifvit född inom mig, och Kristus kan ej mera dö« fick honom att »i öfvermod leka med synden« (1905), men också att »eftergifterna för frestelserna gjorde slut på frimodigheten och kraften« (s. 255). Och sju år senare skriver han:

[Då] Gud slösade sina gåvor på mig och gjorde mig till sitt redskap för andliga väckelser och helbrägdagörande krafter, så uppstod det högmod inom mig, såsom vore jag någonting, eller såsom vore Gud beroende av mig. Och högmod går före fallet. Frestelsen kom, och synden blev mig övermäktig. (1912)

Av det som sedan hände kan man förstå att han tycks ha bestämt sig för att hålla sin upplevelse hemlig.¹⁶² Hans uppfattning om evig frälsning, som han frimodigt hade predikat, visade sig inte hålla, och det kan ha varit skälet till att han inte ville eller förmådde berätta om sin bittra erfarenhet. Givetvis kan han ha hållit fast vid sin tes men inte fått klarhet i hur han skulle hantera den situation han hade hamnat i. I sina memoarer år 1895 skriver han nämligen efter att ha berättat om när han blev frälst år 1885:

Det var en evig frälsning, af hvilken jag kan berömma mig, ty vi berömma oss vid hoppet om Guds härlighet. Men hoppet låter icke komma på skam, ty Guds kärlek är utgjuten i våra hjertan genom den Helige Ande, som har blifvit oss gifven. Ära vare Gud för det dyrbara evangelium, som han gifvit oss. Jag skämmes icke vid det, ty det är Guds kraft till frälsning för hvar och en som tror. Salige äro de, hvilkas öfverträdelse äro förlättna, hvilkas synder äro öfverskylda. Salig är den man, hvilken Herren icke tillräknar synd. (1895)

Hur det egentligen förhöll sig går inte att avgöra (se vidare s. 255).

¹⁶² Jfr s. 156, där han år 1895 skriver att han »hvilar tryggt« på klippan.

Först i början av år 1896 slutade han framträda som predikant. Då hade natt lägrat sig »öfver själen, kyla öfver hjärtat«, och han hade slutat att läsa Bibeln – han var främmande för både Gud och hans folk, men kände ingen ängslan och oro över sitt tillstånd. Under de år han hade fortsatt att predika hade han på någon eller några platser fått uppleva »stor väckelse« (s. 256). Han skriver år 1905 att han »kände och trodde på den i Ordet inneboende kraften att frälsa« (s. 256); den som tog emot ordet blev frälst oavsett om budbäraren var frälst eller inte.

Dörren till Guds rike kan ha stängts någon gång under tidsperioden december 1892–augusti 1893 (s. 256). Det ligger nära till hands att hans upplevelse har en koppling till hans tillkännagivande att »Herren gifvit mig ett annat uppdrag« (s. 236). Möjligen hade framgången gjort att han tänkte sig själv som ledare för en rörelse som byggde på hans kristendomsuppfattning. Furberg menar att »mycket tyder på att Witt gärna ville se sig själv som en 'världsevangelist' i stil med Fredrik Franson« (Furberg s. 287).

Fortsättningen av detta kapitel tar upp Otto Witts verksamhet som predikant och författare under tidsperioden april 1893–januari 1896, det vill säga ungefär den tid som Otto Witt fortsatte predika.

Predikanten

Som tidigare nämnts var Witt annonserad som talare i Florakyrkan i stort sett varje söndag under år 1893 (s. 237). Han deltog av någon anledning inte i midsommarhelgens konferens på Torp. Någon kallelse hade han inte fått och det berodde på att HF:s styrelse hade bestämt sig för att inte kalla några talare, »men skulle bedja Gud sända vittnen« (HFa 26/4 1893).

Under år 1894 predikade han i Florakyrkan varje söndag till och med den 3 juni med undantag för två helger i april. Först den 9 september var han tillbaka och är sedan annonserad alla söndagar fram till och med den 10 november. Tisdagen den 3 februari 1894 hade »fru Nielsen fr. zululandet« talat i Florakyrkan. Denna fru Nielsen kan vara Petra Nielsen som sannolikt hjälpte Witt med pengar till hemresan sommaren 1891 (s. 217).

Vid midsommartiden deltog Witt i HF:s årskonferens på Torp. Där var också Emil Gustafson (1862–1900), predikant, författare och ledamot av HF:s styrelse. Han skriver i *Trons Segrar*:

Pastor Witt avslutade [första] dagens möte med predikan om Guds tempel, den Heliges boning, som är Jesu Kristi församling, uppbyggd med levande stenar på apostlarnas och profeternas grund, som hvilar på Jesus, frälsningens klippa. Den helige Ande nedlägger mycken omsorg och spar ingen möda för att fostra hängifna själar till passande medlemmar i de heligas förhålligade samfund. (TS 1894 s. 207)

Även under midsommardagen höll Witt en predikan och då över ämnet »Herren din läkare«.

Otto Witt framhöll Jesus Kristus såsom fullkomlig frälsare för människans hela varelse, ande, själ och kropp. Evangelium var lif, ty Jesus Kristus är evangelii märke och kärna. Han har burit våra sjukdomar såväl som våra synder för att borttaga våra sjukdomar och höja oss till lif och oförgånglighet. (ibid. s. 208)

Tretton predikningar hölls under konferensen. Den ende som höll två var Witt. Tolv av de tretton predikningarna återgavs i *Trons Segrar*. Den enda som inte publicerades hölls av Gustafson som refererade samtliga predikningar och tal under konferensen.¹⁶³

Senare under sommaren gjorde Witt ett besök i Skåne. I Malmö ska han vid något tillfälle ha predikat tillsammans med Emil Gustafson och Otto Kringelbach (1842–1910)¹⁶⁴, som också hade varit talare vid sommarens Torpkonferens. Mötena kan ha hållits i »Evang. Luth. Missionssällskapets lokal vid Gasverksgatan«. Gustafson skriver i ett brev den 17 augusti 1894:

Men det var ingen lätt sak att fortsätta efter dem. En stor del av deras publik drog sig tillbaka, såsom det var att vänta, ty den stora världen fäster stort afseende vid namnet och ringaktar Andersson och Pettersson. Den som är af bondeståndet har ett drygt arbete, innan stadsbon kan öfvertygas om att något godt kan komma från Nasaret. (Halldorf 2012 s. 242)¹⁶⁵

Sannolikt vistades familjen Witt hos Ottos bror i Gränna under skolornas sommarlov. Därifrån hade han rest till Torp och till Skåne. Under

¹⁶³ Troligen var ingen av predikningarna nedskrivna utan alla stenograferades. Emil Gustafsson kunde stenografera men torde ha fått hjälp av någon eller några att utföra detta arbete.

¹⁶⁴ Se Gäreskog 2013 s. 63–64, 311.

¹⁶⁵ Gustafsson, Kringelbach och Witt är annonserade i denna lokal i augusti 1894 (se t.ex. *Sydsvenska Dagbladet* 11/8 1894), men inte vid ett och samma möte. Kringelbach och Witt kan ha talat i ett möte som efter ett uppehåll följdes av ytterligare ett då Gustafson talade och många hade gått hem.

vistelsen i Gränna blev han kallad till en allvarligt sjuk kvinna i Örserum, öster om staden. Kvinnan berättar många år senare:

Pastor Witt frågade mig, när han kom in, vad sjukdomen kommer ifrån. Jag sade: »Jag tror den kommer från djävulen.« »Just så«, sade han och läste några Guds ord och smorde mig med olja enligt Jak. 5: 14, 15, och bad, och trons bön räddade den sjuka. (EH 21/9 1922)

I *Dagens Nyheter* måndagen den 22 oktober 1894 finns följande notis:

En »zuludag« var i går anordnad i Florakyrkan. Pastor Witt höll föredrag om sin verksamhet i Zululandet, kollektor upptogs och sparbössor tömdes till förmån för missionärer i nämnda land, hvarjemte utgående missionärer sjöngo sånger på zuluernas språk.

Missionärerna kan ha varit antagna av HF och som före sin utresa gjorde en insamlingsresa.

Från mitten av november 1894 annonseras inte längre Witt i Florakyrkan. Vi kommer att se att hans sista artikel i *Trons Segrar* trycktes vid ungefär samma tid. Eftersom församlingen i Florakyrkan stod nära HF, kan det ha blivit en brytning mellan Witt och ledningen för HF. Han nämns inte i några protokoll eller i *Trons Segrar* efter år 1894 med undantag för en notis efter hans död.

Först under sommaren 1895 återkommer hans namn i predikoturer i Stockholm, och det är som talare i möten som han sannolikt själv har anordnat. De hölls i Arbetarföreningens stora sal, Malmskillnadsgatan 52, den 2 juni, klockan elva på förmiddagen och klockan åtta på kvällen, och sedan klockan åtta på kvällen tisdag, onsdag och torsdag. Sedan dröjde det till lördagen den 19 oktober då ett möte annonseras i samma lokal, på söndagens förmiddag.

Dagen därpå fanns en annons i tidningen med följande text:

Evangeliska Föredrag komma att hållas af *Pastor Otto Witt* och notarien *Henrik Schager* Söndagar i Slöjdföreningens sal, Norra Smedjegatan 37, samt hvardagar i Immanuelförsamlingens lokal, Smålandsgatan 27. Se vidare predikoturer. (DN 21/10 1895)¹⁶⁶

¹⁶⁶ Immanuelförsamlingen ska inte förväxlas med den missionsförsamling som hade Immanuelskyrkan som lokal. – *Dagens Nyheter* skriver år 1898 om Immanuelförsamlingen: »Medlemantalet är 139, af hvilka de flesta tillhört andra samfund och, missbelåtna med dem, ha de bildat denna fristående församling. Som predikanter tjänstgöra [...] O. Kringelback [...] m. fl.« (DN 19/12 1898). Otto Kringelbach predikade sporadiskt i församlingen 1895–1896 och därefter tycks han ha varit församlingens predikant 1897–1898.

Efter annonsen på måndagen om de evangeliska mötena pålystes möten i lördagens predikoturer i Slöjdföreningens sal söndagen den 27 oktober kl. 11 med Witt och kl. 18 med Witt och Schager, samt möten i Immanuelsförsamlingens lokal tisdag, onsdag och fredag, klockan 8 på kvällen, då båda predikanterna var annonserade. Schager kan ha dragit sig ur samarbetet; hans namn nämns inte mer i detta sammanhang. Witt däremot är annonserad på tisdags- och fredagskvällarna veckan därpå. Fram till den 18 januari 1896 annonseras Witt flitigt i denna lokal och i Arbetarföreningens sal. Alla mötena var nog anordnade av honom själv. Vid ett tillfälle under hösten höll han ett föredrag i Immanuelsförsamlingens lokal om »sin vandring bland zulukaffrerna å den försäljning som eger rum för zulumissionen« (DN 28/11 1895). Vid ett möte som hölls den 29 december togs det upp en kollekt för »predikanten«, det vill säga Witt.

Familjen Witt flyttade i oktober 1895 från lägenheten i Wallins fastighet till Styrmansgatan 23. Witt bodde således kvar i lägenheten ett år efter att han slutat predika i Florakyrkan, utan att betala någon hyra.¹⁶⁷

Skribent i Trons Segrar

År 1893 publicerades fyra betraktelser av Otto Witt i *Trons Segrar*,¹⁶⁸ och året därpå fyra betraktelser och en reseskildring, utöver hans två predikningar på Torpkonferensen: »Guds tempel« och »Herren din läkare«. Reseskildringen är rubricerad »Roms katakomber och Pompeji« och återger hans intryck från ett besök där »för en del år tillbaka« och det måste ha varit när han reste genom Italien år 1876 på väg till Sydafrika. Den sista av de fyra betraktelserna kom att bli den sista text som *Trons Segrar* över huvud taget publicerade av Witt. Den återfinns i novembernumret 1894.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Sannolikt hade Wallin lovat att Witt skulle få disponera lägenheten i tre år utan att betala hyra (jfr s. 235).

¹⁶⁸ Betraktelserna har följande rubriker: »Jesus kommer snart«, »Löftet och eden« (Guds löfte till Abraham att »i din säd skola alla jordens släkter vara välsignade«), »Paulus, Jesu Kristi träl« (ett träldomsliv i frihet), »Tänken icke på det gamla« (för Gud vill göra något nytt) och »Hvem skall gå upp på Herren berg?« (den som har oskyldiga händer och ett rent hjärta).

¹⁶⁹ De fyra betraktelserna år 1894 har följande rubriker: »Hvilken är min lön?«, »Trons lydriad« (den enfaldiga, barnsliga lydriaden för skriftens bokstaf, i fullt förtroende för att skriftens Herre står bakom sitt ord är vad Paulus kallar trons lydriad), »Den större härligheten« samt »Frälst eller religiös?«.

I Norge tycks endast en artikel av Witt ha publicerats under åren 1893–1895 och det är i *Ildtungen* (s. 259) i oktober 1895 under rubriken »5 Mosebog, 34«.

Skrifter

Under åren 1893–1895 gav Witt ut 13 småskrifter, varav 12 är eller kan betraktas som predikningar – sex är stenografiskt upptecknade – som är fördelade på alla år under perioden 1893–1895. Den 13:e – *Ur min egen historia* – är från 1895 och innehåller text om uppväxt, utbildning, tiden som präst och missionär fram till och med frälsningsupplevelsen. En av de stenografiskt upptecknade predikningarna, *Mättade vid Guds bord* (1893), kan ha varit en halvtimme lång, inberäknat den inledande texten från Lukas evangelium 14:15–24. Den är en väckelsepredikan.

Det är Herren sjelf som inbjuder människors barn till den måltid, han beredt, bjuder dem att komma och mätta sig vid hans bord, och såsom han under alla tider inbjudit, så gör han ännu idag. [...]

Der är en skara, som slagit sig ned vid det dukade bordet, och låtom oss, träda närmare och betrakta dem. [...] Skola vi fråga dem hvad de funnit i Guds rike? Vill du gå med till den ene och den andre och höra, huruvida de blefvo mättade af Guds hus rika häfvor, eller om han låtit dem gå tomma bort?

Der sitter en man, som heter Moses. Han har vandrat med Gud, sett honom ansigte mot ansigte, talat med honom, som en vän talar med sin vän – hvad har han funnit i lefvande Gud? (Witt 1893a)

Witt berättar sedan vad Mose och ett tiotal personer ur Bibeln »funnit i lefvande Gud« men också om en man från sin tid i Afrika som döddes på grund av sin tro. Därefter avslutar han sin predikan med en inbjudan:

Vill du, min vän, taga emot evangelium i dag? Gud bjuder dig att sitta ned vid det dukade bordet. Han säger att allt är redo, att han har slagat sina oxar och sin gödboskap, och att du är välkommen till hans måltid. Vill du följa med på helighetens väg? Han vill förlåta det gamla och utstryka det med sitt blod, han vill skapa något nytt uti dig, om du vill lemna dig åt honom, och ditt hjerta skall blifva tillfredsstäldt. Och då du sitter med vid bordet, skall du känna, att salig är den, som får äta bröd i Guds rike, salig är den, som får vedergällning i de rättfärdigas uppståndelse.

De enskilda berättelserna, som är väl sammanfogade, gjorde nog med undantag för den om mannen i Afrika inga bestående intryck hos vare sig omvända eller oomvända, men sammantagna och hur de var ord-

nade kan ha gjort att predikan gjorde den verkan som Witt avsåg. Hans muntliga framställningar utifrån de stenografiskt nedskrivna predikningarna är i allmänhet bättre disponerade och formulerade än det som han nedtecknade vid sitt skrivbord och som sedan publicerades.

I en väckelsepredikan från 1894, *En har dött för alla*, delgav Witt sina åhörare sin tämligen märkliga syn på predestination till frälsning eller förtappelse.

Det är säkert att det i Guds ord finnes en utkorelse af somliga personer. Det finnes sådana, som icke kunna gå förlorade, och det finnes sådana, som aldrig kunna blifva frälsta. Aposteln säger, att förr än barnen blifvit födda och hvarken har gjort godt eller ondt, sade Gud: Jakob älskade jag, men Esau hatade jag. Och krukomakaren har makt öfver leret, till att däraf göra ett käril till heder eller ett till vanheder, och hvem kan förebrå honom för detta? Rom. 9: 11–21, ja, det är en dubbel utkorelse, men huru skola vi förstå den? Tänk om jag vore tillredd till förtappelse? Men tänk om vännerna, som ega salen här, skulle säga: vi stänga den där dörren, men lemna den här dörren på motsatta sidan öppen för hvar och en som vill komma in, skulle de icke ha rättighet att göra så? Om då någon skulle resa upp en stege utanför fönstret för att komma in, så skulle man säga till honom: nej, min vän, den vägen kommer du icke in, men dörren är öppen, gå in genom den, och du är välkommen. Skulle detta vara orättvist? Gud har sagt: det är så många vägar, på hvilka menniskorna vilja komma in i himmelriket, men jag har icke öppnat flera än en enda, och den dörr, jag har öppnat, heter Kristus, och alla som går in genom den dörren, dem utväljer jag till frälsning, de andra måste gå förlorade. Hvar och en som tror på Jesus *måste* blifva frälst, den som vägrar tro, måste gå förlorad. Kunna vi klandra Gud för detta rådslut, då han af nåd *erbjuder* tron åt alla, Ap.g. 17: 31. (Witt 1894)

16. Familjen Otto Witt

I detta kapitel lämnas biografiska uppgifter om familjen Otto Witt och de omfattar även tiden efter 1895. En del av det som nämns här återfinns också i andra kapitel i denna skrift.

Äktenskap och barn

Petter Otto Holjer Witt föddes den 3 augusti 1848. Han gifte sig den 1 augusti 1875 med Elin Pallin född den 26 mars 1848 i Filipstad.

Makarna fick minst nio barn, varav sex levde år 1890:

- (1) Elin Margareta, född den 28 juni 1876 i Natal; gift med pastor Percy J. Hervey; år 1948 var hon sannolikt änka och bodde hos sin bror Gustaf i Kapstaden.¹⁷⁰
- (2) Otto Erik Holjer, född 13 december 1877 i Natal; utbildade sig till ingenjör; emigrerade till Natal tillsammans med Bertha Witt år 1903;¹⁷¹ gift med »Elsie«; år 1948 bodde han i Kapstaden i samma område som sin bror Gustaf Witt.¹⁷²
- (3) Ida Vilhelmina, född 17 november 1878 i Natal; avled under ett epileptiskt anfall år 1906 i Stockholm.
- (4) Nils Gustaf Fredrik, född 25 mars 1880 i Helsingborg; avlade examen vid »maskinyrkersskolans mekaniska afdelning« (DN 2/5 1900); emigrerade till Sydafrika där han arbetade som ingenjör;¹⁷³ gift med »Inez«; år 1948 var han bosatt i Pinelands i Kapstaden.
- (5) Josua Henrik, född 22 september 1882 i Natal; emigrerade till USA i juni 1901 men återvände till Sverige i början av år 1902; gift med Anna Emilia Lundsten; stationsskrivare; avled år 1933 i Norrköping.

¹⁷⁰ En son till Elin M. Witt, P.S. Hervey, har skrivit en fantasifull berättelse om Ottos flykt efter slaget vid Rorke's Drift och återföreningen med familjen (Hale s. 96–97).

¹⁷¹ Bertha Witt återkom år 1922 till Stockholm men reste tillbaka till Afrika år 1926. Hon avled i Kapstaden den 26 maj 1952.

¹⁷² Otto E.H. Witt arbetade som arkitekt i Durban år 1903 (*Natal Who's Who*, 1906). – När svenska pingstmissionärer år 1921 anlände till Durban tolkades de av honom vid några möten (EH 4/7 1921).

¹⁷³ Gustaf Witt anmälde aldrig sin flyttning och år 1913 antecknades han som obefintlig i församlingsboken i Matteus församling i Stockholm.

- (6) Johan (»John«) Emanuel, född 20 december 1885 i Natal; ingenjör; emigrerade till Schweiz och arbetade som pastor; gift med Seline Hedvig Zwald; år 1948 var han bosatt i Zürich; avled år 1973.¹⁷⁴

Den 22 september 1888 skriver Otto att han har åtta barn. Utöver de ovan nämnda sex hade Elin fött en flicka, Emma, hösten 1883 och två pojkar den 21 mars 1888, men den ene avled efter några dagar. Enligt ett brev som Otto skrev den 1 april 1889 ska han »under den förflutna tiden« på grund av att »Herren hemsökt hela Natal med sjukdomar« tvingats begrava tre av sina egna barn (s. 190). Ett av barnen var Emma som hade dött i slutet av februari eller i början av mars. Det andra torde ha varit den tvilling som hade fötts år 1888 och som i så fall inte blev mer än ett år. För att få ekvationen att gå ihop måste det tredje barnet ha varit den tvilling som hade dött ett år tidigare, men det kan ha varit så att Tottie eller den som satte texten på tryckeriet läste *tre* i stället för *två*; Otto skrev inte sällan *två* på ett sätt som kan läsas som *tre*. Det är svårt att tro med hänsyn till Elins hälsotillstånd att hon skulle ha fött ytterligare ett barn under januari–februari 1889 och som dog före den 1 april samma år.

Elin och Otto fick således minst nio barn.

¹⁷⁴ John Witt flyttade från Sverige utan att anmäla det till pastorexpeditionen, varför tidpunkten är okänd. Det kan ha varit sommaren 1906 och Otto kan ha gjort honom sällskap till Berlin, där givetvis John kan ha vistats en tid innan han flyttade till Zürich där han var bosatt hösten 1909 (s. 248). I början av år 1910 flyttade han till Berlin och där gifte han sig borgerligt den 19/3 med Hedvig Zwald (f. 1887) från Zürich. Av någon anledning begärde han flyttningsbetyg till svenska församlingen i Berlin och det utfärdades av Matteus församling i Stockholm 3/5 1910. Sannolikt gick Otto till pastorexpeditionen i Matteus där han själv var skriven och begärde ett betyg till sonen trots att denne inte ens hade flyttat in i församlingen. Det löste sig på något sätt, men i utflyttningsboken finns inget inflyttningsdatum antecknat, något som är sällsynt. Hösten 1910 flyttade makarna till Barkåkra, strax norr om Ängelholm. I Barkåkra föddes deras två söner, Otto Emanuel (f. 1910) och Björn Vilhelm (f. 1912). Familjen flyttade in till Ängelholm sommaren 1912 och vidare till Stockholm samma höst. I januari utflyttade familjen till »Russland«, förmodligen till S:t Petersburg. För tiden därefter har jag inte gjort några efterforskningar. – John Witts äldste son Otto Emanuel blev präst i den reformerta kyrkan i Schweiz. Han förhöll sig positivt till pingstväckelsen och författade eller var medförfattare till artiklar med rubriker som »*Vernichtet und herrlich gemacht. Ein Lebensbild von Pastor T.B. Barratt*« (1945), »*Komm Heiliger Geist*« (1946), »*Krankenheilung, Eine Frage an Kirche, Gemeinschaften und Heiligungsbewegung*« (1959) och »*Die Glaubensheilung im Lichte der Bibel*« (1960). Björn Vilhelm avled i Bohus år 1973.

Elin avled den 9 september 1897 i Katrineholm; dödsorsaken var hjärnblödning. Hon kan från att familjen förenades år 1892 ha vistats under vissa tider i Katrineholm.

Den 24 september 1899 vigdes Otto Witt med Eva Katarina Clason född den 24 september 1862 i Kopparberg.¹⁷⁵ Vigseln ägde rum i Eva Clasons hem. Hovpredikant Emil Edvard Gemzell (1847–1925) var vigsselförrättare (DN 25/9 1899). Makarna fick ett barn: Barbro Henrika född den 20 juli 1903. Hon avled redan år 1910. Dödsorsaken var sockersjuka; hon hade fallit i koma och inte vaknat upp.

Eva Clasons far avled 1874. Eva, hennes mor och en syster flyttade till Stockholm år 1891. Våren 1892 döptes Eva i Florakyrkan. I september 1895 »utskrevs« hon från Hedvig Eleonora församling »till Amerika«. Hon avreste från Göteborg med Montreal i Kanada som resmål och återvände till Stockholm i oktober 1896. Eva avled år 1948.¹⁷⁶

Elin Margareta Witt och Ida Vilhelmina Witt

Både Elin (född 1876) och Ida (född 1878) ville återvända till Sydafrika som missionsarbetare. Ida tycks förgäves ha sänt in en ansökan år 1901 till Svenska kyrkans missionsstyrelse. Furberg skriver att avslag på en ansökan ofta motiverades »med att vederbörandes utbildning inte var tillräcklig« och fortsätter:

Den som inte ansågs fullt pålitlig i konfessionellt avseende kunde inte heller räkna med att bli antagen. Otto Witts dotter Ida lyckades därför inte beveka styrelsen att anställa henne på Oscarsberg. (Furberg s. 386)

Elin försökte en annan väg. Hon eller Otto kan ha hört sig för hos HF:s ledning om möjligheterna att bli utsänd som missionsarbetare till Sydafrika. Vid ett styrelsesammanträde vid årskonferensen på Torp sommarens 1900 beslöts att »utsända fröken Elin Witt från Stockholm till Zulu för att hufvudsakligast såsom lärarinna i skolan biträda i missionsarbete, och blef hon under konferensen afskild« (HF:s juni 1900). HF:s ordförande »ledde den högtidliga akten« när Elin »invigdes [...] för

¹⁷⁵ Otto Witt hade en kusin i Kopparberg, gruvingenjör Otto Theodor Witt (f. 1847 i Karlshamn). Denne hade en son, Otto Witt (1875–1923), som blev en framgångsrik författare och förste svensk i genren science fiction (s.16).

¹⁷⁶ När Eva Clasons mor avled 1917 skrev *Dagens Nyheter* att en av döttrarna var gift med »den bekante författaren och ingenjör Otto Witt i Stockholm« (DN 8/3 1917), en felaktig uppgift; 'vår' Otto var förmodligen inte längre känd av tidningens redaktion. Ingenjör Otto Witt är den ovan nämnde kusinen.

missionen i Zulu« på midsommardagen. Efter avskiljningen avlade hon ett kort vittnesbörd och nämnde då följande:

Den som är spillgifven åt Herren är höghelig Herranom. En spillgifven menniska fick ej köpas fri. Allt sedan jag kom till Sverige, har jag tänkt på att få gå ut till Sydafrika, och jag har länge väntat på denna stund. I hafven hört om nöden derute, bedjen för mig och Afrika. (TS 1900 s. 237)

HF-missionärerna i Sydafrika hade i början arbetat som ambulerande missionärer i Witts anda, men ganska tidigt bestämt sig för att bedriva arbetet på ett mer traditionellt sätt. Därmed behövdes det lärare. Elin hade fått en god utbildning och bedömdes nog lämplig som lärare. Efter att hon antagits som missionsarbetare besökte hon flera platser för att informera om missionen och samla in pengar till arbetet. Resan till Afrika påbörjades i april 1901 och tog två veckor längre än tänkt och var mycket påfrestande. Till Durban kom hon den 20 maj. Hon hade rest tillsammans med norska missionärer utsända av FÖM som vid den här tiden tillhörde *Misjonsforbundet*. Den station hon skulle arbeta vid var Betel som låg vid kusten, ett par kilometer norr om Tugelaflodens utlopp. Missionär Hans Nilsson (1867–1953) var föreståndare för denna station. Där kunde man nu öppna en skola. Elin hade haft med sig en »reseorgel« från Sverige som hon använde i skolan och vid gudstjänster.

Tre månader efter att Elin hade lämnat Sverige skulle Emelie och Oscar Emanuelsson med sina tre små barn återvända till Sydafrika efter en tid i hemlandet. Familjen behövde hjälp under resan, åtminstone under uppehållet i England, där det kunde vara ganska besvärligt att få med sig allt »från den ena hamnen till den andra samt med ordnande av biljetterna m. m.«, som Emelie skriver från London den 17 juli. Därför bestämdes det att Ida Witt skulle följa med. När de skulle resa till Göteborg, förmodligen från Örebrotrakten, hade emellertid Ida blivit sjuk och kunde därför inte resa.

I början av december 1902 flyttade Elin från Betel till en så kallad utstation till Betel – Edokodweni – belägen precis vid havet någon mil söder om Betel. En engelsk missionär hade dittills bott där, men nu skulle Elin ta över ansvaret. Elin skriver i ett brev nyårsafton 1902:

Huset är bygdt af missionär Nilsson, dels af plankor från hafsstranden, dels af gräs och grenar, öfverstrukna med lera. Taket är af zinkplåt, så det dundrar, då det såsom i natt kommer en häftig hagelstorm. Två rum och två små krypin finnas. Regnet kommer nästan alltid från söder, så den

väggen är genomdränkt, då det regnar, jag har t. o. m. måst taga ner de taflor och porträtt, som hänga der. Då leran blir våt, lossnar den från ytterväggen, som är af flätade grenar, och faller i stora bitar ned. Äfven plankorna är gistna, så jag kan sticka fingrarna emellan. Detta gör, att jag har många fler små fönster än behöfligt är. Regn och sand strömmar in derigenom. I det andra rummet regnar det innanför i stället för utanför, hela väggen är en flod, som fortsätter ut öfver golfvet. (TS 1902 s. 63)

Ett par månader senare skriver Hans Nilsson och hans hustru Amy: »Sist vi hörde från Elin Witt, uppehöll hon sig i P. Maritzburg i anledning af att hon ej synes tåla kustklimatet, utan är ganska klen och svag« (TS 1902 s. 165). Men så småningom kunde hon återvända.

Den 19 december 1903 skriver Elin från Durban och att hon hade kommit dit »för att arbeta samman med missionär Nilssons, som ju från början var tänkt« (TS 1904 s. 46). Hans och Amy Nilsson hade då återkommit efter ett år i Sverige. I skolan, där Elin och makarna Nilsson undervisade fyra kvällar i veckan, var det i medeltal 100 elever (TS 1894 s. 221). Den lokal man höll möten i var densamma som Otto hade predikat i för den skandinaviska församlingen i Durban. Den hade köpts av HF.

Vid årskonferensen på Torp sommaren 1905 meddelades att Elin skulle »i början af juli upphöra med direkt missionsarbete, emedan hon ska gifta sig med en affärsman därute«.

Hon vill dock fortfarande vara en ibland oss och arbeta för Gud hvad hon kan. Hennes underhåll kommer därmed att upphöra och någon annan intaga hennes plats. Under det gångna året ha hennes hufvudsakliga arbetstid varit hos Nilssons i Durban. (TS 1905 s. 270)

Mannen i fråga var Percy J. Hervey. År 1936 titulerades han pastor (»*Reverend*«) och bodde i Durban. Han var då, liksom Elin, medlem i *The Natal Missionary Conference*, som var ett samarbetsorgan mellan missionsorganisationer som verkade i Natal.¹⁷⁷

¹⁷⁷ I predikoturerna i *Dagens Nyheter* 1/2 1913 är »Hervey« annonserad i ett möte i S:t Paulskyrkan i Stockholm.

17. Profan yrkesverksamhet

Otto Witt försörjde sig och sin familj som predikant och skribent fram till och med januari 1896. Därefter, om inte tidigare, ägnade han sig åt profan verksamhet. Jag har emellertid inte funnit någon uppgift när han började och inte heller om vilken typ av arbete han utförde den första tiden.

Utifrån annonser i *Dagens Nyheter* samt uppgifter i adresskalendrar och telefonkataloger kan hans profana yrkesverksamhet ha sett ut ungefär så här:

Hösten 1896 startade han en »privat samskola« i sitt hem i Stockholm. Den existerade fram till våren 1899 då han förvärvade ett accidenstryckeri – ett mindre tryckeri för 'tillfällighetstryck'. Från hösten 1900 drev han en pappersaffär i anslutning till tryckeriet, men båda verksamheterna avyttrades under våren 1901. Han hade då fått en tillfällig anställning vid *The Berlitz School of Languages* som hösten 1900 hade startat en filial i Sverige och det var vid Biblioteksgatan i Stockholm. Huvudkontoret låg i New York. Man använde sig av en slags konversationsmetod med lärare som var från de aktuella språkområdena.¹⁷⁸ Därmed var Witt inte kvalificerad att undervisa i något främmande språk, men det kan ha uppstått ett akut behov som han kunde fylla. Han ansåg metoden värdefull och bestämde sig för att efter vikariatet, det vill säga från hösten 1901 arbeta som språklärare och översättare och det var hans huvudsakliga sysselsättning fram till sommaren 1910.¹⁷⁹ Då tillsattes

¹⁷⁸ Enligt en annons år 1902 beskrevs metoden så här: »*The Berlitz Method differs from all other so-called conversational methods because it follows a logical development. It proceeds from the beginning by object-lessons, questions and answers, by the direct connection of perception with the foreign tongue and by the association of ideas, so that the pupil playing an active part, as well as the teacher, proceeds by degrees from the known to the unknown, the simple to the compound, and from the concrete to the abstract*« (Murray Butler s. 125).

¹⁷⁹ I oktober 1901 annonserar Witt: »Språklektioner & Öfversättningar. Lättfattlig talmetod. Moderata priser, Karlavägen 4, 2 tr. Otto Witt« (DN 11/10 1901). År 1903 skriver han i en annons att han var »f. eng. o. tysk lärare i Berlitz' School« (DN 27/5 1903). År 1903 ordnade han snabbkurser i engelska för Amerikafarare; år 1904 höll han en »engelsk talkurs för nybörjare (15 lektioner för 5 kr)« (DN 17/6 1904); år 1909 höll han en kurs i engelska för nybörjare som »begrinner onsdagen den 20 Jan. [1909] kl 8 e. m. Talmetod enligt Berlitz« (DN 19/1 1909).

han som verkställande direktör för Bokförlags-Aktiebolaget Puritas. Förlaget hade grundats år 1903 av en man vid namn Henning Yourstone (DN 26/2 1909) och fick ett aktiekapital på 50 000 kronor, som senare ökades i samband med en etablering i Tyskland. Bokutgivningen i Sverige avbröts under år 1913.¹⁸⁰ Witt avgick år 1914. Han var då 66 år. Han kan då i någon mån ha återupptagit sin verksamhet att ge språklektioner och göra översättningar. I *Stockholms adresskalender 1915* (med uppgifter från slutet av 1914) ändrade han nämligen sina uppgifter från »Witt, Otto, Bokförlag, Dir. i Puritas, Birkag. 19^{III}« till »Witt, Otto, f.d. Pastor, Språklärare, Birkag. 19^{III}«. Dessa uppgifter ändrade han inte därefter. Huset med adressen Birkagatan 19 låg i Vasastaden. Där bodde Otto Witt från år 1906 fram till sin död år 1923. Andra hyresgäster i huset hade titlar som handelsresande, distriktschef, bankdirektör, ingenjör, aktuarie, läkare och ekonomidirektör, vilket tyder på att de var relativt välbeställda; förmodligen kan detsamma sägas om Eva och Otto. I samma hus bodde Evas mor, änkefru Augusta Henrika Clason, vars ekonomiska förhållanden var utomordentligt goda.¹⁸¹

Eva och Otto disponerade ett hus, Högalund, inte så långt från städerna Östhammar (som var postadressen) och Öregrund. Där tillbringade de somrarna. Huset förvärvades av Evas mor någon gång under åren 1905–1909.¹⁸² Det var beläget på södra delen av den stora halvön öster om Östhammar och låg omkring 700 meter från stranden vid Raggarfjärden. I juni månad 1918 annonserade Otto om »helinackordering med enskilt eller delat rum« i Högalund – en »härlig plats vid saltvatten« (EH 6/6, 13/6, 20/6, 27/6 1918). Annonserna återkom inte under de följande åren.

¹⁸⁰ Bokförlaget Puritas gav ut böcker »af sedligt och moraliskt innehåll« och hade år 1907 även verksamhet i Tyskland (DN 6/9 1907). Titlar på böcker som Puritas gav ut är bl.a. följande: *Hvad en gift man bör veta* (1902) som ingick i »Puritas bibliotek, serie 1: Äktenskapets etik och hygien«, *Vaccinationstvangen. Studier och reflektioner* (1904) samt *Hälsa genom sunt förnuft* (1913).

¹⁸¹ När Evas mor avled 1917 uppgick dödsboets nettotillgångar till ca 675 000 kr (i dagens penningvärde ca 17 mkr), som delades lika mellan hennes fem döttrar. Arvsskatten var ca 5 %. Ungefär hälften av förmögenheten var placerad i Stora Kopparbergs Bergslags AB, som var ett framgångsrikt företag under de år som följde. Av bouppteckningen framgår att Otto hade lånat 5 500 kr i november 1908 och 2 700 kr i april 1911; det andra lånet kan ha varit en investering i Puritas. – En jämförelse mellan bouppteckningarna efter Otto (1923) och Eva (1948) visar att i stort sett alla tillgångar kom från Evas föräldrar.

¹⁸² Vid bodelningen efter sin mor blev Eva ägare till Högalund.

18. De tysta åren och upprättelsen

I detta kapitel följer vi Otto Witts andliga utveckling och verksamhet efter att han slutat framträda som predikant i januari 1896. Kapitlet täcker tiden fram till hösten 1907 med undantag för hans kontakter med pingstväckelsen under detta år. Vi kommer att se att han inte helt avstod från att framträda som talare i kyrkor i Stockholm.

Predikant och föredragshållare i Stockholm

Från början av februari 1896 och fram till slutet av januari 1900 nämns Otto Witt endast vid ett tillfälle i *Dagens Nyheter* och det är i en notis som publicerades en månad efter Elin Witts död.

Till Zululandet återvänder inom kort, efter ett par års vistelse i hemlandet, den bekante pastor Witt för att jemte sina två vuxna döttrar [19 och 21 år] verka som missionär derstädes. (DN 13/10 1897)

Uppgiften att han tillbringat ett par år i Sverige är felaktig och tyder på att det inte är Witt som har varit i kontakt med tidningen. Några uppgifter om deras eventuella vistelse i Afrika har jag inte funnit.

Under år 1900 var Witt ganska aktiv som talare i metodistförsamlingarna S:t Paul, S:t Markus och S:t Johannis på Södermalm samt Trefaldighet på Östermalm. Sammanlagt var han annonserad 18 dagar någorlunda jämnt fördelade över året. Vissa av dessa framträdanden gällde föredrag, såsom i S:t Paul, och några dagar senare i Trefaldighet, som hade konserter där han talade »mellan sångnumren«. I S:t Paul höll han, enligt en notis i *Dagens Nyheter*, »ett ytterst intressant föredrag om de inföddes lif i Zululandet« och i Trefaldighet berättade han om boerna (DN 28/4 1890). Vid tre tillfällen, två gånger i april och en gång i september, är Witt och Schager annonserade i en lokal vid Västmannagatan 49¹⁸³. Han höll också ett föredrag i Vetenskapsakademiens hörsal om »Engelsmäns och Boers tidigare öden i Sydafrika« (DN 17/5 1900).

År 1901 är Witt endast annonserad vid fyra tillfällen i *Dagens Nyheter*s predikoturer och det är i S:t Paul i mars (två gånger), april och juni.

¹⁸³ Lokalen låg under en gårdsplan och hade fönster i taket för att få in ljus. Den disponerades av Fanny von Otter (1847–1828), föreståndare för Röda Korsets sjuksköterskehem och engagerad i Flodbergskretsen (Ekström s. 19–22).

Under de två följande åren nämns han inte alls. I september 1904 är han annonserad som talare i baptistkapellet Salem på Södermalm i ett möte.

Upprättelsen

Våren 1903 blev Otto Witt kontaktad av en barndomskamrat som hade blivit frälst och som föreslog att de skulle träffas regelbundet och bedja. Detta medförde att Witt efter en tids kamp bad om frälsning och fick känna att han åter vilade vid »Guds trofasta hjärta« (s. 256), men frimodighet och kraft att bekänna inför människor att han hade varit avfälling hade han inte. Det skulle dröja nästan två år.

Kommendör Frederick Booth-Tucker (1853–1929) från Frälsningsarméns högkvarter i London var på besök i Sverige i januari 1905. Anledningen var den splittring man befارade och som blev ett faktum när Svenska Frälsningsarmén bildades senare under året. Välbesökta möten med Booth-Tucker hölls i Templet och Immanuelskyrkan i Stockholm under lördagen och söndagen den 21–22 januari. Söndagens helgelsemöte hölls i Templet. Under eftermötet sökte ett tjugofemtal Gud.

Bland dessa var en man, som en gång varit en känd och framgångsrik själavinnare, men förlorat sin kraft. Innan mötets slut afgaf han ett gripande vittnesbörd: »Må jag stå här som en levande varning för er alla att icke leka med synden – – – För tolf år sedan stängde Gud himmelen för mina böner.« – Nu öppnades himmelen åter, halleluja!! (Str 4/2 1905)

Mannen var Otto Witt. I början av mars kunde man läsa i Frälsningsarméns veckotidning *Stridsropet*:¹⁸⁴

Kära Stridsrop!

Hvad du i ett föregående nummer nämnde om mitt vittnesbörd i Templet är sant. Jag vill genom min erfarenhet vara en varning för alla att ej leka med synden. Ty det är en fasansfull och farlig lek. Emellertid vill jag gärna genom dina spalter få säga något ytterligare om min erfarenhet.

Jag var en gång en själavinnare, men eftergifterna för frestelserna gjorde slut på frimodigheten och kraften. Den dörr in i Guds rike, som en gång för tjugu år sedan öppnades på vid gavel, slogs plötsligt igen en dag för tolf år sedan, under det jag låg på mina knän och bad att få behålla en af mina afgudar. Det var ett ohyggligt ögonblick, för hvilket jag ber att Gud måtte skona mina läsare. De trofasta armar, som hvarenda stund under åtta års

¹⁸⁴ Artikeln återges i sin helhet, trots att vissa delar redan har citerats.

tid låtit mig känna den allra saligaste trygghet, släppte plötsligt sitt tag, och det var mig som sjönke jag oafbrutet nedåt, nedåt, nedåt ...

Jag fortfor några år att predika, och delvis med stor väckelse. Ty jag kände och trodde på den i Ordet inneboende kraften att frälsa. Men hur gräsligt att veta sig lefvande död! Slutligen lägrade sig natt öfver själen, kyla öfver hjärtat, och jag kunde ej mera uppträda. Den bok, som varit mig så dyrbar och som jag aldrig kunnat få nog af, äfven den slöts för mig, och jag öppnade den icke under flera år. Främmande för Gud, främmande för hans folk, var mig det värsta af allt att jag ej kände ängslan och oro öfver mitt tillstånd.

Sådan var min ställning tills för snart två år tillbaka. Då förde Gud upp till mig en barndomskamrat, som blifvit härligt frälst och som föreslog att vi skulle regelbundet komma samman för att bedja. Detta berörde en öm sträng i min själ, och jag kom åter i nöd. Det var en hel veckas kamp, svår kamp, och en morgon kom så lefvande till mig Herrens ord genom aposteln: »Må ej solen gå ned öfver eder vrede«. Jag vände detta ord mot Herren själf och sade till honom: »Visa själf, hvad du menar med detta ord; fräls mig i dag och låt ej solen gå ned öfver din vrede!« Jag ropade så hela dagen, och just som solen höll på att gå ned, kände jag mig åter hvila vid Guds trofasta hjärta.

Men det fordrades något mera för att jag skulle få frimodigheten och kraften igen. Gud begärde att jag skulle ödmjuka mig och öppet inför människor erkänna att jag varit borta, men ville vända åter. Det har varit en lång och hård strid, men ära vare Gud att han vunnit seger äfven här. Då kommandör Booth-Tucker nämnde huru Gud befriat honom från skammens onda makt, så kände jag huru blygselns rodnad steg upp på mina kinder öfver att jag ännu var behärskad af den, och jag såg det som en salig rättighet att få gå till botbänken. Ära vare Gud! Han har åter insatt den förlorade sonen i barnarättigheterna, och det är hans kärleksfulla afsikt att äfven behålla mig där.

O, att många olyckliga affällingar måtte på samma sätt säga: jag vill stå upp och gå till min fader – och komma, ty det är ett saligt *välkommen!* som väntar dem. (Str 4/3 1905)¹⁸⁵

¹⁸⁵ Beträffande tidpunkten när »dörren till Guds rike« ska ha stängts, så var det åtta år (s. 255) efter Witts frälsningsupplevelse sommaren 1885, och tolv år (s. 255) innan han gick fram till botbänken i slutet av januari 1905. Om vi antar en osäkerhet på plus minus ett halvt år i båda fallen, skulle tidpunkten ligga inom tidsintervallet 15/12 1892–15/8 1893. Den dag han åter kände sig vara omsluten av Guds armar ska ha ägt rum »för snart två år tillbaka« (s. 256), räknat från februari 1905 – kanske någon gång under tidsperioden mars–juni 1903.

Samma text publicerades i översättning till norska i Erik Andersens tidning *Det gode Budskab* (s. 260) den 15 april 1905 under rubriken »Tilbage til Gud«. Där nämns inte Booth-Tucker med namn.

När Witt såg tillbaka på åren utan Gud konstaterade han, att under denna mörka tid låg dock utkorelsen i min själs djup som en makt, som höll mig uppe, och trots allt förstod jag, att Gud slutligen skulle föra mig in i ljuset. Och det förstår jag i dag tydligare än någonsin förr, att Guds nådegåfvor och kallelse äro sådana, att han icke ångrar dem. Hans trofasthet nödgar honom äfven att så arbeta på sina utkorade, att de ej kunna förblifva i synden utan måste lämna den. (1905)

Detta kan ses som ett komplement till hans tes om »Kristus i oss« (s. 157).

År 1912 skriver Witt, att under hela den tid han vandrade sin »egen väg i stort mörker« kände han »en bestämd visshet, att om det verkliga fanns en Gud, skulle han taga mig tillbaka igen«. Dock trodde han inte längre på Guds kärlek till honom »utan såg i honom en personlig fiende till mig, eftersom jag så djupt förorättat honom genom mitt fall«. Efter att han åter hade blivit omsluten av Guds eviga armar, jublade hans hjärta av fröjd, men

jag var för skygg att åter träda fram och vittna. Först långt efteråt tog jag steget ut, gick som en avfalling fram till botbänken vid ett möte i frälsningsarmén och vittnade därpå offentligt. Från den stunden kom den fulla uppriktelsen och frälsningens fröjd. (1912)

Den 4 juli 1905 skriver Witt åter till *Det gode Budskab*. Han uttrycker sin tacksamhet över att Jesus löst honom ur snaran för att använda honom »som i forna dagar«. Bibeln är åter dyrbar för honom och »upp-låter sig för trons blick, och det är godt att få se sig som *Gud* ser oss, rena, heliga, ostraffliga«. Han kan nu vittna om att Gud kan »frälsa fullkomligt« och »bevara den som anförtror sig åt Honom«.

Men jag förstår, att det är ett lif i försakelse, i ringhet och fattigdom, det lif, som rör sig inom oss, och det trivs ej bland dem, som räknas något i denna världen. Därför är det saligt att stiga ned och vara intet, att ej begära eller önska något för sig sjelf, utan blott hvad som kan vara andra till välsignelse. (DgB 1/8 1905)

I brevet till *Det gode Budskab* skriver han också att han ännu inte vet »hvad Herren vill göra med mig; men jag förstår, att Han skall föra mig ut med evangelium«.

Fältsergeant i Frälsningsarmén

Otto Witt anslöt sig till Frälsningsarmén – Stockholms första kår i Templet på Östermalm – efter att ha erkänt »inför människor att han hade varit borta från Gud« (s. 256). Hans bakgrund gjorde att han med all sannolikhet inte behövde kvalificera sig för att bli antagen som soldat genom att först bli rekryt. Någon gång under hösten 1905 befordrades han till fältsergeant. Tanken tycks ha varit att han skulle besöka kårer på olika platser och hjälpa till under kortare perioder.¹⁸⁶ Någon lön hade han inte, men hade sannolikt inga utgifter för resor samt mat och logi när han var borta från Stockholm. Han bar givetvis Frälsningsarméns uniform. Vid den här tiden arbetade han som språklärare vilket begränsade hans möjligheter till insatser. Divisionsofficeren i Stockholm skriver:

Fältsergeant Witt har, alltsedan han utnämndes till fältsergeant, tillbringat sina söndagar på fältet, än i denna division, än på andra orter; och t. o. m. har han redan varit i Skåne, och från alla håll höra vi goda och uppmunt-
rande nyheter från hans möten. Söndagen den 29 [oktober] var han dock hemma i Stockholm, då hans hemkår fick tillfälle att se honom i elden. Han ledde förmiddagens helgelsemöte.^[187] Gud gifve sin välsignelse i fortsätt-
ningen till denne kamrats frivilliga arbete! (Str 11/11 1905)

I samma tidning finns en artikel om »stora väckelse- och alliansmöten« i Helsingborg. »Den ledande själen i dessa möten har varit *fältsergeant Witt*.« Sammanlagt hade det hållits 22 möten. Witt hade också hållit ett föredrag med titeln »Minnen från Zululandet«.

Den 2 november skriver divisionsofficeren i Stockholm att tredje kåren skulle ha en bönevecka »i hvilken vår fältsergeant (Witt) skall taga en betydande del« (Str 2/11 1905). Först i början av år 1907 återkommer hans namn i *Stridsropet*. Han skriver då från Karlstad den 17 januari, att han »afslutade i går tillsvidare fälttåget inom Dala division« (Str 1/2 1907). Han tycks nu ha dragit ner på sin profana yrkesverksamhet. I februari var han tillbaka i Dalarna. Han skriver i ett telegram från Leksand:

Underbaraste möte bevittnat. Anden föll öfver församlingen. Hopar trängdes vid botbänken. Andra rusade på dörren. Gråt, jubelrop! Witt, fältsergeant. (Str 2/3 1907)

¹⁸⁶ Graden fältsergeant användes ibland för soldater som av någon anledning inte kunde befordras enligt Frälsningsarméns regler och var inte nödvändigtvis kopplad till tjänstgöring utanför den egna kåren.

¹⁸⁷ Söndagen den 29/10 1905 är »Pastor O. Witt« annonserad i helgelsemötet kl. 11 i Templet (SvM 28/9 1905).

Mot slutet av månaden finner vi Witt i Örebro. Frälsningsarméns kår annonserade att »förrer [!] sergeanten Otto Witt« skulle hålla föredrag i kårens lokal samma kväll över ämnet »Väckelse bland Zuluer« och att »möten med samme ledare« skulle hållas »om lördag och söndag« (*Närkes-Bladet* 25/1 1907). Dessa möten sammanföll med möten i baptistförsamlingen Filadelfia där pingstpionjären Andrew Ek talade i tungor (s. 264). Omkring den 18 februari var Witt tillbaka i Dalarna och stannade där i fyra veckor. Den 11 mars tog han tåget till Filipstad för en tids verksamhet. »På åtskilliga kårer« i Dalarna hade han »fått bevittna huru Anden fallit öfver möten och många underliga företeelser därvid inträffat« (*Str* 30/3 1907). Detta är det sista som skrevs i *Stridsropet* om Witt.

År 1909 nämner han om tiden i Frälsningsarmén:

Äfven Frälsningsarmén, där Gud under några år lät mig tala ett fritt evangelium, har slutit mig ur sina led. Jag var flera gånger inkallad i förhör, och man ville att jag icke skulle tala om Andens uppenbarelse ej heller om Kristi återkomst. Då jag ej ville förplikta mig att tåga om dessa sanningar, vardt jag skild från dem. (*DgB* 15/5 1909)

Witt fick troligen lämna Frälsningsarmén i slutet av år 1907.¹⁸⁸ Armén kunde under 1880-talet och i början av 1890-talet betecknas som en helgelse rörelse och det förekom andedop med tungotal. Efter hand ökade motståndet mot dessa upplevelser, delvis till följd av en andedopsrörelse inom Armén under 1890-talet som gav upphov till Sprängbataljonen (Gäreskog 2011).

Relationen till helgelse rörelser i Norge

Varken Hale eller Froholt nämner att Witt predikade i Norge under åren 1896–1905, däremot att han medverkade i en tidskrift, *Ildtungen*¹⁸⁹, som hade startats år 1892 av Sievert V. Ulness (1869–1937). Denne hade emigrerat till USA men återvänt till Norge. Då tillhörde han en riktning inom metodismen som kallade sig *Free Methodist Church* som kan betraktas som en helgelse rörelse. Hans avsikt var att etablera denna rörelse i Norge, men så blev det inte. Han kom i kontakt med både Andersen och Witt. Från år 1895 finns bidrag från dessa två publicerade i *Ildtungen*. Hale nämner artiklar av Witt i oktober 1895 (s. 245 ovan), maj

¹⁸⁸ De arkiv som möjligen innehåller uppgifter om Witts tid i Frälsningsarmén har inte varit möjliga att utnyttja pga. omflyttningar mellan olika arkivinstitutioner.

¹⁸⁹ Tidskriftens namn ändrades senare till *Sandhed og Frihed*.

(»*Han bar af vor Synd paa Korsets Træ*«) och augusti 1896 (»*Kristi gjenkomst og Det tusenaarige Rige*«) samt november 1897 (»*Det helbredende Ord*«). Andersen var en flitig skribent i tidskriften fram till slutet av 1898.

Efter brytningen år 1893 med *Misjonsforbundet* bodde Erik Andersen kvar i Bergen fram till år 1899 då han tillsammans med sin familj flyttade till Kristiania. Ingen församling eller förening välkomnade honom och de möten han talade i fick han ordna på egen hand och det blev i olika lokaler under kortare eller längre tid fram till hösten 1903 då sammankomsterna hölls i en lokal vid Torvgaden 7, en adress som skulle bli känd i samband med pingstväckelsen genombrott i staden. Andersen hade fortsatt att samarbeta med Ulness, men efterhand fick dennes förkunnelse en universalistisk inriktning – alla människor skulle en gång bli frälsta. Detta medförde att Andersen bröt med Ulness omkring år 1903. År 1904 startade Andersen tidskriften, *Det gode Budskab*, som gavs ut med två nummer i månaden. Många av hans anhängare hade påverkats av Ulness, men Andersens kamp i sin tidskrift mot universalismen gjorde att Ulness sympatisörer blev färre (*Bloch-Hoell* s. 233).

Det gode Budskab publicerade flera brev och artiklar av Otto Witt. Hale skriver att det fanns många paralleller mellan Andersen och Witt; båda hävdade att Kristi återkomst skulle ske före tusenårsriket. De förkunnade perfektionism (kristlig fullkomlighet) och var oberoende predikanter som inte bara undvek utan också fördömde konfessionella etiketter och strukturer vilka de ansåg vara obibliska (Hale 283–284).

Efter att lokalen vid Torvgaden hade tagits i anspråk blev mötesverksamheten mer regelbunden än tidigare och det gynnade tillväxten. Lokalen vid Torvgaden 7 som kan ha rymt 400–500 personer var ständigt fullsatt. Någon församling hade emellertid inte Andersen bildat. »*Man skulle ikke ha noen pastor, ingen eldstebrødre, ingen musikk, intet barnearbeid, ingen forening av noe slag, ingen innskrivning av medlemmer*« (Froholt).

Vid årsskiftet 1906/07 kan Andersens rörelse ha haft nästan 4 000 anhängare fördelade på ett stort antal grupper (»*venneflokker*«) runt om i Norge.

19. Pingstväckelsen kommer till Norge och Sverige

Sent på hösten 1906 kom den väckelse med andedop och tungotal till Skandinavien som hade brutit ut i Los Angeles under våren. Två personer förmedlade den. Den ene var den norske metodistpredikanten Thomas Ball Barratt (1862–1950) som hade blivit andedöpt i New York efter att ha fått vägledning från väckelsefolket i Los Angeles. Den andre var svensken Anders Gustaf Ek (»Andrew Ek«; 1878–1965) som hade blivit andedöpt i Los Angeles. Här nämns några fakta om pingstväckelsens tidiga år i Norge och Sverige som en bakgrund till Otto Witts engagemang i och uppfattning om denna väckelse.

Längtan efter väckelse

Metodist-episkopalkyrkan i Sverige hade haft en oavbruten ökning av antalet medlemmar fram till år 1900. Tillväxten hade varit stark fram till omkring 1895. Den var markant lägre under de närmast följande åren och från år 1899 minskade antalet medlemmar. Väckelser i Wales 1904–1905 med den 27-åriga Evan Roberts i centrum och i London med R.A. Torrey (1856–1928) skapade en förväntan inom kyrkan att de skulle spridas till Sverige och vända utvecklingen. En längtan fanns samtidigt hos åtskilliga medlemmar som hade varit med under perioder när helgelsen hade haft stor utrymme inom kyrkan, att det skulle bli så igen.

Inom Baptistsamfundet fanns en rörelse med John Ongman (1845–1931) som ledare. Han var pastor i baptistförsamlingen Filadelfia i Örebro och ledare för Örebro Missionsförening.

I de specialfrågor, som särskilt utmärkte ongmansriktningen, fanns [under 1900-talets tidiga år] ingen markerad klyfta mellan Ongman och samfundets ledande män. Skillnaden var, att man i Örebro-kretsen med större ihärdighet lärde och förkunnade Andens gåvor, Kristi snara återkomst, helbräddagörelsen genom tro och ett striktare församlingsliv. I allmänhet kom detta att innebära en så klar sänrlinje, att man inom predikantkåren och församlingarna snart förnam begreppen »Stockholm« och »Örebro« som symboler för två skilda varianter av svensk baptism. (Westin 1965 s. 82)

Örebro Missionsförening ordnade kurser – bibelskolor – för baptister som var evangelister eller ville bli det, och sände sedan ut dessa till olika platser runt om i Sverige, vilket gynnade Örebrobaptismens spridning. Före pingstväckelsens utbrott var det många som bad om en omvändelseväckelse men också om en våg av andeuppfyllelse. Under bibelskolan hösten 1905 hade Anden fallit och flera menade att de blivit andedöpta.

Norge

T.B. Barratt hade hösten 1905 rest till USA för att samla in pengar till en lokal, »Håkonsborgen«, som skulle användas i den religiösa och sociala verksamhet som han bedrev inom Metodist-episkopalkyrkan i Norge. Insamlingen misslyckades emellertid. En tid före återresan till Kristiania i december 1906 hade han blivit andedöpt och talat i tungor. Han skriver: »*Håkons-borgen var borte for bestandig, men så var den Helige Ånd kommet i steden*« (Barratt s. 139). Det första mötet efter hemkomsten hölls vid jultiden och många av Erik Andersens anhängare var där. Andersen accepterade omedelbart tungotalet som en Andens gåva – »*De frie venner' var blant dem som mest oforbeholdent tok emot [pingstväckelsen] da den kom till Norge*« (Bloch-Hoell s. 117). Han öppnade sin lokal vid Torvgaden 7 för Barratt som accepterade erbjudandet. En bidragande orsak till det var att Barratts hustru Laura under sin makes vistelse i USA hade gått till Andersens lokal och hon skriver att bara vara där »*var nok for meg*« (Froholt).¹⁹⁰ Lokalen blev centrum både för Andersens venner och för Barratts grupp som huvudsakligen kom från hans verksamhet i Kristiania – *Bymissionen*.

Andersens rörelse växte kraftigt från årsskiftet 1906/07. Han tvingades göra avkall på sina principer; söndagsskolor ordnades och musikinstrument började användas. Rörelsens tillväxt innebar att antalet ledare ökade och dessa kan ha satt press på honom så att hans principer luckrades upp; flertalet av de nya medlemmarna kom från andra församlingar och ville att verksamheten skulle bedrivas ungefär som där.

Samarbetet mellan Andersen och Barratt var inte utan problem. Andersen menade att Anden skulle leda mötena och att eventuella predik-

¹⁹⁰ Laura Barratt skriver: »*Jeg tror at det var etter det første møte i Torggaten 7 at Erik Nord-
quelle kom ned til meg i salen. Han talte så kjærlig, så vennlig, så forståelsesfullt, som om
han kjente meg godt, og forsto mine vanskeligheter, enda han ikke kunne høre et ord*« (Froholt).

ningar inte skulle förberedas; det skulle helst vara spontana vittnesbörd. Froholt nämner att Barratt vid jultiden 1906 ansåg att Andersens verksamhet var tämligen primitiv, men Barratt accepterade Andersens tankar. Under de följande åren arbetade Barratt med frågor som rörde läran och verksamhetens utformning. Detta medförde ett fjärmande på viktiga punkter från Andersens uppfattning. Ett av undantagen var dopfrågan. Andersen accepterade endast troendedopet medan Barratt hade hållit fast vid Metodistkyrkans uppfattning att barndopet var tillräckligt, men ändrade sig år 1913 då han lät »döpa om« sig. En av de frågor där de hade skilda uppfattningar gällde andedopet. Barratt menade, och det var redan i början av deras samarbete, att tungotalet var tecknet på att man var andedöpt medan Andersen »*hevdet at det beste tegn på åndsdaap var den kjærlighet som ville prege den som hadde opplevelsen*« (Froholt). Problemet blev mer uttalat efter att Barratt utformat en teologi omkring sin syn på andedopet, som han menade skulle manifesteras med ett tungotal och detta (tillfälliga) tungotal inte skulle förväxlas med tungotalets gåva.

Andersen och Barratt arbetade tillsammans i »Torvgaden 7« fram till våren 1910 då Barratt flyttade sin verksamhet till en annan lokal och en mindre del av dem som räknade Torvgaden 7 som sitt andliga hem följde med honom dit (Froholt).¹⁹¹ Samarbetet fortsatte emellertid, men hösten 1912 blev skilsmässan definitiv. Barratt hade då insett att pingstväckelsen inte längre var »*en overkonfesjonell strømning, men en bestämt, om enn alliansvennlig, meninghetsdannende bevegelse*« (Bloch-Hoell s. 217), en uppfattning som Andersen avvisade. Spänningen mellan de båda pingstriktningarna ökade efter hand. *De frie venner* var under de första åren den dominerande, men så småningom vann Barratts mark, delvis på grund av att på flera platser lämnade ganska många Andersens *venneflokker* och anslöt sig till grupper som sympatiserade med Barratt.

Sverige

Andrew Ek hade efter sitt andedop med tungotal våren 1906 engagerat sig i Azusa Street-missionen i Los Angeles tills han i juli lämnade staden för att bege sig till New York och därifrån till Palestina där han skulle verka som missionär. Hinder kom i vägen och han beslöt sig för att resa

¹⁹¹ Torvgaden 7 revs år 1913 och Andersen och hans *venneflokk* hade därefter ingen fast lokal förrän från sommaren 1924 då man övertog Barratts lokal vid Møllergaden 38.

hem. Han anlände till sitt föräldrahem i Skövde i november (Gäreskog 2015).

I Skövde kom Ek i kontakt med ungdomar i baptistförsamlingen och det ledde till att det från mitten av januari 1907 förekom tungotal i församlingens möten. John Ongman tillkallades för att avgöra om väckelsen var från Gud. Ongman menade att det var så och inbjöd Ek att komma till Örebro dit denne anlände mot slutet av månaden. En andedopsväckelse bröt ut i Filadelfiaförsamlingen men också i många baptistförsamlingar runt Örebro.

Predikanter som redan under våren 1907 kunde karakteriseras som pingstbetonade Örebrobaptister var bland annat John Ongman, Carl Hedeén (1863–1950), O.L. Björk (1873–1950) och Lewi Pethrus (1884–1974). Björk var pastor i Stora Mällösa i Närke, Pethrus var predikant i Lidköping och Hedeén var pastor i femte baptistförsamlingen i Stockholm (Elim).

Barratts möten vid Torvgaden 7 kom att besökas av flera baptistpredikanter, bland dem Pethrus och Hedeén och de förde väckelsen vidare till de församlingar där de verkade.

I metodistförsamlingen S:t Paul i Stockholm förekom tungotal redan i slutet av januari 1907 beroende på att det i församlingen fanns en kvinna som hade blivit andedöpt år 1894 men inte tidigare talat i tungor offentligt i Stockholm. Två ledande metodistpredikanter hade varit i Norge och lyssnat till Barratt och ställde sig positiva till det de fick vara med om, men redan i februari 1907 stängdes dörren för väckelsen; biskopen över de europeiska Metodist-Episkopalkyrkorna och tre av de fyra distriktföreståndarna var negativa till väckelsen i Los Angeles.¹⁹²

Barratt besökte Stockholm omkring månadsskiftet april/maj och talade då i flera möten varav åtminstone ett hölls i S:t Paul. När Fredrik Åhgren (1850–1937), predikant i metodistförsamlingen i Uppsala och en av dem som hade varit i Kristiania, fick veta att Barratt skulle till Stockholm inbjöd han honom till Uppsala och Barratt gick honom till mötes; förtroendet för denne var stort bland metodistpredikanterna. Trots att man stängt dörren för väckelsen fanns det inget som hindrade att en predikant lät Barratt predika i hans kyrka eller att det före-

¹⁹² Biskopen och de fyra distriktföreståndarna fungerade i praktiken som styrelse för Metodistkyrkan vid den här tiden.

kom tungotal i mötena även om det inte sågs med blida ögon av 'styrelsen'.¹⁹³

Andrew Ek var varken ledare eller teolog och kände sig nog snart överflödig inom Baptistsamfundets pingströrelse. Redan i april eller maj 1907 sökte han sig till en fristående bönegrupp i Göteborg. Denna växte och en liten lokal hyrdes, men den räckte snart inte till. Då hyrdes Torghallen vid Kungstorget.¹⁹⁴ Lokalen rymde omkring 300 personer. Där skapade Ek en 'mission' med Azusa Street-missionen som mönster, åtminstone som han hade upplevt den under april-juli 1906. De som troget besökte Torghallen var främst baptister och metodister samt de som blev frälsta under mötena. Någon församling bildades nog inte; flertalet stod kvar i sina församlingar. Redan våren 1908 fanns det sprickor i gemenskapen. Ek lämnade efter en tid Torghallen tillsammans med en grupp och bildade en församling, som skulle kunna kallas en helgelseförsamling. I denna praktiserades troendedop. En annan grupp bildade en fri baptistförsamling. Kvar i Torghallen var en grupp som höll kontakt med Barratt men så småningom kom banden till Andersen bli starkare.

I Elimförsamlingen i Stockholm blev det »en stor andlig rörelse« efter att Hedeén upplevt sitt andedop i mars 1907, och församlingen blev pingstväckelsens centrum i staden (Westin 1965 s. 219). De flesta av församlingens diakoner gillade emellertid inte utvecklingen och den 30 maj 1910 beviljades nio av församlingens elva diakoner flyttningsbetyg till Stockholms första baptistförsamling. Ett år senare publicerade *Svenska Morgonbladet* en, som tidningen menade, avslöjande artikel om oro och missförhållanden i Elim. En man skulle enligt tidningen ha begått självmord efter att besökt »tungotalsmötena i Elimkapellet« (ibid. s. 355); det kom senare fram att mannen led av en psykisk sjukdom som »förvärrats genom hans besök i Elim« (Sundstedt s. 29). Artikelnen gav genljud runt om i landet och inom Baptistsamfundet riktades kritik mot församlingen. Frågan om ett ingripande mot Elim behandlades inom Stockholms distriktförening. Hedeén vägrade att yttra sig och försam-

¹⁹³ Åhgren hade en särställning inom kyrkan. Han var den ledande predikanten även under de perioder då han inte var distriktföreståndare och behövde inte befara att bli kritiserad.

¹⁹⁴ Torghallen uppfördes år 1900. Från vintern 1904 till våren 1906 användes den som biograf.

lingen hävdade att det inte fanns skäl för ett ingripande, och menade att det var rätt av Hedeén att inte försvara sig. »Distriktföreningen lät sedan frågan falla« (Westin 1965 s. 361). I februari 1913 lämnade Hedeén Elimförsamlingen efter att ha bekänt att han hade syndat. Tre veckor senare begärde 102 medlemmar sitt utträde och bildade en ny församling, Gilead, som hyrde en gudtemplarlokal vid Majorsgatan 9B. Den ansåg sig vara en fri baptistförsamling. Den 6 mars kallades Hedeén som föreståndare och predikant. Han tillträdde tjänsten efter sommaren.¹⁹⁵ År 1916 räknades Gilead som en pingstförsamling.¹⁹⁶

Hösten 1910 hade Filadelfiaförsamlingen i Stockholm bildats. Den beviljades inträde i Baptistsamfundets distriktförening i Stockholm våren 1911 och blev Stockholms sjunde baptistförsamling. I januari 1911 blev Lewi Pethrus pastor i Filadelfia.¹⁹⁷ Två år senare, i slutet av april 1913, uteslöts denna från distriktföreningen på grund av att personer som inte tillhörde någon baptistförsamling fick delta i nattvardsfirandet. Uteslutningen kom att medföra att det blev en spricka mellan John Ongman och Lewi Pethrus. Hösten 1915 höll Filadelfiaförsamlingen i Stockholm sin första bibelskola efter att John Ongman hade vägrat att som evangelister sända ut deltagare i hans bibelskola som tillhörde Filadelfia såvida de inte övergick till Baptistsamfundet. Schismen gjorde att det kom att finnas två pingströrelser i Sverige: en inom Baptistsamfundet och en som bestod av församlingar som samarbetade

¹⁹⁵ Händelseutvecklingen är oklar, men utifrån Elimförsamlingens protokoll och matriklar samt tidningsartiklar skulle den kunna varit så här: Hedeén bekände vid ett diakonmöte i december 1912 att han hade syndat (otukt) och upprepade sin bekännelse vid församlingens årsmöte i januari 1913 och begärde då att få lämna sin tjänst och sitt medlemskap. Församlingen förlät honom och vägrade att avsätta honom, något som många reagerade emot inom samfundet, men distriktföreningen kunde inte ingripa. Lewi Pethrus ansåg emellertid att förhållandet kunde skada pingstväckelsen inom samfundet. I början av februari hölls ett församlingsmöte där han var ordförande och han lyckades övertyga församlingen att ändra sitt tidigare beslut. Pethrus agerande var med all sannolikhet förankrat hos Hedeén. Denne var inte positiv till att de 102 medlemmarna lämnade Elim och bildade en ny församling, och hade ingen tanke på att bli pastor i Gilead. Senare ändrade han sig och blev församlingens pastor. Gilead började inte hålla offentliga möten förrän i januari 1914.

¹⁹⁶ Antalet medlemmar i Elim 1/1 1907 var 807. Under de följande åren steg antalet successivt och uppgick 1/1 1913 till 1 244. Ett år senare var antalet 1056; 213 medlemmar lämnade församlingen på flyttningsbetyg under år 1913.

¹⁹⁷ Antalet medlemmar i Filadelfia 1/1 1911 var ca 70. Antalet nådde upp till 1 000 redan år 1917.

med Filadelfiaförsamlingen i Stockholm och med Lewi Pethrus som ledare om än inte vald.

Vid årsskiftet 1915/16 fanns 24 eller 25 församlingar och ett stort antal grupper som åtminstone i efterhand räknades till Pethrus rörelse. Filadelfia i Stockholm hade cirka 850 medlemmar och i de övriga 23 församlingarna cirka 550. Det kan ha funnits ytterligare församlingar, kortlivade och idag okända.

I huvudstaden fanns år 1916 två pingstförsamlingar: Filadelfia (Norr-malm) och Gilead (Östermalm) vilken splittrades år 1917, varvid Smyrna (Södermalm) bildades. En tredje församling bildades hösten 1919, Tabor (Södermalm).¹⁹⁸

¹⁹⁸ Meningsskiljaktigheter år 1917 när en ny föreståndare skulle kallas efter Hedeén gjorde att Gilead splittrades och en grupp på 56 personer bildade Smyrna. Flertalet bodde på Söder varför verksamheten förlades dit. Tabor ordnades i oktober 1919 av 31 medlemmar från Filadelfia i samförstånd med församlingen. Dessa hade ursprungligen kommit från baptistförsamlingen Ebeneser på Södermalm.

20. Predikant i den tidiga pingstväckelsen

Otto Witt blev kanske informerad av Erik Andersen om vad som hade hänt under jul- och nyårshelgen i Kristiania. Blev han inte det kunde han läsa om det i *Dagens Nyheter* den 7 januari 1907. Tungotal kan han ha hört i något möte i Örebro i slutet av januari när Andrew Ek var där; Witt var ju annonserad som talare i Frälsningsarméns kår i Örebro vid samma tid (s. 259). Om han tillbringade en tid i Stockholm innan han fortsatte till Dalarna torde han ha besökt metodistkyrkan S:t Paul där det ibland förekom tungotal. Det kan inte uteslutas att han var med vid Barratts möten i Stockholm vid månadsskiftet april/maj 1907.

Detta kapitel omfattar åren 1907–1915.

»**Tungomålstalandet och öfriga Andens gåfvor i Bibelns ljus**«

Redan hösten 1907 gav bokförlaget Puritas ut en liten skrift av Otto Witt, *Tungomålstalandet och öfriga Andens gåfvor i Bibelns ljus*.¹⁹⁹ Han inleder sin text med att konstatera att det under de senaste månaderna varit »en särskild besöksetid inom de troende församlingarna, och man har försport en kraft, som stundom tagit sig uttryck i de mest egendomliga företeelser«. Han erinrar om löftet om Anden före pingstdagen i Jerusalem och att Jesus hade sagt till lärjungarna, att »han ännu hade mycket att meddela dem, hvilket de dock ej förmådde bära«. Dessa »evighetssanningar« kunde han inte ge dem annat än genom att »komma till dem i en ny lifsform, icke som Mästaren vid deras sida utan som den evigt flödande källan inom deras själ«.

Detta var ännu icke möjligt, ty innan Jesus blifvit förhärligad, kunde han icke af Anden bäras till lärjungarna på detta sätt. Den förhärligade Mäniskosonens Ande fanns ännu icke till, såsom evangelisten uttryckligen säger i Joh. 7: 39: Den Helige Ande var icke ännu [~~gifven~~], emedan Jesus ännu icke var förhärligad. (Witt 1907)

¹⁹⁹ Hale behandlar skriften på sidorna 289–293 i sin avhandling. – Textens omfattning motsvarar ca 16 sidor i ett format och en layout som föreliggande skrift. – Witt hade år 1907 inte tillträtt VD-posten i Puritas.

Witt påpekar att ordet *gifven* inte finns med i grundtexten (se vidare s. 301, 305, 319). När Anden sedan föll på pingstdagen blev Jesus enligt Witt levandegjord för lärjungarna av Anden »på ett sätt, som de aldrig kunnat ana eller göra sig en föreställning om«.

Mästaren hade före sin himmelsfärd lofvat att utrusta dem med gåfvor. [...] Åt församlingen såsom sådan skänkas gåfvorna, och af dessa nämna vi särskildt helbrägdagörelsens gåfva, profetians gåfva och talandet med tungor.

Om helbrägdagörelsens gåva skriver Witt:

Enskilda personer äga stundom helbrägdagörelsens gåfva, men församlingen är alltid i besittning af henne. Och med församlingen menar Guds ord icke föreningsgrupper utan: Hvarest två eller tre äro församlade i mitt namn, där är jag midt ibland dem (Mat. 18: 20). Där de sammankomma i hans namn, d. v. s. icke i själfviska syften utan såsom representanter för hans rikssak, där är han verksam i sin Ande. På detta pekar Jakob 5: 14, 15: Är någon bland eder sjuk, han kalle till sig församlingens äldste, och de bedje öfver honom, och de smörje honom med olja i Herrens namn, och trons bön skall rädda den sjuke, och Herren skall återställa honom. Själff har jag, som skrifver detta, i otaliga fall sett huru Herren har återskänkt hälsa, där den sjuke blifvit smord, men då jag aldrig förstätt att jag själf personligen äger denna gåfva, har jag aldrig smort eller bedit ensam utan alltid i förening med någon troende broder eller syster.

Witt går sedan över till profetians gåva:

Denna gåfva kan innesluta förmågan att förutsäga tillkommande ting. [...] Men den innesluter icke med nödvändighet denna förmåga, Paulus säger, att profeterade är att tala för människor till uppbyggelse och förmaning och tröst.

Mycket mer än så skriver inte Witt om profetians gåva. Åt »tungomåls-talandets gåfva« ägnar han mer än hälften av sin text, och det hänger säkert samman med det uppseende som tungotalet hade väckt. Han redogör för och utvecklar vad som sägs i Bibeln om denna gåva. Han skriver emellertid inte om han själf talade i tungor.

Örebro hösten 1907

Omkring månadsskiftet november/december var Otto Witt i Örebro igen. Nu för att vara med på Filadelfiaförsamlingens stora årliga stora höstkonferens. Huvudtalare var Barratt, som skriver att »*Pastor Hedeem fra Stockholm og Witt, som nu er kommet helt over paa Herrens side igjen [...] var der*« (Byposten 14/12 1907).

Otto Witts genmäle på ett angrepp på pingstväckelsen

I *Wecko-Posten* den 27 februari 1908 finns en artikel, »I farans stund«, av C.G. Lundin (1869–1965) som var pastor i en av baptistförsamlingarna i Stockholm. Lundin var en av samfundets mer betydande predikanter. Vintern 1907 hade han bjudit in Andrew Ek till sin församling i Stockholm. Ek rapporterade att »Guds ande var nära och verkade i mötena. I eftermötena sökte många Gud. Det var bön, rop och längtan efter mera av Jesus« (Gäreskog 2015 s. 67). Var Lundin positiv då var det annorlunda ett år senare. Lundin hade planerat att översätta två artiklar från den engelska tidskriften *The Christian*. Han valde emellertid att begränsa sig till att säga något om det »afhandlade ämnet«, underförstått: den fara som rörelsen från Azusa Street i Los Angeles kunde utsätta samfundet för. Han behandlar utvecklingen under år 1907.²⁰⁰

»Bärande termer« för denna rörelse hade enligt Lundin »varit *andedop* och *tungomål*«.

Omkring dessa två formler har den samlat människornas intresse. Den ena som medel, den andra som mål. De möten, som hållits, hafva utmärkt sig för ett intensivt bedjande med höga rop, skratt, olika kroppsrörelser, en viss art af medvetslöshet samt uttalandet af obegripliga ljud o. s. v. Där emot kan det med bestämdhet sägas, att bibelns studium och arbete för människors omvändelse icke intagit något framstående rum vid dessa möten, ehuru vissa dels bibliska, dels obibliska uttryck om Jesu blod och Jesu andra tillkommelse mycket ofta upprepats. (*Wecko-Posten* 27/2 1908)

De flesta kristna hade »stått undrande«, men efter hand hade de följt Jesu uppmaning att »pröfva andarna« och behålla det goda.

Påtagligt är [...] att mången Jesu lärjunge under det gångna året undfått verkliga och varaktiga välsignelser från Gud. Den helige Andes frukter hafva trädt i dagen och olika Andens gåfvor hafva kommit i bruk. Tendensen inom församlingarna blir allt tydligare denna: Längre från världen – närmare Kristus. Men man kan icke sanningsenligt säga, att denna riktning till det andliga lifvets fördjupande har kommit till oss med rörelsen från Los Angeles. Den förefanns förut. Ja, den gjorde sig till och med på många håll kraftigare gällande, innan nyssnämnda rörelse lade beslag på sinnena. [...] Lika påtagligt är det emellertid för ett af Anden fostradt sinne att många själar under det gångna året fått stenar i stället för bröd. Här har ofta varit sken i stället för verklighet, och efterapningens konst har drivits med framgång.

²⁰⁰ Lundins artikel omfattar nästan sex sidor i ett format och med en layout som föreliggande skrift.

Lundin tar sedan upp några förhållanden som han menar visar att det inte kan vara den helige Ande som verkar i rörelsen från Los Angeles – det är en annan ande.

»Ett godt träd bär god frukt.« Hvarje rörelse skall därför, såsom Herren sagt, varda känd af sin frukt. Detta är det enda trygga pröfnings sättet och jag framlägger härmed några af de funna frukterna.

Den första frukten är att rörelsen har »åstadkommit söndring bland Guds folk. Ett dömande sinnelag följer i dess spår.« Han fortsätter:

Jag har upprepade gånger funnit, att människor, som dragits med i denna rörelse, blifvit opålitliga i sina ord och handlingar. Hvad en gång blifvit sagdt, förnekas en annan gång helt och hållet. [...] Betecknande är, att på samma gång denna ande flitigt begagnar sig af bibelns ord gör anspråk på att vara Guds egen ande, han i väsentlig mån ignorerar Herrens ord. Så är förhållandet [bl.a.] vid framförandet af lärorna om andedopet och de andra gåfvorna.

Lundin jämför den aktuella tiden med de eldprov som »den troende och döpta församlingen« har gått igenom tidigare.

Nu är det vår tur, och en af våra pröfningsstimmar har slagit. Skola vi blifva vid det gamla evangeliet eller följa de nya idéerna? [...] Skola vi äfven hädanefter såsom Paulus tala »med förståndet« eller följa hans korintiska sorgebarn och tala »i vädret«. 1 Kor. 14: 9, 19. Här gäller det de heligas tålmod och tro.

Lundin avslutar sin artikel med att påpeka att hans avsikt inte är att döma någon – »endast den osanna, Guds Ande efterapande Anden må af oss dömas och, efter som vi därtill fått makt af Gud, utdrivas«.

Witt hade inte läst artikeln förrän den 6 mars och dagen efter hade han skrivit ett genmäle som *Wecko-Posten* inte ville publicera. Han vände sig därför till *Svenska Tribunen* i Örebro vars redaktör, Richard Edhelberg, (1875–1962) förhöll sig positivt till pingstväckelsen.

Under rubriken »Öppet bref till pastor C. G. Lundin, Stockholm« skriver Witt:

Din framställning ger intryck af att du saknar förståelse för andliga företeelser. Det andliga måste andligen bedömas, men din artikel är ett enda långt resonerande. Andens verk kan ej skärskådas i annat ljus än Andens eget, d. v. s. det skrivna ordet; men ehuru du säger, att »betraktelser af Guds ord« och »studiet af Guds ord«, gjort, att »den slöja af ovisshet, som legat öfver det hela, börjat vika«, så lämnar du dock ordets mark, utan att säga oss resultatet af dina bibelstudier, och begifver dig ut i tomma reflektioner. Det enda af alla de af dig anförda bibelställena, som synes gifva

stöd för din framställning, är det af dig i ett falskt ljus anförda »tala i vädret« (1 Kor. 14: 19). Apostelns tydliga afsikt är att påpeka, hurusom talandet med tungor är gagnlost för de lyssnande, om dessa ej förstå språket. Han önskade ju att alla skulle tala med tungor (v. 5), eftersom Andens uppenbarelse hos somliga tog formen af »åtskilliga slags talande med tungor« (12: 10, 28), och det *allra mest hos honom själf* (14: 18). Och inför alla dessa och många andra vittnesbörd vågar du kalla dem »hans korintiska sorgebarn«. Enligt din bevisföring skulle aposteln själf vara det förnämsta sorgebarnet. Så långt vågar du väl ej att drifva dina slutsatser, men du går dock för långt, då du kallar den Ande, som på ett så öfverflödande sätt lade tungotalets gåfva på korinternas läppar, för en osund, en falsk, en antikristisk ande, en ande, »för hvilken du ej hyser någon barmhärtighet, emedan hans ärende alltid varit att plundra, slakta och förgöra«. Aposteln hade en annan uppfattning, då han manade dem att använda denna gåfva så, att andra af den skulle uppbyggas, men om detta ej var möjligt, skulle de tala i församlingen, men tala för sig själfva och för Gud (14: 28). Men han varnade dem ingalunda för den Ande, som framkallade tungotalandet och som samtidigt förhärligade Jesu person. Och långt ifrån att kalla dem »sorgebarn«, tackar han Gud alltid för deras skull för den nåd, som blifvit dem gifven, såsom de i alla stycken blifvit *rika* i Kristus Jesus och icke stodo efter i någon nådegåfva (1: 4–8). Den som talar han tale såsom Guds ord, eljest kan man lätt själf blifva »sorgebarn«.

[...] Nu säger du, att »mången Jesu lärjunge under det gångna året undfått verkliga och varaktiga välsignelser från Gud. Den helige Andes frukter hafva trädt i dagen och olika Andens gåfvor hafva kommit i bruk«. [...] Och du nämner om »det uppvaknande bland Guds folk, som är för handen«. – Alltså har en församlingens förnyelse ägt rum, och då få vi väl vänta, att alla Andens gåfvor skola framträda och först och främst den gåfva, som ymnigast förekom inom den äldsta församlingen och som *ensam* nämnes vid de tillfällen, då den gafs, nämligen tungotalandet (Apg. 2: 3; 10: 36; 19: 6). Tillåt mig nu fråga, huru du kan veta, att »de verkliga och varaktiga välsignelser« samt »de olika Andens gåfvor, som kommit i bruk«, hvilka du i din artikel påpekar, härstamma från Gud, men att tungotalandet har sitt säte i Los Angeles? Var god och gif tusentals spörjande hjärtan ett bestämdt svar på denna fråga, men svaret hämtat ur skriften själf. [...] Kraften från den förhärligade Människosonen är outhärlig för oss, äfven om den efter församlingens tusenåriga sömn första gången skulle hafva uppenbarat sig i Los Angeles. Allra först framträdde den »i en sal i öfra våningen« i Jerusalem. Men *hvar* den begynte är mig för öfrigt likgiltigt, ty jag vet, att närhelst den kommer till en ny individ, en ny stad, så kommer den alltid direkt från Kraftens högra sida. Efter denna kraft står jag själf bidande, och jag känner att icke heller du äger den, och dock behöfver du den i dubbelt mått såsom lärare för en församling. En vårdare af Guds hjord har i sanning behof af att vara smord med Guds Ande, men

hvad som så högeligen förvånar mig i din uppsats är, att du icke med aposteln manar de troende att sträfva efter Andens gåfvor utan blott söker att dämpa dem. Man kan utsläcka Anden, men man gör det ej ostraffadt. Du manar till nykterhet, men nykterhet i den betydelse du söker den är sömnaaktighet eller död. Endast den är nykter, som förblifver vid ordets bokstaf och låter denna döma de egna idéerna. Blif, såsom du själf säger, vid det gamla evangeliet, och du skall snart döma din egen artikel.

Ett rikare undfående af Anden söndrar verkligen de troende, ty de ännu köttslige medlemmarna i församlingen känna sig dömda i sin ställning af den milde Ande, som bor i deras medbröder, och som förgäfves klappar på deras egna hjärtan. Anden dömer dem ej, men de döma sig själfva. Och grundtonen i din artikel är den, att du känner dig dömd. Du står i en farlig ställning, min broder, och dina egna ord fälla dig. Du talar »icke i afsikt att såra någon, Långt därifrån«, »Mitt bestämda syfte har varit att varna och väcka o. s. v.« – Ja, du känner att du behöfde särskildt framhålla en annan bevekelsegrund än den som tydligt framskymtar i hela din artikel. Men, min broder, det språk du talar är för klart för att kunna tolkas annorlunda genom ett par fraser till slut. Du har brutit mot *kärlekens lag*, och detta är en stor synd. Det var den af dig förhånade Anden, som för icke så länge sedan visade mig, huru stor denna synd är, och blott den Anden kan visa dig samma nåd. Och jag bekänner öppet för dig, att hela min längtan står till att samme Ande skall göra Jesus lefvande för mitt hjärta. Och jag beder till Gud, att denne samme Ande, som utgår från Jesus, skall fylla din person och din verksamhet, så att både du och din församling må tillhöra den skara, som står utanför lägret, bärande Jesu smålek. (*Svenska Tribunen* 18/3 1908)

Möten på Gräsö

Om sin egen verksamhet skriver Otto Witt i mars 1908: »För det mesta är jag ute och talar Guds ord i bygderna och har i vinter varit på landet i Uppland.« Sista veckan i februari hade han varit på Gräsö, alldeles öster om Öregrund, och upplevt »något mycket märkvärdigt« (DgB 1/4 1908):

Genom en sjöman, som gripits av Gud på ett av mina möten i Durban blev jag hämtad ut till norra ändan av Gräsön för att tala Guds ord några dagar. Där låg en fiskare, såsom han själf och hans omgivning trodde, döende. Ett magsår vållade honom olidliga smärtor, och om han blott försökte viska, fick han munnen full med blod. På sex veckor hade han ej förtärt annat än då och då en sked kokt mjölk, och en ohygglig värme måste han ha i rummet. Vid mitt besök hos honom, frågade jag, om han trodde Gud ville och kunde göra honom frisk. Han trodde detta, och hans hustru knäföll då med mig vid sängen, vi smorde hans hufvud med olja och bådo, och i ett nu försvann sjukdomen. Fiskaren steg jublande ur sängen och ropade med sten-torsstämma: »Tack Jesus, tack Jesus!« (1912)

Det som hade hänt väckte uppmärksamhet och vid det möte som hölls på kvällen hade omkring tio personer överlämnat sig åt Gud (DgB 1/4 1908). Efter att en man hade fått höra ryktet om helbrägdagörelsen, sökte han upp Witt och ville ha förbön för att bli frisk.

Han omtalade att han fordom såsom en rallare levat ett mycket uselt lif, hade två gånger lidit av fyllerigalenskap och hade varit en skräck för hela orten. Nu hade han kommit till tro på Gud, men alla hans många sjukdomar hade satt sig tillsamman i hans mage, och härifrån ville han nu bliva befriad. Han såg emellertid så hemsk ut, att jag icke vågade lägga mina händer på honom utan bad honom komma till ett enskildt möte för de troende nästa dag.

Han kom, och sedan de troende vännerna lämnat de bästa vitsord om hans liv, bad jag ett par av dem att samman med mig lägga händerna på honom. I samma ögonblick detta skedde, öppnade han sin mun på ett onaturligt sätt, tungan sträcktes ut och svällde, så att hon sprack, och en bölande ande för ut ur mannen med en kraft, som man tyckte skulle kunnat spränga fönstren i bitar. Under tiden rann svetten ned i strömmar och kroppen skakades som ett löv. Och detta fortfor ett par minuter, utan att mannen drog andan en enda gång. Men då anden var ute, var hans ansikte ljuflikt att skåda som en ängels. Härliga befrielse, som Jesus ger! (1912)

Händelsen väckte »stor uppståndelse i trakten« och under de två dagar som följde lämnade sig omkring fyrtio personer åt Gud och flera hade blivit »befriade från sjukdomar«. Eftersom han var annonserad på andra platser kunde inte mötena fortsätta.²⁰¹

Adrian Holmberg (1896–1990) bodde år 1908 i Roslagen.²⁰² Han skriver om den före detta sjömannens helbrägdagörelse:

Otto Witt kom till Gräsö i norra Roslagen. Där låg fiskaren Magnus Norberg svårt sjuk i magsår. Otto Witt trodde på att trons bön kan rädda en sjuk. Witt bad för Norberg och smorde honom med olja enligt skriftens ord. Norberg blev frisk, steg upp och levde sedan i många år. Jag kände honom. (Holmberg 1966 s. 47)

²⁰¹ De »troende vännerna« var sannolikt baptister (s. 276). Gräsö kan ha varit utpost till Alunda baptistförsamling (ca 90 medlemmar) sydväst om Öregrund eller till Edebo baptistförsamling (ca 50 medlemmar) sydsydost om Öregrund. Båda platserna ligger ca 35 km från staden. De kan också ha varit metodister; i Öregrund fanns en metodistförsamling med omkring 100 medlemmar.

²⁰² Holmberg skriver: »Bakgrunden till min omvändelse var en mycket stark påverkan från gruppen kring Nils Pers August, Otto Witt och Magnus Norberg« (Holmberg 1966 s. 49). Nils Pers August var sjöman och hade återvänt från Amerika. »Det sades att när Witt, Norberg och Nils Pers August bad, så skakade huset som de var i« (ibid. s. 47).

I början av augusti 1908 var Otto Witt tillbaka på Gräsö. Han kunde då konstatera att ett par predikanter kommit dit för att »plundra och skifta byte« och att flera av de nyfrälsta hade lockats in i en ungdomsförening »och nu gå många av dessa som affällingar«. Nu skulle han döpa dem som hade blivit frälsta vid hans föregående besök och som var bevarade – dem »som ville följa Jesus utanför lägret för att bära hans smälek«. Han hade fått döpa 19 personer. Flera hade blivit andedöpta vid hans förra besök men ingen hade »förrän nu fått gåfvan att tala i tungor«.

Men nu skedde det. En syster, som förut sjungit i Anden, fick nu sin tunga lossad, och det var nog underbart för oss alla, då denna syster och jag själf under en stund samtalade på tungomål, som ingen af oss begrep, men som uppbyggde oss alla i anden. (DgB 1/9 1908)

Efter dopet öppnades matkorgarna och man dukade upp för en måltid.

Vi gjorde allt barnsligt och enfaldigt efter bibelns anvisning, så att vi under det att vi åto, bröto ett bröd och påminde oss vår korsfäste Frälsare, och efter måltiden drucko vi alla ur den ena kalken och tackade Honom för hans utgjutna blod. Det var saliga stunder, som Herren förlänade oss, ty Han var oss mycket, mycket nära med sin Ande, så att vi stundom voro såsom druckna af sött vin.

Vi ska nu se något på den fortsatta utvecklingen på Gräsö.

Witt hade blivit ombedd att komma till Gräsö över pingsthelgen 1914. Där hade han »för några år sedan« döpt en ångbåtskapten, hans hustru och tre barn.

Nu var mötet i kaptenens hem, och fjorton nyvunna syskon stodo färdiga att stiga ned i vattengrafven för att döpas till Jesu namn och till Jesu död. Sedan vi haft ett skönt möte i fria luften och mättat våra själar ur det dyrbara bibelordet, vandrade vi ned till den närbelägna stranden, och där kommo de ut till mig i vattnet en och en och låto sig med sitt förflutna sänkas ned i glömskans haf för att vandra med den Uppståndne i helighet och rättfärdighet. Jublande gick hela skaran hem, där en rik kärleksmåltid var dukad för våra timliga behof, och det var saligt att som de första lärjungarne under måltiden bryta bröd och efteråt dricka af välsignelsens kalk. Därpå böjde vi våra knän med de nydöpta i midten, och på dem lade vi våra händer och bådo att Anden skulle falla öfver dem. [...] Sju stycken av dem som nyss förut döpts i vatten fingo nu mottaga dop i Helig Ande och kraft. (DgB 15/7 1914)

Han fortsätter:

Till den innerliga syskonkärleken bidrager särskilt det bittra hat och den svåra förföljelse, för hvilken dessa syskon äro utsatte på grund af att de ej tillhöra någon sekt utan vilja stå fria med Jesus utanför lägret. Syskonen i Norge ha ingen aning om huru de religiöse partierna i vårt land nitälska för sina partier, särskildt de som tagit vattendopet som sitt speciella märke, och gärna skulle de utrota oss om de kunde; men Jesus har i alla tider lidit förföljelse i Sina lemmar och har i dag Sina bittraste fiender inom de religiösa kretsarne. Men halleluja, Han kommer snart.

År 1930 ordnades en pingstförsamling i Uppland som fick namnet Filadelfiaförsamlingen Öregrund-Gräsön, vilket meddelades i *Evangelii Härold* – Pingströrelsens organ sedan år 1916 och ägd av Filadelfiaförsamlingen i Stockholm.

Redan i pingstväckelsens tidigare år var Guds Ande utgjuten över dessa trakter. Förre statskyrkoprästen och missionären i Zulu, Otto Witt, predikade evangelium här, och Herren stadfäste Ordet genom de tecken, som åtföljde det. Verket blev dock icke, vad det kunnat bli, på grund av bristande församlingsvärd och andlig ledning. Gud har dock haft sina trogna, vilka bedit och ropat och icke givit Herren någon ro, förrän Han åter byggt upp Jerusalems murar. (EH 3/7 1930)

Något om Otto Witts syn på andedopet och gåvorna

Efter sin frälsningsupplevelse år 1885 kom Otto Witt så småningom fram till att andedopet var en särskild upplevelse. Dopet kunde man få genom handpåläggning och bön av någon som redan var andedöpt, men man kunde också själv be om det. Efter dopet skulle man sträva efter att få Andens gåvor, men redan vid dopet kunde man ha fått någon av gåvorna. Tungotalet ger han en särställning eftersom det har betydelse för »den enskildes uppbyggelse och bestående i troslivet« (Witt 1907). Denna gåva skulle man emellertid inte be om; år 1916 skriver Witt, att »har du ej Anden, så har du rättighet att bedja om honom, men det står aldrig att du ska bedja om tungotal; men om Anden ger dig detta, så må du bedja om uttydning« (s. 291). Han associerar tungotalets gåva med »kraft«. Barratts uppfattning om att tungotal var tecknet på andedopet (s. 263) avvisade Witt bestämt. Senare anslöt sig Pethrus till Barratts uppfattning och talade om »ett bibliskt andedop«.

När blev då Otto Witt andedöpt? Till Lundin skriver han att han själv stod bidande efter den kraft som hade uppenbarat sig i Los Angeles (s. 272). Eftersom det är tungotalet som avhandlas så borde det vara detta

som han bidar efter och inte andedopet. Nu är det inte ovanligt att Witt skiftar fokus i sina texter utan att göra läsaren uppmärksam på det, varför det inte kan uteslutas att det är andedopet han tänker på.

År 1923 skriver Witt att »Guds folk« eller »den andliga församlingen« utgörs av dem som är andedöpta (s. 320), och fortsätter:

Hur var det då med de tolv männen, som aposteln påträffade i Efesus? [...] Då de blivit undervisade och döpta till Jesus, blevo de också vid handpåläggelsen döpta i helig ande, Apg. 19. Men en sak lägga vi märke till: de blevo icke manade att »tränga fram till bibliskt andedop«, såsom det nu heter, ty den tidens troende förstodo sig icke på att »köpa Guds gåva«. Den fås för intet och kan icke förvärfvas genom något hos oss, varken tårar, böner, fastor, nattvak eller annat; den är redan förvärfvad åt oss genom Jesu blod och skänkes fritt. För min egen del arbetade jag och plågade mig själv utan resultat, men då jag blivit uttröttad, tog Gud hand om mig, och jublande kunde jag prisa honom med ny tunga, men det medgives, att somliga genom kamp och ihärdighet nå fram till ett visst slags tungotal, men det sitter blott i den själiska delen hos människan och har därför ingen kraft. Även detta har jag personlig erfarenhet av. (Witt 7/5 1923 LPa)

Med hänsyn till den text som föregår uttalandet, borde det ha varit arbetet för att undfå ett bibliskt andedop han syftar på när han skriver att han blev uttröttad och underförstått slutat anstränga sig. Då hade han blivit andedöpt och samtidigt fått tungotalets gåva. Det kan emellertid inte uteslutas att det enbart är tungotalet som han syftar på.

Det går inte utifrån ovanstående uppgifter att fastställa när Witt blev andedöpt. Det kan exempelvis ha varit så att han ansåg sig andedöpt när pingstväckelsen nådde Sverige – han reflekterade ju år 1907 över huruvida han hade fått helbrägdagörelsens gåva (s. 269) – men att han i sina kontakter med de andedöpta inom Baptistsamfundet som en eftergift hade bestämt sig för att be om ett »bibliskt andedop« men inte undfått det. Han kan då återigen ha förlitat sig på att han var andedöpt sedan tidigare. När han gjorde sitt inlägg mot Lundin kan han därför ha bidat sitt tungotal, vilket han i så fall undfick någon gång under tidsperioden april–juli 1908, eftersom han talade i tungor på Gräsö i början av augusti.

»Hemligheten af Kristi kropp som är församlingen«

I juli 1908 hade Witt skrivit färdigt en bok som fick titeln *Hemligheten af Kristi kropp som är församlingen. En kortfattad bibelstudie* (102 sidor; Puritas). Han vände sig till dem »som förstå att andeligen bedöma ande-

liga ting«. Den annonserades i *Det gode Budskab* den 1 december 1908. I förordet skriver han att kristenheten är »söndrad i skilda läger« och att den erbjuder dem som stå utanför en »tafla som är föga tilldragande«. Det är först då de ogudaktiga »återigen kan peka på oss och säga: Se hur de älska hvarandra«, som en »väckelse i stort« kommer att bryta ut.

Jag åstundar ej att söndra Guds folk, jag åstundar bidra till att ena dem, men icke genom att stifta ett nytt parti, utan genom att söka befria dem från partisinet. [...] Ingen må i mina ord läsa en dom uttalad, då jag påpekat sådant som står i strid med ordets bokstaf. Jag älskar alla Guds barn och är djupt tacksam mot Gud, att jag tillhör eder krets. Det var hans underbara nåd, som födde mig in bland hans barnaskara, mig som är den ringaste bland er alla. (Witt 1908)

I boken ger Witt sin syn på vad Bibeln menar med Guds församling, och han kommer fram till att det är den universella församlingen – inte samfunden och de församlingar som tillhör dessa.

Witt skriver bland annat om »den bundna ställning« som »de olika kyrkosamfundens predikanter och lärare« befinner sig i:

Samma uppfattning och läroframställning, som luteranen predikat sedan århundraden, förkunnar han ännu i dag och är icke så rädd för någonting som för detta, att han skall gå utom de bekännelseskriterier, som äro hans kyrkas rämärken. Allt som ligger utanför den enligt hans mening »rena« läran är villfarelse, som måste bringa död och fördärf. Så är det äfven med baptisten eller metodisten eller hvad namn de än hafva. Likasom svalan under årtusenden byggt sitt näste alldeles på samma sätt, efter den en gång för alla fastställda formen, så gör partimannen likaså, utan medgifvande af någon utveckling. [...] Stillastående är död, men allt lif innebär utveckling, framåtskridande.

»Om alla predikade ordet så som det står, utan utläggningar och förklaringar, så skulle partierna af sig själfva upphöra och kroppens enhet träda fram«. Därför ska var och en »träda ut, utanför lägret«. Han menar att »ingenting är mera hårdt och skoningslöst dömdt i Guds ord än det köttsliga partisinet, som säger: jag håller mig till Paulus, jag till Apollos o. s. v., och som just genom sitt särskiljande söndrar kroppens enhet«.

Men aposteln [Paulus] säger, att partier måste finnas, på det att de rätt-sinniga må varda uppenbara (1 Kor. 11: 19), och de rättsinniga äro naturligtvis de, som stå utanför partierna, hållande sig till Kristus ensam. Vi mena icke, att mänskliga sammanslutningar i och för sig äro orätta, men vi se tydligt och klart i Guds ord, att deras medlemmar måste vara lösta från

partisinet och icke likställa sin förening med den församling, som är målad i Guds ord och som utgör Kristi kropp.

Ett år tidigare hade Witt skrivit att »med församlingen menar Guds ord icke föreningsgrupper« utan dem som var församlade i Jesu namn, även om det bara var två personer (s. 269). Han höll fortfarande fast vid detta, men att en »mänsklig sammanslutning«, som kan kalla sig församling, ändå kunde accepteras så länge den inte slöt sig till ett »parti«.

Witt skriver att det inte finns någon antydan i Bibeln »om ett visst utbildadt prästerskap, som kring sig själf såsom medelpunkt bildade församlingar«.

De voro fastmera olärda män, som gått i Jesu skola, och som utbildats vid Andens universitet och gingo ut såsom evangelister. Där ordet mottogs af åhörarne, där uppstodo troende grupper, som inom sig själfva enligt Andens ledning utvalde sina föreståndare eller gjorde så med apostlarnes hjälp, såsom det heter om Paulus och Barnabas, att sedan de utvalt åt dem äldste för hvarje församling, anbefalldes de dem under bön och fastor åt Herren.

[...] Och vi se äfven en viss organisation, ty dessa föreståndare eller »äldste« hade fast lön (1 Tim. 5: 17), och underhåll gafs åt äldre änkor (1 Tim. 5: 10, 11). Och till dessa församlingar räknades alla, som kommit till lefvande tro på Jesus och afsagt sig synden, men icke finna vi, att de för att blifva intagna i de troendes krets underkastades vissa förhör angående sin uppfattning af »läran« eller att de höllos utanför, till dess de hunnit blifva liktänkande med ett visst parti i deras uppfattning af någon viss tvistefråga. Tillvägagångssättet visar sig vid alla de dophandlingar, som omtalas i bibeln, från de tre tusendes dop på pingstdagen till de tolf människens dop i Efesus. Så fort de bekände sin tro på Jesus, blefvo de döpta till hans namn och i och med detsamma lagda till församlingen, d. v. s. till hopen af de förut troende. Och den andekraft, som rådde inom de troende, var stark nog att hålla församlingen vid makt, utan att man behöfde föra böcker öfver församlingens medlemmar. Den enda antydan, som finns om medlemmars uppskrifning, är Pauli maning att anteckna sådana, som icke lyda (2 Te. 3: 14). Hvad oss beträffar utgöra vi församlingen af de förstfödda, som äro uppskrifna i himmelen (Ebr. 12: 23).

Om brödsbrytelsen skriver han:

Skriftens vittnesbörd om sättet för brödsbrytelsen är enstämigt och visar, att Mästaren, under det att de åto den gemensamma måltiden, tog ett af de bröd, som förefunnos, och bröt det till gemensam utdelning bland alla lärjungarne, samt att han efter måltidens slut skiftade den gemensamma kalken emellan dem. Äfven här är oss gifven en så tydlig åskådningslektion, att ingen, som vill binda sig vid ordets bokstaf och följa den himmelska mönsterbilden, behöfver taga miste. [...] Alltså, en brödsbrytelse, som icke

står i sammanhang med måltid, är ingen biblisk brödsbrytelse, och lika litet som skriften sanktionerar barndop, lika litet kan hon sanktionera brytandet af flera bröd (ännu mindre utdelandet af oblater) eller drickandet ur flera än en kalk. Ty det är just enheten och gemensamheten, som framträda genom det enda brödet och den enda kalken, och här gäller det åter för oss att vara på vår vakt, så att vi icke taga något ifrån ej heller lägga något till.

Ansökan om medlemskap i Elimförsamlingen

Under konferensen i Örebro hösten 1907 hade Otto Witt träffat flera av de baptistpredikanter som var andedöpta och han kände säkert gemenskap med dem. Han insåg nog att det var predikanter i kretsen kring Ongman som skulle bli den svenska pingstväckelsens ledare. Men han fick kanske också klart för sig att de inte hade några tankar på att frigöra sig från samfundet – andedop med tungotal hade inte förändrat deras församlingssyn; att samfundsledningen inte bejakade andedop med tungotal var givetvis olyckligt men inget skäl för upp-brott.

Den 5 mars 1908 skrev Witt till *Det gode Budskab* för att berätta om »hur vi ha det här hos oss« i Stockholm. Han skriver att det pågår »ett utomordentligt nådefullt verk« i Elimkapellet och att Gud använder församlingens predikant Carl Hedeén på »ett dråpligt sätt«.

Många äro de, som bedja eller sjunga i tungor eller som profetera, och det händer mycket ofta, att kraftiga gärningar utföras av Anden. H. tillbringar regelbundet någon hel dag i bön och fasta. [...] Stundom gripes han omedvetet af Anden för att användas som redskap för hans kraft. [...] Många av medlemmarna ha blifvit döpta af Anden, och naturligtvis ser hela baptist-samfundet med fasa på denna väckelse. Man gör kraftiga ansträngningar för att hämma kraften, men vi veta nog, hvem som kommer behålla segern. Det tör vara fråga om en konferens till att vidtaga åtgärder i saken, och jag tror, att det ej skulle skada, om man ville drifva ut H. ur samfundet, ty den enda fria platsen är dock – utanför lägret, både baptisternas och de andras. (DgB 1/4 1908)

Elimkyrkan var vid den här tiden pingstväckelsens centrum i Stockholm och det är rimligt att tro att Witt när han hade möjlighet besökte de offentliga möten som hölls där.

Enligt ett protokoll från januari 1909 begärde Witt inträde i Elimförsamlingen under år 1908. Det ska ha skett »samtidigt och strax efter« att han »både i tal och tidningsartiklar uppträdde fientligt mot baptisterna i allmänhet och mot denna församling i synnerhet« (s. 283). Det är

svårt att utifrån denna information förstå när det skedde. Sannolikt hade Witt kontaktat Carl Hedeén, som snart hade fått klart för sig att Witt betraktade Baptistsamfundet som ett parti och att församlingen borde begära utträde. Witt fick säkert ett direkt besked att han inte skulle komma att beviljas medlemskap. Kanske att det var detta besked som gjorde att Witt skrev *Hemligheten af Kristi kropp som är församlingen*.

Tältmöten på Gotland hösten 1908

Omkring månadsskiftet oktober/november var Otto Witt på Gotland och hade möten i ett tält »just i utkanten af Visby«. Tältet rymde nästan 200 personer. Det hade varit mycket folk, »lika många höllo till utanför teltet som inuti«. Detta berättar han i ett brev till *Det gode Budskab* den 23 november. Han fortsätter:

Skarorne kom för att höra tungotalandet. De voro också djupt gripna, men en väldig agitation hölls mot oss af vederbörande pastorer för friförsamlingarna i staden, och detta hindrade människorna att lämna sina fördommar. Och då de kristna tilta med motstånd och misstanke i sitt hjärta, då kan det inte komma till något genombrott hos de omvända. Hvad som kastade ut stridshandsken var ett uttryck, som jag fällde i ett af mina föredrag, att de olika religiösa samfundet äro icke annat än religiöse fackföreningar. (DgB 15/12 1908)

Mötena i Visby blev uppenbarligen ingen framgång.

Verksamheten vid Norrlandsgatan 21 och förhållandet till Elimförsamlingen

Otto Witt var tillbaka i Stockholm till den 6 november 1908 då han enligt en annons skulle tala i en lokal vid Norrlandsgatan 21:

Utanför lägret. Fria evangeliska möten komma att hållas under Andens ledning, Norrlandsg. 21, med början Fred. 6 Nov. kl. 8 e. m. Bibelläsning af Pastor Otto Witt. »Herren löser de fångna.« (DN 5/11 1908)

Om denna verksamhet berättar Witt i sitt brev från den 23 november:

Några fria bröder ha hyrt en lokal, och här har vi börjat hålla möten ett par dagar i veckan. Tillsvidare har jag åtagit mig at tala vid dessa möten och håller då bibelläsning och genomgående af något brev. Men meningen är att det skall vara Anden som skall leda mötena, och han har äfven varit mycket nära flera gånger. (DgB 15/12 1908)

I samma brev skriver han också om förhållandena i Sverige:

Den strama och stela ande, som råder i Sverige, är synnerligen egnad att befordra partiväsendet, och hvad som vårt land kan uppvisa i detta hänseende, torde sakna sitt motstycke i andra länder. I all synnerhet gäller detta våra bröder baptisterna, som förklara sig vara de enda ursprungliga kristna, och som säga, att alla som icke tillhöra deras parti, äro att anse som hedningar och publikaner. Därför är det att beklaga, att då väckelsen från Los Angeles kom hit, den först kom inom baptisternas rämärken.

Han berättar sedan om att stora skaror samlas i Elim, som är den enda lokal där det inte är stelt och dött – där är det i allmänhet en »varm och härlig atmosfär i anden«.

Dock tror jag icke, att där är någon väckelse utan att man egentligen lefver på spillror af erfarenheter från de föregående åren. Pastor Hedeén är mycket välsignad, men är tyvärr en af de strängaste baptister vi äga, och hans fasthängande vid partiets former hindrar friheten i anden. Det segslitna »församlingsbegreppet« säger han sig ha fått af Gud själf, och så länge han kan tro, att Gud uppenbarat för honom hvad som icke på något ställe står i det skrivna ordet, så länge är han oätkomlig för sanningen i detta hänseende. Men han är en gudfruktig man, och ofta bli sjuka helbrägdagjorda genom hans bön.

I de möten som hölls med Witt som predikant vid Norrlandsgatan deltog en del »frigjorda själar«. Dessa tillhörde »egentligen Elimkapellet, men för vilka baptistbanden blifvit för tränga och odrägliga«.

De få ej rum för sin ande, och det händer till och med att man sjunger ned dem, då Herren vill använda dem. Icke underligt att väckelsen i Elim afstannat. Bland dessa vänner är äfven en broder Möller, som i synen ser det, som de troende gå och bära inom sig och vägra att öfvergifva. Man måste förvåna sig över de hemligheter, som han uppenbarar, ty i de minsta detaljer kan han omtala människors liv, och därför är alla som icke vilja komma fram i ljuset rädda för honom. Han är en välsignad man för öfrigt och har både profetians och tungotalandets och helbrägdagörelsens gåfvor. Men det är öfverflödigt att säga, att han har många fiender bland dem som säga sig vara troende, och naturligtvis säger man att det är satan som talar i honom. (DgB 15/3 1909)

Witt hävdar att Georg Ernst Bernhard Möller (1856–1927) som hade »uppenbarelsens ande« hade börjat bli besvärlig för ledande medlemmar i Elim varför han måste avlägsnas, men eftersom han var oförvitlig var det »ingen lätt sak« – men Hedeén hade funnit en utväg genom att anklaga Möller för att han var med på Witts möten. Witt skriver:

På ett församlingsmöte av omkring åtta hundra personer angrep pastorn offentligen min personliga heder, hvarpå han framkallade vittnen, som han sändt som spejare till mina möten, och som intygade att jag var en villfarare af svåraste slag. [...] Medlemmarna förbjöds att bevista mina möten. Då br. Möller vägrade att ställa sig detta församlingens beslut till efterrättelse blev han högtidligen utstött ur församlingen – uteluten ur synagogan – utan att en enda röst höjdes mot detta pastors tillvägagångssätt. (DgB 15/5 1909)

Om sig själv skriver Witt att han »är fågelfri« och fortsätter:

Baptisterna, methodisterna och de frikyrkliga ha officiellt aflifvat mig såsom ovärdig kristligt broderskap, eftersom jag förstör deras »församlingar«. [...] Främmande har jag blifvit för mina bröder och en främling för min moders barn. Men det är ingen ny erfarenhet för mig.

Det aktuella församlingsmötet hölls den 4 januari 1909 och på dagordningen fanns ett förslag att utesluta Möller. Protokollet förtäljer följande:

Ordf. meddelade, att en person, pastor Otto Witt under förra året begärde inträde i vår församling, men ordf. hade fått visshet, att hans andliga ställning ej vore sådan, att han borde beviljas medlemskap, hvarför frågan därom aldrig föredrogs i församlingen. Lämpligheten häraf bevisades däraf att nämnde person samtidigt och strax efter både i tal och tidningsartiklar uppträdde fientligt mot baptisterna i allmänhet och mot denna församling i synnerhet. Som exempel härpå upplästes delar af en artikel i en norsk tidning. – Nu hade Witt, som numera börjat utöfva regelbunden predikoverksamhet i en lokal här i staden, fått ett stort inflytande även öfver br. Möller. Ordf. hade haft mycken bönekamp för denne br. och mycket arbete, såväl ensam som tillsammans med de brr, som vid föregående möte utsågs att biträda ordf. – Nu hade ordf. förelagt Möller att afgifva löfte dels att uppträda på ett skickligt och kristligt sätt vid mötena här i kapellet, i hvilket avseende han lämnat mycket i öfrigt att önska, dels ock att lämna Witt och hans verksamhet. Församlingen gjorde på framtälld förfrågan det uttalandet, att dessa fordringar voro fullt befogade och riktiga. Ordf. måste vidare med sorg konstatera, att han och bröderna misslyckats i arbetet med Möller. Denne ville ovillkorligen gå sina egna vägar. – Br. K. E. Larsson uttalade såsom sin och öfriga kommitterades åsikt, att f. n. vore intet annat att göra än att afskilja Möller från församlingen. I enlighet med kommitterades förslag beslöt församlingen att från sin gemenskap afskilja 1507 G. E. B. Möller. (ESa 4/1 1909)

Inledningens formulering ger intryck av att Witt var okänd för medlemmarna i Elim, men så kan det knappast ha varit.

Den 12 februari 1909 skrev Witt till *Det gode Budskab* och berättade att det fortfarande hölls ett par möten i veckan i lokalen vid Norrlandsgatan. Han återkom senare under våren och rapporterade att »Herrens kraft varit öfverväldigande stor« under de möten som hållits, men samtidigt hade det varit ett »lidande« på grund av motstånd från tre olika håll, »dels från det socialistiska, dels det religiösa, dels från det medicinska«.

Det socialistiska motståndet kom från »ungsocialister« som vanligen höll till i Folkets hus. Några av dessa ungdomar hade kommit till mötena, från början för att studera tungomålstalandet, men antalet hade ökat och »nyfikenheten förvandlades efter en tid till bitterhet«.

Under mina långa föredrag ha de suttit alldeles stilla och tysta och lyssnat med spänd uppmärksamhet, om vi än efteråt nödgats stundom bedja polisen om hjälp för att skydda lokalen mot deras våldsamerheter. (DgB 15/5 1909)

Motståndet från det religiösa hållet kom från Elimkapellet; Witt menade att medlemmarna hade förbjudits att gå på hans möten.

Angående motståndet från det »medicinska hållet« så nämner Witt om en läkare som hade förbjudits en av sköterskorna på ett sjukhus att gå på mötena vid Norrlandsgatan – »hon kunde få gå så mycket hon ville i Elim eller andra lokaler, ty där är numera ingen fara«.

Mötena vid Norrlandsgatan 21 (södra Norrmalm) flyttades den 20 februari till Krukmakaregatan 4 (norra Södermalm). De »upphörde vid sommarens inträde« eftersom Witt skulle göra en längre resa (DgB 15/11 1909).

I juni avreste Witt, förmodligen ensam, till Tyskland och därifrån till Schweiz, där hans son Johan bodde. Senare gjorde han ett besök i Sankt Petersburg i Ryssland. Detta berättar han om i ett brev den 18 oktober till *Det gode Budskab*. Det enda han skriver från dessa resor är om en episod i det hem där han bodde när han var i Sankt Petersburg (*ibid.*). Hade han haft tillfälle att predika eller att möta representanter för den tyska och schweiziska pingstväckelsen hade han nog nämnt det.

I Stockholm höll han möten i Folkes hus under hösten för de ungsocialister som hade besökt hans sammankomster under första halvåret. »Skaror« strömmade till. Några blev »gripna av sanningen« varför deras kamrater bestämde sig för att »omintetgöra« mötena. Alla lyssnade uppmärksam på hans predikningar, men »rasade som vilda djur vid eftermötena«. Detta medförde att han inte fick fortsätta hålla möten i Folkets hus.

De mest välsignade mötena hade varit »små enskilda sådana« och dessa hade hållits i hans hem; hans anhängare var inte många. Under sommaren hade han varit ute på Gräsö några gånger. Där hade Gud ver-

kat genom den fiskare som blivit helbrägda ett och ett halvt år tidigare – »det är underbart att verket får utveckla sig så härligt, men hemligheten är, att det icke finnes några predikanter på den orten« (DgB 15/11 1909).

Åren 1910–1914

Under större delen av tidsperioden 1910–1914 var Otto Witt anställd vid bokförlaget Puritas. Den verksamhet som hade bedrivits i lokalerna vid Norrlandsgatan, Krukmakaregatan och därefter i hans hem, tynade sannolikt bort ganska snart.

I oktober 1910 skriver han till *Det gode Budskab* och berättar om en norsk kvinna som efter att ha blivit botad av Fredrik August Boltzius (1836–1910) inrättade ett vilohem i Spånga där sjuka som ville möta Gud till hälsa skulle få vistas. Witt uppmuntrar läsarna till förbön och penninggåvor. I samma brev nämner han något om det andliga tillståndet i Sverige:

Det är för närvarade ingen väckelse i vårt land, och särskilt här i Stockholm är det lugnt och tyst. Men jag har sett i tidningarne, att Gud besöker Norge. Det är visserligen blott de ogudaktiga tidningarna, som hånande omtala, att »Barratt åter är i farten«, men vårt hjärta ropar halleluja, och vi längta att få lof att vara med. Det skulle vara en härlig sak att åter få känna denna Guds underbara kraft. (DgB 15/10 1910)

I maj 1911 publicerade *Det gode Budskab* en artikel av Otto Witt under rubriken »Låtom oss gå ut till honom utanför lägret, bärande hans smälek. Ebr. 13:13«.

Man tålde [icke Jesus] inom det religiösa lägret, och det var honom till och med förvägradt att dö bland sina landsmän, utan förbarmande öfverlämnades han åt hedningarna att dö en skymflig död. Och ännu i dag är han personligen okänd inom partierna, ty partiandan hör till det köttliga sinnet och han egna kunna icke splittras, ty de höra samman med hvarandra. [...] Partimänniskorna kunna väl fröjda sig öfver syndernas förlåtelse och friden i själen, men för den personlige Jesus måste de hålla sig främmande, ty han erkänner inga skiljemurar bland sitt folk, utan hans nya vin spränger de gamla flaskorna.

För min egen del såg jag redan från början af min frälsning, huru dessa många sekter, lutheraner, baptister, metodister och allt hvad de heta, äro dömde i Guds ord och jag har under årens lopp fått lida åtskilligt för det att jag ej kunnat sluta mig till något af dem, men att min syn på denna sak icke blifvit fördunklad, utan att jag tvärtom i dag ser den klarare än förr. Och hvad som tilldragit sig här under de sista tiderna har just icke varit ägnadt att dölja sanningen i detta hänseende. (DgB 15/5 1911)

Det är Elimförsamlingen i Stockholm han närmast tänker på och de problem som den fick uppleva våren 1911 efter *Svenska Morgonbladets* angrepp (s. 265). Han uttrycker i artikeln sin besvikelse över att församlingen valde att försvara sig och inte att lämna samfundet.

I stället för att tacka Gud för nåden att få lida förföljelse för sanningens skull och blifva utesluten ur partikretsen, så lade man sig vinning om att få stå kvar i den, man uppträdde med eget försvar i tidningarne. [...] Det fordrar själföfvinnelse att gå »utanför lägret«. [...] Men härligt är att vara fri och stå ensam inför Herren.

De fyra första månaderna av år 1912 var »en lång och prövande period« för Witt. Han hade tvingats hålla sig inomhus »på grund av gikt och reumatism«. Kontoret hade han i sin lägenhet så han kunde säkert sköta sin tjänst vid Puritas.

Vid pingsten [10–12 maj] var jag så pass frisk, att jag kunde fara upp till Njurunda i närheten av Sundsvall för att hålla möten. Där är en liten flock, som bildat en menighet, sedan de för »tungotal« och »andra oordningar« blifvit skilda från baptistsamfundet. De ha en härlig lokal och Gud bekänner Sig till deras arbete. De dagar, jag var där, hade vi åtta möten, och Gud var med oss på ett mycket förnimbart sätt. [...] Om Gud vill, reser jag upp igen till Njurunda till midsommar och skall då hålla en hel veckas möten eller mera. (DgB 15/7 1912)

Först ett år senare finns ett brev från Witt i *Det gode Budskab*. Det inleds med en kort betraktelse om den dubbla strömmen i Hesekiel kapitel 47, varefter han skriver:

Vi ha f. n. bland oss här i Stockholm en man, som tycks ha drunknat i kärlekens haf, ty han lefver kärlek och bär kärlek till sina medmänniskor på bokstafvligen samma sätt som Jesus gjorde. Det är en statskyrkopräst vid namn Petander, som för tre år sedan lade ner sitt ämbete för att gå till folket i deras hem och tala med dem om Guds rike och hjälpa där han kan. Det gör ett mäktigt intryck, då man möter den fint bildade och begåfvade mannen, som en gång rört sig i salongerna, men som nu lefver bland de fattiga, går in till de sjuka, dit ingen vill gå för att ej bli smittad, tvättar deras kläder, skurar deras golf och på annat sätt söker lindra deras nöd. (DgB 1/7 1913)

David Petander (1875–1914) var präst inom Svenska kyrkan fram till 1910 då han lämnade sin tjänst och blev evangelist. Han kom att kallas vandrarpästen. Söndagen den 30 mars predikade han i Betesdakyrkan (Svenska Missionsförbundet), som rymde omkring 1 400 personer. Den »var fylld till sista plats« (DN 31/3 1913).

Hans förkunnelse [...] är att vi måste lefva ett lif i Jesu efterföljd, försaka, förlåta, icke tillräkna eller vedergälla, icke taga ut vår rätt utan i stället gifva. [...] Men klart är ju att detta ord skall stöta partierna för hufvudet, ty inom partierna lefves såsom i världen, och där sträfvar man ingalunda efter fattigdom. Utanför lägret är de troendes plats, ty blott där finna de Mästaren Själf. (DgB 1/7 1913)

År 1914 ställdes Petander inför krigsrätt efter att ha vägrat göra vapentjänst eftersom han var pacifist. Han avled senare samma år. Året därpå gav Witt ut en skrift *Kan en troende bära vapen? En fråga besvarad med skriften*. Frågan besvarar han med nej.²⁰³ Witt kan ha inspirerats av Petander, men också av Rikard Fris (s. 289).

Witt avslutar brevet i *Det gode Budskab* med att nämna att det under hela vintern »legat öfver mig en åstundan att taga en tur upp till Norge« och han hoppades att »till sommarn få tillfälle att med min hustru göra ett besök« (DgB 1/7 1913); först två år senare blev det av.

De fria vännerna i Göteborg

Den grupp som blev kvar längst i Torghallen (s. 265) tvingades av någon anledning att lämna lokalen våren 1913. En tid dessförinnan hade Witt besökt gruppen (DgB 1/7 1913). Verksamheten flyttades till en lokal vid Husargatan 23 (EH 24/2 1916) som användes även av andra grupper och organisationer. Där var Witt på besök hösten 1913 tillsammans med några norska predikanter under några dagar som »voro mycket härliga«.

Det är godt att få sådana vederkvickelsestunder under vägen. Det är ej ofta man får uppleva sådant här hos oss, ty här är ingen frihet utan allt är stängdt inom partigränser, och ett fritt evangelium känner man icke i vårt land. Här är alla lokaler tillslutna för den som icke vill sluta sig till något samfund med bestämd trosbekännelse. Det fria ordet »splittrar församlingarna«, och hvad skola då de af människor utbildade predikanterna lefva af?

Detta kom särskildt för mig, då jag hörde att br. Barratt begärde att pastor Ongman i Örebro skulle döpa honom och hans hustru. Men Ongman vägrade **emedan Barratt icke ville gå in i baptistsamfundet**. (DgB 15/10 1913)

Jag återkommer till Barratts dop (s. 293).

Den 19 oktober 1915 fick gruppen en egen lokal vid Övre Husargatan 17 (DgB 1/12 1915). Gruppens ledare, W. Malmcrona²⁰⁴, som hade varit med sedan tiden i Torghallen, skriver år 1916 i *Evangelii Härold*:

²⁰³ Om Petander och om Witts pacifism kan man läsa i Hale (s. 305–308).

²⁰⁴ Sannolikt Albin Verner Malmcrona (1879–1955). Han titulerade sig handlare.

Vi ha ofta besök av andefyllda vittnen från Norge, av vilka Kleppe och Hedin, Yström m. fl. verkat till stor välsignelse. Någon gång ha vi också haft besök av svenska bröder. Evangelisterna [Axel] Severin och Karlsson ha ofta besökt oss till stor välsignelse, så ock br. Witt från Stockholm. I höstas hade vi besök av br. [O.L.] Björk. (EH 24/2 1916)

Malmcrona fortsatte att rapportera från verksamheten och de flesta predikanter och missionärer som besökte gruppen var från *De frie Venner* i Norge. Inflytandet från Andersen medförde att gruppen inte kallade sig församling utan adressen till deras lokal blev kännetecknet: Övre Husargatan 17.²⁰⁵ Witts besök där var säkert en följd av gruppens koppling till de fria vännerna i Norge.

Rikard Fris

Rikard Fris (1882–1968) var en av Pingströrelsens förgrundsgestalter under 1920-talet. Han hade blivit omvänd i juni 1913, men först ett år senare »kom den fullständiga befrielsen«. Han sökte sig då till Frälsningsarmén och blev soldat i Templet och engagerades samtidigt som medarbetare på *Stridsropets* redaktion. Han var pacifist och hösten 1914, en kort tid efter första världskrigets utbrott, höll han ett föredrag i Templet över ämnet »Kristendom och krig«. Frälsningsarméns kommandör, Johan Ögrim (1853–1938), ansåg att Fris genom sitt föredrag hade bedrivit politisk agitation och menade att hans tolkning av evangeliet var »av djävulen«. Fris blev förtvivlad och begärde avsked, något som Ögrim inte hade tagit med i beräkningen. »Den gode mannen fick [...] tåra i ögonen och vädjade till mig att stanna.« Fris lämnade emellertid Frälsningsarmén och beslöt att hyra en lokal och hålla egna möten »i syfte att där få predika evangelium«. Av en varietésångare som han lärt känna före sin omvändelse blev han rådd att ta kontakt med ägaren till Sveasalongen som hade använts för varietéer, men som nu var ledig. Han fick hyra lokalen för »en bråkdal av den ordinarie hyran«. Han kallade lokalen för Uppenbarelsetemplet. Särskilt mycket folk kom det inte men Fris menade att »det skedde stora ting ändå« (Fris 1964 s.16–19).

Redan från början talade andra än Rikard Fris i lokalen, bland dem C.E. Rosén (1882–1970), som var diakon i baptistförsamlingen Elim,

²⁰⁵ Troligen anslöt sig gruppens medlemmar till pingstförsamlingen Smyrna en kort tid efter att denna hade bildats år 1922 av medlemmar från baptistförsamlingen Betel. Gruppen tvingades lämna lokalen vid Östra Husargatan i oktober 1923 (DgB oktober 1923).

Frans Lellky (1869–1938) som var predikant i metodistförsamlingen S:t Markus och Per Axel Wenner (1863–1934), komminister i Johannes församling. Om Wenner skriver Fris: »Dörren till hans tjänstebostad stod olåst för den hemlöse, och mat var framsatt till den hungrige.« Wenner var »David Petanders lärjunge« (ibid. 19–20). Dessa gästande predikanter bidrog till att forma Fris kristendomssyn.²⁰⁶

Även Witt fick tillfälle att tala i lokalen. Fris skriver:

Till mitt nya »Tempel« sände Gud en man, som undervisade mig vidare i sanningarna om dop i vatten och i helig Ande efter Skriften. Han uppehöll också verksamheten en kort tid, sedan jag genom mobiliseringsorder ryckts bort från den. Det var f. d. statskyrkoprästen och afrikamissionären Otto Witt. [...] Han kom en gång som åhörare och var okänd för oss. Men han berättade om sitt liv och arbete för mig. I Sydafrika hade han varit svenska statskyrkans förste missionär och där nere låtit döpa sig, fastän han var ordinerad präst. Han lämnade sedan kyrkans tjänst. Jag bad honom komma och predika i vår sal. Han kom också och talade särskilt om välsignelsen av dopet i vatten, när man kommit till medveten tro och fått ljus genom Guds ord. [...] Även vägen till Andens dop visade Witt genom sin trosförkunnelse. Det var bara att tacka för löftet, som är givet, tills man får uppleva verkligheten. Det höll. (Fris 1964 s. 21–22)

Fris blev februari 1915 inkallad till militärtjänstgöring. Han begärde »befrielse med hänsyn till samvetsbetänkligheter mot att som avgjord kristen göra vapentjänst«. Det blev emellertid avslag. I mars kom en mobiliseringsorder. Han upplevde då att han fick ett tydligt tilltal genom Bibeln att gå i landsflykt. »Min gode broder Witt erbjöd mig rekommendationsskrivelser till vänner i Kristiania«. Fris tycks ha lämnat Stockholm omkring den 15 mars. I slutet av månaden kom även Witt till Kristiana, lagom till påskhelgen, som enligt Fris blev »en sällsam högtid tillsammans med Witt. [...] Vi deltog i de fria vännernas möten. Guds kraft var överväldigande« (ibid. s. 29). Till sin blivande fru, Rakel Kjellström (1883–1984)²⁰⁷ skriver Fris att »Witt har en väldig väckelse i Kristiania. Många blir frälsta och helbrägdagjorda« (Fris 1973 s. 69). I juni återvände Fris till Sverige. Han och Rakel var då gifta; de hade vigts i Kristiania. Fris

²⁰⁶ Fris anslöt sig till Pingströrelsen 1921 och kom att bli en av rörelsens främsta ledare fram till 1929 då Pethrus orättfärdigt och utan att ge honom möjlighet att försvara sig, riktade anklagelser mot honom och såg till att han fick lämna den verksamhet som han hade ägnat sig åt inom Pingströrelsen (se Gäreskog 2010).

²⁰⁷ Rakel hette egentligen Elsa Augusta. Hon var en god sångerska och sjöng ofta på de möten där Rikard predikade.

skriver att det var ett vågstycke att resa tillbaka till Sverige, men att han under bön fick klart för sig att han inte skulle bli efterfrågad av polisen – »det har heller aldrig skett sedan dess« (Fris 1964 s. 35). I Sverige predikade Fris i första hand i metodist- och baptistförsamlingar; hans möten besöktes av »stora skaror« (Fris 1973 s. 75–76). Våren 1916 ordnade det sig så att han och Rakel fick ett eget hem i Askersund och de blev medlemmar i baptistförsamlingen där.

Verksamheten i Uppenbarelsetemplet upphörde då Witt reste till Norge i slutet av mars 1915. Jag har inte funnit några uppgifter om att Witt när han kom hem från Kristiania bedrev någon regelbunden verksamhet i Stockholm. Sannolikt var han på resande fot och var endast under kortare perioder i sin hemstad.

I november 1916 skrev Rakel Fris ett brev till Witt. Hon tycks ha varit bekymrad över att hon inte talade i tungor. Witt skrev ett svarsbrev, från Göteborg och det är riktat till både Rakel och Rikard:²⁰⁸

Det amerikanska påståendet att man skall vara tungotalare för att vara »andedöpt« har åstadkommit oändligt mycken splittring och förvirring bland de troende. Hvarför har ingen af apostlarne framhållit något sådant? Om det är så riktigt, borde det väl finnas någon antydning därom i bibeln. Men jag tror att hvad Jesu vittnen genom Anden kallades att förkunna är den enda lefvande vägen, och alla afvikelser föra bort från den. Tron har en gång för alla öfverlämnats åt de heliga, och den kan ej förbättras, inte tilläggas. Jag känner flera sådana platser, där man predikar detta, och öfverallt är det blott känslösvall, såsom t ex här i Salem^[209], där medlemmarna själfva säga att de tyna bort af brist på andlig näring. Predika andedop, och hänryckningar skola komma (både från ofvan och från nedan, ty det är visserligen icke allt från Gud); men predika Kristus, och hans lif skall spira upp i människors hjärtan och lif. Bibeln är gifven oss att tros och lydas, och förklaringen är dess kraft. Teorierna få vi akta oss för att uppställa, ty de äro kraftlösa och föra lätt till galenskap, såsom: »Judas hängde sig själf – gå du ock gör sammalunda.« [...] De som söka efter tecken kallas af Jesus »ett ondt och horiskt släkte«. Akta dig för dem Rakel. Möter du Jesus, den upp-

²⁰⁸ Det finns endast *ett* brev som rör Otto Witt bevarat i Rikard Fris arkiv. Rakel Fris gick igenom allt material innan arkivet upprättades och rensade bort en del. Bl.a. har hon klippt bort delar av sidor i Rikards annotationskalendrar. Det är svårt att tro att inte Fris och Witt utväxlade en hel del brev, men troligen hade breven ett innehåll som gjorde att Rakel valde att inte ta med dem i arkivet.

²⁰⁹ Salemförsamlingen i Göteborg bildades 1914 av 23 medlemmar och kom att räkna sig till Pingströrelsen.

ståndne, så behöfver du ej mera, han blir dig evigt nog utan alla tungotal. Har du ej Anden, så har du rättighet att bedja om honom, men det står aldrig att du ska bedja om tungotal; men om Anden ger dig detta, så må du bedja om uttydning. Sådant är bibliskt, men den andra vägen är obibliskt och falsk. (RFa 1/12 1916)

Besök i Norge och Danmark år 1915

Witt kom som nämnts till Kristiania omkring månadsskiftet mars/april 1915. Erik Andersen skriver i början av april 1915 att det var 17 till 18 år sedan han sist hade sett honom, och det torde ha varit någon gång under tidsperioden maj 1897–maj 1898. De hade sannolikt träffats i Norge.²¹⁰ Från besöket år 1915 skriver Andersen att Witt *»er blitt saa meget ældre av aar, men frisk og lykkelig i sin aand. De sandheter Gud skjenkte os gjennom hans vidnesbörd blev mottat med jublende fryd av vennerna«* (DgB 1/5 1915). Andersens *frie venner* hade då sina möten i en lokal vid Storgatan. Efter sju veckor i staden skriver Witt:

Den allra största delen af tiden har jag talat här i Storgatan 31. Det har varit dyrbart för mig att dag efter dag få tala till den stora skara, som samlats och lyssnat till lifvets ord. Genomgåendet af Ebreerbrevet har kallat fram många sanningar, och Guds kraft till frälsning och frigörelse till själ och kropp har varit stor. Ära vare Gud för allt. (DgB 15/6 1915)

Han var emellertid bedrövad över de *»försök att binda Guds folk i trældom, som göras af en och annan broder, hvilken därigenom menar sig tjäna Gud«*. Han syftar med all sannolikhet på sådana som tillhörde Barratts rörelse och ger ett exempel på en man i Kristiania som hade stängt sin lokal för att han hade en annan uppfattning än Witt i *»läran«*. Witt menade att Guds rike inte har några gränser – *»vi sätta [därför] icke våra uppfattningar af ordet som skrankor gent emot andra för att bilda partier, utan vi röra oss fritt inom alla områden«*.

Han hade ofta blivit förvånad över att höra sina åhörare diskutera om vilken lära han predikade.

I Göteborg stängde man stora missionshuset, eftersom jag var gammal-luthersk, och ett par veckor efteråt stängde man för mig i Helsingborg, emedan jag var *»valdenströmare«*, d. v. s. motsatsen. Må Gud bevara Sitt folk att stå inför Honom ensam, så blir det ingen partisplittring på grund af läromeningar.

²¹⁰ Froholt nämner inget om någon utlandsresa under den aktuella tiden i sin biografi över Andersen.

Han nämner sedan något om pingstväckelsen i Sverige:

I mitt hemland är allting till det yttersta begränsadt och styft, och någon fri förkunnelse af evangelium känner man icke. Där finns det blott lutheraner, metodister, baptister, adventister, valdenströmare o. s. v., men inga fria vänner. Man har för länge sedan stängt sina portar för mig, ty både den ene och den andre säger att jag spränger deras församling. [...]. Det trångaste af alla partierna är baptisterna.

Witt återvände till Stockholm omkring den 1 juni, men var tillbaka i Norge i slutet av juli. Den 20 augusti skriver han från Bergen, där han har möten hos de *frie vennerna* sedan fyra veckor tillbaka och ska snart bryta upp. Brevet ägnas åt spänningen mellan Andersens och Barratts pingstriktningar.

Här i Bergen ha starka andliga krafter varit i verksamhet, och stor oro och förvirring har därför varit bland folket. Men sällningens tid kom, och mycket visade sig vara oäkta. Man är nu delad i två flockar, allt efter som man söker gåfvorna eller gifvaren. De vänner, bland hvilka jag har fått förkunna sanningen, äro icke tillfredsställda med gåfvorna, huru härliga de än må vara, utan deras åtrå står till brudgummen själf. Det är Hans kärlek men icke i Hans skänker som deras hjärtan förlusta sig. Det är Hans personliga ankomst som utgör deras hopp och deras kraft. Och detta är kännetecknet på att de fått den sanna pingstens Ande, ty den Anden talar om personen Jesus och förhärligar honom ensam. Han talar aldrig om sig själf och om sina gåfvor och krafter, utan endast allenast om Jesus. Men det finnes tyvärr en annan ande, som är verksam bland de troende, och för den anden måste vi vara på vakt. Den pekar på gåfvorna, pekar på den »nye bevegelsen« och dess fältrop lyder så: »Den som icke talar i tungor, är icke döpt med anden.« Skada blott, att denna förkunnelse var främmande för apostlarna. Det är säkrast att blott predika hvad Herren bjöd oss och icke göra några tillägg. (DgB 15/9 1915)

Nästa livstecken i *Det gode Budskab* från Witt är ett brev som är daterat den 10 februari 1916. I inledningen skriver han:

Det är lång tid sedan jag meddelade mig med eder. Herren använde mig de sista månaderna af förra året i Köpenhamn, och det var välsignelse på våra möten. Tyvärr har det varit där såsom på många andra ställen, att det uppstått splittring inom den lilla benådade skaran, men jag tror att Herren skall läka såren och leda allt till Sitt namns förhärligande. Jag måste afbryta min vistelse bland vännerna där, emedan jag blef sjuk och nödgades att resa hem till jul; men jag hoppas på att få återkomma dit och upptaga den afbrutna verksamheten. (DgB 1/3 1916)

21. På väg mot Pingströrelsen

Under åren 1916–1920 närmade sig Otto Witt Pingströrelsen samtidigt som han uppehöll kontakten med Erik Andersen Nordquelle och dennes rörelse i Norge.

Otto Witt lär känna Lewi Pethrus

Första gången Otto Witt nämner Lewi Pethrus i tryck är, så långt jag har funnit, i *Det gode Budskab* hösten 1913 i samband med att han skriver om Barratts dop – Barratt hade begärt att John Ongman skulle döpa honom och hans hustru, men Ongman hade vägrat eftersom de inte ville ansluta sig till någon församling inom Baptistsamfundet (s. 287). Witt fortsätter:

Han for då hit och blef med sin hustru döpt för ett par dagar sedan af Levi Petrus. Det är att beklaga, tycker jag, att han icke lät sig döpas af en fri broder, som står utanför alla partier och människogjorda »församlingar«. – Emellertid är han nu döpt, och många äro säkert de som tacka Gud för detta. Gott är gå fram i ljus och handla efter ljuset. (DgB 15/10 1913)²¹¹

Makarna Barratt döptes i ett församlingsmöte i Filadelfiasalen i Stockholm måndagen den 15 september 1913.

Två år senare skriver Witt:

Den bekante Lewi Petrus blef utstött ur »samfundet«, emedan han låter »icke-baptister«, d. v. s. döpte men icke organiserade troende, deltaga i brödsbrytelsen. Men detta är blott en krok till att fånga fiskarna. Ty då de varit med om brödsbrytelsen ett par gånger, måste de skriva in sig i hans församling, om de vilja fortfarande vara med. Hans församling växer oerhört, ty från alla delar af landet samlar han medlemmar, och många af dessa ha aldrig varit med sin fot inom Stockholm. Dröjer Herren ännu någon tid, så få vi snart ett stort organiserat samfund i Sverige och ett liknande i Norge, med hvar sin påfve. Man behöfver ej vara stor profet för att förutsäga detta. Men under allt skall Gud ha en liten skara, som skall bevaras för att följa dessa andliga ledare, som börjat i Anden, men sluta med kyrkliga organisationer. (DgB 15/6 1915)

²¹¹ Witt kan ha menat att Barratt skulle döpts av Erik Andersen.

Witt återkommer i denna fråga i ett brev den 10 februari 1916:

Jag skall passa på att rätta ett misstag, som jag gjort i ett föregående bref till »D. g. B«. Jag nämnde att Levi Petrus icke tillät döpta personer ur andra kretsar komma till brödsbrytelse hos honom mer än högst två eller tre gånger. Detta är dock ej förhållandet, ty kända troende få deltaga huru ofta som helst. Misstaget kom af att L. P. vid distriktsförhöret om saken yttrade, att Spurgeon hade det så hos sig, och så missuppfattade man hans ord, såsom att han ville ha det på detta sätt. Och äfven från annan misstanke bör L. P. vara ren, och det är misstanken att vilja bilda en stor organisation. Det gladdde mig under ett samtal med honom att finna, att han här vill stå på bibelns grund och alltså icke går med på några sammanslutningar. Han har begynt utgifva en tidning, »Evangelii Härold«, och i ett af dess nummer står en uppsats i detta ämne af Durham, och den uppsatsen borde alla organisatörer af Andens verk läsa, för att se hvilket misstag de göra. (DgB 1/3 1916)

»Distriktsförhöret« som Witt refererar kan vara ett som hölls i april 1912, men det kan också vara ett senare, i april 1913 i samband med uteslutningen. Några tankar på att bilda en organisation hade inte Pethrus, men förmodligen önskade han en väl sammanhållen rörelse.²¹²

²¹² I januari 1916 hade Lewi Pethrus varit pastor i Filadelfiaförsamlingen i fem år. Ett halvt år senare lämnade han emellertid in sin avskedsansökan. Uppsägningen kom säkert som en överraskning för diakonerna; under hösten hade de gått med på hans förslag att ge ut en veckotidning, samt att starta en evangelistmission genom att ordna en månadslång bibelskola, efter vilkens avslutning församlingen hade sänt ut ett tjugotal evangelister. Pethrus skriver senare att han inte ville fortsätta som föreståndare utan ägna sig »uteslutande åt att predika evangelium« (Pethrus 1954 s. 165); arbetet som föreståndare tog för mycket av hans tid – väckelsemöten och omvändelser var hans passion. Man bad honom stanna kvar som föreståndare och erbjöd honom ett års tjänstledighet, vilket gjorde att han tog tillbaka sin avskedsansökan. Någon sammanhängande ledighet blev det inte. Utöver resor till särskilda möten och konferenser som under tidigare år, använde han omkring åtta veckor under första halvåret 1917 åt predikoresor. Det var emellertid inte i första hand som evangelist han kom till de olika platserna enligt referaten i Evangelii Härold utan som predikant och rådgivare. När han var i Stockholm predikade han i Filadelfia. Under sommaren och hösten tycks han ha haft tid att skriva, något som han ansåg viktigt med hänsyn till behovet av material till tidningen. Under oktober månad avslutade han sin 'partiella' tjänstledighet. Det är inte troligt att det var för att arbeta som evangelist som han begärde avsked. Pethrus skildring (ibid.) ger intryck av att det gällde något annat. Det egentliga skälet var sannolikt att förmå diakonerna att gå med på att han vid sidan av tjänsten som församlingens föreståndare skulle få ägna tid åt den rörelse som växte fram och att de skulle stödja detta arbete. I och med att han tog tillbaka sin uppsägning förklarade han sig nöjd med vad diakonerna erbjöd, men det går inte att säga hur uppgörelsen såg ut.

I samma brev skriver han om möten i Stockholm:

Sedan något mer än en vecka ha vi besök i Stockholm af den kända baronessan von Brasch, som för ett par år sedan talade på en pingstkonferens i Kristiania. Hon talar genom mig som tolk, och hennes möten äro underbart välsignade. [...] Folk från alla läger komma för att höra henne, och stora skaror få vända åter af brist på plats. [...] Tecken gifva vid handen, att en stor väckelse förestår bland Guds folk och Gud allena skall ha äran för den. (DgB 1/3 1916)

Vad Witt inte berättar är att mötena ägde rum i pingstförsamlingen Gilead där Hedeén var pastor. Margarete von Brasch är annonserad sista veckan i januari 1916 och de tre första veckorna i februari.

Baronessan Margarete von Brasch (1869–1931) var från Dorpat (Tartu) i Estland och verkade främst i de baltiska staterna och i Ryssland. Hon hade predikat inom den tyska pingstriktningen Mülheimrörelsen (s. 303), men tvingades att upphöra med det år 1912, förmodligen för att hon sympatiserade med en pastor, Benjamin Schilling (1865–1930), som samma år uteslöts från det pastorskollegium som fanns inom rörelsen (Gäreskog 2016 s. 44). Schilling, som bildade en egen rörelse, kom senare att påverkas av Lewi Pethrus. von Brasch talade både engelska och tyska. Hur det kom sig att Witt anlätades som tolk har jag inte funnit någon uppgift om.

Pethrus och Witt träffades förmodligen för första gången i Gilead vid något av von Braschs möten. Då kan Pethrus fått tillfälle att korrigerat Witts uppgifter i *Det gode Budskab* (se ovan). Witt kan samtidigt ha berättat för Pethrus att han planerade en predikoresa till Norge, och att han skulle besöka de fria vännerna.

I juli publicerade *Evangelii Härold* ett brev från Witt i Kristiania där han berättar om sin verksamhet i Norge.

Käre Broder Lewi Pethrus! Guds frid!

Du bad mig om ett par ord till din tidning. Här får du dem då. – Sedan pingst har jag varit här uppe i Norge och haft ständiga möten. Dels här i Kristiania, dels i Drammen. Det torde ej vara många ställen, där Anden har så stor frihet att verka, som just på båda dessa platser. [...] Det är ock härligt att tala då det flödar fritt, eftersom man står i en skara åhörare, som själva ha källan inom sig. Där blir det ej sällan avbrott i föredraget genom ett eller annat himmelskt budskap till stadfästelse av det talade ordet. – Särskilt i Drammen känner man att syskonen ha det skrivna ordet som grundval för sin tro. De ha träget forskat i skriften och gå därför ej lätt med någon av de många vindar, som blåsa i våra oroliga tider. En underlig erfarenhet fick dessa syskon vid Andens utgjutelse 1907. Vid en del

möten fylldes hela lokalen med små kulor såsom av glas. Då de föllo på folket, gingo de i allmänhet sönder, och då fylldes atmosfären med den ljuvligaste vällukt. Många underbara saker ha vi fått uppleva de sista åren, men nog tycker man att detta är bland det mest underbara. – Mätte även vi sprida Jesu Kristi vällukt var vi gå, så att vi må hos våra medmänniskor väcka begär efter att komma i beröring med honom och vinna många för hans snara återkomst. Hoppet om att han snart kommer igen är ju ock det enda, som håller oss undan de själviska vägarna, och det är ett härligt ord, ordet om hans ankomst, och det griper överallt människornas hjärtan, både de troendes och de andras. – Gud välsigne dig, min broder! Herren är nära, halleluja!

Din i hans kärlek.

Otto Witt. (EH 13/7 1916)

I december var Witt i Göteborg och därifrån skrev han till Rikard Fris:²¹³

Jag är här sedan förra veckan och har goda möten i Malmcronas lokal. Vid midten af månaden far jag hem igen och vet ännu icke hvart Gud leder mig hän härnäst. Till Örebro kommer jag i alla fall ej förr än i mars, enär man där engagerat en evangelist tillsvidare. Möjligen far jag efter jul till Skåne och Danmark, men det beror ock på, huru det går med Evas mor, som f.n. är mycket sjuk. En tur till Strömstad har jag ingenting emot, om en sådan kan arrangeras. Men i så fall i sammanhang med vistelse i Fredrikshall, dit jag lofvat komma, då de fria vännerna där fått sin nya lokal färdig. Skulle Rikard vilja fråga efter, om jag vid tillfälle kan få öppnadt för mig där, t.ex. hos metodisterna, så kan jag skriva dit, om jag får adress. Hauge har jag träffat en gång i Göteborg, men jag kan ej säga att han på mig gjorde något tilltalande intryck. Helst vill jag vara oberoende af honom. Ett slags tungotal, som blott kommer af egen kraft och verkar som skyltning [?], är alltid misstänkt. (RFa 1/12 1916)

Brevet visar att Witt vid den här tiden till stor del ägnade sig åt att arbeta som resepredikant; i Stockholm är han inte annonserad någon gång före julhelgen. Den församling i Örebro som han syftar på är baptistförsamlingen Immanuel som var utan pastor. Rakel Fris hade en bror i Strömstad dit hon och Rikard hade rest efter vistelsen i Norge år 1915; Rikard hade då fått predika i metodistkyrkan under en tid. Turen till Strömstad tillsammans med Witt var nog inte tänkt som annat än rekreation, men resan tycks inte ha blivit av. Den Hauge som nämns i brevet var pingstvän och boende i Strömstad, Han hade blivit andedöpt vid ett besök i Fredrikshald i Norge år 1907 (*Byposten* 9/3 1907).

²¹³ Brevet är det samma som jag tidigare har citerat ur (s. 290).

De möten som Witt hade i Malmcronas lokal omtalas i följande notis:

Församlingen Övre Husargatan 17, Göteborg. Frid genom Lammets blod! Herren är med oss och för sitt eget folk till seger. Vi ha under den sista månaden haft flera dopförrättningar, några själar ha böjt sig vid korset och mottagit frälsningen genom Jesus. Broder Witt är ibland oss, mycket folk ha vi på mötena, och vår bön är, att en genomgripande väckelse må komma. (EH 14/12 1916)

Under julhelgen var Witt annonserad i S:t Markus i Stockholm tillsammans med Frans Lellky, men också i Tabernaklet, Stockholms fjärde baptistförsamling.

Efter julhelgen blev Witt kvar i Stockholm på grund av att hans svärmors sjukdom; hon avled den 22 mars 1917. I ett brev till *Det gode Budskab* i oktober skriver han att han »inte hade varit mycket ute detta år med evangelium, eftersom familjeförhållanden bundit mig; men jag har ändock fått verka Guds verk i ordet då och då« (DgB 1/11 1917). Han hade medverkat i två konferenser i lokalen vid Övre Husargatan i Göteborg, den ena under pingsthelgen den 26–28 maj (DgB 15/5, 15/6 1917) och den andra den 29 september–2 oktober. Efter den senare skriver han att han aldrig hade »varit med vid mera välsignade möten«. »Det är en skara lyckliga barn som Gud har på Husargatan 17, ty de äro frigjorda och icke bundna af mänskliga stadgar och former« (DgB 1/11 1917; EH 18/10 1917). Under sommaren då han bodde i Högalund hade han haft »dyrbara stunder« bland »vännerna på Gräsön« (DgB 1/11 1917). Han nämner inte att han under året hade översatt en bok från tyska till svenska som hade publicerats av Förlaget Filadelfia i september.

»Pingstväckelsens riktlinjer«

Pingstväckelsen nådde Tyskland år 1907 genom att två personer inom Gemenskapsrörelsen, en lågkyrklig rörelse inom den Lutherska kyrkan, besökte Barratts möten i Kristiania. En av dem var Jonathan Paul som var prästvigd. Konfrontationer inom den lågkyrkliga rörelsen mellan motståndare och förespråkare till väckelsen gjorde att de senare ordnades en konferens i Hamburg i december 1908 som blev början till den pingströrelse som var den dominerande under de första decennierna, Mülheimrörelsen. Vid denna konferens beslöts att starta en tidning, *Pfingstgrüße*.²¹⁴

²¹⁴ Underlaget till detta avsnitt har där inget annat anges, hämtats från Gäreskog 2016.

Barratt deltog i konferensen. Han hade varit i Indien och kom till Hamburg närmast från Schweiz där han hade gjort ett flera veckor långt uppehåll. I Zürich hade han skrivit i sin dagbok:

Og nu har jeg ogsaa faaet en ny tolk. Det er søn af pastor Otto Witt. Han bor ogsaa her i Schweiz, og ihvorvel han er svensk saa opfatter han det norske udmerket, og kan tysk flydende. [...] [Jeg] blev rigtig glad, da Herren sendte os unge Witt. (*Byposten* 15/1 1909)

Den son som Barratt nämner är John Witt, som var 23 år och arbetade som ingenjör i staden (s. 248). Han kan ha kommit dit någon gång under åren 1904–1906 och då fått kontakt med Gemenskapsrörelsen, som hade en 'utpost' i Schweiz vilket även Mülheimrörelsen snart fick. Genom John, som Otto sannolikt besökte sommaren 1909 (s. 284), kan denne ha fått kännedom om *Pfingstgrüße* och bestämt sig för att prenumerera på den för att kunna följa utvecklingen i Tyskland.

Inom Mülheimrörelsen bildades så småningom ett predikantkollektiv som hade ett stort inflytande. Någon ledare var inte utsedd men J. Paul betraktades som sådan både inom och utom rörelsen.

Sent på hösten 1916 kunde Witt läsa i *Pfingstgrüße* att en skrift med namnet *Unsere Ziele und Richtlinien. Praktische Winke für die Erbauung und Vollendung des Leibes Jesu Christi* skulle komma ut omkring jul. Han skickade efter ett exemplar.

I februari 1917 meddelade redaktören för *Pfingstgrüße* i en notis att »Herr Pastor W. aus Schweden« i ett brev hade skrivit till honom att han två dagar tidigare hade fått skriften och läst den med stort intresse. Han hade funnit att framställningen var helt skriftenlig och »trodde den skulle också i Sverige och Norge i hög grad bidra till en gudomlig ordning i de gemensamhetskretsar (»*Gemeinschaftskreise*«) som berörts av Guds Ande«. Han menade att i dessa båda länder försökte man passa in Guds verk i en baptistisk form, och att »i stället för att förkunna personen Jesus Kristus predikar man tungotalets nödvändighet om man vill ha det rätta andedopet«. »Jag skulle gärna vilja ha tillstånd att få översätta och sprida skriften här«. Witt, som det givetvis är frågan om, fick det han efterfrågade. Han hade nog tänkt ge ut skriften på eget förlag, men lyckades intressera Lewi Pethrus vilket ledde till att den gavs ut på Förlaget Filadelfia.

I sina kontakter med Pethrus hade Witt fått berätta om innehållet eftersom Pethrus inte behärskade tyska. Witt kan ha fått beskedet från Tyskland om rättigheten att översätta och ge ut skriften omkring den

15 januari. Redan den 25 januari skriver Pethrus i *Evangelii Härold* att en bok av Jonathan Paul höll på att översättas. Pethrus tycks alltså ha uppfattat att Paul var författaren.

Partier i skriften som rörde specifikt tyska förhållanden uteslöts i den svenska utgåvan. Lewi Pethrus skrev ett förord som gav tyngd åt skriften. Varken i boken eller i *Evangelii Härold* omnämns Witts medverkan; kanske hade de blivit oense om vad som skulle strykas i den svenska utgåvan – det förefaller som om de inte hade så mycket kontakt med varandra efter sommaren 1917.

I maj annonserade *Evangelii Härold* att *Bibliska riktlinjer, utgiven av en pingstkonferens i Tyskland* skulle »utkomma i den närmaste tiden på förlaget Filadelfia« (EH 10/5 1917), men först den 6 september annonserades den till försäljning då under namnet *Pingstoäckelsens riktlinjer*.

Paul hade under sin tid i Gemenskapsrörelsen anklagats för att förkunna en syndfrihetslära (»det rena hjärtat«). Han tillbakavisade anklagelsen, men vid en konferens år 1919 påminde Paul om att han år 1896 hade berättat att han upplevt att han hade befriats från inneboende synder. Han förklarade att han fortfarande höll fast vid denna subjektiva erfarenhet av »det rena hjärtat«, men beklagade att man utifrån detta hade skapat ett lärosystem. Han bad de församlade om förlåtelse för att det blivit så stor affär av hans troserfarenhet och menade att den så kallade Paulska läran var mänsklig visdom, som stod i vägen för Guds Ande (se vidare s. 303).

Det finns tydliga likheter mellan Pauls syn på församlingen och Witts, som den kom i uttryck år 1908 i *Hemligheten af Kristi kropp som är församlingen*. Båda hävdade dessutom att tungotal inte var ett nödvändigt tecken på andedop. De hade också en liknande bakgrund: båda hade varit präster i lutherska kyrkor.

Pingstmötet i Trefaldighetskyrkan i februari 1918

Otto Witt hade ju sporadiskt predikat i Metodistkyrkan åren 1900 och 1901. Från julen 1916 och fram till februari 1918 är han annonserad i S:t Markus, S:t Paul och Trefaldighet igen; oftast i S:t Markus där Frans Lellky var predikant. Sammanlagt rör det sig emellertid inte om mer än 15 dagar med ett eller två möten varje dag.²¹⁵

²¹⁵ Underlaget till det som följer har, där inget annat anges, hämtats från Gäreskog 2013.

I februari 1917 hyrdes metodistkyrkan i Örebro för ett så kallat pingstmöte som främst riktade sig till förkunnare inom Pingströrelsen. Det första pingstmötet hade hållits sommaren 1914 vid Betaniahemmet i Örebro, där Maria Lindgren (1856–1926) tog emot sjuka som ville ha förbön. Hon hade tagit initiativet till mötet och var engagerad i flera av de pingstmöten som sedan hölls. Det var hon som hade tagit kontakt med metodistpredikanten Karl Ljung (1875–1947) för att få hyra kyrkan. Maria Lindgren var medlem i baptistförsamlingen Filadelfia i Örebro. John Ongman var vid den här tiden kritisk till Pethrus och det var därför inte aktuellt att hålla mötena i Filadelfiakyrkan. Pingstförsamlingen hade bildats sommaren 1916 och hade ingen egen lokal. Att Ljung hyrde ut sin kyrka till pingstvännen var inte självklart. Kyrkan hade invigts i december 1909. Den hade blivit dyrare än planerat och församlingen hade ingen möjlighet att klara räntor och amorteringar på de lån som hade tagits upp. För att förbättra ekonomin brukade man hyra ut kyrkan »till nästan vad som helst« och Ljung frågade sig varför han då inte skulle »kunna hyra ut den till en pingstkonferens«. Ljung hade inte tidigare varit i kontakt med Pingströrelsen och var nyfiken på vad det var för slags människor och deltog därför i ett möte. Det blev flera möten för hans del och under konferensen bestämde han sig för att bli »ett med dem«.

Detta pingstmöte gav upphov till en pingstväckelse inom Metodistkyrkan. I november 1917 höll Ljung tillsammans med Per Nilsson (1874–1948) ett pingstmöte i metodistförsamlingen Salem i Norrköping dit Ljung hade förflyttats under sommaren. Per Nilsson var predikant i metodistförsamlingen i Nässjö. Han hade blivit andedöpt på Gotland år 1907. Flera pingstmöten hölls inom Metodistkyrkan. Det mest omtalade ägde rum den 23–25 februari 1918 i Trefaldighetskyrkan i Stockholm, där grosshandlare Ernst Wahl (1881–1958) var medlem. Det var inte församlingen som inbjöd till pingstmötet utan det var Wahl, Frans Lellky och Per Nilsson. Åtskilliga metodistpredikanter hade kommit till Stockholm för att få vara med och av pingstväckelsens sympatisörer beskrevs mötet som en framgång. Mötet avslutades med ett samtalsmöte dit ledande företrädare för Metodistkyrkan, Baptist-samfundet, Svenska missionsförbundet och Pingströrelsen var inbjudna. Lewi Pethrus var en av dem och han tog med sig T.B. Barratt som var på besök i Stockholm. Metodistkyrkan representerades av två predikanter varav den ene var metodistkyrkans kanske störste mot-

ståndade mot pingstväckelsen inom kyrkan, K.E. Norström (1859–1918). Vid mötet fick även C.E. Rosén och Otto Witt göra inlägg trots att de inte var inbjudna.

Samtalsmötet inleddes med ett långt anförande av Per Nilsson varefter var och en av de inbjudna talarna fick ordet och därefter fick Rosén och Witt tala. Alla anföranden stenograferades och publicerades senare av Ernst Wahl. Här följer delar av Witts inlägg:

Sådan den första kristna församlingen var, så bygger Anden församlingen hela vägen igenom, där Anden får lov att göra det. Men aposteln säger, att det stora avfallets tid skall komma, och i den hava vi nu levat. Den är snart förbi, ära vare Gud! Nu har Anden lyckats, om jag så må säga, återigen komma till sin rätt och begynt att uppbygga församlingen efter samma mönster, som han lagt [...] i ordet, och det mönstret känna vi allesammans: »Anden föll över dem.« Andens gåvor trädde fram genom dem, och det var inga smågåvor utan stora, väldiga gåvor. Och gåvan att tala med tungor, säger aposteln att han hade i än högre grad än alla de andra. »Jag talar mera med tungor än alla de andra.« Den gåvan och alla de andra gåvorna äro utomordentligt härliga. Den allra minsta av dem är alldeles för stor för att vi skulle förtjäna att få den. Dessa gåvor skänktes åt församlingen. Och ännu i dag vill Anden uppbygga Guds församling efter alldeles samma mönster. (Wahlström s. 49–51)

Med på mötet var metodistpredikanten Theodor Arvidson, en av kyrkans mer framträdande ledare; han blev senare biskop. Han hade en kort tid före mötet blivit andedöpt och något senare talat i tungor. Hans inlägg var tänkt att avsluta mötet. Klockan var omkring halv elva. Per Nilsson begärde emellertid ordet, trots att han i sin inledning hade betygat att han inte skulle säga något mer under mötet. Anledningen till att han begärde ordet var att han menade att något av det han hade sagt hade missförståtts och han ville »rätta detta«. Hans inlägg initierade ett ganska häftigt meningsutbyte främst mellan Norström och Pethrus. Även Witt gjorde ett inlägg och påpekade då, att

det är alldeles riktigt som pastor Norström sade, att alla Guds barn ha Guds Ande. Det är sant, men det står i Romarebrevets 8 kap., att alla, som drivas av Guds Ande äro Guds söner. Det står så på grundspråket. Det är något högre och det tillhör de mera fullkomnade att drivas av Anden. [...] Aposteln Johannes säger [att] »den Helige Ande *var ännu icke*, emedan Jesus ännu icke var förhärligad.« Så står det. Ordet »given« är insatt av översättaren. Där står på grundspråket: »Den Helige Ande var ännu icke.« Fanns han icke? Jo, han fanns som en tillfällig kraft. Han föll över Simson, och denne tog portarne och bar dem upp på ett berg. Han föll över David,

och han ryckte lammet ur björnens mun, men han var kraftlös, när Anden återigen lämnade honom. Det var en tillfällig kraft, men så kommer förelöparen, Johannes. Och Gud hade sagt till honom: Den, över vilken du får se Anden komma och förbliva, han är det. Och Johannes sade: Jag såg Anden nedfara såsom en duva från himmelen, och han förblev över honom. Därför vittnade han, att Jesus var Guds Son. Denna förblivande Ande fanns icke i Gamla testamentet, ty Jesus var ännu icke förhärligad, men så kom han på pingstdagen. Då förhärligade han människosonen, och lärjungarna fylldes av den Helige Ande. Det är vad som även bör ske med oss, så att det blir kraft i vår predikan och kraft i vårt liv. (ibid.63–64)

Witts inlägg om att ordet *given* inte finns med i grundtexten hörde knappast hemma på samtalsmötet. Kanske hade han kritiserats för vad han hade skrivit i *Tungomålstalandet och öfriga Andens gåfvor i Bibelns ljus* om detta (s. 269) och ville bemöta kritikerna (se också s. 305 och 319). Ingen kommenterade Witts anförande; klockan var omkring halv tolv.

Efter pingstmötet

Otto Witt skriver efter pingstmötet i Trefaldighetskyrkan:

Det har varit en viss väckelse inom metodistsamfundet hos oss, och det såg nog lofvande ut till en början, med det ser inte ut att kunna taga någon fart. Saken är den, att man icke vill lämna sina gamla metodistformer. En väldig stöttesten är dopet. Och då man ej ger upp allt åt Herren, så får man stå på samma ställe, där man stått förut. (DgB 1/8 1918)

Det skulle visa sig att Witt hade rätt angående dopet i vatten. År 1921 lät Ljung döpa sig i pingstförsamlingens lokal i Örebro och Nilsson i Filadelfia, Stockholm. Detta medförde att dopet blev en stridsfråga inom Metodistkyrkan. Hösten 1922 var pingstväckelsen inom kyrkan ett avslutat kapitel.

Witts första inlägg i samtalsmötet hade tolkats som att han hade övergett sin församlingssyn och nu ansåg att en församling som han tidigare ansett vara »människogjord« kunde betraktas som Guds församling.

Och man har försökt att bevisa detta med att jag skulle velat förena mig med Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Hvem som funnit upp en sådan skröna, vet jag inte, men den får stå för dens räkning, som serverat den. (DgB 1/8 1918)

Witts medverkan i samtalsmötet under pingstmötet tycks ha medfört att han inte längre var intresserad av att predika i metodistkyrkorna eller att han inte var efterfrågad. Han är bara annonserad en gång i

Stockholm fram till årsskiftet, och det är i söndagsgudstjänsten den 8 december 1918 i S:t Markus, där Frans Lellky var predikant.

År 1919

Under år 1919 är Witt vid ett tillfälle annonserad i första metodistförsamlingen Betel i Norrköping där Frans Lellkys bror, Nils Lellky (1867–1938), var predikant vilket kan förklara varför han var där. I pingstförsamlingarna i Stockholm är han annonserad en gång i Filadelfias utpost i Aspudden och vid sex tillfällen i Smyrna på Söder. Smyrna hade under första halvåret ingen pastor. Till stor del kunde verksamheten upprätthållas genom att pastorer, evangelister och lekmän i Filadelfia predikade i församlingens möten. Witt är dessutom annonserad i Filadelfia i Järna en söndag i augusti.

Joel Halldorf nämner att Otto Witt i juli 1919 hade besökt Ånäset, Västerbotten, eller trakterna däromkring, men han gör ingen källhänvisning (Halldorf 2007 s. 58). Det finns dessutom en uppgift om att Witt ska ha döpt två män och en kvinna i Buafors, cirka 10 kilometer västsydväst om Ånäset (Nyberg Oskarsson s. 86). Någon tidpunkt anges inte, men av sammanhanget framgår att det kan ha skett någon gång under åren 1916–1919. I *Evangelii Härold* år 1925 finns en kort artikel om »ett hem för sjuka och lidande« som öppnats i Sävar, Västerbotten. Gud hade gett »systrarna Gerda Åström och Eva Witt kallelsen att stå till Hans förfogande till dem som vilja hava Herren till sin läkare« (EH 3/12 1925). Vid invigningen hade »en stor skara från Ånäsets församling och från Umeå« kommit. Eva och Otto kan ha besökt Ånäset tillsammans år 1919, varvid Eva fick träffa Gerda Åström (1878–1940) som då var evangelist i området och utsänd av Örebro Missionsförening.²¹⁶

År 1920

Under påskhelgen 1920 var Otto Witt i Kristiania och det var sannolikt fyra år sedan han var där förra gången. I ett brev till *Det gode Budskab* tackar han för »de härliga dagarna i Kristiania«. I ett möte hade han redogjort för hur han uppfattade ett referat som han läst från en konferens inom Mülheimrörelsen i Tyskland i november 1919. Några

²¹⁶ Gerda Åström fick bidrag från »Försummade fälts kassa« inom Örebro Missionsförening åren 1917–1919 och under åren 1919–1921 från föreningens kassa för evangelistmissionen (ÖMa).

av ledarna hade bekänt att de hade syndat och Jonathan Paul hade bett om förlåtelse för att han hade gjort en egen andlig upplevelse till en dogm (jfr s. 299). Witt hävdade att »hela den s. k. pingstväckelsen har bytt karaktär i Tyskland« och menade att »broder Martensen²¹⁷ från Danmark och två systrar blevo de redskap, som Anden begagnade« under konferensen.

Witt ville se ett »byte av karaktär« även i Skandinavien.

Men här är man icke mogen för det. Den ande av uppblåsthet och självgodhet, som nu härskar, är icke lätt att fördriva. Försök har gjorts att få hit br. Martensen, men de mäktiga ha sagt nej. Man vill icke ha något nytt, säga de. Deras egna nyheter äro behagligare för de egna intressena. Därför har man icke heller nämnt ett ord om detta Guds härliga verk varken här eller i Norge, utan man vill tiga ihjäl det. (DgB 1/6 1920)

Den konferens som Witt syftar på var den som hölls varje sommar inom rörelsen och som kallades för Mülheimkonferensen och där ungefär 3 000 personer deltog. Den hölls år 1919 i början av augusti (och inte i november), och blev ett forum för bekännelser och ånger av ledande predikanter, bland dem redaktören för rörelsens tidning, *Pfingstgrüße*. Detta orsakade en allvarlig kris. Ett triumvirat tog ledningen i vilket Paul ingick. Helgelseförkunnelsen hade fått en törn och nu ville man sträva mot »en sann helighet« (Simpson s. 293). 1919 års konferens sågs som en vändpunkt, även om man i efterhand kunde konstatera att de faktiska ändringarna var små. Man höll fast vid att man inte skulle bilda ett samfund omkring andedopet. De tre pastorerna i ledningen menade att deras uppgift gällde hela Kristi kyrka; att församlingar hade bildats berodde på särskilda omständigheter. Man kan i viss mån betrakta Mülheimrörelsen som en ekumenisk rörelse. Många av dem som sympatiserade med den, och i någon mening räknade sig som medlemmar, tillhörde andra samfund. Några uppgifter om antalet medlemmar presenterades inte. Min uppfattning efter att ha studerat utvecklingen under 1920-talet är att antalet sympatisörer sjönk något efter konferensen 1919, en nedgång som var återhämtad två år senare, men som sedan följdes av en stagnation.

²¹⁷ Martensen hade kanske danskt påbrå men han var tysk och medlem i Huvudbrödradagen. Han lämnade Mülheimrörelsen under år 1920. År 1932 predikade Martenson, då f.d. fabrikkör från Hannover, i en grupp som hade brutit sig ur Södermalms fria församling i Stockholm. Enligt Lewi Pethrus ska han ha ansett sig vara profet (Gäreskog 2010 s. 257).

Det torde ha varit Witt som hade försökt att få någon av pingstförsamlingarna i Stockholm att kalla Martensen men inte lyckats. Han kan ha hoppats på att denne skulle få framgång i Sverige och att det i förlängningen skulle leda till att Pingströrelsen inte längre skulle vara ett 'parti'.

Vid fyra tillfällen, 29 januari samt 5, 12 och 19 februari, annonserade Witt i *Evangelii Härold* om en skrift *Jesu Kristi Tro* som han låtit trycka.²¹⁸ Där tar han ännu en gång upp avsaknaden av ordet given i Joh. 7:39. Han skriver:

»Helig Ande var ännu icke, emedan Jesus ännu icke var förhärligad«, heter det i Joh. 7:39. Den Helige Ande var från begynnelsen, och han ruvade livgivande över vattnen; men med »helig Ande« (i obestämda formen) betecknar skriften den kraft, i vilken Jesus lovat döpa sina lärjungar, d. v. s. trons Ande, och genom vilken Jesus själv tager sin boning i hjärtat. Och denna underbara erfarenhet kunde ingen äga, förrän Herren Jesus uppfarit till himmelen och blivit förhärligad. (Witt 1920)

Vid pingstmötet i Trefaldighetskyrkan (s. 301) hade han sagt *den helige Ande*. Här skriver han *helig Ande* och baserar sin modifierade förklaring på detta (se också s. 319).

Om tungotal som tecken på andedop skriver han:

Den moderna förkunnelsen att tungotalet fordras som tecken till dopet i Ande är [...] fullkomligt främmande för bibeln och står i rak motsats mot hela talet om tron. [...] Det finns många som talar i tungor, men vilkas liv uppenbarar att de är främmande för Gud. De äro döpta i ande, men icke i Guds helige Ande. Och dem som söka efter tecken kallar Jesus ett ont och horiskt släkte, som icke skall få annat tecken än profeten Jonas' tecken, nämligen Människosönens uppståndelse efter tre dagar och tre nätter. (Witt 1920)

Sannolikt stoppades annonseringen när dessa rader uppmärksammades.

Uttalandet tyder på att Witt ville provocera Pethrus och det skulle kunna bero på att han hade retat upp sig på att Pethrus inte ville inbjuda Martensen till Stockholm. Vid den här tiden återupptog Witt samarbetet med Erik Andersen Nordquelle.

Witts försök att få Martensen till Stockholm kan ha gjorts så tidigt som i oktober 1919, och det innebär att han skulle ha hunnit skriva och trycka upp sin skrift *Jesu Kristi Tro* så att den kunde levereras i februari 1920. Han ville nog också ge offentlighet åt att »de mäktiga«

²¹⁸ Annonstexten lyder: »*Jesu Kristi Tro*. Bibelstudium av Otto Witt. f. d. statskyrko-präst. Pris 1 kr. Rev. från förf., Birkagatan 19, mot sparmärken eller postförskott. St.-tel. Vasa 1222.«

inom Pingströrelsen hade sagt nej till en förnyelse och det gjorde han i det brev som *Det gode Budskab* enligt ovan publicerade den 1 juni (s. 304); tidningen hade läsare i Sverige och han kan ha hoppats att dessa förde budskapet vidare. Tonen i den aktuella delen av brevet är något hätsk vilket indikerar att hans förhållande till Pethrus var kyligt.

Otto Witt nämns inte i *Evangelii Härold* under hela år 1920 förutom i de fyra annonser han själv satte in. I början av januari finns emellertid en rubrik som lyder: »Utdrag ur brev från Zululandet«. Brevet är undertecknat med »Otto«. Författaren är Otto Witts son, Otto Erik Holjer, som var missionär i Zululand. Brevet kan vara ställt till tidningen, men det kan också vara Witt själv som vidarebefordrat ett utdrag ur ett brev från sonen. Brevet handlar om hur Otto Erik Holjer och hans hustru blivit ombedda att »hålla en del möten med skolbarnen« på en plats där de vistades under en ledighet, så att barnen »måtte se sitt behov av att fyllas med Helig Ande« samt något om skolbarnens upplevelser under dessa möten (EH 9/1 1920).

Om relationen mellan Pethrus och Witt var spänd under sommaren 1920 måste det under hösten ha skett en uppgörelse. I slutet av året blev det nämligen bestämt att Witt skulle tolka Pethrus under en resa i Tyskland, Holland och Österrike. Kanske att Witt insåg att Martensen inte tillhörde Mülheimrörelsen längre och bad Pethrus glömma saken.

22. Samarbete med Lewi Pethrus

Otto Witt var under sina sista levnadsår verksam inom Pingströrelsen. I praktiken betydde detta att han övergav sin gemenskap med Erik Andersen Nordquelle men också att han avstod från – så långt han nu förmådde – att ge uttryck för sina uppfattningar om dessa inte accepterades av Lewi Pethrus. Vi kommer att se att det finns skäl att tro att han inte övergav den teologi och praktik som han hade delat med Nordquelle. Det kan inte uteslutas att Pethrus visste att det förhöll sig så när de inledde samarbetet men valde att inte låta det bli ett hinder. Han kan ha behövt Witt, som i sin tur kanske ville få en plattform i Sverige eller helt enkelt få veta att han var efterfrågad.

Lewi Pethrus arbetssituation

I början av år 1920 fanns det omkring 120 pingstförsamlingar som samverkade med Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Det totala antalet medlemmar var cirka 5 000 varav cirka 1 700 tillhörde Filadelfia. Tillväxten var kraftig; under åren 1920–1924 ökade medlemsantalet med i snitt något mer än 22 % per år. Till Pethrus hjälp i Filadelfia (år 1920) hade församlingen anställt Alfred Gustafsson (1888–1960) som pastor och Edvin Tallbacka (1889–1955) för arbete på *Evangelii Härolds* redaktion och Förlaget Filadelfia. Under hösten 1920 anställdes Filip Lundberg (1886–1978) som föreståndare för församlingens expedition.

Pethrus kände ansvar för hela rörelsen och ett stort problem för honom var att det i förhållande till medlemsantalet fanns för få erfarna ledare.²¹⁹ Lösningen på kort sikt på detta problem var att Pethrus knöt andedöpta välutbildade predikanter från andra kristna läger till sig. Detta ska kanske ses i ljuset av ett inlägg vid pingstmötet i Trefaldighetskyrkan år 1918, då Pethrus ger uttryck för en enhet mellan andedöpta som river ner »gärdesgårdarna« som finns omkring uppfattningar

²¹⁹ Metodistkyrkan hade år 1920 ungefär tre gånger så många medlemmar som Pingströrelsen. Kyrkans predikantkollegium (Årskonferensen) hade ca 130 medlemmar, flertalet hade studerat vid kyrkans predikantskola. Överfört på Pingströrelsen (i förhållande till medlemsantal) skulle den ha haft omkring 35 utbildade och erfarna pastorer; det faktiska antalet är svårt att uppskatta – det kan ha varit ett tiotal.

i olika »saker« och han nämner »dopfrågan« som ett exempel (Wahlström s. 62).

Filadelfiaförsamlingen hade stora bekymmer åren 1920–1921 på grund av lokalförhållandena. Lokalen vid Uppsalagatan där församlingen hade bildats lämnades och en ny vid Sveavägen togs i bruk. På grund av olyckliga omständigheter blev inte den nya lokalen färdig som planerat vilket gjorde att församlingen var hemlös från den 1 oktober 1920 till den 1 september 1921.²²⁰ Under den tiden hyrdes olika lokaler, exempelvis Elimkapellet och KFUM:s stora sal. Större möten hölls i Auditorium (Vinterpalatset) som rymde omkring 2 000 personer.

Ett stort engagemang från Pethrus sida i kyrkbygget och särskilt under färdigställandet samt det ansvar han hade för att pengar kom in för att klara de överenskomna betalningarna, slet hårt på honom. Inte minst bekymmersamt var att han snart insåg att den nya lokalen var för liten; församlingen fortsatte att växa med omkring 150 personer varje år. Pethrus hade tillsammans med Alfred Gustafsson varit drivande beträffande lokalens storlek. Vid månadsskiftet september/oktober 1921 lämnade Gustafsson sin tjänst för att bli pastor i Örebro; pingstförsamlingens föreståndare hade hastigt avlidit. Förhållandena i Örebro var sådana att Pethrus och Gustafsson nog inte såg någon annan lösning. Någon ersättare efter Gustafsson tycks inte ens ha varit på tal; tanken förefaller ha varit att vistelsen i Örebro inte skulle bli så långvarig. Han återvände emellertid till Filadelfia först hösten 1923 och efterträddes i Örebro av den förre metodistpredikanten Per Nilsson (s. 300). För att

²²⁰ Filadelfiaförsamlingens tillväxt under senare hälften av 1910-talet var kraftig. Filadelfiasalen vid Uppsalagatan 11 hade endast ca 400 sittplatser och i mars 1914 hade en kommitté tillsatts som skulle arbeta med frågan om en större lokal. Församlingen ägde inte Filadelfiasalen men var beredd att skaffa en egen. Våren 1918 förvärvades för 250 tkr en fastighet vid Sveavägen 90 där det fanns en huskropp som man avsåg att bygga till på höjden. Problem uppstod emellertid och man valde att inte fullfölja planerna utan sålde fastigheten och förvärvade i stället en lokal som var under byggnad vid Sveavägen 45. Ett köpekontrakt undertecknades våren 1919; priset var 780 tkr inklusive inredning. Fastigheten vid Sveavägen 90 såldes i september och gav en vinst på 83 tkr; fastighetspriserna ökade kraftigt under dessa år. Den 29/3 1920 beslöt församlingen att säga upp den gamla lokalen till den 1/10. Den nya skulle vara färdig i september, men stora förseningar uppstod, främst pga. en långvarig arbetsmarknadskonflikt. Kyrksalen tillsammans med en mindre sal med skjutdörrar till den större hade ca 1 300 sittplatser, men man kunde »under vissa förhållanden« ta in »inmot 2,000 personer«. Då togs även en mindre sal »en trappaner« i anspråk (EH 8/9 1921). – Adrian Holmberg skriver: »Det blev aldrig någon riktig trivsel eller någon riktig hemtrevnad på Sveavägen« (Holmberg 1980 s. 81–82).

avlasta Pethrus som ensam pastor i församlingen, beslöts den 19 september 1921 att »som tillfällig hjälp i församlingen [...] kalla br.^{na} Rogde från Norge, Johannes Wærn (1888–1968) från Billdal och Pastor Ljung från Norrköping«; Rodge och Wærn var pingstväänner medan Ljung var metodist.²²¹

Pethrus skriver att han vintern 1921/1922 »var nära att bli nedbruten till sin hälsa. [...] När nu lokalen var färdig och vi väl kommit till ro i arbetet där, var jag alldeles slut« (Pethrus 1954 s. 198). Han beviljades ett halvt års ledighet, som han använde för en resa till Palestina. Han avreste från Stockholm den 23 mars 1922 och var tillbaka i mitten av augusti. Han tycks ha återhämtat sig snabbt.

I ett diakonmöte med Pethrus som ordförande beslöts två dagar före avresan att Alfred Gustafsson skulle kallas som vikarierande föreståndare under Pethrus bortovaro samt att förre bankdirektören Hilding Hedberg (1876–1953) skulle kallas »till hjälp i verksamheten under sommaren«.²²² Gustafsson tjänstgjorde under Pethrus ledighet med undantag för några kortare avbrott och Hedberg under två längre tidsperioder.

Otto Witt engagerades av Lewi Pethrus i slutet av år 1920 för att följa med som tolk under en resa på kontinenten i början av år 1921. Troligen var det tänkt som en tillfällig hjälp, men under resan lärde de känna varandra och Pethrus insåg att han skulle ha god nytta av Witt. Ett akut problem var att få fram en ny utgåva av församlingssångboken *Segertoner* och i det arbetet skulle Witt kunna användas.

Tolk åt Lewi Pethrus i Berlin, Amsterdam och Wien

Filadelfiaförsamlingen i Stockholm hade beslutat i december 1919 att genomföra ett hjälparbete i Wien som hade drabbats hårt under första världskriget. Pingstpionjären Andrew Ek hade engagerats i arbetet

²²¹ Olav Rogde blev pastor i en 'Barratt-församling' i Trondheim när den bildades i januari 1920, men hade sannolikt lämnat denna tjänst hösten 1921. Han är annonserad i Filadelfia tre veckor i januari/februari 1922. Karl Ljung var metodistpredikant i Norrköping (s. 300) och Johannes Wærn var pastor sedan sommaren 1916 i pingstförsamlingen i Billdal. Ljung och sannolikt också Wærn hade svårt att få ledigt. Ingen av dem är annonserad i Filadelfia under hösten 1921 eller år 1922.

²²² Hilding Hedberg hade sannolikt ingen församlingstillhörighet men hade varit engagerad i metodistförsamlingen i Helsingborg (men inte som medlem) under den tid då han hade arbetat som bankdirektör i staden. Spekulationer i valuta och aktier under första världskriget gjorde att han hade försatts i konkurs och fick lämna banken (Gäreskog 2013 s. 376).

och mer eller mindre på eget bevåg hade han efter att arbetet avslutats under våren 1920 återvänt i augusti för att missionera och senare, mot slutet av året, återuppta hjälparbetet. I december beslöt församlingen att Lewi Pethrus skulle resa till Wien för att inspektera verksamheten. Han skulle dessutom, som korrespondent för *Evangelii Häreold*, vara med på en konferens i Amsterdam dit företrädare för pingströrelser i Danmark, Holland, Norge, Storbritannien, Schweiz och Tyskland skulle komma. Liknande konferenser hade hållits före världskriget och denna var den första efter kriget. Pethrus hade inte varit med tidigare. Konferensen ägde rum den 9–16 januari 1921, från söndag till söndag.²²³ Witt skulle följa med som tolk till Pethrus under hela resan. Han fick 100 kronor som ersättning för sin insats. Sammanlagt var det åtta deltagare från Sverige. En av dem var Rikard Fris som då var medlem i Filadelfiaförsamlingen i Örebro. Han reste dit som privatperson. Både Fris och Witt behärskade tyska.

Konferensen skilde sig från dem som hade hållits före kriget. Deltagarna från Mülheimrörelsen höll en låg profil på grund av världskriget och den kris rörelsen hade gått igenom. Pingströrelsen inom den anglikanska kyrkan i Storbritannien hade nästan tynat bort och ledaren Alexander Boddy var inte med i konferensen.²²⁴ Denne tillsammans med Jonathan Paul och T.B. Barratt, som var förhindrad att delta, hade tidigare utgjort konferensernas självklara ledning.

Den engelska tidskriften *Confidence*, med Boddy som redaktör, ägnade mindre än en och en halv sida åt konferensen och nämnde endast sju av dem som talade, bland dem Witt och Fris. I artikeln kan man läsa:

Rev. Or. Witte, of Stockholm discoursed from Leviticus on the theme, »Entire Sanctification.« Pastor Fries, of Sweden, spoke from Acts ii. 38, 39, and Hebrews vi. 1, upon the subject of »Water Baptism in relation to Pente-cost.« (*Confidence* April–June, 1921)

Rikard Fris fick förtroendet att predika vid förmiddagens gudstjänst på avslutningssöndagen.

Deltagarna, eller åtminstone flertalet av dem, finns med på ett fotografi där åtta av dem sitter på stolar längst fram. I mitten sitter Paul och Witt. På ett fotografi av de svenska deltagarna tillsammans med

²²³ Pethrus tillsammans med fem medresenärer stannade till i Berlin över söndagen den 9/1; de deltog i pingsförsamlingarnas möten där och tycks ha anslutit sig till konferensen först på tisdagsmorgonen.

²²⁴ Benjamin Schillings rörelse var inte heller Erik Nordquelles.

Booth-Clibborn, sitter fem av dem på stolar och fyra står bakom. Witt sitter i mitten, kanske med ålderns rätt.

Medlem i Filadelfiaförsamlingen

Från mitten av februari 1921 förekommer Otto Witts namn i *Evangelii Härold* mer frekvent. Han är en av talarna vid den årliga konferensen i pingstförsamlingen i Örebro i februari, där han i Filadelfiakyrkan vittnade om »huru Gud hade frigjort honom ifrån de falska brunnarnas unkna vatten så att han hade fått börja dricka ur den levande källan, som är Guds ord« (EH 17/2 1921). Han tolkade pastor Benjamin Schilling från Berlin och Smith Wigglesworth från England under deras resor i Sverige under vintern och våren, men delade detta arbete med bland andra Rikard Fris och sin hustru Eva.

I mars tog Otto ett avgörande steg: han och Eva tillsammans med tre andra personer »avlade bekännelse om sin tro på Kristus« vid ett församlingsmöte i Filadelfia den 8 mars, och »som dessa vänner voro döpta förut hälsades de välkomna till församlingen«.

Under pingsthelgen 1921 var Witt i Helsingborg och gästade pingstförsamlingen. Johannes Hydéhn (1891–1963), som var församlingens pastor, skriver: »Han föreläste skrifterna varje dag och de samlade togo emot ordet med all villighet« (EH 23/6 1921). Därefter besökte Witt Malmö, Trelleborg och Helsingör (EH 2/6 1921). I juli var Pethrus och Witt bland talarna vid Lapplandskonferensen i Husbondliden (EH 4/8 1921). Under resan dit drabbades han av en sjukdom; »hjärtat vägrade arbeta och kroppen fylldes med vatten«.

Efter hemkomsten fick jag tillbringa ett par veckor *sittande* i en stol natt och dag under stor andnöd och kunde inte lägga mig för att icke kvävas. En av de troende bröderna från Stockholm kom ut till [Högalund] ett par dagar, men våra gemensamma böner förmådde icke hejda sjukdomen, ehuru Anden sade oss, att jag skulle leva. Vi kände det då som Guds vilja att en läkare skulle tillkallas för att eventuella obehag skulle förekommas, ifall jag finge gå hem. Läkaren sade, att tre eller fyra dagar återstode mig om ej hjälp mellankomme. För min egen del har jag icke behövt anlita läkare förrän nu, men jag förstår efter detta av erfarenhet, att Gud lagt i läkarens hand makt att hjälpa dem som icke vilja eller kunna beträda den högre vägen, trons väg [...] Jag har velat framställa denna min erfarenhet till hjälp för sådana trossyskon, som i sjukdom nödgas vända sig till läkare, att de icke må taga anstöt av Herrrens underliga vägar, ty de äro nåd och sanning, och det är han som är trofast, icke vi. (EH 6/10 1921)

Witt fick fyra betraktelser publicerade i *Evangelii Härold* under året: »En har dött för alla, och därför hava alla dött, 2. Kor. 5: 14« den 24 mars, »Vill du bliva helbrägd? Joh. 5: 6« den 28 april, »Av hans fullhet« den 12 maj samt »Villfarelse« den 15 december. I den årsskrift som Filadelfiaförsamlingen gav ut, *Julens Härold*, finns en artikel av Witt, »Ordet vart kött« (*Julens Härold* 1921 s. 5–9).

Ett prestigefyllt uppdrag för Witt var att han utsågs till lärare vid Filadelfiaförsamlingens bibelskola 31 oktober–6 december 1921, en uppgift som han detta år delade med Lewi Pethrus, Rikard Fris och Sven Lidman; Fris och Lidman hade blivit medlemmar i Filadelfia under året. Lidman skulle »föreläsa i kyrkohistoriska ämnen« (EH 3/11 1921).²²⁵

Witts största insats i Filadelfiaförsamlingen under år 1921 var hans medverkan i arbetet att ta fram en ny utgåva av församlingssångboken *Segertoner*.

Segertoner 1921

Filadelfiaförsamlingen hade under sina första år *Psalmisten* som församlingssångbok. Den användes allmänt inom Baptistsamfundet. Från sommaren 1911 sjöng man, vid församlingens väckelsemöten, även ur *Fridsröster*, som gavs ut av *The Swedish Baptist General Conference of America*, Sångboken fanns i många baptisthem i Sverige. Mot slutet av år 1912 gav Lewi Pethrus tillsammans med Alfred Säter²²⁶, pastor i baptistförsamlingen Immanuel i Örebro, ut en sångbok, *Segersånger*, som ersatte *Fridsröster*. Den innehåller texter till 128 sånger och tolv körer. Nitton sånger hämtades ur *Psalmisten*, elva från *Fridsröster* och elva från *Väckelsesånger för affällingar och det slumrande Sion* – K.G. Sjölin (1857–1937) sångsamling från år 1909. Tanken var att *Segersånger* bara skulle användas i Filadelfia och Immanuel varför Pethrus och Säter trodde att det inte behövdes något tillstånd för att trycka upp och sprida sångtexterna. Sjölin påpekade att det var nödvändigt och krävde ersättning (SvM 31/10 1929). Detta tillsammans med Filadelfiaförsamlingens uteslutning från Baptistsamfundet ledde till att Pethrus beslöt ta fram en ny sångbok – *Segertoner*. Den kom ut år 1914 och blev Filadelfias församlingssångbok. Den innehåller 61 sånger varav 31 hämtades från

²²⁵ En blivande evangelist skriver att han inte fick »så värst mycket med« av Lidmans lektioner. Han blev »mäst välsignad vid Witt's och Pethrus' lektioner« (BJa).

²²⁶ Alfred Säter (1880–1937) gick på Betelseminariet samtidigt som Pethrus. De blev goda vänner och hade tillsammans framgångsrika väckelsemöten.

Segersånger. Nummer 36, »En gång jag av lagen blev tuktrad och skrämnd«, var författad av Barratt och översatt av Witt. Sångboken gavs ut av Lewi Pethrus och Paul Ongman och kunde »rekvireras från Förlaget Filadelfia«. Paul Ongman var son till John Ongman och medlem i Filadelfia i Örebro. Han var lärare vid Örebro Missionsskola; hans arbete med *Segertoner* gällde sannolikt texterna.

I september 1916, kom en ny utgåva av *Segertoner* med 189 sånger; alla från 1914 behölls.²²⁷ Pethrus började ganska snart att arbeta med nästa utgåva. I den ville han ha med åtskilliga sånger från USA som inte fanns i svensk översättning. Paul Ongman hade kanske inte möjlighet att hjälpa till varför Witt fick förtroendet att översätta dem. Han kan knappast ha börjat förrän i februari 1921, efter hemkomsten från kontinenten. Sångboken trycktes i december 1921. Antalet sånger var 337, det vill säga en utökning med 148 sånger. Av dessa hade Otto Witt översatt 72 och författat en.

Några av de sånger som Witt översatte blev populära i pingstförsamlingarna:

- 192: »Djupt i synd jag sjunken var ...« med kören »Han frälste mig ...«
195: »Vid Golgata jag stod en dag ...« med kören »Nåd strömmar från Golgata ...«
200: »Intet jag äger som icke jag fått ...« med kören »Endast en syndare frälst av nåd ...«
213: »Jag vill hemåt gå uppå korsträdets väg ...« med kören »Ja, Golgata väg för hem ...«
258: »Jag sjunger en sång från morgon till kväll« med kören »Jesus, Jesus, hela min sång är Jesus ...«
278: »Var ej bekymrad vad än må ske ...« med kören »Gud tager vård om dig...«
293: »Säg ett litet ord om Jesus ...« med kören »Säg ett litet ord om Jesus som ett vittne för din vän ...«
314: »På klippan din församling står ...« med kören »Ja, fylld med Gud ...«
317: »Jag är nu på väg till himlen ...« med kören »O, ära halleluja! Jag är nu på väg till himlen ...«.

²²⁷ *Psalmisten* (1909) hade 620 sånger och *Svenska Missionsförbundets sångbok* (1903) 703.

Dessa nio sånger finns med, mer eller mindre bearbetade, i *Segertoner* 1988, där även fem andra sånger av Witt från 1921 ingår.

Otto Witt skrev eller översatte fler sånger än de som finns i *Segertoner* år 1921. Sju översättningar publicerades i sånghäftesserien *Tillägg till Segertoner* åren 1925–1927 tillsammans med en sång som han hade författat själv. I *Segertoner* 1930 publicerades ytterligare en sång som han hade översatt: »Hur ljuvligt namnet Jesus är ...« med kören »Jesus, o vad ljuvligt namn ...«. Den finns med även i *Segertoner* 1988.

Som exempel på en översättning från omkring 1920 ska vi se på »När som livets strid är slutad ...«. Originalen har titeln »*In the New Jerusalem*«. Sången är skriven av Charles B. Widmeyer (1884–1974). Han var pastor och lärare i USA och skrev fler än 350 sånger. Första versen och kören återges här tillsammans med Witts översättning:

When the toils of life are over And we lay our armour down. And we bid farewell to earth with all its cares, We shall meet and greet our loved ones And our Christ we then shall crown In the new Jerusalem.	När som livets strid är slutad Och vår rustning lägges ner Och vi lämna få en värld med dess besvär Vi få möta våra kära Och vår Konung kröna där, I vår Guds Jerusalem.
There'll be singing, there'll be shouting When the saints come marching home, In Jerusalem, In Jerusalem; Waving palms with load hosannas As the King shall take his throne, In the new Jerusalem.	O, vad jubel, o, vad glädje När Guds helgon tåga in I Jerusalem, i Jerusalem: Segerpalmen glatt vi svinga, Skåda Jesus på hans tron, i vår Guds Jerusalem.

Witt har lyckats behålla sångens meter och texten ligger nära originalet. Melodins karaktär och rytm framgår av följande notbild, som är hämtad ur en samtida amerikansk sångbok.

1. When the toils of life are o-ver And we lay our armor down, And we
2. Tho' the way is sometimes lonely, He will hold me with His hand, Thro' the
3. When the last good-by is spoken And the tear stains wiped away, And our
4. When we join the ransomed army In the summerland above, And the

Witts egen sång är nr 286, »Herrens stora sköna dag«, som han skrev till en melodi från 1912 av J.A. Hultman. Sången blev populär både som unison sång och som strängmusiksång. Texten harmonierar väl med melodin. Den finns med i den senaste utgåvan av *Segertoner* (1988) som nummer 652. Där anges att texten bygger på Upp. 2:17.

Texten i 1921 års sångbok lyder:

1 Herrens stora sköna dag
Kommer efter Guds behag,
Och en andeviskning svag
När vårt hjärta:
Lycklig den, som jubla får,
Att hans namn i himlen står
Skrivet genom Jesu sår,
Blod och smärta.	3 Gud mig valde att bli hans,
Gav mig skönsta namn, som fanns,
Och av Jesusnamnets glans
Blev jag bunden.
Hågen emot himlen sträckt,
Klädd i helig högtidsdräkt
Väntar jag var flyktig väkt
Hemfärdsstunden.
Kör Den, som vinner, övervinner,
Han av Herren får en sten
Glänsande och vit och ren,
Där står namnet, nya namnet,
Som ej någon känner,
Blott den som vann det.	
2 Den som känner Herrens namn,
Har hos Gud en öppen famn.
Där i trygg och säker hamn
Tiger stormen.
Över lejon skall han gå,
Grymma drakar skall han slå,
Och förtrampa skall han så
Gamle ormen.	4 Se han kommer, kommer snart,
Tiden ilar fram med fart,
Och vi höra ljudet klart
Av hans stämma.
Självs han ropar: Jag är när!
Och vi svara: Herre kär,
Vi få se dig, som du är,
Evigt hemma.

Den är ordagrant återgiven år 1988 så när som på fjärde versens »vi höra«, »vi svara« och »vi få« som ändrats till »då hör vi«, »vi svarar« respektive »vi får«.

Författaren och läraren

Efter bibelskolans avslutning den 6 december 1921 är inte Witt annonserad i Filadelfia förrän i februari 1923.²²⁸ Uppehållet kan delvis ha berott på hans hälsotillstånd (se också s. 323 nedan). I början av sommaren 1922 hade

²²⁸ Söndagen den 10/9 1922 är »missionär O. E. Witt« annonserad kl. 18 i Filadelfia. Det torde vara Otto Witts son Otto Erik Holjer..

han varit »mycket klen och gärna flyttat hem« (EH 31/8 1922). Han är annonserad i Sionförsamlingen i Stockholm vid fem tillfällen i början av år 1922.²²⁹

Hösten 1921 beslöt Filadelfiaförsamlingen att från årsskiftet ge ut en sextonsidig månadsskrift som bilaga till *Evangelii Härold*. Tidningen skulle ha »artiklar av mera gediget och djupgående innehåll«.

Vi ha genom Guds nåd lyckats förvärva flera fasta medarbetare för denna publikation. Dessa äro Rick. Fris, författaren Sven Lidman, Ernst Nilsson, G. E. Söderholm, J. E. Hjelm, Otto Witt, Ljung från Norrköping, Per Nilsson. Paul Ongman, J. T. Segerlund, Karl Vidmark, överlärare A. Swartz m.fl. (EH 3/11 1921)

Ett provnummer kom ut mot slutet av året och där finns en artikel av Otto Witt, »Den heliga vägen i Efeserbrevet«. Där skriver han:

[Gud] har icke blott förlåtit oss våra synder utan även löst oss från dem [...] Syndernas makt kan ej mera nå oss, utan vi är för evigt återlösta och förlösta från dem. Vi se icke heller i skriften, att Guds folk manas att oavbrutet bedja om syndernas förlåtelse, utan det heter att *om* någon syndar, så ha vi en Försvare hos Fadern (1 Joh. 2: 1), men att detta är tydligen icke det normala tillstånd, som Guds ord förutsätter. (EH månadsskrift november 1921)²³⁰

Den 27 oktober 1921 annonserades fyra böcker av Witt i *Evangelii Härold: Hemligheten av Kristi kropp* (1908), *Jesu Kristi tro* (1920), *Kristi återkomst* (1916) och *Kan en troende bära vapen?* (1915). Böckerna skulle rekvireras från författaren. Från den 8 december anges att böckerna kunde rekvireras från Förlaget Filadelfia och från författaren; endast de tre förstnämnda finns med i annonserna. Efter årsskiftet annonserar Witt själv *Hemligheten av Kristi kropp*, *Märkliga livserfarenheter* (1922) och *Blodsåkern* (1917). Från den 6 april 1922 finns *Märkliga livserfarenheter* med i Förlaget Filadelfias annons om nyutkommen litteratur. Den hade tidigare anmälts av Edvin Tallbacka i *Evangelii Härold*:

Förre statskyrkopastorn Otto Witt har nu nyligen från eget förlag, Birka-gatan 19 i Stockholm utgivit en bok på 120 sidor vid namn »Märkliga livserfarenheter, Minnen ur det flydda.« Det är såsom underrubriken angiver

²²⁹ Sionförsamlingen höll dessa möten i norra delen av Östermalm. Efter den 23/2 1922 finns inga annonser vilket förmodligen beror på att församlingen lades ner.

²³⁰ Första ordinarie numret av månadsskriften gavs ut 16/2 1922. Där finns en fortsättning av Witts artikel i provnumret. *Evangelii Härold* fick ett nytt format 1923 vilket gjorde att månadsskriften inte längre behövdes.

verkliga minnen från det flydda. Vi äro förvissade om att vi icke behöva rekommendera boken för att den skall vinna en vidsträckt spridning, men vi önska den Guds rikaste välsignelse på dess vidsträckta färd. Handlingen begynner med författarens barndom och förer oss vida omkring i vår värld. Den leder oss till Zuluernas land i Sydafrika, varest intresset tilltager och spänningen växer. Den förer oss till Nord-Amerika och tillbaka till Sverige igen. Den visar oss huru Gud fick frälsa en luthersk präst, taga ifrån honom »läsareskräcken« och göra honom till ett enfaldigt troende Guds barn. Vidare få vi se huru Gud leder »prästen« att efter 16-årig tjänstgöring i Sv. Statskyrkan lämna dess ceremonier och former för att börja ett verk i tro på Gud till skarors frälsning. Vi få följa med och beskåda huru Gud lärer vår broder att börja tro på helbrägdagörelse genom trons bön samt på Herrens andra tillkommelse. När vi betänka huru begravda dessa sanningar voro för 30 år sedan så måste vi säga att Herrens nåd var stor över vår broder. – Språk och stil bidraga att göra boken lättläst, på samma gång som det allvarliga och lärorika innehållet icke förfelar att göra intryck. Boken betingar ett pris av endast kr. 1:75, varför inte heller detta hindrar [oss] lite var att läsa boken, som helt visst skall giva valuta för mödan. Den kan även rekvireras från Förlaget Filadelfia, Stockholm 3. (EH 2/2 1922)

Den 11 januari 1922 skrev pastor Johannes Hydéhn i Helsingborg till Lewi Pethrus.

Då jag såg i Härolden annonsen om br. Witts böcker, rekvirerade jag dem. En av dessa – Hemligheten till Kristi kropp – har jag genomläst och sänder i korsband dig. Vid genomläsandet av densamma har jag funnit ganska mycket, som förvånat mig – icke därför att dessa uppfattningar voro okända för mig, utan därför att dessa uppfattningar hysas av en lärare i bibelskolan samt spridas i pingstväckelsens kretsar. Jag har i boken gjort anmärkningar för dessa uppfattningar, som jag ej utan vidare kan antaga. Jag har aldrig förut hört att dessa uppfattningar förkunnades i de fria församlingarna i vårt land, och därför vill jag fråga dig, om Witts i denna bok framställda uppfattningar även äro dina och ledande bröders uppfattningar, samt om evangelisterna undervisats att förkunna dem på sina olika fält. Och äro br. Witts uppfattningar fullt skriftenliga? (Hydéhn 11/1 1922 LPa)

Pethrus svar, daterat den 17 januari, lyder:

Tack för Ditt brev av den 11 d:s. Har tittat igenom boken du sände i korsband och lagt märke till de understrukna ställena. Detta är ju fullkomliga villfarelser. Du förstår det är omöjligt för mig med det arbete jag har att genomläsa alla böcker, som komma in på förlaget, men jag har trots denne Broder icke skulle vilja sprida dessa saker, som han vet vi på det bestämdaste opponera oss emot, och isynnerhet icke lämna in dem på vårt förlag. Nu är emellertid denna bok slut. Det är ju beklagligt att den blivit spridd,

men vi har sålt mycket få av dem. Jag tror dock att vårt folk är mycket litet upplagda för dessa spekulationer. Herren skall hålla sin skyddande hand över oss och bevara oss från villfarelser, som han gjort hitintills. Detta är för sitt dyra namns skull. Gud välsigne Dig käre Broder. (ibid.)

Sista gången boken annonserades var den 7 mars.

I *Evangelii Härold* publicerades den 6 april 1922 en längre artikel av Witt under rubriken »I haven döött« och i slutet av augusti i brev som han hade skrivit i Högalund den 14:e. I detta kan man läsa följande:

Det vandrar bland oss en dyrbar syster, en trons och bödens kvinna, som dock efter vad jag förstår lägger mindre vikt på det skrivna Ordet. Hon mottager ofta budskap från Herren, men är ej i stånd att pröva dem efter Ordet. De torde därför stundom bära fram falska meddelanden. Så skrev hon vid början av sommaren till min hustru och förberedde henne på min förestående bortgång. Jag var vid den tiden mycket klen och skulle gärna ha flyttat hem, men dock gjorde hennes profetia intet intryck på oss, såsom om den komme från Herren. Men så kom med sista posten en kondoleansskrivelse till min hustru, ty Herren hade uppenbarat för väninnan, att jag gått jublande över gränsen, sedan min ande druckit djupa drag ur livets källa. Nu borde min maka icke sörja utan vara glad, ty jag hade det för evigt gott. Gud hade sagt henne detta, såsom han även lät henne allt emellanåt komma i förbindelse med en henne närstående avliden person.

Gud har satt gåvor i församlingen, och profetians gåva har säkerligen stor betydelse, men blott då den prövas genom Ordet. »Förakten icke profetior, men pröven allt.« Där icke den mänskliga anden hålles i ödmjukhet blandar den sig in i profetian eller rent av lämnar en sådan från sig själv, och resultatet blir dåligt. Och vad beträffar meddelanden från eller om de avlidna, så har Herren aldrig tillåtit sådana. I Esaias 8 kap. förbjuder Han alla sådana försök å vår sida att komma i förbindelse med andevärlden. Han har satt en bestämd gräns mellan liv och död. Må vi som tillhöra pingstväckelsen hålla oss fria från alla spiritistiska krafter: Jesu Ande talar om Honom, och till Honom hålla vi oss. Han är trofast. (EH 31/8 1922)

Vid bibelskolan under hösten var Lewi Pethrus och Paul Ongman²³¹ huvudlärare och de »biträdde« av Sven Lidman, Otto Witt, Samuel Nyström (1891–1960) och Hilding Hedberg. Witt fick alltså förtroendet trots Hydéhns brev.

²³¹ Paul Ongman lämnade sommaren 1922 sin tjänst som lärare vid Örebro Missions-skola och blev predikant inom Pingströrelsen.

»Den s.k. 'pingstväckelsen' och bibelordet«

Witt hade i de pingstförsamlingar som han besökt sett exempel på att läran om att tungotal var tecknet på andedopet orsakat problem. Detta bekymrade honom och han menade att många var andedöpta trots att de inte hade talat i tungor. Men det var inte hans enda bekymmer som pingstvän. Medlemskapet Filadelfiaförsamlingen var ett svek mot hans egen övertygelse i församlingsfrågan, men också mot Erik Andersen Nordquelle, som han inte längre hade kontakt med. I mars 1923 skrev han därför en artikel, »Den s.k. 'pingstväckelsen' och bibelordet«, i syfte att ge offentlighet åt sin uppfattning om andedopet och om Guds församling.

Här följer utdrag ur den ganska långa artikeln – omfånget är drygt fem sidor i det format och den layout som föreliggande skrift har.

Den underbara väckelse, som begynte för omkring 18 år sedan och som snart tyckes skola omfatta hela världen, måste fröjda varje troendes hjärta. Därför känns det beklämmande att det inom densamma ofta förekommer oegentligheter, som icke överensstämmer med bibeln, och som därför sår och stöta bort många troende ur samfunden. Jag vill söka påpeka en del sådana, om vi kunde avlägsna dem. Själva ordet pingstväckelse är en stötesten, ty ingen verklig väckelse kan uppstå utan att verkas av pingstens Ande, och därför blir ju detta namn en partibeteckning.

Då jag tror på bibelordets bokstavliga inspiration, om än icke i översättningarna, så känner jag det ock viktigt att vi noga aktgiva på bibelns ord och uttryck och icke utbyta dem i tal och predikningar mot andra ur egen fatatur. [...] Om man kunde upphöra med att utlägga och förklara Skriften, eftersom den förklarar sig bäst själv, så vore oerhört mycket vunnet.

Att en man hade blivit korsfäst var en alldaglig händelse, men att någon hade »gått segrande ut ur graven, var något nytt, som skulle vända upp och ned på världen«.

De som grepos av denna förkunnelses Ande sattes av honom såsom lemmar in i Kristi kropp, och därav följer klart, att ingen tillhör kroppen, om han icke genom Anden blivit döpt in i densamma, och sålunda voro alla den tidens kristna »andedöpta«.

Hans uppståndelse är den nya födelsen, och därför bli vi födda på nytt till ett levande hopp genom Jesu Kristi uppståndelse från de döda, 1 Pe. 1:3. Det är den uppståndne Jesus, som för oss levandegöres av Anden, som bär honom till vårt hjärta; ty innan Jesus var förhärligad, var helig ande ännu icke (Joh. 7:39 gr.t.), men nu bor han i oss.

I nytestamentlig mening tillhör ingen Guds folk utan att vara döpt i helig ande. De olika, genom människor bildade församlingarna, ha medlemmar, som äro delaktiga av helig ande och sådana som icke äro det; men »Guds folk«, den andliga församlingen, har blivit detta genom Andens verk. »Om någon icke har Kristi Ande, hörer han icke honom till«, säger Paulus. (Witt 7/5 1923 LPa)²³²

Witt går sedan över till tungotal som tecken på andedopet:

Slutligen måste jag beröra en sak inom den s.k. pingstväckelsen, vilken för otaliga personer haft de mest ödesdigra följder. Jag menar den obiblska förkunnelsen, att tungotal måste komma som ett oeftergivligt tecken på att andedopet har ägt rum, och att därför ingen är döpt i helig ande, om han icke kan tala eller har talat i tungor. Och för att kunna försvara en sådan villfarelse har man uppfunnit en teori, som gör skillnad på det första talandet med tungor vid det tillfälle, då man blev döpt, och det fortsatta talandet såsom en personlig gåva, som icke skänkes åt alla. Vi finna emellertid ingen som helst antydning i Guds ord om en sådan skillnad, och därför lägga vi den teorien å sido såsom utsprungen ur en människohjärna och sålunda absolut värdelös.

Witt menar att det är osannolikt att alla som blev andedöpta på pingstdagen också talade i tungor.

Men det veta vi, att de talade efter som Anden gav dem att tala. v. 4. [...] Men då det förkunnas, att denna gåva är det enda beviset på andedopets verklighet, så gör man sig skyldig till en stor förbrytelse gent emot sådana själar, som äro vacklande och som på grund av brist på andlig näring ännu befinna sig på barnets ståndpunkt. Och då dessa dessutom manas att kämpa sig igenom till andedop så har följden blivit, att det över hela vårt land finnas otaliga själar i nöd och vända, kämpande en kamp, som för många förblir utan resultat, men som låter andra få ett slags tungotal. Så få de också frid och tillfredsställelse, icke i Jesus, men i tungotalet. De ha fått »tecknet« och äro nöjda. [...] Om vi mött Jesus i anden, behöva vi väl icke något tecken på att han är Jesus själv. Men de själar, som böjt sig för detta uppståndelsens tecken, påverkas från motsatt håll, och Gud hindras att fullborda sitt verk i dem, då de ej äro stilla.

Må vi återgå till den första församlingens enfaldiga och barnsliga ståndpunkt. Då skall Gud kunna välsigna sitt folk och väckelse uppstå inom de olika sammanslutningarna och utanför stående skaror frälsas. Tiden är kort och Jesus kommer snart.

²³² Efter denna text kommer det citat som återfinns på s. 277 ovan.

Pethrus konfronteras

Witt hade skrivit artikeln för att han ville åstadkomma en förändring inom Pingströrelsen. Det torde endast ha funnits *en* tidskrift som skulle tagit emot den och det var *Det gode Budskab*. Ett alternativ hade varit att trycka upp den själv. Han visade den emellertid för Lewi Pethrus, förmodligen för att han hoppades att denne skulle vilja samtala omkring innehållet, men Pethrus hade blivit upprörd över det han fick läsa och Witt hade lovat att inte publicera den.

Det troliga är att samtalet ägde rum i mars eller april. Löftet som Witt gav medförde med all sannolikhet att Pethrus ansåg saken utagerad. Witt kunde därför fortsätta predika i pingstförsamlingarna i Stockholm. Under mars och april skedde det vid sju tillfällen i Filadelfia och i en lokal vid Majorsgatan som församlingen hyrde från mitten av mars för att avlasta lokalen vid Sveavägen. I påskhelgen talade han i Tabor på Söder. De aktuella mötena i Filadelfiaförsamlingen i april är den 1:a (påskdagen) i Filadelfia då Witt och Pethrus är annonserade, den 15:e i lokalen vid Majorsgatan och den 29:e i Filadelfia vid kvällsmötet då Pethrus sannolikt var mötesledare; han hade predikat på förmiddagen.

Efter att under en tid ha begrundat samtalet med Pethrus skrev Witt den 7 maj ett brev till Pethrus vilket här återges oavkortat:

Min älskade Broder L. Pethrus! Frid

Det är med verklig ledsnad som jag skriver till dig, att jag nödgas bryta mitt ord att icke offentliggöra den där artikeln. Gud gav mig den som ett lösande ord för otaliga själar, som äro i nöd för det oåtkomliga tungotalet, ävensom för att möjligen ränsa bort en del oegentligheter och så främja väckelsen. Då du fattade den som en utslungad stridshandske, blev jag rädd och trodde att jag begått ett misstag och ville därför draga mig tillbaka, ty strida vill jag ej. Men mitt samvete har ej lämnat mig ro, och jag måste lyda Gud. Skall detta medföra uteslutande ur brödrakretsen, varningar i E.H. och annat, så må det ske; om jag talar människor till behag, så är jag icke Kristi tjänare, men det vill jag vara.

Giv akt på att varje påstående i min uppsats är grundat på bibelns bokstavliga ord; en strid betyder alltså icke strid mot mig utan mot ordet. Kan du vederlägga uppsatsen med bibelordet, så skall jag erkänna dig ha rätt; men inga sofismer eller teologiska slutledningar ha en ringaste betydelse. Väg därför dina ord noga.

Du har otaliga gånger förklarat att du icke är ledare för väckelsen här i Sverige; nu tror du att saken är i fara, och strax är det du, som griper till

vapen. Visa genom tystnad att du ej är eller vill vara ledare. Den väckelse, som är av Gud, kan varken du eller jag hindra, ty den är den Helige Andes verk. Men vi kunna predika ett ord, som borttager det falska.

Du sade mig att hela församlingen kommer att kasta sig över mig, och det betvivlar jag ingalunda. Såsom sädesfältet böjer sig för vinden, så gör din församling för dig. Det torde vara få medlemmar som ha personlig direkt kunskap om Gud; du har fostrat dem till att tro på dina utläggningar av ordet, och därför känna de Gud genom dig, d.v.s. de ha de föreställningar om Gud, som du givit dem. Du klandrar mig för villfarelse, och du sade mig en gång att du ej uppmanat mig att vittna emedan jag »ej tror på de eviga straffen«. Jag tror på »evigt straff, evigt fördärv från Herrens ansikte«, ty så läser skriften, och jag tror på ingen frälsning efter döden; men jag vågar icke förklara något bortom tidens gräns, ingen eldsjö, dit alla stoppas utan åtskillnad, ty det blir drägligare för somliga än för andra, säger Jesus själv. Och fåfängt är det att visa hurusom ordet $\alpha\omega\nu$ [»evighet«, »livstid«] har olika betydelser på olika ställen, om man än tager lexikografen Johnson och lektor Valdenström som vittnen, kan man med sådant dåra de okunniga, men kan någon födas in i Guds rike med hotelser och skrämskott? Ditt påstående, att människan är lika odödlig som Gud, är en hädelse mot honom som ensam är det.

Jag har skrivit mera än jag tänkte, men jag hoppas få vara innesluten i din vänskap, om jag än icke mera duger på dina predikstolar. Om du ber Gud befria dig från all människolärdom och själv lära dig nytt, såsom jag en gång gjorde, så komma vi måhända att mötas på samma plattform. Att Gud skall välsigna dig och de dina, är min innerliga bön. Din i hans kärlek tillg[ivne]

Otto Witt (Witt 7/5 1923 LPa)

Witt hade sänt artikeln till Nordquelle för att få den publicerad i *Det gode Budskab*. I ett följebrev kan han ha berättat om sin situation och i det sammanhanget nämnt att han inte längre ville ha något att göra med »partierna« (s. 327). Nordquelle publicerade artikeln i juninumret av *Det gode Budskab*.

Witt skriver i brevet ovan att han tror på »evigt straff« men han »vågar icke förklara något bortom tidens gräns«. Och han ifrågasätter om någon kan födas in i Guds rike med »hotelser och skrämskott«. De texter av Witt som publicerades efter att han återvänt till Sverige år 1891 indikerar att när han inbjöd syndare till frälsning argumenterade han inte utifrån att de skulle undgå de eviga straffen om de lät omvända sig. Han redogör i någon mån för sin uppfattning om vad som drabbar dem som går förlorade i en kort artikel under rubriken »Villfarelse« i *Evangelii Härold* i december 1921. Där angriper han en lära,

som tycks ha fått en viss spridning från Amerika, att det skulle vara möjligt att bli frälst efter döden för sådana som hade »vägrat mottaga evangelium och icke böjt sig för Jesus«. Om denna lära skriver Witt:

Man har svårt att fatta, att den leder sitt ursprung från ett älskande hjärta, som vill förkunna ett gott budskap, utan att den härstammar från den som vill rycka oss in i fördärvet. Och det fördärvet är evigt (2 Tess. 1: 9). Det räcker alltså, lika lång tid som evigheten varar«. (EH 15/12 1921)

Witt avstod från att informera läsekretsen om att han ansåg att evigheten skulle kunna vara en begränsad tidsperiod.

Enligt brevet ovan ska Pethrus vid ett tillfälle ha sagt att han inte ville uppmana Witt att vittna²³³ för att denne inte trodde på de eviga straffen. Det kan vara en förklaring till att Witt inte är annonserad i Filadelfia under större delen år 1922 (s. 315), något som även kan bero på sjukdom och på predikobesök i pingstförsamlingar utanför Stockholm. Men om det var så att Witt inte fick framträda i Filadelfia så var hindret undanröjt mot slutet av år 1922, då han anlätades som lärare i bibelskolan.

Brevet till Pethrus vittnar om att Witt räknade med att han inte skulle predika någon mer gång i Filadelfia. I slutet av månaden är han emellertid annonserad och det gäller söndagen den 28 maj 1923. Dessutom hade han under pingsthelgen talat i Smyrna och Tabor – i Smyrna pingstdagen den 20 maj på förmiddagen och i Tabor på annandagens förmiddag; Pethrus hade talat där på pingstdagens förmiddag. Pethrus och Witt måste således ha försonats eller också hade inte Pethrus låtit Witts brev inverka på dennes engagemang i församlingen. Han kunde, om han velat, ha avstyrt Witts besök i Smyrna och Tabor.

Den 28 maj 1923

Witt var således annonserad söndagen den 28 maj klockan 11 i Filadelfia. Han och Oscar Svanell (1880–1933) skulle enligt *Evangelii Härolds* predikoturer tala torsdagen den 24 maj, men i en annons lördagen den 27 maj i *Svenska Morgonbladet* var det Svanell och församlingens pastor Hilding Hedberg som skulle framträda.

Pethrus hade på onsdagsmorgonen rest till Värmland. Där hade han nåtts av »ett telefonbud från en person, som retats över min avgjorda

²³³ Inom Pingströrelsen använde man i allmänhet ordet *vittna* i stället för *predika*. Substantivet *predikan* undveks däremot inte.

ställning mot tungotalet som enda 'tecknet'«, som Witt senare skriver. Pethrus tog, kanske sent på fredagskvällen, kontakt med Hedberg som fick uppgiften att avstyra Witts medverkan i söndagens möte; på den tiden var det möjligt att på kvällen ändra en annons i en tidning som skulle tryckas på natten. Hur och när Witt fick veta att han inte skulle få predika är inte känt, men Witt skriver att det skedde på ett »demonstrativt sätt« (se nedan).

Ännu ett brev till Pethrus

Otto Witt arbetade under år 1923 med att översätta två böcker åt Förlaget Filadelfia. Den ena var *Ut ur mörkret, in i ljuset* av Asa Mahan. Den annonserades första gången i *Evangelii* Härold den 16 augusti utan att nämna översättarens namn. Det var inte heller fallet när den anmäldes i tidningen den 30 augusti av Nils Ramselius – tidigare kyrkoherde, nu pingstvän. Han skriver att boken är »ganska gott översatt«. Den andra boken arbetade han med under sommaren som han tillbringade i Östhammar; jag återkommer till den (s. 329).²³⁴

Den 1 augusti avslutar Witt ett brev till Pethrus med följande innehåll:

Min älskade Broder!

Frid i Jesus.

Härmed sänder jag dig en bok, som innehåller mycket märkliga uppgifter angående profetiorna om de yttersta tiderna, ungefär i överensstämmelse med vad Grattan Guinness^[235] skrivit. Om du anser den lämplig för förlaget, så låt mig veta, så skall jag skriva till England och fråga om översättningsrätt och pris.

Mitt hjärta känner ofta stark längtan efter att få träffa dig, och jag beklagar innerligt det steg du tog att på ett så demonstrativt sätt skilja mig från plattformen i Filadelfia, och det på grund av ett telefonbud från en person, som retats över min avgjorda ställning mot tungotalet som enda »tecknet«. Du har dock aldrig hört mig tala annat än Guds direkta ord, om jag än icke klätt det i en viss tolkning, och åhörarna i din kyrka skulle säkert ha mera gagn för evigheten av att höra mig plocka fram evighets-sanningarna ur ordet än att lyssna till de många dumheter och det tomma prat, som presteras av kreti och pleti på din plattform. Men personligen har

²³⁴ I *Evangelii Härold* fortsatte Witts översättningar att annonseras utan att ange hans namn fram till 25/10 1923. Då annonserades boken av Asa Mahan i en särskild, något större annons. Där står det: »i år översatt av framlidne Pastor Otto Witt«.

²³⁵ Förmodligen *The Approaching End of the Age* av H. Grattan Guinness (1835–1910).

jag intet att beklaga mig över, ty det är ej jag utan det ord, jag talar, som är bannlyst.

Min dotter har med sin man och son varit här ett par månader och stanna väl något i Stholm på genomresan; jag antager att de söka upp dig, och om du skulle bedja min dotter hålla ett missionsföredrag, så skulle ni häpna över hennes mästerliga och levande sätt att framställa zuluernas liv. Något dylikt har jag aldrig själv hört. Hennes och mannens duetter äro mycket gripande, särskilt då de sjunga sånger författade av de infödda på deras egna melodier.

Hälsa hjärtligt till din hustru och till vännerna i Filad. Gud vare med dig i ditt arbete. Kärt vore få ett par rader från dig, men ännu kärare få dig själv. Kan du ej göra oss ett besök.

Din i Jesu kärlek Otto Witt (Witt 1/8 1923 LPa)²³⁶

Han gör ett tillägg efter att ha fått besked från sin dotter Elin: »Mina barn (Mr – Mrs Hervey) fara till Stockholm den 24de och tala gärna i Filadelfia den 27de«.²³⁷

Förslaget att översätta boken var nog i första hand ett skäl för att ta kontakt med Pethrus. Något svarsbrev finns inte bevarat. De kan ha talats vid i telefon, som Witt hade tillgång till i både Stockholm och Östhammar.

²³⁶ Beträffande uppgiften om att någon hade ringt upp Pethrus och anklagat Witt, så finns det under 1920-talet några liknande exempel, dvs. då någon har kontaktat Pethrus och riktat kritik mot en tredje person, varefter Pethrus agerat snabbt och hårt mot den kritiserade utan hänsyn till följderna för denne. De personer det gäller var alla medlemmar i Filadelfiaförsamlingen och det förefaller ha varit någon av diakonerna som var uppgiftslämnare. Samtidigt finns det emellertid flera exempel på hur tolerant Pethrus kunde förhålla sig till allvarliga tillkortakommanden hos medlemmar men även hos andra personer med koppling till församlingen; i dessa fall förefaller det som att diakonerna inte var informerade. Pethrus kan självständigt ha hanterat problemen med Witts uppfattningar i lärofrågor fram till dess en diakon reagerade (jfr Gäreskog 2015 s.134 och 228 om Edvin Tallbacka samt ibid. s. 231–232 om Pethrus förhållande till diakonerna).

²³⁷ Elin Witt Hervey skrev våren 1923 till *Evangelii Härold*: »Till min stora förvåning har jag sett Henrik Schagers namn på senare tiden i E. H. Säg mig, är han andedöpt såsom vi mena det? Jag kände honom i unga da'r i Stockholm« (EH 8/3 1923).

23. Uppbrott

Lördagen den 25 augusti 1923 avled Otto Witt i Högalund. Dödsorsaken var *erysipelas faciei* och *diabetes* – ansiktsros och diabetes.²³⁸ Han hade fyllt 75 år den 3 augusti. Eva Witt lät införa en dödsannons i *Evangelii Härold* den 30 augusti. I samma nummer finns en osignerad notis:

Den käre brodern, pastor Otto Witt, tillhörande Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, blev lördagen den 25 dennes i en ålder av 75 år, hemkallad till sitt eviga hem. Rik på välsignelser har hans levnad varit. – I 14 år har broder Witt verkat som Svenska kyrkans missionär i Zululandet, och efter sin hemkomst har han här på olika sätt deltagit i arbetet för själars frälsning och Guds rikets utbredande. Han var en Ordets förkunnare, en nitisk och outtröttlig arbetare i Herrens vingård, all sin kraft, ända in i det sista, offrade han för Herren. – Broder Witt har nu gått för att mottaga den trogne arbetarens lön. Frid över hans minne! (EH 30/8 1923)

Sannolikt är det Hilding Hedberg som har skrivit denna minnesruna. Lewi Pethrus var i Högsby i Småland, där det hölls en bibelkurs vid den missionsskola som Rikard Fris hade startat i februari 1922. Bibelkursen var för »församlingsföreståndare och äldre manliga evangelister« (EH 7/6 1923) och Pethrus hade lovat att medverka i tio dagar. Han var sannolikt tillbaka i Stockholm onsdagen den 29 augusti.

Elin och Percy Hervey var inte annonserade i Stockholm under veckoslutet 26–27 augusti. De kan ha varit inbjudna, men tvingats avböja på grund av att Ottos tillstånd försämrades. Söndagen den 2 september var de emellertid annonserade i Tabor på förmiddagsmötet och i Filadelfia på kvällsmötet. På onsdagskvällen talade och sjöng de i Smyrna.

Jordfästningen ägde rum den 2 september och förrättades, som svensk lag påbjöd, enligt Svenska kyrkans ordning. Officiant var pastorsadjunkt Gunnard i Matteus församling.

Stoftet efter pastor Otto Witt fördes på söndagen till den sista vilan på Norra begravningsplatsen. Efter ps. 486:1–2 [I himmelen, i himmelen, där Herren Gud själv bor ...] utförde en sångkör Och det finns ett land, var- efter pastor Birger Gunnard förrättade jordfästningen och läste begravningsmässan. Efter densamma sjöngs ps. 486:6–7. Akten avslutades med ett

²³⁸ Något botemedel fanns inte för ansiktsros; den läkte i allmänhet men för små barn och äldre kunde det inträffa komplikationer som ledde till dödsfall.

violinsolo, varefter kistan bars ut och gravsattes i familjegraven. Bland den stora mängden blommor och kransar var en från Taborförsamlingen i Stockholm. (DN 3/9 1923)²³⁹

Otto Witts eftermäle

Dagens Nyheter och *Svenska Dagbladet* hade den 28 augusti korta minnesrunor efter Otto Witt. Innehållet har hämtats ur en och samma text, som kan ha skrivits av Eva Witt. Båda tidningarna har kortat ned texten; kanske man får den fullständiga genom att kombinera dem:

I sitt hem i Högalund, Östhammar, avled på lördagen pastor Otto Witt, 75 år gammal. – Han var född i Hälsingborg 1848, son till kyrkoherde H. Witt därstädes. Efter avslutade studier blev han prästvigd och tjänstgjorde en tid som pastor, tills han 1876 av Svenska kyrkans missionsstyrelse kallades att tillika med sin hustru utgå som missionär till zulufolket som svenska kyrkans första missionär i Afrika, där han verkade bl. a. vid Oskarsberg. Han verkade på detta missionsfält i 14 år. År 1890 skilde han sig på grund av ändrad läroåskådning från kyrkans mission och återvände till Sverige. Här hemma har Witt sedan predikat i olika delar av landet och inom olika samfund. En tid var han föreståndare för bokförlaget Puritas. Han har även idkat författare- och översättningsverksamhet. Närmast sörjande äro maka, barn och barnbarn.

E.A. Nordquelle skriver i oktober 1923:

Lørdag hensov vor kjære br, Otto Witt i Stockholm. Mange strenge slog i vort hjerte da de fortalte os, at Witt var gaat bort fra legemet for at være med HERREN. – Med HAM har vi delt de dybeste velsignelser og takker og lover den højste GUD, at *Han* lot os møte ham for 32 aar siden i Bergen. Det kunde synes som det vaklet noget for ham i det sidste, da han blev gammel og syk, han meldte sig ind i et parti, han som saa ypperlig fremholdt *JESUS* alene i gamle dage! – Men han skrev till os for kort tid siden at han intet ville ha med partierne. – Fred og kjærlighet over hans minde. (DgB okt. 1923)

I *Svenska kyrkans missionstidning* nämns Witts död i en redaktionell notis den 15 september 1923:

Avliden f. d. missionär. Banbrytaren på vår kyrkas sydafrikanska fält, pastor Otto Witt har den 25 augusti avlidit, 75 år gammal. Under åren 1878–90 var han anställd i kyrkans missions tjänst, den förste, som antog

²³⁹ Kören var sannolikt från Filadelfiaförsamlingen. Violinsolot kan ha utförts av Oswald Lenti, skicklig violinist och ledare av strängmusiken i Filadelfia, men det kan också ha varit någon inom familjen eller släkten som spelade.

kallelsen att bli dess missionär. Till en utförligare teckning av hans person och insats i vår missions historia skola vi senare återkomma.

Så blev det inte och det berodde sannolikt på att redaktören blev uppmärksam på att det inte var lämpligt att skriva något om Otto Witt, trots att det var mer än 30 år sedan han lämnade sin tjänst.²⁴⁰ Det verkar som att man ville glömma hans år som kyrkans missionär. Ärkebiskop Nathan Söderblom (1866–1931) skrev emellertid ett kondoleansbrev till Eva Witt (SKa 11/10 1923b).

I *Svenska Morgonbladet* finns en längre osignerad minnestext som översiktligt skildrar hans verksamhet i Sydafrika. Ett kortare stycke berör hans verksamhet i Sverige och det avslutas med följande ord:

Witt var en begåvad andlig talare, och såväl hans föredrag som hans skrifter vittnade om ingående bibelkunskap. Det var som om han, ju äldre han blev, besjälades av allt mer brinnande iver att föra människor till en levande tro på Kristus, i vilken han själv funnit frälsning. (SvM 27/8 1923)

Helgelseförbundets tidning, *Trons Segrar*, skriver:

I sitt hem Högalund, Östhammar, avled lördagen den 25 aug. den för många av vårt förbunds vänner kände och värderade pastorn Otto Witt, 75 år gammal.

Den nu hemgångne veteranen har bakom sig en mycket växlingsrik levnad. Son till en prästman, kyrkoherde H. Witt i Hälsingborg, utbildades han till präst i svenska kyrkan och tjänstgjorde en tid som pastor, tills han 1875 antog kallelse som missionär i Zulu i svenska kyrkans tjänst. Som sådan verkade han i 14 år, varpå han, på grund av ändrad livsåskådning, tog avsked från kyrkan. Han har sedan ägnat sin kraft åt andlig verksamhet, än som talare, än som författare. En tid samverkade han mycket med Helgelseförbundet, där han fann anklang för den fulltoniga evangelii förkunnelse och den djupare framställning av helgelselivet i Kristus, som han hade att frambära, sedan han själv förts till en djupare andlig erfarenhet. Han skrev många brev och uppsatser för *Trons Segrar* och var under en följd av år en regelbunden besökare av och talare vid våra konferenser.

Någon tid har han även samarbetat med Frälsningsarmén och var vid sin död medlem av Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. (TS 1923 s. 303)

Henrik Schager skriver: »Han är något år sedan ingången i evigheten, och det är mig en tillfredsställelse kunna säga, att hans sista [år] blef hans bästa« (Schager s. 21).

²⁴⁰ Hale menar att Hedvig Posse har skrivit den citerade texten (Hale s. 1), men så var det sig inte.

Adrian Holmberg, väl förtrogen med vad som hände i Filadelfiaförsamlingen i Stockholm under Lewi Pethrus tid som föreståndare, skriver år 1966 med utgångspunkt från sitt möte med religiösa rörelser i Roslagen omkring år 1907:

Emellertid kom det nya strömningar, som störde den gamla religiösa lunken. Svenska kyrkans första missionär i Zulu hade kommit hem. Han var kyrkoherde. Han hade i Afrika mött en andeutgjutelse, som helt omvandlade hans liv. Han lämnade kyrkan och ägnade sig åt fri verksamhet och skriftställarskap. Han hette Otto Witt och blev känd som en ivrig kämpe för ett bibliskt andedop och för Den Helige Andes kraftgärningar. Witt ville bokstavligen tillämpa Nya Testamentets läror. Han trodde inte på organisation och tillhörde därför ingen församling, förrän han anslöt sig till Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Detta visade sig också snart vara ett misstag. Det insåg han själv mycket snart. Witt var inte mannen som passade Lewi Pethrus. En sådan rakryggad, självständig man som Otto Witt kunde Lewi Pethrus inte tåla. (Holmberg 1966 s. 47)

År 1926 gav Förlaget Filadelfia ut en översättning av Witt: »*Konungens son eller Billy Brays minnen*. Bemyndigad översättning från engelskan av pastor Otto Witt. Med förord av pastor Lewi Pethrus« (EH 6/5 1926).

I förordet skriver Pethrus:

Översättningen och bearbetningen av denna bok var vår gamle broders, pastor Otto Witts, sista arbete på jorden. Han höll på därmed, då han kallades till vårt eviga hem, dit alla heliga gått före. Fru Eva Witt har fullbordat arbetet och överlämnat det som gåva till Förlaget Filadelfia. Med tacksamhet till Gud för vad pastor Witt under sitt långa liv fick utträta för Herrens sak, är det en glädje att få utgiva och på det varmaste rekommendera detta hans sista arbete. (Bourne 1926 s. 3)

24. Bibliografi

Tjugofem böcker och skrifter har getts ut med Otto Witt som författare. Några av dem har tryckts i två eller flera upplagor, men endast första upplagan har tagits med här med undantag för hans memoarer och *Kristi återkomst och det tusenåriga riket*, där ändringar har gjorts i texterna. Otto Witt översatte sex böcker från engelskan varav två uppges vara bearbetade av honom. Dessutom översatte han Svenska kyrkans kyrkohandbok till Zulu och utarbetade en grammatik för zuluspråket.

Böcker och skrifter författade av Otto Witt

Kristus i hedningarne, härlighetens hopp.

Tryckt 1887 i Stockholm; 148 sidor.

Om Kristi återkomst och det tusenåriga riket.

Tryckt 1892 i Stockholm; 32 sidor.

Af hans fullhet. Joh. 1:16-18. Stenogr. uppt.

Tryckt 1893 i Stockholm; 15 sidor.

Herren är uppstånden.

Tryckt 1893 i Stockholm; 15 sidor.

Kristus för oss. Rom. 6 kap.

Tryckt 1893 i Stockholm; 16 sidor.

Mättade vid Guds bord. Luk. 14:14-24. Stenogr. uppt.

Tryckt 1893 i Stockholm; 15 sidor.

Se Guds lam.

Tryckt 1893 i Stockholm; 16 sidor.

En har dött för alla. 2 Kor. 5:14-21. Stenogr. uppt.

Tryckt 1893 i Stockholm; 16 sidor.

Första uppståndelsen. Fil. 4:1-11. Stenogr. Uppt.

Tryckt 1894 i Stockholm; 14 sidor.

Guds kärlek. 1 Joh. 4:16-21.

Tryckt 1894 i Stockholm; 16 sidor.

- Lagen inom oss. Ebr. 8.*
Tryckt 1894 i Stockholm; 16 sidor.
- Uppståndelsens ljus. Ap. Gern. 13:26–38*
Tryckt 1894 i Stockholm; 15 sidor.
- Begrafvon med Kristus. Mark. 14:3–9. Stenogr. uppt.*
Tryckt 1895 i Stockholm; 15 sidor.
- Bättring och syndernas förlåtelse. Luk. 24:44–53. Stenogr. uppt.*
Tryckt 1895 i Stockholm; 16 sidor.
- Ur min egen historia.*
Tryckt 1895 i Göteborg; 12 sidor.
- Ur släkten Witts krönika.*
Tryckt 1900 i Stockholm; 36 sidor.
- Mina behof rikligen fyllda. Erfarenheter i andligt och timligt.*
Tryckt 1905 i Stockholm; 80 sidor.
- Tungomålstalandet och öfriga andens gåfvor i bibelns ljus.*
Tryckt 1907 i Stockholm; 29 sidor.
- Hemligheten af Kristi kropp som är församlingen. En kortfattad bibelstudie.*
Tryckt 1908 i Stockholm; 96 sidor.
- Minnen ur det flydda. Märkliga lifserfarenheter. Andra tillökade upplagan.*
Tryckt 1912 i Stockholm; 136 sidor; *Mina behof rikligen fyllda. Erfarenheter i andligt och timligt* (1905) ska ses som den första upplagan.
- Kan en troende bära vapen? En fråga besvarad med skriften.*
Tryckt 1915 i Stockholm; 36 sidor.
- Kristi återkomst och det tusenåriga riket.*
Tryckt 1916 i Stockholm; 32 sidor; andra omarbetade utgåvan av *Om Kristi återkomst och det tusenåriga riket.* (1892).
- Blodsäkern, främlingarnas begravningsplats.*
Tryckt 1917 i Stockholm; 30 sidor.
- Jesu Kristi tro. Bibelstudie.*
Tryckt 1919 i Stockholm; 32 sidor.

Märkliga lifserfarenheter. Minnen ur det flydda. Tredje tillökade upplagan.

Tryckt 1922 i Stockholm; 119 sidor: nyutgåva av *Minnen ur det flydda. Märkliga lifserfarenheter* med stavning enligt 1906 års stavningsreform, för övrigt endast ett fåtal mindre ändringar (titeln är således missvisande).

Översättningar och bearbetningar av Otto Witt

Kyrkohandboken, Svenska, öfvers. på zuluspråket

Tryckt 1879 i Umpumulo (Natal); 64 sidor.

Spurgeon, C.H.: *Familjeboken eller Den heliga skrift, ordnad för läsning i hemmet, utgörande valda stycken ur Gamla och Nya Testamentet för hvarje morgon och afton under hela året med åtföljande förklaringar och sångverser.*

Tryckt 1902–1904 i Uppsala; 752 sidor; sannolikt trycktes boken successivt i små häften som skickades ut till dem som prenumererade på dem.

Georg[e] Whitefield. Hans liv och verksamhet.

Tryckt 1921 i Stockholm; översättning från engelskan; 120 sidor.

John Knox.

Tryckt 1923 i Stockholm; bearbetning från engelskan; 64 sidor.

John W. Fletcher.

Tryckt 1923 i Stockholm; bearbetning från engelskan; 62 sidor.

Mahan, Asa: *Ut ur mörkret, in i ljuset*

Tryckt 1923 i Stockholm; översättning från engelskan; 158 sidor; på omslaget anges titeln till *In i ljuset*.

Bourne, F.W.: *Konungens son eller Billy Brays minnen.*

Tryckt 1926 i Stockholm; översättning från engelskan; 128 sidor.

25. Sångtexter

Otto Witt översatte psalmer och sånger till zulu vilka inte tas upp här.

De sånger han skrev på svenska, översatte till svenska eller bearbetade, publicerades så långt jag har funnit, för första gången i Förlaget Filadelfias sångbok *Segertoner* och samma förlags sånghäftesserie *Tillägg till Segertoner*.

Bokstäverna d och n inom parentes i förteckningen som här följer anger att sångtexten är översatt från danska respektive norska, övriga sånger är översatta från engelska; bokstaven b inom parentes anger att Witt bearbetat texten i samband med översättningen.

Som författare – 2 sånger:

Herrens stora sköna dag; *Segertoner* 1921 nr 286.

Ett människoliv flyr så hastigt; *Tillägg till Segertoner* 1925 nr 7.

Som översättare – 73 sånger i *Segertoner* 1921:

Dagar av fröjd och smärta åter ha svunnit hän	311(b)
De sträcka mörka händer ut och tigga livets bröd	335
Det var i Jesu dyra blod min synd förvann	228
Djup och ofattlig, underbar, till syndar'n Jesu kärlek var	220
Djup, bred, helig och mäktig flyter Golgata ström	235 (n)
Djupare, o Jesus, i din kärlek ständigt vill jag gå	216
Djupt i synd jag sjunken var	192
Då Jesus bjudning gör dig, kom, syndare kom	229
Då min själ böjde sig, Jesus talte till mig	236
Där tamariskens skugga ner på mjuka tuvan	322 (d)
Där vilda vågor rasa på livets stora hav	267
En gång jag av lagen blev tuktrad och skräm	36 (n)
En ström nu flödar från Golgata	215
En underbar dag skall sig te för vår syn	301
Fast mörka moln sig hopa och vägen törnig är	276
Fast vid korset blev han naglad	199
Från min synd är jag fri	271
Förbliv hos mig ty natten faller på	318
Förr var mitt hjärta bundet i tunga tankars band	190 (d)

Genom porten i staden han leddes ut	198
Guds nåd är mig nog, han mig aldrig har svikit	191 (n)
Guds son med genomstungen hand	214
Guds underbara nåd mot mig	273
Har du funnit din viloplats i Jesus	211
Har du hört förtäljas om Jesu död	204 (d)
Har du provat att bära din börda ensam	275
Helig eld nu känner jag tändas, brinna glöda	250 ²⁴¹
Himlens helighet är stor	210
I evig kärlek kom Guds lamm	262
I synd jag en gång vandrat	325
Inför Pilatus där står Guds lamm	201
Intet jag äger som icke jag fått	200
Jag flydde från Egypten, ty hjälpen nära var	237
Jag funnit har en sådan vän, som led för mig och blödde	270
Jag längtar dit upp till de frigjordas hem	292 (n)
Jag seglar fram uppå livets hav	280 (n, b)
Jag sjunger en sång från morgon till kväll	258
Jag vill hemåt gå uppå korsträdets väg	213
Jag vill höja lovsångstoner till min kung	259
Jag är frälst och följer nu blott Herrens ledning	238
Jag är nu på väg till himlen	317
Jesus skall komma med änglarnas här	299
Jesus, du älskar, djup är din kärlek	326
Just han som en gång gick på vattnet	281
Låt oss lyfta hjärtat uti lov och pris	257
Med en evig kärlek stor har du älskat oss	260
Min frälsare mig löste från villans mörka stig	209
Min herde är Herren, ej har jag brist	217
Min konungs namn är en klippa stark	333
Må all jordens fröjd försvinna	233
Ned från de himmelska höjder	295
När Guds gamla Israel stam för stam	312
När som livets strid är slutad	225
På klippan din församling står	314
Ropa högt i världen ut: Jesu blod	206

²⁴¹ Översatt tillsammans med Paul Ongman.

Sanna och hängivna, trogna och glada vilja vi Herre	240
Sedan jag blev frälst och andedöpt	254
Själv blott ett intet, intet	247
Som öster är fjärran från väster	196
Stilla, min själ, för Jesus, bliv uti hans förbund	208 (n)
Stor är Herrens nåd den rika	261 (n)
Säg ett litet ord om Jesus, allt för dig ju gjorde han	293
Säg varför ej mottaga frälsning just nu	224
Till den okända trakt vill jag gå	296
Till en fasornas ort vid Jerusalems port	212
Tänk när jag min Herre skådar	329
Underbart synes det mig, att han förbarmade sig	234
Var ej bekymrad vad än må ske	278
Vid Golgata jag stod en dag	195
Vid mitt hjärta så länge min frälsare stod	197
Vid älvarne i Babylon satt Israel i sorg;	336 (n)
Vilken sällhet oss väntar därovan	289

Till dessa ska läggas **2 sånger** för vilka Witt omarbetade befintliga översättningar:

Jesus det renaste, ljuvaste, vänaste namn	283 (n)
När Jesus för tronen skall samla	300

Som översättare – 2 sånger i Segertoner 1930:

Hur ljuvligt namnet Jesus är	422
Måhända när stjärnorna blekna alltmera	402

Som översättare – 7 sånger i Tillägg till Segertoner:

Det blodet är som giver försoning för vår själ	1926:30
Du, som är här med en sorgtyngd själ	1927:50
I dagar utav mörker, så väl som tid av ljus	1926:22
Mitt »ja« till Jesus hjärtat säger	1926:31
Någon av Gud just nu kallas att gå	1927:46
Skördens Herre höres ljuvligt kalla	1925:17
Tätt intill min Jesus hemåt går jag	1927:59

Källförteckning

Opublicerade källor

Linköping

Roland Gäreskogs privatarkiv

- August Hammars brev (AHa).
- Berthil Johanssons brev (BJa)

Stockholm

Equmeniakyrkans arkiv, Betel folkhögskola

- Elimförsamlingens i Stockholm arkiv (ESa)
 - Församlingsprotokoll 1908.

Stockholm

Kung. Biblioteket, handskriftsenheten

- Fredrik Philip Hierta, arkiv (FHa)

Stockholm

Pingst Arkiv & Forskning

- Rikard Fris arkiv (RFa)
 - E1:1 Brev och pressklipp.

Stockholm

Riksarkivet Arninge

- Lewi Pethrus arkiv (LPa)
 - E1a Lewi Pethrus korrespondens huvudserie.

Stockholm med flera orter

- Kyrkoarkiv

Uppsala

Svenska kyrkans arkiv

- Svenska kyrkans missions arkiv (SKa)
 - A1: 1 Missionsstyrelsens protokoll 1874–1883.
 - A1: 2 Missionsstyrelsens protokoll 1884–1893.
 - A2: 1 Missionsstyrelsens protokollsbilagor 1874–1879.
 - A2: 2 Missionsstyrelsens protokollsbilagor 1880–1883.

- A2: 3 Missionsstyrelsens protokollsbilagor 1884–1886.
- A2: 4 Missionsstyrelsens protokollsbilagor 1887–1890.
- A2: 41 Missionsstyrelsens protokollsbilagor 1923 II.
- G2a: 1 Räkenskaper, kassaböcker mm 1875–1885
- Svenska kyrkans mission i Sydafrika (SSa)
 - Kassabok, Oscarsberg: Svenska kyrkans missions räkenskaper 1880–1908

Örebro

Arkivcentrum

- Helgelseförbundets arkiv, nr 1599 (HFa)
 - A1:1 Protokoll
 - D1:7 Register
 - G3:1 Kassabok
- Örebromissionens arkiv, nr 1482 (ÖMa)

Publicerade källor

Litteratur

Barratt, Tomas Ball 2011/1941, *Erindringer*.

Bergsten, Torsten, *Pingströrelsen förr och nu* 2010.

Bloch-Hoell 1956, *Pinsebevegelsen. En undersøkelse av pinsebevegelsens tilblivelse, utvikling och særpreg med særlig henblikk på bevegelsens utforming i Norge*.

Bourne, F.W. (övers. Otto Witt) 1926, *Konungens son eller Billy Brays minnen*.

Cornelius, C.A. 1886–1887, *Svenska kyrkans historia efter reformationen. Senare delen (1694–1886)*.

Dahlquist, Gunnar 1942, *Vår zulumission. En återblick och en rundtur*.

Eisfeldt, Sonny; Nilsson Eisfeldt, Ann-Charlotte; Brun, Richard Magito 2014, *Eisfeldt en surrealistisk familj*.

Ekström, Maja 2014, *En ton från himmelen. En studie om Linnea Hofgren och mystikernas modersmål*.

Fredberg, G.; Sonesson, J. 1927 *Minnesskrift vid Helgelseförbundets fyrtioårsjubileum i juni 1927*.

Fris, Rakel; Fris, Rikard 1964, *Vår trosväg*.

Fris, Rakel 1973, *Insyn i mina minnens värld*.

Fristedt, F.L. 1905 *Tjugofem år i Sydafrika, Minnen och erfarenheter*.

Froholt, Asbjørn 1981, *En biografi om Erik Andersen Nordquelle*.

Furberg, Tore 1962, *Kyrka och mission i Sverige 1868–1901. Svenska Kyrkans Missions tillkomst och första verksamhetstid*.

- Greaves, Adrian 2007, *Rorke's Drift*.
- Gäreskog, Marianne och Roland 2010, *Lewi Pethrus i konflikt. Om några konflikter år 1929 mellan Lewi Pethrus och kända personer inom Pingströrelsen*.
- Gäreskog, Marianne och Roland 2011, *Sprängbataljonen. En tidig pingströrelse*.
- Gäreskog, Roland 2013, *Pingstväckelsen inom Metodistkyrkan i Sverige åren 1907–1922*.
- Gäreskog, Roland 2015, *Andrew Ek. Några skeden i hans liv som missionär, predikant och nödhjälpsarbetare*.
- Gäreskog, Roland 2016, *Om Pingstväckelsens riktlinjer. Anteckningar om skriften och den tidiga pingstväckelsen i Tyskland*.
- Hale, Frederic 1991, *The Missionary Career and Spiritual Odyssey of Otto Witt*.
- Halldorf, Joel 2007, *Lewis brev. Urval ur Lewi Pethrus korrespondens*.
- Halldorf, Joel 2012, *Av denna världen? Emil Gustafson, moderniteten och den evangeliska väckelsen*.
- Halldorf, Peter 1997, *Hädanefter*.
- Holmberg, Adrian 1966, *Utstött. Minnen från Söders slum och Pethrus' estrader*.
- Holmberg, Adrian 1980, *Filadelfiaförsamlingen i Sverige. 30 augusti 1910–30 augusti 1980*.
- »HF 1910«: *Zulumissionären. Skildringar från Helgelseförbundets missionsfält i sydöstra Afrika*.
- »HF 1912«: *Helgelseförbundets missionsverksamhet under 25-perioden 1887–1912*.
- Karlgren, Anton 1909, *Svenska kyrkans mission i Sydafrika*.
- Lundin, Claës (1890) *Nya Stockholm*.
- Murray Butler, Nicholas 1902 *Installation of President Butler, Vol 3. Nationalencyklopedin*.
- Norsk biografisk leksikon (nätupplaga)*.
- Nyberg Oskarsson, Gunilla 2008, »I Lucy Farrows fotspår – svenska kvinnor möter den tidiga pentekostala rörelsen«, i »Azusa Street i Örebro«: *Pingstväckelsens intåg i Sverige*.
- »Ommundsen«: se *Norsk Tidsskrift for Misjon*.
- Pethrus, Lewi 1954, *Hänryckningens tid*.
- Princell, Josefine 1909, *Missionär Fredrik Fransons lif och verksamhet*.
- »Reitz«: se *South African Survey Journal* nedan.
- Sarja, Karin 2002, »Ännu en syster till Afrika«. *Trettiosex kvinnliga missionärer i Natal och Zululand 1876–1902*.
- Schager, Henrik 1987, *En annan väg en den, där många gå: mystikern Henrik Schagers levnadsminnen*.

- Segertoner* 1914, Lewi Pethrus och Paul Ongman (red.).
- Segertoner* 1921, 1930, Lewi Pethrus (red.).
- Segertoner* 1988.
- Simpson, Carl A. 2011, *A Critical Evaluation of the Contribution of Jonathan Paul to the Development of the German Pentecostal Movement*.
- Stockholms adresskalender* 1915.
- Stossel, Katie 2015, *A Handful of Heroes. Rorke's Drift – Facts, Myths and Legends*.
- Sundstedt, Arthur 1971, *Pingstväckelsen och dess vidare utveckling*.
- Tillägg till Segertoner* 1925, 1926, 1927.
- Tjernberg, Johan K. 1970, »Marknad och marknadsliv förr i världen« i *Marknadsliv. Kommers och gyckel i alla landsändar* (Christer Topelius).
- Wahlström, Magnus 2016, *Andens dop och nådegåvorna. Ett ekumeniskt »pingstmöte« i Stockholm 1918*.
- Westin, Gunnar 1930, *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld*.
- Westin, Gunnar 1965, *Svenska Baptistsamfundet 1887–1914. Den baptistiska organisationsdualismens uppkomst*.
- Natal Who's Who* 1906.
- Witt, Otto 1887, *Kristus i Hedningarna, Härlighetens hopp*.
- Witt, Otto 1892, *Om Krist återkomst och det tusenåriga riket*.
- Witt, Otto 1893a, *Mättade vid Guds bord*.
- Witt, Otto 1893b, *Kristus för oss*.
- Witt, Otto 1894, *En har dött för alla*.
- Witt, Otto 1895, *Ur min egen historia*.
- Witt, Otto 1900, *Ur släkten Witts krönika. Hämtad från efterlämnade manuskript samt delvis fortsatt af O.W.*
- Witt, Otto 1905, *Mina behof rikligen fyllda. Erfarenheter i andligt och timligt*.
- Witt, Otto 1907, *Tungomålstalandet och öfriga Andens gåfvor i Bibelns ljus*.
- Witt Otto 1908, *Henligheten af Kristi kropp som är församlingen. En kortfattad bibelstudie*.
- Witt, Otto 1912, *Minnen ur det flydda, Märkliga lifserfarenheter*.
- Witt, Otto 1917, *Blodsäkern, främlingarnas begravningsplats*.
- Witt, Otto 1920, *Jesu Kristi tro*.
- Witt Otto 1922, *Märkliga livserfarenheter. Minnen ur det flydda*.

Tidningar, tidskrifter och årsskrifter

- Byposten* 1907, 1909.
- Confidence* 1921.

Dagens Nyheter 1879, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1903, 1904, 1907, 1908, 1909, 1913, 1917, 1923.

Det gode Budskab 1905, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1920, 1923

Evangelii Härold 1916–1923, 1926, 1929, 1930.

Evangelii Härolds månadsskrift 1921.

Göteborgs Weckoblad 1890.

Ildtungen 1895.

Illustrated London News 1879.

Julens Härold. Illustrerad kalender. Sjette årgången 1921.

Missions-Tidning, under inseeende af Svenska Kyrkans Missions-Styreelse 1876–1891, 1893.

Missionæren 1891, 1892.

Norsk Tidsskrift for Misjon, Ommundsen, Odd T. »Den Norske Misjonsforbunds ytremisjon« i 1980 s. 171.

Närkes-Bladet 1907.

Sanningsvitnet 1890.

South African Survey Journal, Reitz, O.G. »August Hammar 1856–1931« i 1968, Vol. 11 (4), s. 31–38 med fortsättning i Vol. 11 (5), s. 36–45.

Stridsropet 1905.

Sundsvalls-Posten 1879.

Svenska Dagbladet 1923.

Svenska kyrkans missionstidning 1923.

Svenska Morgonbladet 1923, 1929.

Svenska Tribunen 1908.

Sydsvenska Dagbladet 1894.

The Graphic 1879.

Trons Segrar 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1900, 1901, 1902, 1903, 1905, 1923.

The Daily Telegraph 1879.

The Natal Mercury 1879.

Wecko-Posten 1908.

Wäktaren 1887.

Ymer. Tidskrift utgifoen af Svenska Sällskapet för antropologi och geografi, 1887.

SKRIFTER UTGIVNA AV INSAMLINGSSTIFTELSEN FÖR PINGSTFORSKNING

1. Bertil Carlsson, *Organisationer och beslutsprocesser inom Pingströrelsen* (2008); nyutgåva
2. Bertil Carlsson, *Organizations and Decision Procedures within the Swedish Pentecostal Movement* (2008); nyutgåva
3. Bertil Carlsson, *Vårt behov av sanning* (2008)
4. Carl-Erik Sahlberg, *Pingströrelsen och tidningen Dagen – från sekt till kristet samhälle 1907–1963* (2009); nyutgåva
5. Carl-Erik Sahlberg, *Pingströrelsen, kyrkorna och samhället – en studie kring tidningen Dagen 1964–1974* (2009); nyutgåva
6. Rhode Struble, *Den samfundsfria församlingen och de karismatiska gåvorna och tjänsterna. Den svenska pingströrelsens församlingssyn 1907–1947* (2009); nyutgåva
7. *Pingstväckelsens riktlinjer* (2016/2009); nyutgåva, redaktionell text uppdaterad 2016
8. Börje Norlén och Georg Kjellberg, *Latter Rain-väckelsen i Östermalms Fria Församling på 1950-talet* (2010); nyutgåva
9. Joel Halldorf, *Regn, regn färdas över oss. Algot Niklasson och förnyelseväckelsen inom svensk pingströrelse 1950–1951* (2010); nyutgåva
10. Torsten Bergsten, *Pingströrelsen förr och nu. Valda publikationer 1947–2002 med anknytning till Pingströrelsens historia och tankevärld* (2010)
11. Marianne och Roland Gäreskog, *Lewi Pethrus i konflikt. Om några konflikter år 1929 mellan Lewi Pethrus och kända personer inom Pingströrelsen* (2010)
12. Nils-Eije Stävare, *Georg Gustafsson – församlingsledare, predikant och förebedjare inom den svenska Pingströrelsen* (2011); nyutgåva
13. Marianne och Roland Gäreskog, *Sprängbataljonen. En tidig pingströrelse* (2011)
14. Magnus Wahlström, *Forskning och självreflektion i Pingströrelsen 1973–2008. En sammanställning av reaktioner i tidningar och tidskrifter på flera av de större forskningsarbeten som gjorts inom Pingströrelsen* (2012)

15. Carl-Gustav Carlsson, *Människan, samhället och Gud. Grunddrag i Lewi Pethrus kristendomsuppfattning* (2013); nyutgåva
16. Roland Gäreskog, *Pingstväckelsen inom Metodistkyrkan i Sverige åren 1907–1922* (2013)
17. Roland Gäreskog, *Andrew Ek. Några skeden i hans liv som missionär, predikant och nödhjälpsarbetare* (2015)
18. Magnus Wahlström (red), *Andens dop och nådegåvorna. Ett ekumeniskt »pingstmöte« i Stockholm 1918. Referat från mötet med efterskrift om ekumeniska ansatser i den unga pingstväckelsen.* (2016)
19. Roland Gäreskog, *Om Pingstväckelsens riktlinjer. Anteckningar om skriften och den tidiga pingstväckelsen i Tyskland* (2016)
20. Roland Gäreskog, *Utanför lägret. En berättelse om missionären och evangelisten Otto Witt* (2017)